

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ
ТРАНСФОРМАЦІЇ
В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ СТАТЕЙ УЧАСНИКІВ ЧЕТВЕРТОЇ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

Полтава
СКАЙТЕК
2011

ББК 65.5

УДК 331.107.266(063):316.4.063(477)

Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації. Збірник наукових статей учасників Четвертої Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Полтава: Скайтек, 2011. – 368 с.

Друкується за рішенням ученої ради Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, протокол № 12 від 28.04.2011 р.

Редакційна колегія

- Яковенко Л.І.** – доктор економічних наук, професор,
головний редактор
- Задорожний Г.В.** – доктор економічних наук, професор
- Непокупна Т.А.** – кандидат економічних наук, доцент
- Приходько С.М.** – кандидат політичних наук, доцент

Рецензенти

- Кравченко П.А.** – доктор філософських наук, професор
- Кузник Б.Я.** – доктор економічних наук, професор

До збірника увійшли статті докторів, кандидатів наук, викладачів, докторантів, аспірантів, здобувачів, студентів. На основі міждисциплінарного підходу, врахування процесів соціалізації та гуманізації розглянуті актуальні проблеми трансформації суспільства в епоху глобалізації світового розвитку.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за їх зміст і форму викладення, наведені факти та статистичні дані.

ISBN

© ПНПУ, 2011
© Поліграфцентр «Скайтек», 2011
© Колектив авторів, 2011

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ
ІННОВАЦІЇ ЯК ОСНОВА
ТРАНСФОРМАЦІЇ МОДЕЛІ
РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО
ГОСПОДАРСТВА**

*ЯКОВЕНКО Л.І., доктор економічних наук, професор
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка*

ІННОВАЦІЇ ЗАДЛЯ МАЙБУТНЬОГО

Четверта Всеукраїнська конференція «Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації» дає підстави підвести деякі підсумки попередніх дискусій [1, 2, 3] і скоригувати напрями подальшого обговорення.

Глобалізація. У першу чергу це стосується загального контексту глобалізаційних зрушень, формування нового світового порядку. Загально визнано, що «технологічні, інформаційні, екологічні процеси глобального усупільнення, утворення загальнопланетарного простору, які далеко виходять за національні кордони, суттєво випередили процес формування глобального громадянського суспільства з притаманними йому інститутами політичного, правового та соціокультурного регулювання, що представляє інтереси всесвітньої спільноти в усьому розмаїтті складових його елементів. У результаті механізми глобалізації та її плоди опинилися в руках транснаціональних корпорацій, що представляють інтереси північноамериканської, західноєвропейської та японської локальних цивілізацій, а глобальна цивілізація виявилася глибоко розколотою на багатющу меншість і біднішу більшість населення» [4, с. 13]. Нині переважна більшість дослідників погоджується з тим, що феномен глобалізації вимагає зміни системи самоврядування цивілізації. Якщо раніше проблема самоврядування була актуальна для окремих соціальних утворень, то зараз вперше в історії людської цивілізації стала актуальною для планети загалом.

Зміни в системі управління неможливі без зміни свідомості, мислення, підходів до розв'язання суперечностей, традиційних ціннісних орієнтацій. Тож на часі стоїть питання про формування концепції, наукової основи для всіх видів людської діяльності – економічної, політичної, соціальної, освітньої та інших, – яка б адекватно відповідала на виклики сучасного взаємозалежного, глобалізованого світу. Концепції побудовані на замкнутості не дозволяють зрозуміти сучасний світ і адекватно описати його. В умовах, коли людство впритул наблизилося до межі виживання в глобальному масштабі, традиційні економічні цінності – максимізація прибутку, вигода, прагнення до монополізму, володіння матеріальними цінностями тощо, які покладені в основу цивілізації техногенного типу, не створюють гарантій

виживання. «Масштаб глобальних проблем ХХІ ст. і складність трансформаційних процесів такі, що вони не можуть бути вирішені в рамках моделі, яка переважала впродовж тисячоліть, тобто взаємодії, при якій процес діалогу, взаємного збагачення науковими і культурними цінностями періодично переривався періодами конфронтації, збройних сутичок, які подеколи завершувалися знищенням або асиміляцією переможених. Процеси глобалізації та трансформації диктують необхідність становлення моделі взаємодії цивілізацій, заснованої на їхньому діалозі і партнерстві. Це стає цивілізаційним імперативом ХХІ ст.» [4, с. 48]. Варто підтримати думку про те, що «у сучасному світі необхідне культивування *консенсусу як типу мислення та поведінки*. А це означає, що для вирішення глобальних проблем необхідно переходити від «барикадного мислення», від революційної ломки суспільства до соціальної еволюції. Нова філософія повинна зробити людину справжньою метою (уникаючи при цьому крайнощів холістичних та індивідуалістичних установок), а всі форми діяльності – розумними і гуманними» [5].

У плані трансформацій глобального порядку останні місяці були особливо показовими. Хвиля революцій, що прокотилися на півночі Африки і Близькому Сході, по-перше, вкотре продемонструвала, що немає нічого раз і назавжди усталеного і впорядкованого, навіть якщо це режим авторитаризму, диктатури чи деспотії; по-друге, загострила суперечність останнього часу між владою з її деклараціями про наміри щось змінити на краще у майбутньому і соціумом, який реалізує зміни на практиці; по-третє, виокремила роль в організації народних мас таких сучасних соціальних інновацій, як неформальні електронні мережі. Тож, першість у «соціальній інженерії» зі створення різних соціальних інститутів і організацій, яку дотепер тримали держава та корпорації, з розвитком електронних технологій потенційно переходить до всіх, хто має доступ до Інтернету. Забезпечення вільного доступу громадян до мереж, можливість звернутися до практично необмеженої аудиторії, підкріплена відповідним рівнем освіти, стає фактором, що дозволяє домогтися як підвищення рівня соціальної інтеграції, так і забезпечення громадянських свобод. Зауважимо, що більшість мітингувальників окрім невдоволення диктатурою, узурпацією влади, корупцією у своїй країні, висловлювали занепокоєння відсутністю робочих місць і заробітку, можливостей для навчання і розвитку у подальшому.

Погляд у майбутнє. Погодьмося, що найважливішим для кожної людини є не її минуле чи нинішнє становище в глобалізованому світі чи локальному соціумі, а майбутні перспективи життя і розвитку у новому світовому порядку. Потрібний справжній погляд у майбутнє, його істинне проектування. На початку ХХ ст. 1,5 мільярди людей на планеті

не могли уявити, яким буде життя 6,5 мільярдів людей нині. 2030-го року нас буде більше 8 мільярдів, а 2050-го кількість жителів планети може досягти 9 мільярдів. За прогнозами ООН кількість жителів у віці 60 років або старше майже потроїться за наступні десятиліття, збільшившись з 743 мільйонів до 2 мільярдів у 2050 р. Вперше в історії число людей похилого віку перевищить кількість 15-річних підлітків. Якщо нині на 100 осіб працездатного віку припадає 34 пенсіонери, то у 2050 р. їх буде 62. У країнах, що розвиваються, це співвідношення майже потроїться – з 14 до 34. Основними причинами цього називають збільшення тривалості життя при зменшенні народжуваності. На сьогоднішній день на планеті в середньому люди живуть 67 років, в промислово розвинених країнах – 76, у країнах, що розвиваються – 65, у відсталих доживають до лише 54 років. До 2050 р. середня тривалість життя збільшиться до 95 років, а в Японії – до 106. Сільські жителі активно переселяються до переповнених міст, з огляду на те, що там інші умови для життя, тож вижити явно більше шансів, ніж у зuboжілих селах. Якщо нині кількість сільського і міського населення зрівнялася, то 2050 р. 70 % населення планети житиме в містах. До того ж, експерти Інституту антропології та еволюції Російської академії наук, керуючись власними дослідженнями, роблять прогнози щодо майбутнього зовнішнього вигляду людей: чоловіки будуть трохи нижчими середнього зросту, кремезні, їхня м'язова маса із часом зменшуватиметься; жінки також будуть невисокими, смаглявими, повнотілими, із широкою кісткою. Саме така будова тіла буде допомагати виживанню.

З глобалізацією світ стане більш складним і неспокійним. Зараз менше 1 млрд. людей живуть в індустріально-розвинених країнах – американці, європейці, японці. Це число сягне 5 млрд. до 2020–2030 років [6]. Обсяги світового валового продукту збільшаться майже в чотири рази. Відповідними темпами будуть змінюватися потреби в енергії, зростати навантаження на навколишнє середовище, відбуватися глобальні кліматичні зміни, проводитиметься боротьба за дефіцитні ресурси, за місце на ринку тощо. Це буде складний період, стосовно якого змінюватися і адаптуватися людям та організаціям доведеться дуже швидко.

Постають питання, які потребують відповідей: чи здатна планета витримати населення у такій великій кількості? Чи виявиться людство здатним пристосуватися до нового світу і вижити в ньому? Тому вважаємо, що слід не просто говорити про майбутнє чи створювати проекти майбутнього, а конструювати його. В цьому аспекті важливою є роль держави.

Держава. Події новітньої історії, в тому числі і в Україні, доводять недосконалість існуючої моделі демократії. Насправді "зрілість демократії визначається не одним лише характером законів як таких, і навіть не тільки їх дотриманням. Ключове значення мають реальні демократичні практики на всіх рівнях держави, включення рядових громадян у суспільні справи, відповідність повсякденних дій держави волі цих громадян, функціонування політичних партій в якості "рупорів" широких коаліцій громадянських структур, ... рекрутування професійних політиків переважно із числа громадянських активістів" [7]. Неможливість для рядових виборців впливати на той політичний, економічний, соціальний курс і реформи, який проводить держава та місцева влада, викликає високий рівень недовіри і напруги в суспільстві. До того ж низка реформ у соціальній сфері не відповідає очікуванням виборців, виступає в соціальній і економічній площині квазіінноваціями, не додаючи оптимізму стосовно підвищення рівня та якості життя населення (реформа пенсійної системи та ЖКГ), зайнятості і доходів (податкова реформа), доступності основних соціальних благ та послуг (реформа освіти, охорони здоров'я).

Однак сучасний рівень розвитку комунікацій та Інтернету вже дозволяє розраховувати на перспективність ведення розробки відповідних програмних продуктів, які б були своєрідними «електронними інтерфейсами» демократії участі та розвитку інститутів громадянського суспільства. Звучать думки, що так само як зараз безкоштовними і загальнодоступними є бібліотеки, вже в осяжній перспективі загальний доступ до Інтернету може бути визнаний суспільним благом, внаслідок високих позитивних зовнішніх ефектів його поширення.

Чекаємо від держави, так само як і від місцевої влади, інновацій, в першу чергу – соціальних, а також асиметричної відповіді на нові виклики, яка б не відтворювала звичну логіку дій держави в соціальній сфері. Здійснити перехід від застарілих і неефективних підходів до формування і реалізації соціальної політики, адекватної характеру модернізаційних процесів, можливо лише при взаємній готовності державних і суспільних інститутів до послідовного співробітництва і партнерства. Це стосується, зокрема, формування ринку праці, створення робочих місць; організації розподілу коштів, засобів існування на новій основі, не через систему заробітної плати; сприяння поширенню негрошової економіки (О. Тофлер).

Енергетика. Трансформації в енергетичній сфері обговорюються тривалий час, однак тема особливо актуалізувалася після землетрусу і руйнування атомних реакторів у Японії. Дискусія має іти не лише про обмеженість ресурсів, про безпеку людства, а розгортатися стосовно

всього енергетичного відтворювального циклу: виробництво – розподіл – обмін – споживання. Віками людство нарощувало виробництво і споживання енергетичних ресурсів, що загалом відповідало тенденції до формування і розвитку споживацької моделі суспільства. Розподіл і обмін – фази відтворення, які аналізуються меншою мірою – нині в країнах, які демонструють найвищі енерговитрати, монополізовані і вкрай непрозорі. Тож зміна моделі – від викопного палива до альтернативних джерел, від монополії до конкуренції, від високих витрат до енергоефективності – суть трансформаційних змін у цій сфері. Усвідомлюємо важливість сформуванню нову модель поведінки споживача. Провідну роль тут повинна відігравати сім'я і школа, засоби візуального впливу.

Демократична освіта. Навчити вчителя. Навчити жити повному, відповідно до сучасних реалій – завдання сучасної системи освіти і виховання, оскільки із традиційними стандартами і стереотипами мислення та поведінки в сучасному світі жити не можна. Безсумнівно, що освіта має історичний характер, змінюваний від однієї історичної епохи до іншої. В основі класичної системи освіти, створеної творцями наукової педагогіки, лежить імператив підготовки людини, яка *знає*, тоді як сучасний світ найбільше потребує підготовки людини, яка не просто знає, але й *розуміє і рефлексує, здатна до діалогу і компромісів*. Сучасна людина розуміє інших людей, інші культури, специфіку сучасного буття, інтереси природи, бачить своє місце в суспільстві, усвідомлює відповідальність за наслідки своїх дій. Нездатність вписати себе в складний, швидко мінливий світ, подолати власний егоїзм стає соціально небезпечною. Для забезпечення ефективного вписування людини в швидкозмінний світ необхідна орієнтація суспільної свідомості на якісно нові знання і навички. **Освіта, зокрема і вища, має розглядатися не як джерело доходів, «доходний дім», а бути осередком виховання світогляду.** І це не «виламування душі» людини, а створення змагального механізму різних систем цінностей і моделей поведінки, що дозволяє зробити особистісний вибір на основі особистісної рефлексії, суть якої можна виразити в питанні: «Чи так я живу?» [4]. Нова концепція має стати не тільки заняттям професіоналів, але й способом життя, головною метою якого є збереження життя на планеті в глобальному масштабі і створення умов для сталого розвитку, тобто системоутворюючим центром синтезу різних культур.

Економічна наука. Інтеграція суспільних наук. Економічна теорія формує систематичний, логічний, послідовний і адекватний економічний образ мислення, який допомагає підприємцям (і не тільки їм) приймати нестандартні рішення і перебуває в основі економічної

демократії в країні. Економічна теорія в цій якості необхідна і для розвитку логічних здібностей людини. Вона показує, що саме відбувається і в якій послідовності та дає уявлення про облаштування різних процесів в економіці. Чим більше диференційована свідомість, тим більше поле альтернатив поведінки і тим ширший вибір, що дає кращі можливості для врахування нюансів [8]. Економічна теорія демонструє, що позитивного результату можна досягти різними шляхами.

Думаю, що результати нашої конференції додадуть аргументів і обґрунтувань «за» *перегляд* рішення МОН України стосовно виведення економічної теорії із переліку нормативних навчальних дисциплін для українських студентів.

У цій сфері ми традиційно обстоюємо позицію переходу від традиційної концентрації уваги на абстрагуванні, параметрах, показниках, математичних моделях до «заселення» економічної науки людьми (так само тими ж самими людьми слід «заселити» державу – поставити турботу саме про людей, а не про реалізацію проектів, у центр економічної політики), тобто необхідне «олюднення» економічної науки, її соціалізація, домінування в ній принципів людинорозмірності і гуманізації. Варто виокремити як мінімум два напрями, які, на наш погляд, у майбутньому потребуватимуть пильної уваги.

Сфера послуг у контексті суспільного відтворення. Конфігурація, взаємозв'язок і зміст фаз суспільного відтворення – виробництва, розподілу, обміну і споживання – не залишаються незмінним. Трансформації викликають зростаючу зайнятість людей у сфері обігу і скорочення зайнятості у сфері виробництва. Специфіка сфери послуг, особливо нематеріальних, де нерідко усі фази відтворення по кожній послугі здійснюються практично одночасно, вимагає особливої уваги дослідника.

Роль і місце найманої праці, її продуктивності виходять далеко за рамки наукового аналізу і все більше стають центром уваги політиків, громадськості і усього населення, що незалежно від ідеологічних підходів підтверджує головну позицію людини в економіці.

Більш широкий контекст розвитку економічної науки – її інтеграція в систему суспільних наук, що власне вкотре і демонструє наша конференція: аналіз фахівцями з різних суспільних наук тих чи інших проблем – праці, сім'ї, доходів, соціальних інститутів. Про що варто говорити в подальшому? При безумовному збереженні глибинних методологічних політекономічних засад, слід підтримати розвиток економічної науки як «відкритого твору», як книги, яку її читач пише разом з автором; учень, студент виробляє разом з учителем, викладачем.

Це по суті шлях від аналізу детерміністського світу з точними формальними моделями і однозначними рішеннями до необхідного всім суспільним наукам пропонування альтернатив, ймовірних варіантів і того, що професор Г. Задорожний називає «інакше можливим».

ЛІТЕРАТУРА

1. Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. В 2 т. – Полтава: Скайтек, 2005.
2. Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації. Матеріали Другої Всеукраїнської науково-практичної конференції. В 2 т. – Полтава: Скайтек, 2007.
3. Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації. Матеріали Третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Полтава: Скайтек, 2009. – 232 с.
4. Яковец Ю.В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций. – М.: ЗАО "Изд-во "Экономика"", 2003. – 441 с.
5. Кочергин. А.Н. Исторические этапы трансформации системы образования [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.smolsoc.ru>
6. Сценарии будущего. Интервью с Уильямом Хэлалом. [Электронный ресурс] // Новости гуманитарных технологий. Гуманитарное развитие в России и за рубежом. Экспертно-аналитический Портал. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/laboratory/publicdoc/2008/1745>
7. Справится ли государство в одиночку? О роли НКО в решении социальных проблем [Текст]: докл. к XII Междунар. науч. конф. Нац. исслед. ун-та «Высшая школа экономики» по проблемам развития экономики и общества, Москва, 5–7 апреля 2011 г. / Рук. проекта Л. И. Яковсон. – Режим доступа: <http://conf.hse.ru/2011/hsepapers>
8. Розанова Н.М. Экономическая теория сегодня: дорожная карта // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – Том 5. – 2007. – № 3.

*ЗАДОРОВНИЙ Г.В., доктор экономических наук, профессор,
действительный член Академии философии хозяйства (Россия),
действительный член Международной кадровой академии,
главный редактор журнала «Социальная экономика»*

ДОГМАТИЗМ ЭКОНОМИКСА-ИДЕОЛОГИИ КАК МАНИПУЛЯТИВНАЯ ТЕХНОЛОГИЯ НИЧТО-ЖЕНИЯ ЖИЗНИ (о нисходящих античеловеческих инновациях)

*Переворот сначала в головах нужен, а потом и в действиях.
Ю. Михайлов. Реквием.*

Может быть, кое-кто упрекнет это исследование в излишней резкости со стороны человека науки, но в тяжелые времена необходимы жесткие слова. Нужно иметь смелость выступить, когда осознаешь, что можешь предложить настоящее решение, когда чувствуешь, что в твоей груди бьется сердце свободного человека, и ты не хочешь занимать место в покорной толпе. Можно ли действительно оставаться безучастным, когда видишь, как ошибки, если не сказать больше, безвозвратно обрекают на нищету целый народ; когда каждый день видишь, как тысячи и тысячи простых людей страдают от чудовищного разбазаривания по вине абсурдной системы...

Морис Алле. Изобилие и нищета.

Экономиксизм как идеология и технология оглушения сознания

Это экономическое чудовище – «залог паразитического благополучия» западного мира, сварившего для профанов волшебное снадобье – экономикс.

Н.Б. Шулевский

Экономикой на всех ее уровнях управляют так, как ее преподают в учебных заведениях.

К.Н. Лебедев

Жизнетворение зависит от жизнеречения как идеальных смыслов и образов, которые творятся сознанием и воплощаются в соответствующие проекты-сценарии человеческой деятельности, а затем и реализующиеся в реальности. Без сознания и вне осознания ничего не происходит в этом мире. Универсум движется-развивается

посредством развития сознания. Какое сознание – таково и движение, прежде всего, искусственного, неприродного мира – *техноса*, произведенного *технукой* (А.В. Кутырёв), а еще новее и точнее – *технонооэфиросферы*, где человеино-чиповейная биомасса (людское стадо, электорат) управляется великим манипулятором, чертями маниакально пестуемым, – *эфиром*, сознательно и целеположенно обустроенным и организованным показывающим, устраивающим и направляющим полем-информацией, невидимым, но влетающим прямо в мозг, в ум, в души людские¹ (Ю. Михайлов).

«Суперполезнейшая» свобода и «свободный» выбор – не более, чем словесная трескотня-труха, *опустившая* даже ученых профессоров на уровень попугая-*подражателя*, усердно имитирующего пусто-иллюзорную «халву», от которой нет даже наималейшего намёка на желаемую сладость. Паутина эфира – гламурная и беспощадная в созданном человеком искусственном техном мире, становится сродни жизни, но на самом деле оборачивается её *ничто*-жением, ибо Любовь, как и Истина, Добро и Красота самоуверенным «свободным» человеком (ли?) в своей неизмеримой гордыне-«безгрешности» завоевателя-указателя-рулителя вслед за якобы ненужно-излишней со-Вестью выброшены на помойку социал-дарвинистской (р)эволюции². Технос поставил в повестку дня вторжение в *наномир* как мир молекул и атомов, в котором человек работать не может. Этот мир требует *роботов*, а человек там совершенно излишний. Логика развертывания техноса диктует необходимость превращения человека в *роботообразное* существо. Сделать человека таким можно посредством *манипулятивного* изменения его сознания, полем-основанием чего является всё наполняющий эфир.

И началось свободное обэфиренное лживо-радостное мыльно-инстинктное техно-комфортное существование в мутном потоке *эфиростока* некоего эфириста, пока еще сохраняющего внешнюю *личину* человека. Эфирогенность, эфиропомрачение, эфиробредность и эфиросекс, *оглупившие* свободу во вседозволенность, и придавшие последней гламурный блеск достижительности-успеха, аппетитно и безостановочно, монотонно-машинно-*тупо* пожирают общество, человека, природу и саму жизнь.

Обэфиренному эфирочеку, эфироману с его сознательно-заданной *атрофированной* способностью размышлять и *смысл*-ить этого уже не

---

¹ Михайлов Ю. Реквием. Роман о романе, или роман с романом. Метафизическая проза. – М., 2010. – С. 431–432.

² «И вообще: что есть человек? – вопрос, который будет ставиться все чаще в самих человеческих изобретениях, все более вытесняющих самого человека» (Свящ. Владимир Зелинский. Наречение имени. – К., 2008. – С. 257).

понять, ибо и технука, пока еще каким-то не вполне понятным образом сохраняющая осколки былого авторитета среди человек, все больше эфирит-манипулирует, кося *пустоцветом* слов инновационности жизнеречение и жзнетворение, запуская в сознание *вирусы-догмы ничтожения* человека, охмыряя его «свободным выбором» безответственности/вседозволенности, всё глубже и глубже погружая в кризисную *трясину обездуховленности-безнравственности*, вполне имманентную *постчеловеку* в *постмодерновом постмире*.

Метафизический смысл не только скрывает в себе тайну, но и являет ее в формах, доступных человеческому мышлению. Об одной из них – *изначально кризисно* системообразующей *экономикс-ической «науке»-идеологии* и пойдет речь. О ненаучности её исходных постулатов-ядра³ и абсолютном отрыве от хозяйственной реальности⁴, невозможности вскрытия ею социального содержания и понимания качественных изменений в современной экономической сфере⁵ написано довольно много и весьма доказательно в последние два десятилетия. Вся проблема в том, что *привычка к подражательности и леность мысли*, выработанные у большинства отечественных профессоров-экономистов за последние два десятилетия, *не позволяет* им даже *сложить целостную мозаику* из тех знаний, которые уже наработаны отдельными исследователями. Если бы такая мозаика была сложена и ею начали пользоваться профессора украинских университетов, то догматическая привязанность к «новомодным» (на самом деле *давно устаревшим и изначально антинаучным!*) *экономиксическим «новациям»*, направленным на упрощение и *прямое оглушение сознания* молодежи и всех получающих второе высшее образование, могла бы оказаться на помойке, а мышление обрело бы вектор продуктивного хозяйственного миропонимания не в формате прибыли и капитала, но в координатах спасительной человеческой деятельности, прежде всего ради *спасения* самого *человека*.

Но сообщество ученых-экономиксистов (оно же – обэфиренная *экономиксическая толпа*) не только не желает замечать аргументированной критики, но и упрямо продолжает повсеместно *насаждать* своё догматическо-апологетическое «учение»-идеологию, *манипулятивно целесознательно засоряя* сознание, прежде всего молодёжи, *кабинетными измышлениями*, уводящими от смысло-жзнетворческих поисков и открывающими широкую дорогу

---

³ См.: Эйхнер А. Почему экономикс еще не наука? // В кн.: Теория капитала и экономического роста. – М., 2004.

⁴ См.: Ульрих П. Критика экономизма. – М., 2004.

⁵ См.: Задорожный Г.В. Экономикс или социальная экономия? (размышления политэконома о постнеклассической экономической науке). – Полтава, 2009.

изверженному мировоззрению, в формате которого принимаются и управленческие решения, *ничтожащие* человека и жизнь. Экономиксическая наука и экономиксическое образование, насильно захватившие методологическое воззренческое поле, но в силу своего абстрактно-выдуманного *заумства-убожества* и схоластики-*антинаучности* отнюдь *не являющиеся методологией познания реальности*, эфи(р)мерно, а сегодня – это гламурно-манипулятивно, *оглуляют-упрощают* мышление и сознание, способствуя творению *неразмышляющей маргинальной толпы* биороботов-постчеловеков, которой легко управлять на основе использования лишь инстинктов, давая немного хлеба и обилие отупляющих шоу-зрелищ.

Экономиксизм и его столь модно-гламурные сегодня порождения – *монетаризм-индексизм, неоинституционализм* стали явными формами насаждения *идеологии* потребительства и маргинализации сознания, т. е. формами *манипулятивных технологий, ничтожащих* человека.

Суть подхода, на котором настаивает *экономикс-ическая наука* и ей вторит современное *экономикс-ическое образование*, состоит в том, чтобы *манипулятивно выхолостить целостность* миропонимания, *подавить размыслительные* способности человека, *подчинить* его *якобы статусно-извечной роли средства* производства прибыли.

Монетаризм-индексизм – это та форма современной *экономикс-ической мысли*, которая явно обнажила свою ограниченность и на практике явила свою вредность, античеловечность, ибо его важнейшая категория – деньги, а «в самом же обществе нынешние деньги измеряют степень исчезновения человечности. Подобно тому, как прибор автомобиля измеряет расход горючего, так и деньги измеряют степень потерянности человека для духовной жизни и для реальности вообще»⁶. Если же говорить о различного рода *индексах*, которые составляют *якобы «неподкупные»* международные индексные агенства, *якобы безвинно «питающиеся непосредственно солнечной энергией в своих корыстных интересах»* и навязывающие индексы как направления игры на биржах в качестве *якобы ориентиров* развития реальной экономики, то здесь *искажение реальности и вред реальному хозяйственному развитию* поставлены во главу гламурного угла мирового управления производством *прибыли из воздуха*: благо еще не реализован сценарий, описанный фантастом А. Беляевым в книге «Продавец воздуха». «Подсказки» монетаристов-индексистов только в период нынешнего кризиса весьма дорого и бес-полезностно, разорительно-деградационно обошлись украинскому народу: 17 млрд. грн. безвозвратно, без каких-либо условий возврата и целевого контроля использования направлено

---

⁶ Шулевский Н.Б. Деньги – Логос-Инкогнито мира // Философия хозяйства. – 2008. – № 2. – С. 175.

на спасение крупнейших проблемных банков государством (читай: *налогоплательщиками*) и 100 млрд. грн. на рефинансирование банков от НБУ⁷, который также должен выражать интересы национального развития.

Совершенно прав А. Попов, когда утверждает, что «мы до сих пор находимся в ловушке псевдонаучности и лженауки. Чем нас прельщали и в начале перестройки и потом, – это научной эффективностью монетаристской модели чикагской школы, которая будто бы привела к рассвету экономики Запада. Потом выяснилось, что экономику Запада вели к рассвету за счет насилия и обмана его доноров, за счет все новых витков колонизации, за счет научно-идеологического насилия экономических диверсантов...»⁸.

Другая гламурно-модная форма *экономикс-изма* – **неоинституционализм**, претендуя на роль нового мэйнстрима⁹, навязывая вместо модели экономического человека более упрощенную модель *институционального человека* (замена одной формы одномерности другой формой все той же *одномерности человека*), живущего в клетке навязываемых кем-то, исходящим из своих эгоистических *корыстных* интересов, институтов – неукоснительных норм, правил, регламентаций, законов, вовсе не способствует созданию условий для *саморазвития* и *самореализации* человека в *свободном творческом* процессе созидания иначе возможного. Творчество всегда связано с поисками нового, с критическим осмыслением существующего, со стремлением подвергать сомнению настоящее, со способностью к саморазвитию, которое невозможно в искусственно навязанном шаблонном денежно-материальном мире, *в клетке институтов*, в современности всегда возникающих как отражение *чьего-то* корыстного властного интереса. Творчество, новация как произведение человека позволяют приблизиться к границе внутреннего и внешнего, находить *новые возможности реальности* и способы к сотворению иначе возможного на основании преобразования сил человека: силы жизнедеятельности, самопонимания и самоутверждения,

---

⁷ См.: Бойко В. Александр Сугоняко и Михаил Савлук: «Президент, премьер и глава НБУ должны персонально отвечать за работу госбанков» // Газета «2000», 11.03.2011. С. В4.

⁸ Попов А.К. Дурное счастье лженауки // Философия хозяйства. – 2006. – № 4. – С. 305–306.

⁹ Здесь следует согласиться с тем, что «...несмотря на научную моду, один лишь институционализм никоим образом не может стать методологической панацеей для России, да и любой другой страны. Он должен органически «влииться» в состав эволюционной теории наряду с другими подходами, системно описывающими трансформационные и трансакционные факторы» (Иншаков О., Фролов Д. Место институционализма в экономической науке // Экономист. – 2005. – № 10. – С. 42).

отстаивания своего Я как особого мировидения и пр. При создании чего-то нового человек *пробуждает свое* восприятие, творит *новую связь* с миром, получает соматическое удовольствие, самоинициативно-самостоятельно *изменяет Я-конструкции* и отношения Я/Мир¹⁰.

Неоинституционализм все эти моменты опускает, ибо направлен на обоснование того, что жизнь в клетке институтов – благо, которого не понимает сам человек. В лучшем случае неоинституционализм соотносит творчество с заключением *контрактов, торгов*, т.е. той сферой, где *напрочь теряется* смысл творчества, его истина и событие *откровенности* мира и человека, в которых человек как *творец* только и может найти удовольствие и удовлетворение. Даже во вступающей в моду неоинституциональной инновационистике происходит скольжение по *поверхности* и вещиности, уход от смысла: инновационист, как обслуживающий новацию, должен обладать главной способностью – понимать и утверждать *истину другого*, того, *кто сотворил* новацию как новую форму культуры, и выводить эту истину в практический опыт. «И без этого порыва к истине другого, без усилия понимания смысла творения и самоотверженности при его практическом воплощении никакие красивые схемы, планы, графики функций инноваций не превратят их в практическую деятельность по обновлению производства и общества»¹¹.

Институт – это многоликая форма отчуждения человека от своей внутренней природы-сущности, причем *отчуждения квадратического*: в первичном плане отчуждение возникает при формировании-создании института; вторично это отчуждение закрепляется и расширяется в насаждении института в обыденность, в обыденную жизнь человека. Искусственность института практически всегда порождает тоталитарность, искусственность творимой реальности, где от истинной свободы остается лишь пустоপরоржнее, схоластическое словоразглагольствование.

Современный **империализм** **экономического неоинституционализма** полностью вызван к жизни *логикой экономического (не хозяйственного!) развития*: он появляется в тот момент, когда экономизм, пытающийся обосновать *из-вечную* самоценность экономики (прибыли в поле купли-продажности) терпит кризисное крушение, крах не только в области теории, но и в реальности, но сохранить *прибыль как самоцель* экономики ее апологетам представляется жизненно важным для них самих. В надежде

---

¹⁰ См.: Мэй Р. Сила и невинность. – М., 2001.

¹¹ Пузько В.И. Понимание отношений новации и инновации как произведений человека в современной культуре (феноменолого-герменевтический аспект) // Философия хозяйства. – 2009. – № 6. – С. 185.

дальнейшего оправдания абсолютности экономики и экономической власти ради прибыли все в том же исходно заданном «поле экономической логики» изобретается *экономический* неоинституционализм как экономизм, пригламуренный учением о *социальных* институтах (иных быть просто не может!!!). Он призван закрепить безоговорочно и навечно *статус человека как средства* прибыли через институциональные нормы-правила. И вновь, но теперь в новом формате – экономического неоинституционализма, продолжается все та же песня в той же тональности, но с привлечением всеядного ярлыка-слова «институт» как припева к любому другому слову.

Но в реальности проблема *не в искоренении* социальных институтов, а в том, чтобы они были *благостны* для человека, не для отдельной группы, отдельного слоя, даже государства как прикрытия интересов властвующе-правлящей группы-партии, а именно *благостны, благотворящие* для *каждого* человека с его *человеческим достоинством*, покоящимся в его *человечной природе*. Во всех других случаях – когда институт не благоденствует, а господствует-насилует-продчиняет, т. е. не признает своей изначально *вторичной* обслуживающей, вспомогательной, подчиненной жизнетворению роли, а превращен в некую самоцель – он есть сила *враждебная человеку*, его *свободе* и *творчеству*. И именно таковым и должно быть понимание-отношение к нему, а также и к агрессивно насаждаемой теории экономического неоинституционализма.

Здесь весьма уместно вспомнить оценку институтов двумя выдающимися умами XX столетия: А. Тойнби – «идолизация институтов – непростительная интеллектуальная и духовная ошибка, которая приводит к социальной катастрофе»¹²; К. Поппер: «институты не действуют; действуют только отдельные личности в институтах или через институты. Общая ситуационная логика этих действий будет теорией квазидействий институтов»¹³.

В теоретическом плане **вредность** *экономизма*, монетаризма-индексизма, экономического неоинституционализма выражается в том, что они претендуют на свою *главность, основоположность* во всем современном не только экономическом, но *обществоведческом* знании, не желая смириться со своей только *лишь обслуживающей* ролью; в практическом плане именно в их *идеологической* направленности и ярко выраженной *апологетичности* находятся истоки, причины нынешнего мирового финансово-экономического кризиса, принесшего и продолжающего нести страдания и маргинализацию подавляющей части

---

¹² Тойнби А. Дж. Постыжение истории: Сборник. – М., 2003. – С. 551.

¹³ Поппер К.Р. Логика социальных наук [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://evolkov.net/PopperK/Evolution.Epistemol.&.SocSciences/index.html>

населения как отдельных стран, так и всего мира. Поэтому-то эти научения *уходят от* исследования *социальных* проблем, все стараются перевести к счетно-логическим умозаключениям, в навязывание норм и правил, оторванных от хозяйственных реалий. Они создают искусственный, виртуальный *мир симулякров*, в котором по определению *не может физически и духовно жить и развиваться человек*.

«В истории развития культуры человек еще никогда не подвергался столь мощной обработке под «призрак толпы», ее инфантильность и симуляции. Феномены глобализации и мультикультурности посредством новых технических возможностей СМИ, киберпространства, интерфейса увеличивают *давление социального целого* на разные уровни существования человека, углубляя «классические» формы отчуждения: от социальной целостности – в социальные роли, от культуры и персональной идентичности – к безличному существованию, от истин и мыслей – к «оглуплению» стереотипами и потере связи с опытом»¹⁴. *Экономиксизм* стал современным *идолом*, который возведен в ранг «глобализаторского всепобеждающего учения» соответственным «научным» истеблишментом как весьма своеобразной «фабрикой мысли», верно служащей истинным владельцам финансовой власти и призванной любыми методами оправдать прибыль и эксплуатацию большинства меньшинством, озабоченного своим успешно-комфортным существованием в мире, где ресурсов на всех не хватает.

И как тут не согласиться с умозаключением С. Чернышева, публикатора книги С. Платонова «После коммунизма» о том, что «всякий феномен значим постольку, поскольку существует и постижима его связь с реальностью, в которой мы живем. Если таковая не усматривается, то занятие сим предметом превращается в интеллектуальный разврат»¹⁵.

---

¹⁴ Пузько В.И. Понимание отношений новации и инновации как произведений человека в современной культуре (феноменолого-герменевтический аспект) // Философия хозяйства. – 2009. – № 6. – С. 179–180.

¹⁵ Цит. по: Платонов С. После коммунизма: Кн. не предназнач. для печати. – 2-е изд.; Второе пришествие: Беседы. – М., 1991. – С. 504.

Об основных мифах-догмах экономиксизма

В строгом смысле слова экономикса занята превращением живого человека в средство возрастания неживой субстанции капитала, в средство омертвления жизни.

Н.Б. Шулевский

Раскроем еще некоторые мифы-догмы экономиксизма; они же одновременно представляют и те «социальные инновации», которые легли в основание строительства «светлого рыночного будущего», а более точно и правильно – *ничтожения* человека.

Миф о рациональном выборе. В современном «научном» экономиксическом сообществе господствуют экономиксические идеологические постулаты общества *потреблятства*¹⁶, которые, в общем-то, пытаются объяснить-использовать «модель экономического человека» через насаждение разработанной в «фабрике мысли» – американской корпорации «РЭНД» так называемой **«теории рационального выбора»**, в основание которой заложен *отказ от сотрудничества, справедливости, семейных ценностей и морали*, т. е. отказ именно от «цивилизации как основополагающего принципа организованного человеческого общежития», и которую уже и *сами американцы* признали насажденным им *мифом*. «Рациональный выбор породил мир, решения в котором принимаются в неведении. Эти решения появляются в результате неправильно намеченных целей (принцип здесь следующий: если вам не нравится результат, необходимо *просто изменить параметры*)»¹⁷ (выделено мной – Г.З.). Теория рационального выбора разрабатывалась в интересах отдельных групп, стремящихся изменить социальную систему США, вернуть страну на тот этап развития, который был до президента Ф. Рузвельта. Здравый смысл, а также анализ практических приложений теории рационального выбора, когда *изгоняются из мировидения мораль и этические оценки реальных межчеловеческих отношений*, заставляют признать, что

---

¹⁶ Потреблятство – это действительно тот термин, который выражает *изначальную* сущность слова «потреблять, потребление»: ибо, как писал Дж. Рифкин, «если заглянуть в словарь английского языка, составленный Сэмюэлем Джонсоном, то «потреблять» там значит **истощать, грабить, опустошать, разрушать**. На самом деле, даже в поколении наших бабушек и дедушек, когда у кого-то был туберкулез, это называлось словом «потребление». То есть вплоть до этого века (XX – Г. З.) быть потребителем **не означало ничего хорошего**, а напротив, значило **нечто плохое**» (выделено мной – Г. З.) (Цит. по: Affluenza: The All-Consuming Epidemic. – San-Francisco: Berrett-Koehler Publishers, Inc., 2002. – P. 219–220).

¹⁷ Абелла А. Солдаты разума. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2009. – С. 312.

«теория рационального выбора является *совсем нерациональной*. Она не постигла законы мира, так как не распознала его структуру»¹⁸ (выделено мной – Г.З.). Но эта теория продолжает усиленно насаждаться и «научно» обосновываться, несмотря на ее, по сути, *античеловечный* и *весьма далекий от реальной жизни* характер.

Метод «исходного задавания параметров», которые, якобы, отражают-определяют экономическую жизнь общества или фирмы, получил весьма распространенное хождение в современной *экономиксической* науке и способствовал, с одной стороны, не только ее отрыву от проблем реальной экономики, от постижения *смысловых закономерностей* ее развития, но и содействует рассмотрению экономической сферы как *самодовлеющей*, рассматриваемой *вне органичной целостности* Универсума, т.е. исходно задает *искаженную методологию миропостижения*. С другой стороны, он породил виртуальные технологии финансирования, надувающей «мыльные финансово-индексные пузыри», которые стали господствовать над реальной экономикой, пытаясь управлять ею, но на деле привели к невиданному системному кризису. Но об этом несколько ниже.

Миф о рынке и равновесной цене. Экономиксизм в его современной неолиберальной, монетаристской и неоинституциональной версии повсеместно насаждает *лживость* о том, что, дескать, рынок – единственный эффективный механизм общественного развития, самостоятельно формирующий равновесные цены спроса и предложения, что само по себе ставит всех в равные условия и создает благо для общества. Но правильно оценить любую теорию можно лишь «выйдя» из неё на более высокий уровень методологического восприятия, каким сегодня является философия хозяйства. Оказывается, что в её формате «учение о вездесущности и всерешаемости рынка – абсолютная фальшивка, тем более, что еще никто не смог показать, что же на самом деле есть рынок, кроме того, что это есть некий самопроизвольный процесс некой самоорганизации. Подобные процессы есть и в планомерной системе, даже в казарме, хотя там и там никакого рынка и в помине нет... Абстрактно рассуждая, вроде бы все экономические агенты со своими товарами и ценами и есть рынок, но... как быть тогда с теми суперагентами, способными любой рынок *под себя* и *организовать*, разумеется, допуская с его стороны определенный самоорганизационный ход!»¹⁹.

Рынок, преподносимый экономиксистами как некая основополагающая всеобщность, системообразующая основа, есть

---

¹⁸ Там же. – С. 313.

¹⁹ Осипов Ю.М. Философия финансов // Философия хозяйства. – 2008. – № 4. – С. 82–83.

досужая апологетическая выдумка, которая стала одним из фундаментальных догматов веры-облака экономиксистов, ибо в реальности ничего подобного *не наблюдается*. На этот момент обратил внимание нобелевский лауреат П. Самуэльсон, когда оценивал вклад в экономическую науку другого нобелевского лауреата М. Алле, который исходил из того, что *нет единого рынка*, а существует их *множество* и каждый из них имеет *свои* специфические особенности и формы функционирования. Оценивая *решительный отказ* М. Алле от вальрасовской модели экономики, *основы неоклассической теории*, считая, что эта модель не только не соответствует действительному положению дел, но и затрудняет решение практических задач, и создание М. Алле новой теории (60-е годы XX века), Жак Лесурн писал, что особенно важно «в новой теории, о которой можно сказать, что она описывает экономику рынков, а не рыночную экономику, вся экономическая динамика исходит главным образом из децентрализованного поиска экономическими агентами излишков, в то время как в предшествующей литературе она базировалась на поиске равновесной системы цен. Следовательно, больше нет необходимости в гипотезе модели Вальраса о существовании в каждый данный момент единой системы цен для всех субъектов»²⁰.

Но *экономиксизм*, и спустя полвека продолжает *морочить головы* той же неоклассической «научной» *выдумкой* о рыночной экономике. Суть здесь сводится к тому, что «дело не в том, что рынка вообще нет, – он есть! – а в том, что нет рынка, лежащего в основе всей экономики, т. е. нет никакой *рыночной экономики* (и быть не может!). Абсолютизация рынка как научной категории – вредная, запутывающая сознание, затея!»²¹.

Более того, «надо, наконец-то, видеть современную экономику не глазами рыночных теоретиков, а в ее объективном ракурсе... Рыночные экономисты, а нередко и функционеры реальной (но зовущейся рыночной) экономики не знают, не видят и не понимают, что уже произошло и продолжает нарастать фактическое превращение содержания коренных рыночных категорий, почти всей «рыночности» в свою противоположность»²².

Точно так же *нет и не может быть никакой «равновесной» цены*, ибо все цены *самопроизвольные*, т. е. являются такими, какими их устанавливает не мифично-кабинетное соотношение спроса и

---

²⁰ Цит. по: Алле М. Экономика как наука. – М., 1995. – С. 131.

²¹ Осипов Ю.М. Философия финансов // Философия хозяйства. – 2008. – № 4. – С. 83.

²² Корняков В.И. Есть ли путь к массовой-народной инновационной экономике? // Философия хозяйства. – 2008. – № 2. – С. 44–45.

предложения, а производитель (посредник), исходя из своего интереса. «...Вокруг всего более цены... договорные, установленные, волевые... и уже поэтому *самопроизвольные*, вроде той же цены на нефть (какой-такой рынок определяет сегодня цену на нефть?)? Хорошо известно, что цены могут изменяться (по преимуществу вверх) по самым разным причинам, но... кроме чисто рыночных (из-за изменения спроса и предложения). Спрос и предложение могут вообще не изменяться, качество товаров тоже, а цены... будут расти себе и расти... и не по причине той же денежной инфляции, а всего лишь по желанию экономических агентов, их сообществ, всей экономики»²³. Процесс почти *каждодневного* роста в Украине цен на бензин и продукты питания, обусловленные эгоистической ненасытностью, прежде всего отечественных посредников и их законодательно-правительственного лобби, никакого, даже наималейшего отношения не имеют ни к спросу, ни к предложению, ни к *экономической* теории, которая все же под видом профессорской апологетической *сказки* о равновесной цене и спросе с предложением упрямо защищает один из догматов неоклассической *идеологии-веры*. И получается, что «равновесная цена» – всего лишь *дурная абстракция*, но на ней сотворена вся *экономическая* теория рыночной экономики. Профессора не хотят обращать внимания на то, что «давно выяснено, что равновесной цены, функции которой образуют суть рыночного механизма (в его всеобщем понимании), в реальном хозяйствовании давно не существует. И на Западе, и в советской экономике господствовали никакие не равновесные, а индивидуальные цены»²⁴. Но воз *вирусоносительной* *экономической* теории и ныне там!

Миф о «невидимой руке» и конкуренции как главном механизме развития человеческого общества тоже из этой же серии. Людвиг фон Мизес, один из основоположников либерализма в своем фундаментальнейшем труде «Человеческая деятельность» показал, что в основе исторического развития человечества лежит сотрудничество и кооперация. Это же подтвердили и все другие выдающиеся мыслители, обращающиеся к изучению истории человеческого общества.

В разных аспектах этот тезис доказывается и современными исследователями. «Новые и новейшие исследования устанавливают: в тех сферах экономики, которые для современности являются решающими, конкуренция сменяется монополией, а то и сотрудничеством. Так, главные частные субъекты современных национальных экономик – многоотраслевые концерны – между собой

---

²³ Осипов Ю.М. Философия финансов // Философия хозяйства. – 2008. – № 4. – С. 83.

²⁴ Корняков В.И. Есть ли путь к массовой-народной инновационной экономике? // Философия хозяйства. – 2008. – № 2. – С. 45.

давно не конкурируют и нередко сотрудничают»²⁵. «Современной валютой будет не интеллектуальный, а скорее всего, социальный капитал: коллективная оценка тех, кого мы знаем, и того, что мы можем сделать друг для друга. Когда социальные связи прочны и многочисленны, появляется больше доверия, взаимного уважения, коллективных действий, информации, счастья, так что в конце концов начинает расти благосостояние»²⁶. «Рыночность и инновационная экономика не стыкуются. Гнаться за рыночностью – ставить крест на массовой-народной инновационной экономике», ибо «теперь рост производительности в его современной (инновационной) форме несовместим с рыночной экономикой. Рыночная экономика превратилась в свою противоположность – в социальную преграду роста производительности труда»²⁷.

Интересующийся вопросом о «невидимой руке» найдет в публикациях последних двух десятилетий реальное объяснение роли этого публицистического термина, призванного сослужить свою службу в развале реальной народнохозяйственной экономики и сыграть не менее продуктивную роль в оглушении человеческого сознания современников.

Миф об объективных причинах экономических кризисов. Главная беда экономической науки состоит в том, что она всегда пытается лишь *задним* числом кое-как объяснить то, что уже произошло в хозяйственной реальности, а тем самым кое-как оправдать свое существование как науки. Естественно, что в таком объяснении она не может признаваться в своем бессилии и неспособности к глубокому и всестороннему теоретическому анализу, ибо сама система координат современного экономического мышления слишком узка и односторонне поверхностна. Поэтому все, что бы ни произошло, особенно такого, что жизнь рушит, она всегда списывает на некие «объективные» причины, которые якобы и вызывают-порождают неизбежные кризисы. Экономическая наука не хочет видеть в них результатов *осознанной деятельности* тех, кто *управляет* сотворением искусственного экономического мира, исходя из своих сиюминутных корыстных интересов, для реализации которых нет никаких преград, если норма прибыли резко возрастает (читай К. Маркса).

---

²⁵ Корняков В.И. Есть ли путь к массовой-народной инновационной экономике? // *Философия хозяйства*, – 2008 – № 2. – С. 45.

²⁶ Джеймс Кузес. Выбор бросают лидеры. Цит. по: Как превратить знания в стоимость: Решения от IBM Institute for Business Value. – М., 2006. – С. 31.

²⁷ Корняков В.И. Есть ли путь к массовой-народной инновационной экономике? // *Философия хозяйства*. – 2008. – № 2. – С. 47.

В этом плане сегодня уже достаточно хорошо описаны рукотворные истоки и механизмы Великой депрессии, которые отнюдь не имели объективного характера для их творителей-рулителей²⁸. Многие весьма поучительным стало и для размышляющих экономистов, такого, которое открывается и в свете анализа *рукотворных причин* кризиса 1998 года, начавшегося в Юго-Восточной Азии, а также и современного мирового финансово-экономического кризиса. И задача экономизма с его новейшими гламурными формами именно и состоит в том, чтобы навязать ненаучное видение причин происходящего, выдать его за некие «объективные» закономерности, перед которыми человек со своим сознанием бессилён, а потому должен принять на веру. А чтобы эти догматы представлялись человеку более убедительными, то желательно их разукрасить-огламурировать «научными» схемами кривых, искусственными эконометрическими моделями, заумно сочиненными тестами.

О спасительной роли хозяйственной науки

Экономический прогресс необходим для роста человеческого духа, для освобождения его от рабства мертвым стихиям мира в целях деятельности духовной, для одухотворения мертвых сил природы.

С.Н. Булгаков

Затянувшееся и дрящущее кризисное состояние *экономической*, неоклассической науки, а если быть более точным – вообще *экономической* науки проистекает из ее *невежества*, выражающегося в *одномерном* подходе к исследованию своего предметного поля – *человеческой деятельности* как процесса созидания *богатства-условия жизнедеятельности* человека.

Экономическая наука, *отделившаяся* где-то около четырех веков назад от *единого* знаниевого потока *миропостижения* в силу начавшейся специализации и дробления знания на «отдельные квартиры» и превратившаяся в *узкоспецифический* мыслительный дискурс, вошла в раж и китайской стеной *отгородилась* от корпуса иных жизнедеятельностных знаний, превратив *человека*, всегда имеющего *целостную* триипостасевую – *духовно-био-социальную* природу, в *человека экономического* как некую счетную линейку своих эгоистических интересов (С.Н. Булгаков).

---

²⁸ См., напр.: Строев А.С. Становление виртуальной финансовой системы // Философия хозяйства, 2010, № 3; Эпперсон Р. Невидимая рука. Взгляд на историю как на заговор. – К., 2010 и др.

Другими словами, экономическая наука совершила, сама не совсем понимая, **жизнеубийство**, разбив-раздробив единый *целостный* процесс жизнеотправления человека (хозяйство и хозяйствование) на осколки (экономика, материальное богатство) и занялась в процессе своего *самоцельного самооправдания* изучением *лишь одного осколка* – экономического – из разбито-омертвленного целого.

Именно эта *осколочность* экономической науки *изначально* предопределила ее *тупиковость*, ее ускоряющуюся *кризисность*, ее искусственный *отрыв-отдаление* от целостной реальности, постижение которой *не под силу* не только экономической, но и вообще науке.

Но понимать-принимать такое положение ни *экономиксисты*, ни более широко и цехово всеохватно – *экономисты* вовсе **не желают**, яростно и упрямо «защищая» свой *экономический окоп* как в прямом смысле глубокую и темную **яму**, из которой «света Божьего не видно». Они почти намертво закрепились в своем *догматически засасываемом* и *из догм состоящем* болотно-осколочном мировидении, выдавая «на гора» некие гламурные «научные» практические рекомендации, исходя из своего, сжимающегося как шагреновая кожа, *догмо-кризисного*, а вернее – **аполикапсистического** мышления, натужно плодя ново-виртуально-манипулятивные способы *убыстрения* движения в **ничто**, где ни человеку, ни жизни места **не предусмотрено**.

В современном состоянии реальности проблема выхода *экономической* науки из кризиса, судя по предпринимаемым ныне экономистами попыток-усилий, во многом подобна *комариному укусу*, ибо **спасать надо человека и жизнь**, а не защищать некие, насаждаемые *экономиксическим про-двинутым* истеблишментом во главе с подавляюще серо-политическим, нобеленосным «впередсмотрящим»-одномернорассуждающим отрядом апологетов капитала, кибенематически припудренные **догмы античеловечности** и антижизни. Этот истеблишмент призван из виртуальной пустоты (не жизни) указывать путь *руления* контр(де)формами *контрмодернизационных экономиксических преобразований-ничтожений*, не понимая даже того, что **экономика** является лишь **средством** решения **социальных** проблем, не говоря об определяющей значимости *человеческо-человечной духовности* в жизнедеятельности человека и общества. О *духовности*, а сегодня и о *социальности* в экономизме уже речи *нет*: они негласно отнесены к силам, *враждебным* росту и накоплению прибыли.

Экономическое мировоззрение, как теперь уже совершенно ясно и очевидно *размышляющему* человеку, озабоченному своим и мировым **спасением**, обернулось **против человека**. Вполне понятно, что

продолжать барахтаться в этой античеловечности значит лишь на какое-то короткое время оттягивать гибель человечества.

Вопрос практический состоит не в том, чтобы продолжать любоваться экономическим гламуриющимся осколком, на поверку оказавшемся лживо-фальшивым бриллиантом в извращенном освещении, но в том, чтобы возвратиться к **постижению-пониманию целостности** человеческой деятельности, восстановить *целостное мировоззрение* и *цельное знание* и сознательными решениями и действиями *возродить хозяйство-хозяйствование* (не одномерную экономику-самоцель!) как **целостную** жизнедеятельностную систему богатства-условия *человечно-человеческого* развития. Ибо, образно говоря, ныне **иного жизне- и человекоспасающего не дано!**

Главная проблема современных экономистов находится вовсе и не в экономике, а в том, что они оказались **не способны изменить структуру своего мышления**, ибо все их предшествующее и нынешнее мышление весьма *проблематично*, а вернее – *утопично*, нежизненно. Неосознание этого, уход экономистов от понимания перерезавшей необходимости *менять структуру своего мышления* – вот сегодняшняя главная беда, а с другой стороны, задача, в которой заложен *мощнейший импульс обновления* прежде всего *методологии*, а затем и всего корпуса экономических исследований.

Проблема эта *не нова* для науки: она возникла в начале XX века в области естествоиспытания и была разрешена возникновением *квантовой физики*, а затем *космологией* и в самом конце века – переходом в координаты **голографического** мышления-понимания Вселенной. Экономисты, возомнившие себя особой кастой избранных-неприкасаемых, *не заметили* этих радикальных изменений в структуре научного мышления. По установившейся в экономическом мышлении традиции: как-то пытаюсь перекрасить лишь фасад обветшалого здания экономической науки, а не укрепляя его фундамент, они в подавляющем большинстве остаются в координатах мышления *двух-трехвековой* давности.

Путь к жизнеспасительному речению и действию **уже указан**, но треть столетия на него почти не обращают внимания ни ученые-обществоведы, ни тем более *публичные* лидеры стран и мира, *сознание* которых окутано *густым непреходящим туманом* традиционных классических и неоклассических *догм-непониманий* не только современной, но и *реальности вообще*. Сегодня гламурным бульоном для этого тумана стали входящие в моду *экономика знаний* и *наноэкономика* как блики-отражения традиционного экономического осколка.

Разработка спасительной хозяйственной науки должна опираться на те теоретические положения, которые сегодня уже определяют облик постнеклассической науки и соответствующего видения Универсума. Речь идет о *голографическом понимании Вселенной как Мироздания*, в русле которого и начала формироваться новая картина мира²⁹ на основании создания новой универсальной философии. Исходная точка системы координат миропостижения здесь сводится к пониманию *целостности* Вселенной и всех ее структурных уровней, фиксируемой *законом единства материи и духа*, понятым в более широком плане современного гилозоизма – концепции *всеобщей одушевленности материи*³⁰. В несколько измененном ракурсе мировидения этот подход в формате постнеклассической науки успешно разрабатывается В.Н. Тарасевичем, назвавшем его *универсумикой*, а применительно к экономической сфере – *экуникой*³¹.

При этом, правда, само понимание философии новой картины мира в традиционной для человека системе двойственного мышления разнится: *материалисты* оказались *неподвижны* в своем исходном тезисе – в том, что именно *материя* в единстве материи и духа выступает более *фундаментальной* («единство материи и духа является способом существования *самой материи*»³²; «и бытие и сознание – формы существования и проявления неисчерпаемой материи. И то, и другое в этом смысле материально и в бесконечном мире могут существовать от века, т. е. бесконечно. И то, и другое – две взаимодействующие между собой структуры в рамках Мироздания. При этом вещественное и духовное начала не являются порождением чего-то, стоящего над ними, они представляют собой части единого целого – движущейся *материи*»³³ [выделено мной – Г. З.]). Те же авторы, которые начали первыми в научном плане осмысливать проблему значения *сознания* во Вселенной, подчеркивают, что сознание в реальности выступает *более фундаментальным*, нежели материя, пространство и время³⁴. И вряд ли здесь поможет паллиатив,

---

²⁹ См.: Талбот М. Голографическая Вселенная. – М., 2005.

³⁰ Югай Г.А. Голография Вселенной и новая универсальная философия. Возрождение метафизики и революция в философии. Общая метафизика: Учеб. пособие с хрестоматией. – М., 2007. – С. 11.

³¹ Тарасевич В.Н. Экуника: гипотезы и опыты. – М., 2008.

³² Югай Г.А. Голография Вселенной и новая универсальная философия. Возрождение метафизики и революция в философии. Общая метафизика: учеб. пособие с хрестоматией. – М., 2007. – С. 218.

³³ Ковалев А.М. Способ духовного производства в структуре общества. – М., 2001. – С. 32.

³⁴ Гроф С., Ласло Э., Рассел П. Революция сознания: Трансатлантический диалог. – М., 2004. – С. 59.

предложенный материалистами: «Вещественная и духовная реальности – это не две противоположности, порождающие одна другую, а обе они выступают конкретными формами проявления одной и той же более общей субстанции – материи. Но тождество материи и духа имеет в то же время и различия, связанные с тем, что духовное представляет собой тонкую материальность, а материальное – грубую духовность»³⁵.

Голографическое понимание Вселенной все же несет в себе *иную весть*, нежели та, которую хотят сохранить под разного вида словесными ухищрениями материалисты. Конечно, человеку сегодня открылось совершенно иное пространство миропонимания, благодаря открытию голограммы, но такое понимание находится лишь в самом начале своего формирования. Но даже изучение того, что уже наработано новейшей экспериментальной наукой, позволяет говорить о правоте тех, кто не сводит все к материи, пускай и как «грубой духовности». Здесь можно привести высказывания Э. Кейси: «Сначала Земля была в стадии просто визуализируемой мыслеформы, и лишь затем в виде материи – посредством Духа, который пожелал этой материи стать» и Стрибера: «...физический мир – это всего лишь небольшой эпизод в гораздо большем контексте жизни и что реальность прежде всего разворачивается в нефизической области. Я не верю, что физическая реальность – источник бытия. Я думаю, что бытие, как и сознание, предшествуют физическому миру»³⁶.

Да и вообще, видимо, «мы всегда должны помнить предостережение Бома относительно концептуальных ярлыков, которые мы сами создали и продолжаем создавать. «Там» они не существуют, поскольку «там» – неделимая полнота, Брахман. И когда мы перерастем любой набор концептуальных ярлыков, мы пойдем дальше, «от одного состояния души к другому – от одного света к другому», как сказал Шри Ауробиндо. Наша цель столь же ясна, сколь далека – ее достижение уводит в бесконечность»³⁷.

И здесь уже никак не обойтись без метафизики: «Мир познаваем, но с учетом его... принципиальной... непознаваемости – говорит философия, она же и *метафизическая философия*. И все было бы ничего, если бы... если бы в тайне мира не было запрятано все самое главное, фундаментальное, изначальное, а именно... *мысль о самом*

---

³⁵ Югай Г.А. Голография Вселенной и новая универсальная философия. Возрождение метафизики и революция в философии. Общая метафизика: учеб. пособие с хрестоматией. – М., 2007. – С. 222.

³⁶ Цит. по: Талбот М. Голографическая Вселенная. – М., 2005. – С. 340–341.

³⁷ Талбот М. Голографическая Вселенная. – М., 2005. – С. 342.

мире, его исходный смысл, сидящая в мире концепция»³⁸. Но в то же время это говорит и о роли *сознания* человека, которому в традиционной экономической науке не нашлось места, но в постнеклассике ему отводится статус *главного предмета труда-деятельности-творчества*, что еще только предстоит сущностно обосновать хозяйственной науке.

Углубление в проблему значения сознания в спасительном хозяйственном знании непосредственным образом связано с введением в научно-хозяйственный оборот наработок *трансперсональной психологии* в аспекте *одухотворения* тех процессов, которые обычно называются экономическими³⁹.

В этом же русле одним из основоположных методологических моментов, своеобразным основанием разработки концептуального хозяйственного знания является исходное выделение *двух категорий потребностей*: естественных и противоестественных как фундаментального *критерия* оценки тех или иных видов человеческой деятельности с точки зрения жизне- и человекоспасения. Естественные – это *демографически обусловленные потребности*, удовлетворение которых обеспечивает существование индивидов и их семей и личностное развитие, которые не могут быть антибиосферными, поскольку они должны обеспечивать жизнь человечества в преемственности поколений, а человечество – часть биосферы Земли. Противоестественные – *деградационно-паразитические потребности*, удовлетворение которых *подрывает жизненный потенциал* и самих индивидов-потребителей и их потомков. Это все потребности, удовлетворение которых *разрушает* биоценозы и биосферу Земли и исключает возобновление биоценозов в естественных для биосферы ритмах. Без различения этих двух видов потребностей, в основании понимания которого лежат архетипы, социокультурные коды развития человеческого общества, психосоциокультурная матрица повседневного поведения человека, теория экономического развития является поверхностной, выхолощенной, бесплодной в практическом плане житнетворения.

Эти и ряд других моментов фундаментально-методологического значения практически необходимы потому, что дают возможность совершенно по иному рассматривать-понимать, прогнозировать и

³⁸ Осипов Ю.М. Философия хозяйства как достояние размышляющего человечества // Философия хозяйства. – 2008. – № 3. – С. 10.

³⁹ См. подр.: Задорожный Г.В. Трансперсональная психология как фундаментальное основание новой парадигмы экономической науки: о необходимости изучения духовного мира человека и перехода к социальной экономике // Социальная экономика. – 2009. – № 2; Задорожный Г.В. Трансперсональна психологія: сучасний погляд на людину // Ціннісні орієнтири інституціоналізації економічного розвитку. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 43–66 та ін.

осуществлять тактическую преобразовательную деятельность по выходу из реалий кризисного бытия и обеспечению гармоничного посткризисного развития. Речь идет о том, что, исходя из целостного понимания Универсума и хозяйства как сферы жизнеотправления человека, нового понимания содержания процесса развития⁴⁰, вытекает необходимость, во-первых, *кардинально переформатировать* все управление экономическим развитием на основании выделения и решения двух классов задач: *максимизации*, возникающих в связи с принципиально объявленными *ценностями* развития, и *оптимизации*, связанными со *средствами* достижения ценностных целей. Так, если взять, к примеру, социальный гуманизм и свободу предпринимательства, то первый является ценностью, а вторая – средством обеспечения первого как ценности. «Свободы предпринимательства может быть больше или меньше, например, по степени приватизации основных фондов, уровню контроля и надзора, лицензирования, налоговых изъятий. Свобода предпринимательства, как средство, оптимизируется. Ценность же (социальный гуманизм – Г. З.) всегда максимизируется. В этом их принципиальная разница. Если свободу предпринимательства принять за ценность, то это тоже возможно, и это так и делается в теории либерализма и в практике российских реформ, начиная с шоковой терапии. Однако результаты говорят сами за себя»⁴¹.

Во-вторых, в экономическом развитии, как показывают последние обстоятельные исследования, определяющую роль играют *социокультурные, идейно-духовные* факторы. Их воздействие на успешность экономики отражается своего рода *цивилизационным маятником*, показывающим решающее воздействие идейно-духовного фактора организации хозяйственной жизни на реальное состояние национальной экономики. Теория цивилизационного маятника позволила выявить вполне определенную закономерность: *отход от культурно-национальной идентичности* сопровождается *ухудшением* экономического развития; *возврат к такой идентичности* способствует

---

⁴⁰ См.: Чешков М. Осмысливая развивающийся мир // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 5; Чешков М.А. Идея развития: необходимость и возможность реинтерпретации // Общественные науки и современность. – 2004. – № 5; Чешков М. Развитие: философская идея и конкретные исследования // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 8; Чешков М. Мир как дифференцированное целое // Мировая экономика и международные отношения. – 2006. – № 7; Задорожный Г.В., Олефир В.Н. Хозяйственное развитие: определение и основные характеристики в формате постнеклассической науки // Социальная экономика. – 2008. – № 3–4 и др.

⁴¹ Государственная экономическая политика и Экономическая доктрина России. К умной и нравственной экономике. В 5 т. Т. I. – М., 2008. – С. 12.

более успешному решению экономических проблем развития⁴². Поэтому в государственную стратегию экономического развития должны закладываться *собственные* национальные ценности, цели и программные установки, а не ориентировки на чужеродные ценности и институты⁴³, а также настоятельные «советы» международных финансовых организаций, которые пока воспринимаются в роли панацеи, но исходят из интересов их разработчиков.

Таким образом, выход из кризисного состояния экономической науки невозможен без кардинального изменения формата мышления экономистов и перехода в широкое размыслительное предметное поле формирующегося постнеклассического знания. Время сидения в своем экономическом окопе, искусственно отгороженном от современной реальности и экспериментально доказанных положений в других, прежде всего человековедческих науках, уже ушло в прошлое. И кто этого не замечает, тот не просто отстает из-за своего невежества, но этим невежеством способствует реализации смертоносных сценариев *ничтожения* Человека, Природы, Жизни. Обновление методологии экономических исследований, а на их основании и всей экономической науки требует взора-вхождения в метафизику, широкую дверь в которую открывает философия хозяйства как актуальное достояние размышляющего человечества. Соответствующие глубинные изменения должны произойти, прежде всего, в экономическом, а вернее – хозяйственном образовании. Призыв к умной и нравственной экономике всегда останется лишь идеологическим лозунгом, если исходными категориями в координатах мышления будут по-прежнему прибыль и капитал, а не человек и хозяйство. Выбор сегодня человеку уже искусственно навязан и задан *экономиксизмом*. Но человеку на то и дано сознание и рефлексия, чтобы он сомневался и стремился к *иначе возможному*. Слово и дело за *размышляющим человеком*.

---

⁴² См. подр.: там же, С. 450–453, 532–533.

⁴³ На этот момент вполне обосновано указал академик НАНУ В.М. Геец (Геець В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. – К., 2009. – С. 745).

*ХОХЛОВ Н.П., доктор экономических наук, профессор
Харьковский национальный экономический университет*

ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ КАК ЦЕЛОСТНОГО ХОЗЯЙСТВЕННОГО КОМПЛЕКСА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

С различным успехом постсоциалистические страны преодолевают трудности переходного периода и интегрируются в систему мирохозяйственных связей. К сожалению, находит подтверждение предостережение известного экономиста-международника, высказанное в начале перестройки, что не всем странам, так называемого “второго” мира удастся пополнить ряды стран “первого” мира, ибо существует риск, что многие из этих стран в результате постсоциалистической трансформации окажутся среди “третьего” мира [1, с. 201]. Украина достигла успехов в своем политическом становлении как независимого государства, получила достойное международное признание. Меньше достижений в становлении национальной экономики Украины, ее интеграции в сообщество развитых европейских стран. По показателям уровня социально-экономического развития, в частности ИРЧП (индекс развития человеческого потенциала) она устойчиво занимает место в седьмом десятке стран. Одно из последних мест – по уровню общественной производительности труда (валовому продукту на душу населения). Тревожно, что по темпам роста этого важного экономического показателя Украина практически не догоняет главные европейские государства, сохраняя большой разрыв в его абсолютном выражении. За 1995–2010 гг. ВВП на душу населения вырос в Германии в 1,9 раза (34100/17900), Франции – 1,7 (32600/18670), России – 2,8 (15100/5300), Украине – 1,9 (6300/3370) [2]. Неудовлетворительные темпы экономического развития страны, неустойчивый характер воспроизводственного процесса обостряют необходимость и актуальность трезвой оценки сложившегося положения, выяснения факторов, препятствующих экономическому росту, поиска эффективных решений подъема экономики страны до уровня, соответствующего мировым стандартам.

Среди множества публикаций, многосторонне исследующих проблемы развития Украины в процессе транзитивных преобразований, недостаточно внимания, по нашему мнению, уделяется становлению молодой экономики страны как целостного хозяйственного комплекса. Это негативно отражается не только на внутренней экономической политике государства, но и на внешнеэкономических отношениях, что

позволяет отводить стране роль сырьевого придатка и поставщика на мировой рынок дешевой рабочей силы.

Цель статьи – привлечь внимание к проблеме формирования национальной экономики как целостного хозяйственного комплекса – основы создания ёмкого внутреннего рынка и укрепления позиций страны в глобальном сообществе.

Неоспоримым является факт, что в условиях интенсивно расширяющегося процесса глобализации, внешнеэкономическая активность превратилась в неотъемлемую часть национальной экономической политики. Значительная часть внутреннего продукта развитых стран идет на внешний рынок. Степень привязки развитых стран к мировому рынку различна. Если Германия, например, экспортирует почти половину своего валового внутреннего продукта, то США – менее десятой доли. Это объясняется, первую очередь, самым ёмким среди развитых стран американским внутренним рынком, который поглощает большую долю своей продукции.

Между странами налажены устойчивые потоки товаров, которые способствуют развитию национальных экономик партнеров. В качестве примера в табл. 1 представлена общая картина экспорта и импорта товаров между некоторыми развитыми странами. Как видим, показатели внешнеторговой деятельности США также заметно отличаются от показателей европейских государств. Во внешнеэкономических отношениях США преобладают, в отличие от экспорта-импорта капитала, торговля с соседними странами, к которым, в первую очередь относятся Канада (16 % импорта и 22,2 % экспорта), Мексика (10,4 % и 12,9 %), а также Китай (15,9 % и 5,3 %) [2].

Таблица 1

Направления экспорта и импорта товаров в группе стран, доли в экспорте и импорте, 2008 г. [2]

Страны	Экспорт, %						Импорт, %					
	Германия	Великобритания	Франция	Италия	Испания	США	Германия	Великобритания	Франция	Италия	Испания	США
Германия	х	7,3	9,7	6,7	н.д.	8,6	х	5,9	8,7	5,5	н.д.	5,1
Великобритания	10,9	х	10,4	н.д.	н.д.	13,9	12,8	х	6,9	н.д.	н.д.	8,9
Франция	15,6	8,2	х	8,9	9,6	5,7	19,0	6,5	х	8,3	7,0	н.д.
Италия	13,2	6,1	11,7	х	7,3	7,6	16,7	н.д.	9,2	х	4,1	н.д.
Испания	11,0	7,8	18,9	8,6	х	4,5	14,7	5,0	13,2	8,1	х	н.д.
США	н.д.	4,4	н.д.	н.д.	н.д.	х	4,8	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	х

Однако развитие внешнеэкономических отношений этих стран не нарушает незыблемого принципа: укрепление собственной целостной многоотраслевой экономики, национального целостного хозяйственного комплекса. Каждое развитое государство, несмотря на определенный уровень специализации в системе международного разделения труда, опирается на собственную многоотраслевую экономику. Выходя на международные рынки, они не разрушают целостность собственного национального хозяйственного комплекса. Наличие в национальной экономике такого „ядра самодостаточности” служит весомым основанием для выхода на мировые рынки и активного участия в мирохозяйственных отношениях на равноправных началах. Для этих стран международная торговля – это взаимные потоки высокотехнологических товаров, способствующих развитию национальных экономик. В ином случае – это путь к неустойчивому и зависимому положению от стихийных процессов на мировых рынках, переход в ряды так называемых “менее развитых стран”.

Сохранность целостности национального хозяйственного комплекса сыграло заметную роль в странах с транзитивной экономикой. В начале во всех странах наблюдалось заметное падение уровня производства (табл. 2). Но положительный перелом в динамике ВВП произошел в Польше уже в 1992 г., Чехии и Румынии – 1993, Венгрии, Словакии и Болгарии – 1994. В Украине, как мы знаем, такой перелом наступил лишь в 2000 году.

Таблица 2

Динамика валового внутреннего продукта в некоторых европейских постсоциалистических странах (к предыдущему году), % [3, с. 26]

Страна	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Польша	-7,0	2,6	3,8	5,2	7,0	6,1
Венгрия	-11,9	-3,1	-0,6	2,9	1,5	1,3
Словакия	-14,6	-6,5	-3,7	4,9	6,7	6,2
Чехия	-11,5	-3,3	0,6	3,2	5,9	4,8
Болгария	-11,7	-7,3	-1,5	1,8	2,4	-6,9
Румыния	-12,9	-8,8	1,5	3,9	7,3	4,0
Украина	-11,6	-13,7	-14,2	-23,0	-12,2	-10,0

Под воздействием многих факторов – экономических и политических – складывалась динамика ВВП в разных странах, но нельзя не учитывать, что несмотря на глубокую интеграцию в СЭВ, большинство из приведенных выше стран обладали собственными национальными хозяйственными комплексами, сохранившими достаточную внутреннюю целостность. Экономика Украины, как и Белоруссии, других союзных республик, формировалась как часть

единого народно-хозяйственного комплекса союзного государства и поэтому не обладает, несмотря на многоотраслевую структуру, необходимой целостностью, стройностью.

Формирование целостного хозяйственного комплекса должно было стать задачей первостепенной важности при строительстве национальной экономики, одной из главных направлений государственной экономической политики. Однако этого не произошло. Надежды возлагаются на регулирующую силу рынка, на повышение инвестиционной привлекательности страны, приток иностранного капитала, развитие экспортно-ориентированных отраслей [4].

По этому поводу следует, во-первых, заметить, что в современных условиях высокой концентрации и монополизации производства, проникновения на внутренние рынки стран транснациональных корпораций стихийным рыночным механизмам не под силу формирование целостных хозяйственных комплексов в пределах национальных границ. При пассивной внешнеэкономической политике государства ветры глобализации продувают национальные пространства и выстраивают экономику, не считаясь с интересами социально-экономического обустройства молодых государств.

Во-вторых, сегодня крупные прямые инвестиции привлекают не страны, в которых имеется дешевая рабочая сила, богатый сырьевой потенциал, как было ранее, а обладающие современным научно-техническим потенциалом, высококвалифицированными кадрами, адекватной культурой производства, то есть современным целостным сбалансированным хозяйственным комплексом. Об этом, например, свидетельствует инвестиционная политика США – крупнейшего мирового инвестора – и его государств-партнеров (табл. 3).

Приоритетное направление прямых зарубежных инвестиций США очевидно: более половины инвестиций приходится на Европу, и доля их в общем объеме устойчиво возрастает. За пределами Европы идут развитые страны: Канада, Япония, в которых размещена седьмая часть прямых инвестиций США. В то же время на весь африканский континент приходится лишь 1,28 %. На Нигерию, обладающую богатыми природными ресурсами и более чем 150-миллионным населением – 0,15 % вложений. Обойдены вниманием страны Южной Америки (3,52 %), и интерес к ним снижается. Гигант азиатского континента, Индия, привлекла лишь 0,53 % общего объема прямых зарубежных инвестиций США. В Украине к началу 2010 г. США разместили лишь 1,4 млрд. долл.

Таблица 3

**Величина и структура прямых иностранных инвестиций США
по странам и регионам [4, с. 89]**

Регионы, страны	1995		2000		2009	
	Величина, млрд. долл.	Структура, %	Величина, млрд. долл.	Структура, %	Величина, млрд. долл.	Структура, %
Все страны	699,0	100	1 316,2	100	3 508,1	100,0
<i>Канада</i>	83,5	11,95	132,5	10,07	259,8	7,41
<i>Европа</i>	344,6	49,30	687,3	52,22	1 976,2	56,33
<i>Южная и Центральная Америка</i>	82,7	11,83	158,0	12,0	239,7	6,83
<i>Прочие страны западного полушария</i>	48,7	6,97	108,5	8,24	439,2	12,52
<i>Африка</i>	6,0	0,86	11,9	0,90	44,8	1,28
<i>Нигерия</i>	0,6	0,09	0,5	0,03	5,4	0,15
<i>Средний Восток</i>	7,2	1,04	10,9	0,83	37,0	1,05
<i>Азия и Океания</i>	122,7	17,55	207,1	15,73	511,3	14,58
<i>Индия</i>	1,1	0,16	2,4	0,18	18,6	0,53
<i>Япония</i>	37,3	5,34	57,1	4,34	103,6	2,95

Прямые иностранные инвестиции США проникают на рынки развитых стран. Но природа современной глобальной конкуренции такова, что высокоразвитый целостный хозяйственный комплекс США с его самым крупным внутренним рынком также привлекает прямые инвестиции из этих стран. Только за последние пятнадцать лет объем этих инвестиций возрос с 699,0 до 3 508,1 млрд. долл. [4]. США являются не только донором, но и крупнейшим импортером прямых инвестиций, поступающих из развитых стран. Главный приток прямых инвестиций в США, как и следовало ожидать, – из Европы (72,66 %), Японии (11,39 %) и Канады (9,73 %).

Очевиден вывод: прямые инвестиции США направляются в страны с развитой национальной экономикой. Главная характеристика такой экономики – ее многоотраслевая структура, образующая целостный хозяйственный комплекс страны. Развитая национальная экономика, каков бы ни был уровень ее участия в системе международного разделения труда, опирается на собственную многоотраслевую экономику. Высокотехнологичные базовые и перерабатывающие отрасли промышленности: добывающая, энергетика, металлургия, многоотраслевое машиностроение и химическая промышленность, транспорт, электроника, легкая и пищевая промышленность

наличествуют в такой национальной экономике и обеспечивают ее самодостаточность, уверенность в мирохозяйственных связях. Целостный хозяйственный комплекс национальной экономики – это ёмкий внутренний рынок страны, куда, преодолевая таможенные барьеры, устремляется иностранный капитал.

В-третьих, необходимо также отметить, что приоритетное развитие экспортно-ориентированных отраслей в ущерб формированию целостного хозяйственного комплекса не может служить перспективным направлением становления самодостаточной национальной экономики. Уже сегодня экономику Украины тормозит рост внутренних цен на активно экспортируемые товары.

Интересы узкого круга трейдеров, нацеленных на внешний рынок, поставлены выше интересов общества. Страна экспортирует до двух третей продукции, производимой металлургической промышленностью при острой потребности в развитии таких металлоемких отраслей национальной экономики как машиностроение, промышленное и дорожное строительство, железнодорожный транспорт. Вследствие разбалансированности АПК неплохие в последние годы урожаи зерновых культур в Украине породили проблемы, связанные с реализацией зерна. При комплексном развитии сельского хозяйства и наличии в стране высокоразвитого многоотраслевого животноводства, комбикормовой промышленности естественным результатом высоких урожаев был бы общий рост сельскохозяйственной продукции, улучшение снабжения населения, а не беспрецедентный рост цен на хлеб, продукты питания. Подобная ситуация – с масличными культурами.

К сожалению, проблеме формирования целостного хозяйственного комплекса как стержня национальной экономики еще не уделяется акцентированного внимания со стороны государственных органов, о чем свидетельствуют и последние правительственные документы.

Украине как независимому молодому государству, переживающему период становления, необходимо приступить к целенаправленному формированию национальной экономики как целостного многоотраслевого хозяйственного комплекса, способного служить основой сбалансированного внутреннего рынка и завоевания прочных позиций в глобальном экономическом пространстве.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Колодко Гжегош В. Глобалізація і перспективи розвитку постсоціалістичних країн. – К.: Основні цінності, 2002. – 248 с.
- 2 The World Almanac and Book of Facts 2010. – N.Y. – World Almanac Ed, Group, Inc. – 1998, 2006, 2011. – 1008 p.

- 3 Intelnews: Business Journal, 1998, № 9.
- 4 Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) "Шляхом Європейської інтеграції". – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
- 5 The World Almanac and Book of Facts 2011. – N.Y. – World Almanac Ed, Group, Inc. – 2011. – 1008 p.

ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ ПОШИРЕННЯ В УКРАЇНІ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ КООПЕРАТИВНОГО ЕНЕРГОПОСТАЧАННЯ

Широковідомо, що сфера послуг – це частина економіки, яка включає широкий спектр комерційних і некомерційних послуг. Саме вона в економічно розвинутих країнах складає основу економіки (більше 50 %). У сучасних джерелах до сфери послуг включають такі галузі: фінанси, страхування, енергопостачання, комунальне господарство, інформаційне забезпечення, рекламістика та торгівлю [1].

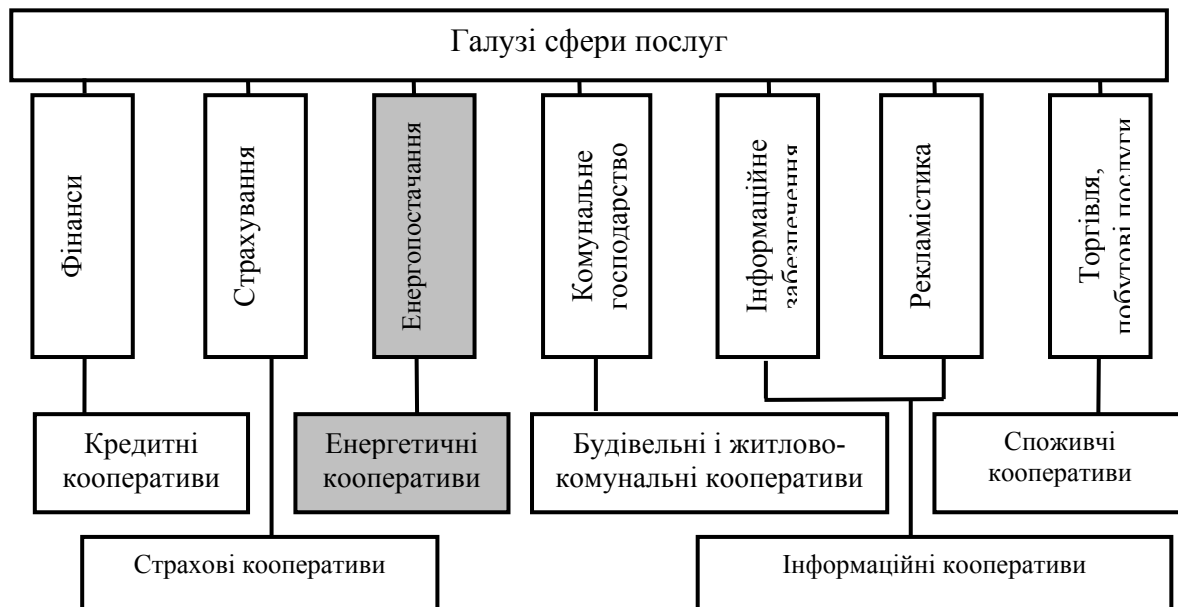

Рис. 1. Основні складові сучасної сфери послуг та відповідні їм види кооперативів (кооперативні організації сфери послуг).

Авторська розробка. Джерело: [1]

Цілком закономірно, що у кожній із цих галузей функціонують сервісні кооперативні організації, які традиційно створюються особами для спільного вирішення певної економічної проблеми шляхом самоорганізації ними необхідних послуг, якщо існуючі економічні організації чи окремі підприємці не можуть надати їх населенню на прийнятних умовах (ціна, якість тощо).

Перспективним для України може стати західноєвропейський досвід кооперативного енергопостачання, що має широкий спектр напрямів. Якщо вітчизняній практиці відомі лише кооперативи для

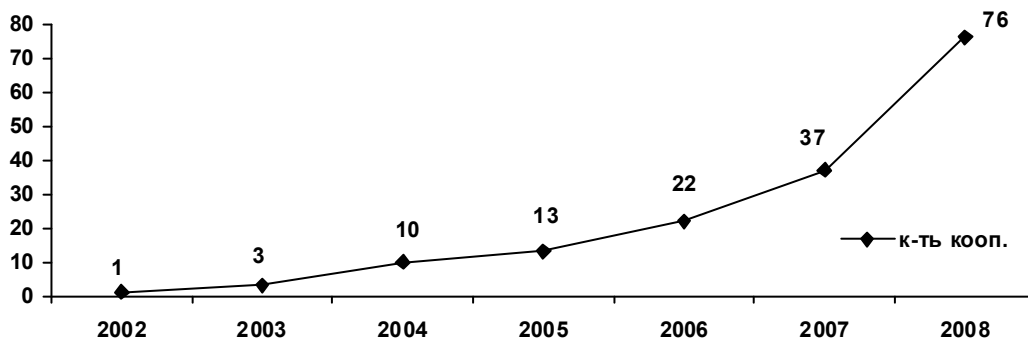
будівництва підвідних та вуличних газопроводів, що набули поширення у 90-х роках ХХ ст., то зарубіжні енергетичні кооперативи втілюють у собі найрізноманітніші послуги, у тому числі й ті, що пов'язані з реалізацією найсучасніших інноваційних проектів. Так, у останні роки в Європі стали популярними кооперативи, що забезпечують своїх членів нетрадиційними екологічно чистими видами енергії, серед яких енергія вітру, сонця та біогаз.

Наприклад, у Данії понад 100 тис. сімей є членами кооперативів з використання енергії вітру. Ці кооперативи встановили близько 90 % всіх вітряних електростанцій країни і відіграють домінуючу роль у розвитку датського сектора вітроенергетики [2]. Один із найвідоміших енергетичних кооперативів «Мідельгрудене» діє у береговій зоні Копенгагена, де побудовано «вітряний парк», до якого входять 20 вітроустановок. Останні забезпечують безперебійне постачання електроенергії членам кооперативу – жителям містечка, розташованого на околиці датської столиці [3, с. 63].

Не менш цікавим є і досвід Фінляндії. Вона не має власних запасів нафти, газу, вугілля та інших викопних видів палива (крім торфу). Мабуть саме тому і займає провідне місце серед країн світу в галузі використання біомаси в енергетичних цілях. На даний час частка енергії, одержуваної з деревного палива становить 20 % від її загального видобутку.

Типовим кооперативом, який виробляє енергію з біомаси є «Туповара». Йому належить міні-ТЕЦ, яка постачає теплом і гарячою водою багатоповерхові житлові будинки, магазини, школу, лікарню, культурно-побутові приміщення та окремі приватні споруди селища кооператорів [4].

Дедалі більшої популярності енергетичні кооперативи набувають і у Німеччині. Їх динаміку демонструє рис. 2. За приблизними підрахунками сьогодні у Німеччині діє близько ста таких кооперативів.

Рис. 2. Динаміка сучасних енергетичних кооперативів Німеччини членів DGRV. Авторська розробка. Джерело: [5]

Кооперативи цього виду Ричард Фольц, науковий співробітник університету Хохенхайм (Штуттгарт, Німеччина) поділяє на чотири види:

- ◆ споживачів енергії (спеціалізуються на закупівлі і розподілі електроенергії та газу);
- ◆ з виробництва енергії (виробляють екологічно чисту енергію, одержану від вітру, сонця, біопалива);
- ◆ з виробництва та споживання енергії (здійснюють комплексне вирішення енергетичної проблеми для своїх членів);
- ◆ енергетично-сервісні (поєднують виробництво та споживання енергії з іншими, зокрема, консалтинговими послугами) [5, с. 5].

Яскравою ілюстрацією інноваційних підходів у галузі енергетичної самопомоги населення є «молодий» німецький кооператив «Energiegesellschaft eG». Його створено у червні 2009 р. за ініціативою 64 жителів містечка Люнен, що знаходиться неподалік від Монстера [6]. Засновники кооперативу вирішили спершу «підкорити енергію сонця», хоча статутом передбачено й використання інших джерел [7]. Членських внесків вистачило на покриття 40% витрат «кооперативного проекту». Іншу частину фінансування здійснили за рахунок взятого кредиту [8]. Проте уже у найближчій перспективі від кооперативу заплановано отримувати 24000–30000 кВт електроенергії на рік. Цього обсягу достатньо для повного переведення на автономне енергозабезпечення 8–10 середніх домогосподарств. При цьому сонячні батареї можуть виробляти електроенергію навіть при слабкому освітленні [9].

На основі вищенаведених фактів можна зробити висновок про те, що для України, територія якої має різні географічні і кліматичні умови кооперативний досвід європейських держав може бути корисним при вирішенні цілого комплексу проблем, пов'язаних з постачанням та здешевленням вартості електроенергії, що передусім стосується аграрного сектора економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сфера послуг // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Сфера_послуг
2. Олесен Г. Поставки энергии в Дании и их демократическое регулирование / Г. Олесен, Ю. Слески [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.inforse.dk/europe/word_docs/Kompendium_rus.doc
3. Ерхов А.Г. Инвестирование электроэнергетики скандинавских стран в ходе рыночных реформ в отрасли / А.Г. Ерхов // Вісник Донецького національного університету. Серія В.: Економіка і право. – Вип. 2. – 2008. – С. 62–68.

4. Отчет о результатах пребывания в Финляндии 24–28 октября 2005 г. группы специалистов Республики Беларусь по энергетике, энергоэффективности и лесопромышленному производству с целью обучения в рамках проекта ПРООН/ГЭФ «Применение биомассы для отопления и горячего водоснабжения в Беларуси» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://energoeffekt.gov.by/bioenergy/htdocs/obuchenie_finrus.htm
5. Volz R. Stand und Entwicklungsmöglichkeiten von Bürgerenergiegenossenschaften in Deutschland / Richard Volz. – Stuttgart: Universität Hohenheim, 2010. – 29 s.
6. Die Energiegesellschafter eG. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.die-energiegesellschafter.de>
7. Satzung_der_Genossenschaft_-_Die_Energiegesellschafter_eG [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.die-energiegesellschafter.de/upload/pdf/standard/>
8. Satzung_der_Genossenschaft_-_Die_Energiegesellschafter_eG_-_Stand_20090918.pdf
9. Schlappat O. Gelungener Start für Genossenschaft / Oliver Schlappat [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.derwesten.de/staedte/luenen/Gelungener-Start-fuer-Genossenschaft-id399604.html>
10. Schlappat O. Photovoltaik-Anlage ist am Netz Strom aus dem Mühlenbachtal / Oliver Schlappat [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.derwesten.de/staedte/luenen/Strom-aus-dem-Muehlenbachtal-id2354969.html>

*КОМЕЛІНА О.В., доктор економічних наук, доцент
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ: ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ

У посткризових умовах надзвичайно актуальними стають питання прискорення інноваційного розвитку України на основі впровадження у практику господарювання ефективних механізмів визначення й підтримки пріоритетних високотехнологічних галузей, що забезпечуватимуть прискорене економічне зростання, створюватимуть умови ефективного використання наявного інтелектуального потенціалу, розвитку інституту інтелектуальної власності, широкомасштабного застосування в господарському обігу результатів творчої праці. Розв'язання зазначених проблем потребує впровадження ефективних механізмів трансферу технологій з урахуванням світового досвіду, розвитку державно-приватного партнерства в цій сфері, що має супроводжуватися відповідною зміною ролі держави й регіонів як активних учасників інноваційної діяльності. Світовий досвід доводить, що лише активна взаємодія уряду, науковців, бізнесу, суспільства в цілому здатна створити умови розвитку інтелектуального потенціалу нації, активізувати науково-інноваційну діяльність, забезпечити конкурентоспроможність країни та її регіонів.

Основним джерелом нової інформації, нових знань, інновацій виступає розгалужена мережа науково-дослідних закладів різноманітних форм власності й підпорядкування, а рівень та швидкість упровадження науково-технічних розробок у реальну економіку визначаються багатьма умовами, в тому числі й механізмом трансферу та комерціалізації технологій. Саме цей механізм забезпечує ефективну взаємодію державного й приватного секторів у сфері науково-дослідних і дослідно-конструкторських розроблень, їх трансферу в приватний сектор, виробництво на цій основі інноваційної товарної продукції, вихід із нею на національні та світові ринки, здійснення державно-приватного партнерства в науково-інноваційній сфері [1].

Не менш важливим для розвитку науково-інноваційної сфери є рівень сформованості інститутів інноваційної інфраструктури, задіяних у цьому процесі. Інститути інноваційної інфраструктури відіграють важливу роль у гармонізації взаємозв'язків між чотирма основними

типами ринків, які визначають ефективність функціонування інноваційної системи країни в цілому, а саме: ринками новин, ринками інноваційного капіталу, ринками інноваційної продукції й ринками послуг із підтримки та супроводу інноваційної діяльності. Отже, проблеми забезпечення трансферу наукових результатів в економіку, активізації інноваційного підприємництва, інноваційної діяльності в цілому не можуть бути розв'язані без формування ефективної інноваційної інфраструктури.

Як свідчить світовий досвід, у формуванні інноваційного середовища країни вагомою є роль університетів як центрів активізації інновацій, а їх розвиток і результативність науково-дослідної роботи мають забезпечувати формування так званих точок зростання в економіці, стимулювати процеси формування та розвитку інтегрованих науково-виробничих систем, кластеризації економіки. Практична реалізація сучасних схем формування регіональної інфраструктури вимагає чіткого визначення ролі університетів, державних та регіональних органів влади на засадах державно-приватного партнерства, формування регіональних моделей такої взаємодії потребує визначення певного алгоритму дій.

Не менш важливою є проблема забезпечення бажаних структурних зрушень в економіці країни та її регіонів, що також пов'язано з особливостями дії механізму трансферу нових технологій і його впливу на розвиток високотехнологічного сектора господарства. Цей механізм має закладати високу мобільність технічних, управлінських та фінансових ресурсів і відповідно стимулювати бажані напрями структурних зрушень, довгострокову конкурентоспроможність, здійснювати вплив на масштаби економічного зростання. Досвід зарубіжних країн переконує, що національні особливості механізму трансферу технологій можуть впливати на моделі структурних зрушень та тим самим визначати моделі розвитку країни: модель стимулювання розвитку традиційних галузей (їх постійне вдосконалення, модернізація) або модель орієнтації на нові, проривні технології. Слід відмітити, що за умов високого рівня розвитку науково-інноваційної сфери країни постійне вдосконалення розвитку традиційних видів діяльності не перешкоджає формуванню нових. За іншої ситуації реалізація моделі підтримки традиційних «старих» галузей може призвести до закріплення країни та її виробників на ринках низькотехнологічної чи сировинної продукції.

Аналіз формування й розвитку основних інноваційних ринків в Україні та її регіонах, особливості яких певною мірою обумовлені й особливостями механізму трансферу технологій, дає змогу зробити низку важливих висновків.

По-перше, національний механізм трансферу технологій практично не враховує регіональну специфіку розвитку, а також створений регіональний науково-інноваційний потенціал, що супроводжується виникненням регіональної асиметрії формування та розвитку основних інноваційних ринків. Така ситуація вимагає посилення регіональної складової механізму трансферу технологій з урахуванням регіональних особливостей розвитку науково-інноваційної сфери, а також посилення ролі регіональних органів управління у розвитку державно-приватних партнерських відносин.

По-друге, за оцінками фахівців, у країнах Європейського Союзу нематеріальні активи становлять на сьогодні від 50 до 80 % вартості майна підприємств, у той же час в Україні об'єкти інтелектуальної власності значною мірою не ідентифіковані, навіть якщо випускається відповідна продукція, вони не завжди захищені охоронними документами, їх майнові права не оцінені, не визначені творці цих об'єктів, а також їх власник. Обсяг незареєстрованих нематеріальних активів на підприємствах України, за оцінками експертів, становить 200–250 мільярдів доларів США, а вартість капіталізації підприємства у процесі приватизації часто занижується до 80 відсотків [2]. Така ситуація свідчить, перш за все, про те, що інтелектуальна власність відіграє обмежену роль у формуванні національного багатства України, тому важливим стратегічним кроком є невідкладне вдосконалення системи державного регулювання та управління у сфері охорони та використання інтелектуальної власності.

По-третє, потребують додаткового дослідження існуючі канали трансферу технологій, правові аспекти їх функціонування, аналіз ролі всіх суб'єктів інноваційної діяльності (особливо держави та регіонів), що дає підстави розвивати конкретні форми державно-приватних партнерських відносин. Із цієї точки зору найбільш ефективним вважається правове забезпечення трансферу технологій США (навіть показове), яке, по суті, стало одним з основних регуляторів створення і функціонування державно-приватних партнерств у науково-інноваційній сфері.

По-четверте, необхідно активно впроваджувати у практику регулювання науково-інноваційної сфери регіонів механізм підтримки регіональних досліджень із боку держави.

Важливими факторами, які впливають на вибір організаційних форм державно-приватних партнерств у науково-інноваційній сфері, є перш за все наявний людський капітал, а також залежність від імпорту обладнання, можливості здійснення власних розроблень, імпорт інтелектуальної власності, спільні науково-технічні розробки, наявність власного потенціалу високотехнологічних галузей. При цьому держава й

регіони мають сконцентрувати зусилля на формуванні та розвитку людського потенціалу, що виступає базисом формування інноваційної економіки.

Прийнятий Закон України «Про загальні засади державно-приватного партнерства» визначає правові основи державної політики у сфері державно-приватного партнерства (ДПП) й принципи взаємодії держави з приватним сектором економіки на договірній основі. Застосування ДПП спрямоване на розвиток інфраструктурної сфери та передбачає поліпшення основних техніко-економічних показників діяльності підприємств, розподіл ризиків із реалізації таких проектів, їх спільне інвестування. Світова практика свідчить, що найбільш розповсюдженими є такі форми партнерства, як сервісний контракт (контракт на послуги); договір на управління (менеджерський контракт); орендний договір (договір лізингу); концесія; повна приватизація. Джерелами фінансування таких проектів визначено фінансові ресурси приватного партнера, фінансові ресурси, запозичені в установленому порядку, кошти державного та місцевого бюджетів тощо. Державна підтримка ДПП здійснюється у формі надання державних гарантій, фінансування за державними й регіональними програмами, в інших формах, передбачених законодавством.

Подальший розвиток інноваційної сфери вимагає визначення концептуальних моделей ДПП і ролі держави та регіонів у їх реалізації. Світова практика має значний набір таких моделей, головною особливістю яких є, перш за все, врахування стану інноваційної сфери та стадій інноваційного процесу, а також сукупності національних і регіональних інноваційних пріоритетів розвитку, спрямованість на розвиток національної та регіональних інноваційних систем.

Основні форми державної підтримки розвитку науково-технічної сфери стосуються доконкурентної стадії, при цьому в США, Європейському Союзі, Японії, Кореї питома вага фінансування державою фундаментальних досліджень не перевищує 75 %, здійснення прикладних досліджень – відповідно 50 %, підтримка НДДКР, що виконуються в межах малих підприємств, – 25 %, а підтримка досліджень і розроблень у великих корпораціях не перевищує 10 % [3, с. 11]. Разом із тим важливим є збереження конкуренції на регіональних інноваційних ринках, дотримання балансу фундаментальних та прикладних розробок, збереження конкурентного підприємницького середовища. Формування ДПП вимагає визначення зон відповідальності держави у розвитку науково-технічної сфери. Як правило, інтенсивність інвестиційної підтримки з боку держави знижується з наближенням такої спільної інноваційно-інвестиційної діяльності до ринкових стадій інноваційного процесу.

Таким чином, розв'язання існуючих проблем формування та реалізації механізму трансферу технологій потребує перш за все запровадження таких інструментів та схем стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності із застосуванням різних форм ДПП, що забезпечать формування нових каналів трансферу технологій на регіональному рівні на основі інтерактивної взаємодії бізнесу, науки, регіональних органів влади. У якості спільних інвестиційних ресурсів виступають фінансові ресурси, обладнання, робоча сила, нематеріальні активи, ноу-хау, технології, проведення експертизи, інформація, мережеві ресурси тощо. Схеми та умови залучення інвестиційних ресурсів партнерів можуть бути різними, як і роль партнерів у межах конкретних інвестиційних проектів. Аналіз законодавчої бази забезпечення інноваційного розвитку України свідчить, що найменш розробленим та незабезпеченим у правовій площині є механізм залучення до такої діяльності університетів.

ЛІТЕРАТУРА

- 1 Корсунський С.В. Трансфер технологій у США. – К.: УкрІНТЕІ, 2005. – 148 с.
- 2 Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів. Проект.
- 3 Государственно-частное партнерство в научно-инновационной сфере / Под ред. д.э.н. А.К. Казанцева, к.э.н. Д.А. Рубвальтера. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 330 с.

ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ ЯК ПЕРЕДУМОВА МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Протягом кількох останніх років світова фінансова-економічна криза змусила банківські установи всього світу сконцентруватися на проблемах самозбереження, забезпечення фінансової стійкості, підтримання ліквідності, відновлення довіри клієнтів. Проте поступова стабілізація ситуації як на міжнародних фінансових ринках, так й у вітчизняній банківській системі змушує у теоретичних дослідженнях та на практиці звернутися до питань визначення шляхів подальшого розвитку, стратегічної спрямованості еволюції банківництва у післякризовий період, концептуальних засад діяльності комерційних банків.

Однією з основних проблем функціонування банківської системи будь-якої країни є підвищення її ефективності, яка визначається рівнем реалізації притаманних банкам економічних функцій та досягненням визначених суспільством цілей. При цьому пріоритетами розвитку стають якість послуг, що надаються банківськими установами, та сталість ведення їх бізнесу. Реалізація цих завдань суттєво ускладнюється у рамках переважно екстенсивної моделі банківської діяльності, яка склалася і продовжує існувати в Україні. Аналіз свідчить, що для цієї моделі характерні: обмежений перелік банківських послуг, який не завжди відображає реальні фінансові потреби реального сектора економіки та населення; недостатня якість обслуговування клієнтів; невиправдано агресивна політика банків на ринках активів та зобов'язань, низька диверсифікація останніх; висока концентрація ризиків; відсутність механізмів стабілізуючих дій у стресових ситуаціях. Ці негативні риси стали додатковими факторами системної нестабільності вітчизняного банківського сектора під час фінансово-економічної кризи.

Таким чином, нагальною потребою, що обумовлена закономірностями сучасного розвитку, стає перехід українських комерційних банків до переважно інтенсивної моделі функціонування, якій, на наш погляд, притаманні такі ознаки:

- ◆ клієнтоорієнтованість банківського бізнесу на відміну від існуючої продуктоорієнтованості;

- ◆ висока респонсивність банківських установ, під якою розуміється їх організована спроможність сприймати впливи та реагувати на них оптимальним чином, підвищуючи інтегрованість у зовнішнє середовище та вдосконалюючи зв'язки з ним;
- ◆ наявність широкого спектру сучасних послуг для фізичних осіб, малого та середнього бізнесу, корпоративних клієнтів із формуванням тенденції до їх індивідуалізації;
- ◆ модернізація інфраструктури банківської діяльності на основі активного використання досягнень інформаційних технологій;
- ◆ високий рівень капіталізації банківського сектора;
- ◆ раціоналізація ведення банківського бізнесу;
- ◆ високий рівень конкурентності ринку, ринкової дисципліни та транспарентності банків;
- ◆ розвинута система корпоративного управління, орієнтована на кращу міжнародну практику;
- ◆ ефективний внутрішньобанківський ризик-менеджмент та ризик-орієнтована система банківського регулювання й нагляду.

Крім того, важливою суттєвою рисою інтенсивної моделі функціонування банківської системи й, одночасно, способом реалізації завдань зазначеної трансформації, є інноваційний тип розвитку, який передбачає активну розробку та впровадження банками нововведень, що, зрештою, дозволяє гармонізувати інтереси всіх стейкхолдерів, включаючи й суспільство.

У найбільш загальному розумінні, банківські інновації можна визначити як процес створення додаткової цінності для клієнтів, працівників та власників банку шляхом внесення якісних змін в усі сфери його діяльності – продукти, послуги, процеси, бізнес-моделі та стратегії, що стали результатом практичної реалізації нових ідей, знань та стороннього досвіду [1, с. 74]. Саме інноваційна діяльність кредитно-фінансових інститутів здатна сприяти вирішенню проблем модернізації вітчизняної банківської системи.

Детальне вивчення фінансових потреб клієнтів на основі їх поглибленої сегментації, творче запозичення кращого зарубіжного досвіду дозволяє пропонувати інноваційні, проте одночасно зрозумілі і доступні продукти й послуги, постійно розширюючи та оновлюючи їх асортимент. Ситуація «інноваційної монополії», в якій на певний час опиняються банки-лідери, передбачає отримання додаткових доходів та залучення нових клієнтів, що, у свою чергу, стимулює розвиток конкуренції. Вдосконалення технологічних та бізнес-процесів шляхом запровадження процесних інновацій приводить до зменшення операційних витрат, що разом із збільшенням доходності створює умови для зростання капіталізації банків за рахунок внутрішніх джерел.

Перспективним шляхом збільшення власного капіталу, пов'язаним з використанням нововведень, є застосування гібридних інструментів, які набули значного поширення на зарубіжних фінансових ринках [2].

Організаційно-управлінські інновації, серед яких можна зазначити впровадження процесного підходу, аутсорсингу, контролінгу, логістики, управління якістю, «ощадливого менеджменту», управління взаємовідносинами з клієнтами тощо, не тільки самі по собі забезпечують покращення функціонування банків, збільшення їх керованості та прозорості, а й створюють сприятливі умови для реалізації інших напрямів інноваційної діяльності, насамперед, у сфері продуктів та технологій. Отже, саме стратегічна спрямованість банків на втілення інновацій визначатиме перспективи якісної трансформації української банківської системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єгоричева С.Б. Інноваційна діяльність комерційних банків: стратегічні аспекти: Монографія / С.Б. Єгоричева. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2010. – 348 с.
2. Крилова В.В. Гібридні цінні папери як інструмент формування капіталу банку / В.В. Крилова, А.О. Крилова // Вісник Української академії банківської справи. – 2009. – № 1. – С. 34–40.

ПРІОРИТЕТИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Рух соціальної економіки здійснюється за законами діалектики. Соціальна економіка спрямована на забезпечення умов самоздійснення людини в усій повноті людських проявів життя відповідно до принципів гуманізму. Її розвиток має забезпечити такі умови не для окремих людей або певних елітарних груп, а для кожної людини, тобто усіх членів суспільства. Це складне завдання і історичний досвід показує, що соціальна еволюція, хоча і зигзагоподібна, все ж забезпечує наближення до цих умов дедалі більшої кількості людей, але вирішення проблеми в усій її повноті потребує ще неабияких зусиль, творчого пошуку та нових інституціональних механізмів.

Таким чином, діалектика соціальної економіки базується на взаємодії (єдності та боротьбі) двох її протилежних сторін: потенційно необмежених креативних якостей людини та історично обмежених умов і можливостей їх реалізації. Термін «креативність» походить від латинського «creato», що означає створювання. Під креативним потенціалом людини будемо розуміти сукупність її творчих можливостей, засобів, сутнісних сил, які можуть бути застосованими для конструктивного освоєння нею навколишнього природного та соціального світу і знайти свій прояв як в удосконаленні світорозуміння, так і в діяльності з гармонізації відносин людини та природи, а також людей у суспільстві. Креативність передбачає творчу діяльність, яка породжує дещо якісно нове, що відрізняється неповторністю, суспільно-історичною унікальністю.

Праця, творча діяльність у своєму олюднюючому аспекті створюють та розвивають людину як таку шляхом оволодіння нею новими, прихованими раніше властивостями предметів природи, новими знаннями та уміннями.

Історично, як правило, панівні соціальні верстви за рахунок звільнення від фізичної праці у сфері матеріального виробництва мали можливість прилучатися до занять інтелектуальними видами діяльності – наукою, мистецтвом тощо. Але історія зберегла і мистецькі шедеври кріпосних художників, технічні знахідки народних винахідників тощо. Одночасно має місце деградація певної частини соціальних верств, відсторонених від праці або через вимушене

безробіття, або внаслідок забезпечення власного добробуту шляхом привласнення праці інших людей.

У процесі руху до соціальної економіки відбувається відбір та зміцнення тих соціальних інститутів, що сприяють реалізації креативного потенціалу зростаючої більшості людей. Одночасно скасовуються ті інститути, які його обмежують або заважають цій реалізації.

Безпосереднє олюднення людини у соціальній сфері (сфері нематеріального виробництва) можна розділити на біоолюднення та соціоолюднення. Біоолюднення пов'язано з розвитком медицини, фізичної культури, спорту, генної інженерії тощо, тобто галузями, що забезпечують життєздатність та якість життя людини як біологічної істоти. Соціоолюднення відбувається у сферах освіти, науки, культури [1].

Становлення та еволюція галузей безпосереднього виробництва людини, тобто галузей соціальної сфери, відбувається в процесі історичного розвитку суспільного виробництва. Медицина – це галузь науки та практичної діяльності, спрямована на збереження та зміцнення здоров'я людей, профілактику та лікування хвороб. Шляхом досвіду протягом багатьох століть були накопичені лікувальні засоби та прийоми, які збереглися у так званій народній медицині і частково увійшли в наукову медицину. Вершиною лікувального мистецтва у стародавньому світі була діяльність Гіппократа. У II ст. н.е. уявлення античної медицини були систематизовані Галеном. Його система, доповнена Ібн Сіною панувала у медицині до початку нового часу. Відкриття XVI–XVII ст. сприяли поверненню медицини на засади досвідного знання. Досягнення природознавства і техніки, методів об'єктивного дослідження у XVIII–XIX ст. обумовили становлення наукової медицини. У процесі розвитку вона диференціювалась на низку самостійних галузей. Окремо виділилась гігієна як наука про вплив на здоров'я людей умов навколишнього середовища, праці, побуту тощо.

У попередні історичні епохи і у теперішній час доступ до медичних послуг різних верств населення був і залишається неоднаковим. Послуги персональних лікарів для аристократії співіснували з послугами знахарів, що ними користувались широкі верстви біднішого населення поза новими досягненнями наукової медицини. Поступово склалася сфера охорони здоров'я як система державних та суспільних заходів з охорони здоров'я, запобігання та лікування хвороб і подовження життя людини. Початково державна система охорони здоров'я являла собою регламентовані державою заходи переважно у сфері протиепідемічної роботи. У дореформеній вітчизняній економіці охорона здоров'я базувалась на принципах безкоштовної та загальнодоступної медичної допомоги і профілактичних напрямках медицини. Але бюджетне

фінансування цієї сфери за остаточним принципом не забезпечувало достатню якість медичних послуг для усіх, хто їх потребував. В умовах змішаної ринкової економіки держава забезпечує мінімальну загальнодоступну медичну допомогу. Значну частину лікувальної допомоги надають приватно практикуючі лікарі. Широке розповсюдження у європейських країнах отримала страхова медицина, за якою людина частково оплачує медичні послуги і частину відповідних витрат бере на себе страхова компанія.

Удосконалення системи охорони здоров'я на сьогодні є актуальною проблемою в усьому світі. Певні кроки у цьому напрямку робить Всесвітня організація охорони здоров'я під егідою ООН. Але ситуація, що склалася, є далекою від бажаної, яку за словами І.П. Павлова можна охарактеризувати так: медицина майбутнього – це профілактика та гігієна.

Сфера освіти – це сфера, що забезпечує отримання людиною знань, умінь та навичок у навчальних закладах різного профілю та рівня. Вона покликана підтримувати суспільно та індивідуально необхідний рівень культури, загальноосвітньої та професійної підготовки. У контексті завдань соціальної економіки освіта спрямована на всебічний розвиток особистості. Історичні корені системи освіти полягають як у забезпеченні домашньої освіти, так і у створенні спеціальних суспільних освітніх закладів – від античних академій та середньовічних церковно-приходських шкіл до університетів нового часу. У дореформеній вітчизняній економіці послуги освіти усіх рівнів були безкоштовними для індивідуального споживача і оплачувались за рахунок державного бюджету або коштів підприємств, якщо мова йшла про цільову підготовку спеціалістів для певних підприємств у вищих навчальних закладах. В умовах змішаної ринкової економіки держава частково оплачує послуги освіти на певних рівнях, а значну частину витрат на освіту несуть індивідуальні споживачі освітніх послуг. Це не сприяє загальнодоступності освіти, викривляє мотивацію до навчання, коли людина вибирає галузь освіти не за власним інтересом, а з огляду на обмежені фінансові можливості. Існують вельми слабкі інформаційні орієнтири щодо прогнозу суспільних потреб у спеціалістах різних професій та спеціальностей. У контексті соціальної економіки необхідно використовувати найпрогресивніші орієнтири у сфері освіти, як, наприклад, всезагальна вища освіта, що на початку ХХІ ст. були сформульовані в Японії. Можна додати до цього положення щодо створення умов для зміни діяльності, якої усе більше потребує сучасне гнучке виробництво.

Перехід до наступної епохи гуманістичного виробництва вимагає звернення до соціально-інформаційної парадигми економіки. Мету та

засоби її досягнення у цій парадигмі своєрідно інтегрує поняття креатосфери.

Креатосфера – це світ культури, загальнодоступної творчої діяльності і, відповідно, сфер, у яких створюються культурні цінності, розгортається процес формування, виховання, навчання і розвитку людини як вільної, всебічно розвиненої особистості [2]. Креатосфера виступає природним спадкоємцем розвитку матеріального виробництва, розвивається на його основі і потім виступає вирішальним фактором подальшого прогресу. Саме через креатосферу має відбутися подолання відчуження людини від праці, освіти, культури, природи. Можна очікувати, що найважливішими галузями соціальної економіки стануть галузі, які забезпечують становлення та розвиток креатосфери: загальнодоступна освіта і виховання, охорона здоров'я, наука, мистецтво.

В нових умовах освіта та виховання мають стати свого роду «першим підрозділом» суспільної діяльності в межах соціокультурної сфери (креатосфери), що забезпечує формування людини з високим креативним потенціалом, що здатна усвідомити проблеми і протиріччя буття та творчо їх розв'язати. Відповідно, діяльність зі створення предметного світу культури, що здійснюється у галузях науки, художньої культури тощо може служити аналогом «другого підрозділу» креатосфери, де створюються культурні цінності і людина у повній мірі реалізує свій креативний потенціал.

Функціонування креатосфери передбачає наявність особливої інфраструктури – економічної та правової, яка включає, зокрема, необхідну кількість освітніх, наукових, культурних та інших суспільних закладів та установ, а також юридичні закони, що надають можливість вільного вибору та доступу кожної людини одночасно до багатьох видів діяльності, які її цікавлять і потрібні суспільству. «Олюднююча» діяльність, як засіб формування гармонійної особистості в усьому багатстві людських проявів життя, реалізується через систему особливих механізмів соціальної економіки. Провідними серед них виступає переміна діяльності, яка йде на зміну традиційному поділу праці, а також відповідні їй перетворення відносин власності та форм зв'язку між суб'єктами діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тарасевич В.Н. Очерки теории переходной экономики. – К.: Наукова думка, 2001.
2. Бузгалин А.В. «Постиндустриальное общество» – тупиковая ветвь социального развития // Вопросы экономики. – 2002. – №8. – С. 31–42.

*СТЕПАНЕНКО С.В., кандидат економічних наук, доцент
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка*

*ТРЕТЬЯКОВА І.С., студентка
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

ПАЗАЗІТІЧНІЙ І ЗАСІДКОВІЙ МАРКЕТІНГ: СПРОБА АНАЛІЗУ

Кожен товар або послуга, з якими ми стикаємося у повсякденному житті, – це продукт довгого ланцюга великих і малих інновацій, що є результатами інтелектуальної діяльності людини. Цілком правомірно, що економічні суб'єкти, котрі створили чи у законний спосіб придбали певний об'єкт інтелектуальної власності (ОІВ), мають виключні права на його використання у своїй господарській діяльності. Монопольне становище, що виникає за таких умов, є санкціонованим суспільством і державою, насамперед через юридичні норми, що встановлюють спеціальний режим використання об'єктів інтелектуальної власності.

Будь-які спроби порушити цілком законне право господарюючих суб'єктів певний час монополювати належні їм об'єкти інтелектуальної власності є проявами недобросовісної конкуренції на ринку, найпоширенішими серед яких є піратство та плагіат. Проте в сучасних умовах, коли на такі прояви незаконної поведінки суспільство та власники ОІВ виробили чіткий алгоритм адекватних заходів, недобросовісні конкуренти вдаються до альтернативних видів нелегальної та напівлегальної діяльності, зокрема до паразитичного та засідкового маркетингу.

Паразитичний маркетинг побудований на копіюванні чужої марки для просування власної, як правило, менш відомої або зовсім невідомої. Компанії-паразити часто спрямовують свої дії на імітацію (підробку) дизайну упаковки, її форми, логотипу компанії, її найменування, а також назви конкретного бренду. Таким чином, торговельні марки фірм-імітаторів починають виконувати невластиву засобам індивідуалізації функцію аналогії, підміни, копіювання, внесення плутанини, що, зрештою, суперечить нормам і принципам добросовісної конкуренції.

Об'єктом паразитичного маркетингу, як правило, стають лідери ринку, власники назв-брендів та “розкручених” торговельних марок. Паразитизм найбільш розповсюджений на ринку товарів масового споживання. Оскільки вони купуються досить часто і їх питома вага у

загальному доходу споживачів є незначною, увага до таких товарів у процесі їх придбання є ослабленою. На неуважність споживача та його неграмотність розраховують фірми-паразити й на інших ринках.

Як правило, імітатори звертають увагу на підробку текстових елементів бренду. При цьому використовуються декілька основних прийомів: співзвучні назви (фонетична схожість), використання подібних до оригіналу букв або знаків (візуальна схожість), використання назв з аналогічним чи антонімічним змістом (семантична схожість/протилежність) [3]. Окрім текстових елементів широко використовується імітація дизайну. У цьому випадку підробці піддаються такі елементи: колір або гамма кольорів, розташування деталей на упаковці, форма упаковки. Поширеною є комплексна імітація, коли підробляються кілька елементів текстового чи графічного оформлення.

Недобросовісні фірми можуть виступати у ролі прямих конкурентів марки-оригінала (наприклад, зубні пасти “Aquafresh” і “Aquarelle”, косметичні засоби “Nivea” і “Livea”), а можуть розширювати чужий бренд на невластиві йому товари. Так свого часу з’явилися цигарки “Балтика” та зубна паста “Orbit”, які оригінальним виробникам не належали.

Без сумніву, діяльність паразитичних фірм завдає суттєвих втрат фірмі-оригіналу. По-перше, паразитична компанія, що копіює відомий бренд, по суті, використовує ресурси фірми-власника у своїх інтересах, тобто, не витрачаючи коштів на просування власної продукції, набуває значної кількості покупців. По-друге, у зв’язку з діяльністю клона власник бренду втрачає частину покупців, а отже, істотно скорочує свої доходи. По-третє, у випадку, коли фірма-паразит випускає товари низької якості, компанія-оригінал зазнає репутаційно-іміджевих втрат, оскільки споживачі підробок часто асоціюють низькоякісний товар із відомим брендом. По-четверте, можливою є ситуація, за якої паразитична компанія володіє значними фінансовими ресурсами, що дає їй можливість розширити свою частку на ринку аж до повного витіснення з нього оригінальної фірми. Таким чином, паразитичний маркетинг являє собою значну загрозу для провідних товаровиробників, що здатний звести нанівець усі їх перспективи на даному сегменті ринку.

З паразитизмом у сфері конкурентних відносин тісно пов’язаний так званий засідковий маркетинг (ambush marketing) як комплекс дій, спрямованих на асоціювання фірми або бренду з якою-небудь значимою (спортивною, культурною, соціальною) подією, причому без отримання статусу офіційного спонсора, тобто без сплати комісійних організатору цієї події. При цьому компанія, що сповідує засідковий маркетинг,

обхідним шляхом проникає на інформаційну територію основного конкурента, який заплатив чималий спонсорський внесок і є офіційним партнером заходу. Внаслідок цього у споживача створюється враження, ніби дана компанія пов'язана з важливою подією, що дозволяє їй отримати певну частину визнання і вигод, які асоціюються з офіційним спонсором.

Яскравим прикладом засідкового маркетингу стала ситуація, що склалася у 1996 р. на Олімпійських іграх в Атланті (США), коли компанія Nike, заощадивши 50 мільйонів доларів на офіційному спонсорстві змагань, викупила увесь рекламний простір навколо олімпійських об'єктів, спорудила "центр Nike" поряд із олімпійським селищем і роздавала уболівальникам прапорці зі своєю символікою, чим повністю заслонила офіційного спонсора – Reebok [2].

Причини поширення засідкового маркетингу кореняться у юридичних прогалинах сучасного спонсорства: по-перше, у встановленні надто високих цін за право бути офіційним партнером заходу чи події, по-друге, у великій кількості спонсорів, що не дає потенційній компанії-партнеру впевненості у доцільності офіційного спонсорства (занадто багато брендів, асоційованих з подією, отже, жоден не запам'ятається споживачеві), по-третє, успішну засідкову стратегію можна реалізувати тільки тоді, коли умови спонсорства погано продумані, а отже, недостатньо прописані у відповідній угоді. Окрім моральної і матеріальної шкоди, що завдає засідковий маркетинг організаторам події та офіційним спонсорам, можна назвати і його позитивні наслідки: з кожним наступним масштабним заходом удосконалюється юридичний супровід спонсорства, а, отже, значення спонсорської діяльності як прояву соціального партнерства та засобу створення позитивного іміджу компанії стає більш цінним для компанії-партнера.

Аналізуючи обидві форми маркетингової стратегії (паразитичну й засідкову), можна виокремити їхні спільні й відмінні риси. Схожим є те, що компанії, які сповідують кожену зі стратегій, намагаються отримати іміджеві переваги за рахунок відомих брендів, перейняти частку чужої слави. Так, у випадку з паразитичним маркетингом фірми-імітатори намагаються асоціювати свою продукцію з відомими торговельними марками з метою отримання прихильності споживачів та збільшення обсягів продажу, а використання засідкового маркетингу зорієнтоване на виникнення у споживачів стійких асоціацій бренду недобросовісного конкурента з відомим заходом чи подією без сплати комісійних його організаторам. Тобто стратегія засідки, як і стратегія паразитизму, спрямована на отримання компанією неправомірних переваг для свого бізнесу, використовуючи чужі права для власного збагачення через

отримання прихильності споживачів. Крім того, у кожному з випадків фірми – недобросовісні конкуренти зорієнтовані на економію власних коштів (на рекламній кампанії – у випадку з паразитизмом, на спонсорстві – у ситуації із засідковим маркетингом) та отримання бізнес-вигод “малим коштом”. Зрештою, в обох випадках постраждалі фірми недоотримують прибутки, що призводить до “упущеної вигоди”.

Водночас, необхідно назвати і ряд відмінностей. По-перше, на відміну від паразитичного, засідковий маркетинг є умовно законним, адже компанія, що його сповідує, не порушує заборон, встановлених організаторами заходу, а знаходить нові й нові лазівки в обхід офіційних обмежень, діючи за принципом: “дозволено все, що не заборонено”. По-друге, у випадку із засідковим маркетингом постраждала фірма не зазнає репутаційних втрат, скоріше, “недоотримує” позитивних асоціацій з боку потенційних споживачів, натомість паразитичний маркетинг може “заплямувати” репутацію фірмі-оригіналу у випадку, коли компанія-паразит випускає товари низької якості. По-третє, засідковий маркетинг не прив’язується до визначеної торговельної марки, його цікавить лише асоціація з популярною подією, водночас, компанія, що застосовує паразитичний маркетинг, орієнтується на конкретний бренд, успішний на певному ринку. По-четверте, стратегією засідки користуються переважно відомі бренди, тоді як паразитизмом зловживають невідомі та нерозкриті торговельні марки.

Обидві конкурентні стратегії є серйозною небезпекою для відомих брендів та компаній-спонсорів. Саме тому для уникнення або ліквідації подібних проблем власники брендів мають постійно провадити активні заходи щодо захисту своїх нематеріальних активів і прав у вигляді комерційних позначень.

Найперше, захищаючись від паразитичного маркетингу, необхідно за відповідною юридичною процедурою зареєструвати уже наявні торговельні марки. Наступним етапом є моделювання можливих атак з боку недобросовісних компаній. Як правило, таку роботу доручають патентним повіреним. Важливо також утриматись від дій, що можуть спровокувати атаки “паразитів”, наприклад, від стратегії встановлення надвисоких цін на товар-бренд та відмови від виробництва цією ж фірмою більш дешевих аналогів.

Щодо засідкового маркетингу, його супротивниками виступають офіційні спонсори, а також організатори подій. Такі організації як FIFA і МОК мають у своїй оргструктурі спеціальні “анти-ембуш” команди, що складаються з фахівців у галузі спортивного маркетингу і міжнародного права. Щороку вони відслідковують лазівки, які використовували адепти стратегії засідки, з тим, щоб перекрити їх в наступному році. Для кожного заходу організатори публікують список обмежень. Так,

скажімо, не-спонсорам забороняється: використовувати офіційний логотип заходу на своїй продукції або в рекламі; використовувати в слоганах слова, що безпосередньо позначають подію (як-от, “Олімпіада”, “World Cup”); оголошувати себе офіційним спонсором події; проводити спеціальні акції з товарами, які є торговельною маркою події; роздавати товари в безпосередній близькості від місця проведення заходу тощо [1].

У випадку, коли запропоновані заходи не дозволили уникнути проблем, пов'язаних з окресленими формами недобросовісної конкуренції, основним способом захисту своїх законних інтересів залишається судовий розгляд. І хоча судові процеси часто є досить тривалими і витратними, у ситуації суттєвого порушення законних прав для постраждалої фірми іншої альтернативи немає.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василенко М.О. Паразитичний маркетинг як вид протизаконної діяльності [Електронний ресурс] / М.О. Василенко. – Режим доступу: <http://www.ukrpatent.org/atachs/statti2009/2009/55.doc>.
2. Данилина Н. Олимпийская паразитология. Кому олимпийская символика достается практически бесплатно [Электронный ресурс] / Нина Данилина. – Режим доступа: <http://www.adme.ru/olimpiada/olimpijskaya-parazitologiya-komu-olimpijskaya-simvolika-dostaetsya-prakticheski-besplatno-23674/>.
3. Ерков А. Стратегия защиты от “паразитического” маркетинга [Электронный ресурс] / А. Ерков. – Режим доступа: <http://www.ec-group.ru/press/press/detail.php?ID=463>.

*ЯЩИШИНА І.В., кандидат економічних наук, доцент
Центр Дослідження науково-технічного потенціалу та історії науки
ім. Г.М. Доброва НАН України*

СОЦІАЛЬНА ЗНАЧИМІСТЬ ІННОВАЦІЙ ДЛЯ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Сучасні дослідники інноваційного процесу та науковці основну увагу теоретичного та практичного аналізу приділяють економічному спрямуванню інновацій. Однак кожна інновація має на меті досягнення соціальних цілей, оскільки вона створюється людьми та для людей. Для науковців очевидним є той факт, що економіка сучасної країни, яка прагне подальшого розвитку та покращення добробуту своїх громадян, змушена і навіть приречена йти по інноваційному шляху розвитку [1; 2]. Однак, чи існує розуміння такої необхідності в соціумі, залишається невизначеним. Проблема є досить значною і потребує комплексного аналізу, що неможливий без проведення спеціального соціологічного дослідження.

Тому, в листопаді 2010 року було проведено соціологічне опитування серед студентів та викладачів економічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Його мета: визначити бачення та межі соціальної значимості інновацій на різних рівнях економіки серед людей, які знайомі із цим поняттям.

Дослідження спрямоване на вирішення низки завдань, однак в межах статті ми виділяємо лише ті, що стосуються її тематики:

- ◆ установити розуміння соціальної спрямованості інновацій на макрорівні;
- ◆ виявити бачення соціальних наслідків впровадження інновацій для держави та її громадян у цілому;
- ◆ визначити взаємозв'язок соціальної та економічної ефективності інновацій.

Для проведення дослідження була розроблена анкета, що налічує 14 запитань. У цій статті ми наводимо аналіз відповідей респондентів на 3 питання, що стосуються її теми. Запитання крім закритих відповідей передбачали і можливість подати своє бачення у відкритій відповіді типу «Ваш варіант...».

Обробка отриманих даних проводилась за допомогою комп'ютерної програми ОСА, розробленої інститутом соціології НАН України.

Загалом вибірка по проведеному дослідженню становить 300 осіб, з яких 277 осіб (92 %) – студенти та 23 особи (8 %) – викладачі. Для визначення розуміння взаємозв'язку соціальної та економічної значимості інновацій суспільству в цілому ми попросили їх відповісти на питання: «Для чого розробляють та впроваджують інновації?», з можливістю вибору кількох наведених альтернатив. Результати подані в табл. 1.

Таблиця 1

Макроекономічні цілі щодо розробки та впровадження інновацій

Альтернативи	Викладачі		Студенти		Разом	
	К-ть, осіб	Питома вага,%*	К-ть, осіб	Питома вага,%**	К-ть, осіб	Питома вага,%***
Нарощування конкурентоспроможності економіки країни	21	91,3	181	65,3	202	67,3
Досягнення лідируючих позицій на світовому ринку	15	65,2	164	59,2	179	59,7
Зростання кількості міст в країні	2	8,7	10	3,6	12	4,0
Збільшення національного доходу країни	11	47,8	128	46,2	139	46,3
Нарощування видобутку природних ресурсів	3	13,0	54	19,5	57	19,0
Зростання суспільного добробуту	10	43,5	123	44,4	133	44,3
Покращення рівня життя людей	14	60,9	165	59,6	179	59,7
Зменшення залежності від інших країн	12	52,2	110	39,7	122	40,7
Ваш варіант	2	8,7	4	1,4	6	2,0

* частка від усіх викладачів, які відповіли на це запитання;

** частка від усіх студентів, які відповіли на це питання;

*** частка від усіх респондентів, які відповіли на це питання.

На думку респондентів, наразі інновації потрібні країні для реалізації економічного та соціального зростання, досягнення внутрішньої та зовнішньої конкурентоспроможності. Варто зазначити, що в цілому респонденти надають перевагу передусім досягненню економічних цілей за допомогою інновацій в умовах глобалізації: зростанню конкурентоспроможності (67%), лідируючих позицій на світовому ринку (60%) та зменшенню залежності від інших країн (41%). Однак, існують особливості у баченнях викладачів та студентів. Так, на думку викладачів,

найбільш значимою метою інноваційного впровадження є досягнення конкурентоспроможності економіки країни (91 %), для студентів ця альтернатива також найважливіша, однак її частка значно менша – 65 %. Другою за значимістю альтернативою для викладачів є також економічна мета – зростання лідируючих позицій країни на світовому ринку, що отримала 65 % голосів, для студентів ця ціль також є важливою, вона отримала третій рейтинг – 59 %.

Розуміння соціального спрямування інновацій для країни є достатньо значимим серед респондентів і мало поступається економічному: покращення рівня життя людей – 60 %, збільшення національного доходу – 46 %, зростання суспільного добробуту – 44 %. Якщо порівняти позиції викладачів та студентів, то очевидною є їх подібність: покращення рівня життя людей отримало 61 % у викладачів та майже 60 % у студентів, збільшення національного доходу – 48 % та 46 % відповідно, зростання суспільного добробуту – по 44 % голосів. 19 % респондентів вважають, що інновації розробляють і впроваджують для нарощування видобутку природних ресурсів в країні, пов'язуючи це із достатньо варварським ставленням національного бізнесу до природи (відзначили респонденти в усних коментарях). Якщо ж усі запропоновані цілі впровадження інновацій для країни поділити на два блоки – економічні та соціальні, то близько 53 % голосів усіх респондентів отримали економічні цілі і 47 % – соціальні (табл. 2).

Таблиця 2

***Переваги у визначенні макроекономічних цілей інновацій
(у %% до кількості відповідей)***

Цілі	Викладачі	Студенти	Разом
Економічні	57,8	52,2	52,7
Соціальні	42,2	47,8	47,3
Всього	100,0	100,0	100,0

Як бачимо з табл. 2, для викладачів економічні цілі є більш значимими ніж для студентів, однак загалом респонденти визнали майже однакову значимість інновацій як для економічного, так і для соціального зростання країни.

Також цікавим було визначення бачення респондентами місця інновацій серед можливих пріоритетів сучасної економічної політики країни. Тому ми звернулись до них із завданням вибрати серед запропонованих альтернатив той шлях, якому має надати перевагу держава для досягнення суспільного добробуту. Питання було напіввідкритим і передбачало вибір одного варіанту наведених альтернатив. На нього відповіли усі викладачі та 98,8 % студентів. Результати характеризує табл. 3.

Таблиця 3

Вибір шляху добробуту

Відповіді	Викладачі		Студенти		Разом	
	К-ть, осіб	Питома вага,%*	К-ть, осіб	Питома вага,%**	К-ть, осіб	Питома вага,%***
Збільшити використання робочої сили через подовження робочого часу	1	4,3	6	2,2	7	2,4
Збільшити кількість зайнятих подовженням пенсійного віку в країні	0	-	4	1,5	4	1,3
Наростити обсяги виробництва, збільшуючи кількість залучених у виробництво матеріальних ресурсів	0	-	57	20,8	57	19,2
Стимулювати розробку та впровадження інновацій через розвиток науки та освіти	19	82,6	189	69	208	70,0
Ваш варіант	3	13,0	18	6,6	21	7,7
Всього	23	100,0	274	100,0	297	100,0

Очевидно, що абсолютна більшість (70 %) опитаних, у т.ч. 83 % викладачів та 69 % студентів вбачають можливість досягнення найбільшої соціальної мети економіки – досягнення добробуту народу через впровадження науково обґрунтованих інновацій, розвиток науки та освіти. Екстенсивний шлях розвитку за допомогою додаткового залучення матеріальних ресурсів не підтримали викладачі, однак обрали 21 % студентів (в усних коментарях вони пояснювали свій вибір неповним використанням наявних зараз у національній економіці ресурсів). Збільшення використання робочої сили через подовження робочого часу як шлях до добробуту громадян допускає незначна частка респондентів, в особі 1 викладача та 6 студентів, а зростання пенсійного віку – ще 4 студенти (1,3 % опитаних). Як власний варіант шляхів досягнення добробуту країни викладачі наводили: подолання корупції, зменшення диференціації доходів, розвиток підприємництва, а студенти: зменшення безробіття через зростання кількості робочих місць, удосконалення системи мотивації праці, зростання зарплати, стимулювання розвитку підприємств, зменшення рівня цін, обмеження розвитку капіталізму.

Отже, на думку респондентів досягнення зростання суспільного добробуту для сучасної країни мало пов'язується зі збільшенням соціально-трудового навантаження на найманого працівника та інтенсифікацією використання його робочої сили, набагато дієвішим є шлях науково-технічного та інноваційного розвитку. Його готові прийняти як старше покоління, так і молодь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маліцький Б.А. Прикладне наукознавство. – К.: Фенікс, 2007. – С. 274–278.
2. Соціогуманітарний аспект інноваційно-технологічного розвитку економіки України / За ред. д-ра екон. наук Л.І. Федулової. – К.: Ін-т екон. та прогнозув., 2007. – С. 30–33.

*ЧЕРКАВСКАЯ Т.М., кандидат экономических наук, доцент
НИКЕЕНКО Т.В., старший преподаватель
ГВУЗ «Национальный горный университет»*

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ РЕФОРМ В ФИНАНСОВОЙ СФЕРЕ И СОГЛАСОВАННОСТИ ИНТЕРЕСОВ ЧЛЕНОВ ОБЩЕСТВА

Масштабность и противоречивость преобразований, происходящих в экономике Украины, требуют переосмысления подходов к ее реформированию. Среди различных форм государственного регулирования экономики в качестве наиболее масштабного направления можно выделить финансовую политику, поскольку именно она приобретает особое значение для определения характера социально-экономической модели и ее эволюции. Однако, здесь важным является то, как в обществе обеспечивается консенсус экономических интересов, поскольку налоги и государственные расходы являются такими инструментами регулирования, которые с неизбежностью ущемляют интересы одних групп и создают преимущества для других. Поэтому возникает необходимость «так сбалансировать интересы всех участников перераспределительных отношений, чтобы обеспечить максимальные налоговые поступления при минимальном негативном влиянии фискальных мер на экономическую деятельность налогоплательщиков» [1, с. 41].

Как известно, любые реформы всегда проходят под воздействием определенной теоретической модели, избранной правительственными кругами и поддерживаемой широкими массами населения. Во второй половине XX ст. концептуальной основой проводимых реформ в области налогообложения в большинстве развитых стран являлась так называемая теория экономики предложения. Как отмечает Д. Харви, «с 1970-х годов. в большей части государств мира наметился серьезный поворот в сторону нелиберальной экономической политики и мышления. Дерегулирование, приватизация и уход государства из сферы социального обеспечения стали повсеместной практикой. Почти во всех странах – от новых государств, образовавшихся в результате распада СССР, до таких стран с социальной демократией старого образца, как Новая Зеландия и Швеция, – в том или ином виде, сознательно или под давлением мировых сил, были восприняты идеи нелиберализма» [2, с. 11].

Экономика предложения как течение нелиберализма связала экономический рост с достижением качества ресурсов, объявив при этом

налоги главным инструментом фискальной политики. Воздействовать на производство предлагалось путем широкомасштабного и целенаправленного снижения налогов, за счет чего создаются стимулы к сбережениям и инвестированию. При этом эффективность проводимой политики связывается с одновременным снижением государственных расходов, главным образом, за счет сокращения государственных социальных программ.

Если обратиться к опыту проведения реформ по данному сценарию в развитых странах, то следует отметить некие общие черты, свойственные всем государствам. Однако при наличии общих направлений бюджетной политики далеко не в каждой стране удалось сразу же достичь желаемых результатов, поскольку реформы сталкивались с протестами различных социальных групп. Поэтому каждое правительство было вынуждено периодически корректировать свою политику, адаптировать ее под реальную ситуацию.

Так, в ходе налоговой реформы в США происходила масштабная идеологическая апелляция к традициям и культурным ценностям, главными из которых были индивидуализм и свобода. Это дало возможность изменить формы и масштабы государственного влияния на экономику, сократить социальные расходы и ориентировать население в обеспечении социальной защищенности рассчитывать больше на себя. Как признался Дж. Стиглиц, бывший одно время председателем Экономического совета при президенте Клинтоне, «мы смогли заставить бедных затянуть пояса и одновременно позволили богатым вздохнуть свободнее и инвестировать» [3, с. 108].

Реформирование британской экономики также проходило не без проблем, связанных с реализацией экономических интересов различных социальных групп. В стране усилилась социальная поляризация, вызванная проводимой в жизнь программой сокращения социальных расходов и жестким контролем над ростом заработной платы. Программа исходила из необходимости заставить трудящихся «жить по средствам», а предприятия – «ужиматься», сокращать рабочую силу за счет интенсификации производства. А для этого нужно было преодолеть убеждение граждан в том, что государство обязано обеспечивать определенные социальные гарантии всем без исключения гражданам. Это была новая для англичан политика. Все прежние правительства страны опирались на концепцию «государства всеобщего благоденствия», основанную на высоком уровне налогообложения и предполагавшую бесплатное образование, медицинское обслуживание, пенсионное обеспечение.

Поэтому правительству Тэтчер нужно было преодолеть психологию основной массы населения, изменить сложившуюся систему социальных

гарантий «для всех», заменив ее другой, индивидуалистской – «каждый за себя». И это ему удалось. Морально-политический климат в стране был изменен, чему в значительной мере способствовали глубокие структурные изменения в обществе. Сокращалась численность рабочего класса, занятого непосредственно на производстве, расширялась занятость в сфере обслуживания, увеличивалась прослойка собственников мелких фирм, появилась социальная группа высокооплачиваемых менеджеров.

Неолиберальная ориентация означала поиск социального консенсуса и для Японии – страны с исторически сложившейся жесткой системой административного государственного управления. Перед японским правительством остро стала проблема поиска компромисса, который бы позволил удовлетворить требования основных торговых партнеров, исповедующих неолиберальную идеологию, и в то же время не прибегать к непопулярным экономическим мерам, которые могли бы привести к значительному ухудшению социального положения населения. Понадобилось почти десять лет для решения данной проблемы.

В этой связи достаточно вспомнить государственную политику управления жизненным уровнем японцев, которая в 60-е годы была направлена на убеждение населения в необходимости ограничения своих потребностей, проводимая с целью формирования сбережений и наращивания инвестиций, а в 80-е – стратегию приоритетного расширения потребления. В решении этих задач правительство опиралось на особенную черту национальной культуры – способность воспринимать корпоративные интересы как интересы собственной семьи. Поэтому и дерегулирование экономики как необходимое требование неолиберализма в Японии выразилось в сокращении государственного сектора в пользу удельного возрастания доли корпораций. Соответствующая политика хотя и ориентировалась на необходимую поддержку крупных корпораций за счет бюджетных инструментов, все же не вызвала политической и социальной напряженности в обществе. Это достигалось во многом за счет удачного сочетания регулирующих механизмов с этнопсихологическим фактором. Принципы, на которых построены отдельные фирмы и корпорации, распространяются и на государство в целом – отсюда единство целей и готовность идти на жертвы ради всеобщего процветания нации.

Вышесказанное приводит к пониманию того, что проводимые реформы в финансовой сфере должны опираться на понимание и осознание их направлений широкими массами населения, так как без принятия обществом их основных положений и возможных последствий любые реформы будут обречены на неудачу. В Украине, с одной

стороны, в проводимых ныне реформах усматриваются те же тенденции, которые были характерны для развитых стран. Однако, с другой стороны, принятие нового налогового кодекса и осуществление непопулярных мер в стране, имеющей сильные исторические традиции государственного патернализма, высоких социальных стандартов и уравнивающей бедности, является весьма непростым процессом. Красноречивым свидетельством сложности происходящего является то колоссальное сопротивление вводу в действие нового документа, возникающее как со стороны хозяйствующих субъектов и представителей научных кругов, так и оппозиционно настроенных политических сил.

Далеко не полный перечень столкновения различных мнений свидетельствует о том, что необходимость реформирования пока еще не стала осознанной украинским обществом. Борьба интересов уводит от конструктивного решения проблем. И в этом усматривается сложность самого процесса проведения радикальных мер, нацеленных на стабилизацию экономики. Сказывается отсутствие научного экономического мышления у большинства населения, мыслящего в категориях обывденного или идеологизированного в духе борющихся за власть партий сознания (а это лишает их возможности объективно анализировать происходящее), непроработанность идеологической платформы реформ, неразвитость институтов политической и экономической системы страны. Поэтому, используя опыт развитых стран, нам необходимо реформировать экономику через комплекс мероприятий, связанных не только с экономической составляющей, но и с идеологическим воздействием. Нам необходима эффективная и разумная пропаганда, идеологическое обеспечение осуществляемых реформ, которые реализуются через проведение мероприятий по формированию экономического мышления и рыночной психологии в поведении экономических субъектов, преодоления доминирующих в обществе представлений о государстве как благотворительном фонде.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Крисоватий А., Кошук Т. Податкова політика у реформуванні соціально-економічної системи України [Текст] / А. Крисоватий, Т. Кошук // Економіка України. – 2010. – № 9. – С. 41–50.
- 2 Харви Д. Краткая история неолиберализма. Актуальное прочтение [Текст]: пер. с англ. Н.С. Брагиной / Д. Харви. – М.: Поколение, 2007. – 288 с.
- 3 Stiglitz J. The Roaring Nineties [Text] / J. Stiglitz. – Indianapolis: Liberty Classics, 1991. – 228 p.

*ЧИЧКАЛО-КОНДРАЦЬКА І.Б., кандидат економічних наук, доцент
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ ВИРОБНИЧИХ СИСТЕМ У ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

На сучасному етапі розвитку світової економіки національні інтереси України вимагають термінових та дієвих заходів, спрямованих на збереження, підвищення якості та розвиток її виробничих систем, ефективніше використання їх потенціалу для забезпечення сталого розвитку регіонів на базі інноваційної моделі. Але аналіз сучасного стану регіональних виробничих систем свідчить про наявність ряду негативних тенденцій та загострення під час кризи багатьох проблем, що заважає інноваційному розвитку цих систем.

Аналіз динаміки основного макроекономічного показника показав, що після його зростання у 2000–2008 рр. найзначнішого спаду ВВП зазнав у листопаді 2008 р. – лютому 2009 р. (більше 20 %). У цілому в 2009 р. він скоротився порівняно з 2008 р. на 15,1 % [1, с. 4]. Найбільший вплив на це мали кризові процеси у переробній промисловості, будівництві і торгівлі. Негативним є те, що економічне зростання не було використано для реструктуризації економіки і запровадження інноваційної моделі розвитку.

Охарактеризуємо тенденції, що відбулися за останні п'ять років щодо виробничих показників у промисловій галузі. У 2006–2007 рр. обсяги промислової продукції збільшилися на 13,8 % [2, с. 184]. Але вже у 2008 р. почали зменшуватися (на 5,2 %). У 2009 р. ці обсяги скоротилися ще на 21,9 %, у т.ч. у переробній промисловості на 26,5 %, а у добувній – на 10,6 % [2, с. 190]. Останнім часом частка продукції соціальної орієнтації знаходиться на рівні 20 % загального обсягу промислової продукції. Майже зникає легка промисловість, частка якої у 2009 р. складала 0,9 % [3, с. 121].

Найбільші обсяги реалізованої промислової продукції традиційно залишалися у Донецькій, Дніпропетровській, Луганській, Запорізькій та Харківській областях. Полтавська область займала шосте місце і її частка становила у 2009 р. 5,3 % [2, с. 185–189]. Інші регіони значно відставали від вищезазваних, загальна частка останніх досягала 62 %. Аналіз показав, що у 2009 р. частка сировинної продукції в обсязі реалізованої продукції залишалася високою – на рівні 64 %. Слід відмітити, що для промисловості України характерним є високий рівень

експортної орієнтації (31,8 % у загальному обсязі промислового виробництва). Переважну частину експорту становлять чорні метали, мінеральні продукти, продукція хімічної промисловості, енергоресурси.

На початку 2010 р. показники промисловості продовжували погіршуватися, але у цілому за рік порівняно з попереднім роком відбулося збільшення випуску промислової продукції на 11 %, у т.ч. у добувній промисловості на 3,7 %, а у переробній – на 13,5 % [4]. Найбільше зростання обсягів виробництва було характерне для машинобудування (на 34,5 %), хоча про повернення на докризовий рівень мова поки не йде. Але надзвичайно повільною залишається динаміка відновлення виробництва у таких галузях, як легка та харчова промисловості.

Хоча повного виходу економіки України з кризового стану ще не відбулося, але намітилися певні позитивні тенденції. Так, починаючи з IV кв. 2008 р. різко скоротився попит як на зовнішніх, так і на внутрішньому ринках, а відповідно впали обсяги експорту та внутрішніх продажів. Ця тенденція зберігалася і в 2009 р. У першому ж кварталі 2010 р. почала формуватися важлива передумова економічного пожвавлення – відновлення традиційних ринків експорту вітчизняних промислових підприємств. Тому найбільшого приросту виробництва у 2010 р. було досягнуто в експортоорієнтованих галузях, зокрема хімічній та нафтохімічній, металургійній та деяких інших галузях переробної промисловості. Відповідно збільшився попит з боку підприємств цих галузей на машинобудівну продукцію для забезпечення модернізації виробничих потужностей. За січень-листопад 2010 р. обсяг експорту зріс на 29,8 %. Пожвавлення виробництва у вказаних галузях у свою чергу сформувало попит на продукцію сировинних виробництв.

Дуже великою проблемою, яка гальмує розвиток галузей виробництва, не дозволяє випускати конкурентоспроможну продукцію, є високий рівень зносу основних засобів, використання застарілих машин і обладнання, висока енергомісткість виробництва. Протягом 2000–2009 рр. в Україні відбулося значне зростання рівня зносу основних засобів – з 43,7 % до 60,0 %. У деяких регіонах рівень зносу основних засобів у переробній промисловості має надкритичне значення, наприклад, у Донецькій – 74,4 %, Полтавській – 83,9 %, Черкаській – 77,5 %, Чернігівській – 76,8 %. У структурі виробництва переважає використання техніки низького (III) та середнього (IV) технологічних укладів, частка якої складає близька 95 % [3, с. 122]. Відповідно питома вага високотехнологічних укладів (V і VI) знаходиться на рівні 5 %.

Валова продукція сільського господарства за 2000–2009 рр. зросла на 31,1 % і склала у 2009 р. 102092,6 млн. грн. [2, с. 212]. У порівнянні з

рівнем 1990 р. це становить 70 %. У структурі цієї продукції 60,3 % належить рослинництву, 39,7 % тваринництву. Особливо значимих розмірів її збільшення було досягнуто у 2008 р. – на 17,1 % (причому продукція рослинництва зросла на 30,5 %, а тваринництва – всього на 0,1 %) [2, с. 222, 252]. Слід зауважити, що позитивні тенденції пов'язані більшістю зі сприятливими погодними умовами, а не з формуванням стабільних передумов розвитку сільського господарства.

У 2009 р. кризові процеси спричинили зменшення валової продукції сільського господарства на 1,8 %, але падіння відбулося лише у рослинництві. Поступове відновлення тваринництва, як зауважують фахівці, відбувається завдяки покращенню кормової бази [3, с. 137]. Але має місце скорочення поголів'я великої рогатої худоби і, відповідно, виробництва молока. У 2010 р. обсяг сільськогосподарського виробництва скоротився ще на 1 %, у т.ч. обсяг рослинництва зменшився на 4,6%, а обсяг тваринництва зріс на 4,5 % [4].

Слід відзначити, що галузь будівництва постраждала від кризи найбільше. Так, у 2009 р. індекс введення в експлуатацію житла склав 61,0 % [2, с. 286]. Падіння відбулося в усіх регіонах, крім Харківської області і м. Севастополь. У 2010 р. продовжували скорочуватися обсяги будівництва (на 5,4 %), хоча темпи падіння й уповільнилися [4].

Важливим макроекономічним показником є також валова додана вартість (ВДВ). Але у цій сфері спостерігається низка дуже серйозних проблем. Так, у динаміці знижується частка виробничих галузей у створенні ВДВ. Якщо у 2004 р. вона складала 44,3 %, то у 2008 р. – 39,8 %. Збільшення цієї частки було лише у Луганській області. В інших регіонах дуже значно зменшилася частка сільського господарства, будівництва, переробної промисловості. Зростання відбувалося лише у питомій вазі ВДВ, створеної у добувній промисловості. Це пов'язано з тим, що ця галузь майже не зазнала падіння обсягів виробництва. Через неефективну галузеву структуру промислового виробництва дві третини обсягу промислової продукції припадає на галузі з виробництва сировини, матеріалів, енергоресурсів, тобто з низькою часткою доданої вартості.

Негативні тенденції характерні для процесів відтворення у промисловості. Зокрема велика частка товарних ресурсів у цій галузі (майже третина) має імпортне походження, у т.ч. у машинобудуванні 49 %, у хімічній та нафтохімічній промисловості 47,4 %, у легкій промисловості 42,4 % [3, с. 122].

Низькою залишалася ефективність виробництва у 2000–2009 рр. збільшилися як кількість збиткових виробничих підприємств, так і сума отриманих збитків. Так, у 2009 р. вперше за цей період загальний фінансовий результат підприємств був від'ємним, а частка збиткових

підприємств зростає до 40 % [2, с. 425]. Найбільші збитки були отримані підприємствами м. Києва, Донецької, Дніпропетровської та Луганської областей. Найприбутковіше спрацювали підприємства Запорізької, Полтавської та Миколаївської областей.

При цьому у сільському господарстві у 2009 р. був отриманий прибуток (7,9 млрд. грн.), хоча частка збиткових підприємств залишалася високою (30 %). У промисловості розмір збитку у 2009 р. склав 4,7 млрд. грн., а частка збиткових підприємств досягла 41% [2, с. 437]. Збиток був отриманий у 16 областях. Найбільший негативний вплив кризових процесів мав місце у будівництві, де у 2008–2009 рр. було отримано 12 млрд. грн. збитку. Частка збиткових підприємств досягла 43 %. Прибутково працювали будівельні підприємства у Полтавській та Закарпатській областях.

Однією з найвищих ефективність виробництва була у Полтавській області, де у 2009 р. був отриманий прибуток у сільському господарстві у розмірі 908,7 млн. грн., у промисловості – 244 млн. грн., у будівництві – 14,8 млн. грн.

Таким чином, проведений аналіз дозволив виділити низку особливостей та негативних процесів у розвитку регіональних виробничих систем у посткризовий період: нерівномірність регіонів у промисловому розвитку та накопиченні виробничого потенціалу; структурні деформації та руйнація виробничого потенціалу; високий рівень зносу основних засобів, недостатні темпи їх оновлення; яскраво виражена сировинна спрямованість експорту; відстала технологічна структура, низький рівень технологічного розвитку виробництва; низька інноваційна активність підприємств тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Економіка України на шляху від депресії до зростання: джерела, важелі, інструменти / Я.А. Жаліло, Д.С. Покришка, Я.В. Белінська та ін. – К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 2010. – 96 с.
2. Статистичний збірник «Регіони України» 2010: Ч. 2 / [за ред.О.Г. Осауленка]. – К.: Державний комітет статистики України, 2010. – 805 с.
3. Новий курс: реформи в Україні 2010–2015: Національна доповідь / за заг. ред. В.М. Геєця та ін. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
4. Соціально-економічне становище України за 2010 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

МОЖАЙКІНА Н.В., кандидат економічних наук, доцент
ВЛАСОВА М.К., студентка
Харківська національна академія міського господарства

ПРОБЛЕМИ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОМИСЛОВОСТІ

Промисловість – одна із центральних, матеріалоутворюючих галузей, яка відіграє ключову роль у будь-якому суттєвому підйомі економіки України, що неможливо без інвестицій в основні складові виробничого циклу. Це стосується як матеріально-технічного, так і кадрового потенціалу. Основною проблемою залишається складність у порядку формування професійного, кваліфікованого забезпечення для високоефективного розвитку підприємств [1, с. 166].

Кадрове забезпечення промисловості – процес задоволення потреби в кадрах. Він включає декілька етапів: формування кадрового забезпечення і залучення кадрів до роботи на певних робочих місцях у конкретних організаціях. Одним з найважливіших факторів, що на нього впливає є функціонування системи освіти і освітніх послуг [2, с. 14].

Перш за все повинні бути вдосконалені системи середньої і особливо професійної і університетської освіти, оскільки майбутнє вимагає все більш кваліфікованих робітників, нових професійних навичок для нових виробництв і розширення глобальних підходів.

Тому стандарти роботи університетів повинні підвищуватися, зміст навчальних курсів повинен бути розширений, особливо в нетехнологічних областях. Діяльність по розвитку і істотному підвищенню якості професійної освіти повинна мати високий пріоритет, оскільки вона грає значну роль у формуванні професійних навичок, необхідних для розвитку окремих галузей.

Для забезпечення стійкого економічного прогресу все більш необхідним стає зміцнення фундаментальних досліджень, що вимагає удосконалення науково-дослідної системи. Університетські дослідницькі центри можуть також служити потенційно живильним середовищем для виникнення нових підприємницьких ідей і місцем, де учні освоюють проблеми економіки.

Світова практика, що склалася, показує, що витрати на науку і наукові дослідження розподіляються між державою і приватним сектором. При цьому чим більше уваги приділяється державою створенню науково-технічного потенціалу, тим більші витрати на НДДКР з боку великих компаній. Вважається, що розвиток такого інвестування може стати одним із джерел фінансування науки, а також зростання обсягів і підвищення ефективності інвестування.

Для забезпечення успіху розвитку економіки потрібна переорієнтація уваги уряду і компаній на наукові дослідження, що мають комерційне значення. Завдання полягає в тому, щоб досягти ще вищого рівня підготовки кадрів, професіоналізму і локальної наукової діяльності, яка набуває все більш спеціалізованої спрямованості.

Так, пріоритетними напрямками інвестування на сучасному етапі розвитку є витрати на освіту, наукові дослідження і підготовку кадрів. Розвиток університетів і спеціалізованих дослідницьких інститутів вимагають не тільки державних інвестицій, але і витрат фірм на цю сферу діяльності, загальний рівень яких в даний час достатньо низький.

Другою ключовою проблемою сучасної системи освіти є невідповідність попиту і пропозиції відповідних кадрів – 42 % від загального попиту на робітників складають працівники промисловості, де 25% складає попит на працівників добувної галузі, що не відповідає тенденціям випуску спеціалістів системою професійно-технічної освіти, де спостерігається скорочення підготовки кадрів за даним напрямом [2, с. 9]. Складається парадоксальна ситуація – у ВНЗ – немає замовлень на випускників, а в підприємств – брак кваліфікованих кадрів [2, с. 167]. Тому вирішення цього питання потребує особливої уваги.

Існує думка, що виробництво відокремлене від професійного навчання [3]. Ця позиція є помилковою, оскільки можна впровадити заходи концепції трудового виховання – наближення професійного навчання до виробничого процесу, виконання для початку молодими спеціалістами елементарних завдань.

З огляду на те, що освітні заклади не здатні швидко реагувати на зміни потреб ринку праці, у сучасних умовах єдиним вирішенням проблеми кадрового забезпечення є система професійного навчання на виробництві [4, с. 1221]. Так, деякі підприємства реалізують технології з навчання і підвищення кваліфікації, які розглядають працівників, як ключовий ресурс виробництва. Їх мета – виявити потенційні можливості працівників і максимально ефективно їх використати, інші – використовують концепцію навчально-наукового-виробничого комплексу, що охоплює всі аспекти роботи з підготовки молоді, у тому числі профорієнтацію у загальноосвітніх школах, підготовку учнів у коледжах, училищах, ВНЗ відповідного профілю, студентам надається можливість набути навичок на навчально-виробничих базах підприємств [4, с. 1221].

Інші підприємства встановлюють зв'язки з відповідними ВНЗ, формами таких взаємин є виконання науково-дослідницьких робіт, створення спеціальних центрів підготовки працівників, інвестування навчання та перенавчання персоналу та учнів, допомога студентам в отриманні виробничих професій під час практики та канікул, програми

працевлаштування та ін. [5, с. 9–10], ще інші – практикують укладання угод із закладами вищої та професійно-технічної освіти, на підготовку спеціалістів за кошти підприємств [6, с. 60].

Таким чином, сучасні освітянські заходи можуть знайти своє відображення в наступних напрямках:

- ◆ перегляд старих методів і розробка нових підходів до виконання виробничої практики студентів (особливо студентів профільних ВНЗ) у напрямку можливості подальшого працевлаштування молодих спеціалістів;
- ◆ впровадження систем «наставництва», що дасть можливість досвідченим працівникам навчати молоді кадри, пристосовуючи їх до виробничих умов;
- ◆ впровадження на законодавчому рівні чітких гарантій відшкодування працівником підприємству коштів, витрачених на його навчання;
- ◆ з метою вирішення проблеми кадрового забезпечення необхідне укладання між відповідними державними регулюючими органами, підприємствами промисловості, а також спеціалізованими ВНЗ міжгалузевої багатосторонньої угоди, що надасть можливість самим підприємствам впливати на напрям і склад підготовки кадрів для своїх потреб [1, с. 168].

Реалізація подібних планів дозволить об'єднати приватні компанії, наукові установи і державні органи для ефективного кадрового забезпечення промисловості і досягнення загальної мети – розвитку науки і процвітання економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мица В.П. Кадрова політика на підприємстві: проблеми і перспективи / В.П. Мица // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 6. – С. 165–168.
2. Солдатова І.В. Розвиток професійно-технічної освіти в контексті кадрового забезпечення економіки регіону: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.07, Донецький національний університет. – Донецьк, 2009. – 20 с.
3. Інноваційний тип розвитку // uk.wikipedia.org
4. Ланська С.П. Функціонування системи професійної підготовки персоналу на промислових підприємствах як запорука вирішення проблеми кадрового забезпечення розвитку виробництва // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: Сб.науч.тр. – Донецк, 2008. – [Ч. 3]. – С. 1218–1223.
5. Чентуков Ю. Оптимизация численности персонала и развитие системы профобучения // Менеджер по персоналу. – 2007. – № 8. – С. 4–12.
6. Анісімов В.М. Проблеми кадрового забезпечення промислового виробництва та роль соціальної інфраструктури у їх вирішенні // Економіка промисловості України: Зб. наук. праць. – К., 2005. – С. 56–61.

*МАНЖУРА О.В., кандидат економічних наук, доцент
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»
Заступник директора Полтавського кооперативного технікуму*

РОЛЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ПРИ ФОРМУВАННІ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

Розвиток економіки протягом усієї історії людства супроводжувався двома основними процесами, які виступали певними механізмами взаємодії людей. Мова йде про співробітництво і конкуренцію. У традиційній економічній теорії, котра виходить з оцінки ринкових відносин як найбільш ефективних щодо задоволення потреб людей, головне місце відводиться створенню і функціонуванню конкурентного середовища, яке розглядається як та сфера, де відбувається господарська діяльність людини, як сфера, що сприяє найбільш ефективному процесу реалізації власності.

Аналіз літератури показує, що мало уваги приділяється розкриттю ролі інтелектуальної власності в процесі забезпечення національної конкурентоспроможності в період формування освітнього суспільства й економіки знань, хоча саме знання представляється як найважливіший об'єкт інтелектуальної власності. Крім того, серед науковців немає єдності в розумінні самої сутності поняття “конкурентоспроможність національної економіки”. Деякі вчені взагалі заперечують змістовність цього терміну, оскільки вважають, що економіки окремих країн не є суб'єктами ринку.

У відповідності до визначення ОЕСР, національна конкурентоспроможність – це здатність країни за умов вільних та прозорих ринкових відносин виробляти товари і послуги, які відповідають вимогам міжнародних ринків, і одночасно підтримувати та підвищувати протягом тривалого часу реальні доходи свого населення [5, с. 54].

Загальновідомо, що показником національної конкурентоспроможності є індекс глобальної конкурентоспроможності. Рейтингування конкурентоспроможності національних економік проводиться двома школами: лозаннською (IMD Lausanne) та гарвардсько-давоською (World Economic Forum). На вершині даних рейтингів знаходяться країни (США, Швейцарія, Данія, Швеція, Німеччина, Фінляндія), економіка яких базується на високих технологіях та інноваціях, розвинутій інфраструктурі та культурі

ведення бізнесу, високому рівні захисту інтелектуальної власності. Україна в 2007–2008 рр. за даними Світового економічного форуму (World Economic Forum) займала 73-тє місце серед 131 країни рейтингу [5, с. 57]. Це означає, що ми більше втрачаємо, ніж виграємо від світових глобалізаційних процесів.

Швидкі тенденції глобалізації втягують всі фірми, народи й держави в конкурентну гонку за володіння новітніми науковими досягненнями й технологіями, що вимагає концентрації величезних зусиль і ресурсів на оволодіння й створення нових знань. Знання стають необхідними не тільки для розвинених, але й для країн, що розвиваються. Якщо перші в основному створюють знання, то другі мають їх ефективно використовувати, що вкрай загострює проблему доступу до електронних банків знань, які полегшують доступ і оволодіння новими науково-технічними досягненнями.

У світлі цього, з одного боку, особлива увага має приділятися розвитку людського капіталу, а також створенню розвинутої інфраструктури знань, що дозволила б використовувати та сприяти ще більшому розвитку досвіду і знань у сфері виробництва і споживання; з іншого боку, ці проблеми тісно пов'язані з інтелектуальною власністю, її захистом і передачею прав на використання інтелектуальних продуктів.

Воцаріння інтелектуальної власності у сучасному господарському світі уже призвела до того, що знання відіграє роль провідного економічного ресурсу, а інвестиції в знання нині визначають лідерство одних країн стосовно інших.

Виходячи із цього, важливо усвідомити, що саме розвиток тих сфер національної економіки, котрі створюють передумови ефективного зростання інтелектуального потенціалу, а відповідно і інтелектуального капіталу, стає пріоритетним завданням державної економічної політики і довгострокової національної стратегії розвитку. До інтелектуально-створюючої сфери належить, перш за все, сфера освіти і виховання, які набувають дедалі більшого значення щодо підвищення рівня і якості життя населення країни, що є необхідною складовою національної конкурентоспроможності.

Ринкова трансформація, одним із наслідків якої став відхід від державної системи освіти, перетворення цієї системи у напівприватну справу, сприяло тому, що якість освіти різко знизилася і стала однією з найнагальніших проблем державного масштабу. Водночас, при переході до економіки знань розвиток сфери освіти стає пріоритетним загальнонаціональним інтересом країни. Держава повинна у повному обсязі здійснювати функції контролю за процесами якісної освіти населення, проводити більш активну політику у цій царині, перетворюючись у головного виробника освітніх послуг.

Через державну політику у сфері середньої і вищої освіти формується не тільки імідж країни, а й закладається фундамент майбутнього нації в глобалізованому світі, що ставить на порядок денний питання докорінного реформування системи освіти, а не її косметичного “ремонту”.

На наш погляд, слід орієнтуватися на ті прогресивні перетворення в освітній сфері, які уже дають наочний позитивний результат щодо підвищення національного інтелектуального потенціалу як запоруки успішного розвитку країни у глобальному світі. Мова йде про досвід КНР у сфері освітніх реформ, насамперед у вищій школі [10, с. 90–99]. В основу освітніх реформ китайці поклали тезу “наука і освіта приведуть країну до процвітання”. Перші кроки уже дали значні результати. Досить вказати, що у світовому “табелі про ранги” серед 200 кращих університетів представлено 7 китайських, чотири з яких – Пекінський університет (17 місце), Гонконгський (42), університет Сінхуа (62) і Університет Гонконгу (84) перевищили рейтинг Московського університету (92 місце). Крім того, для підвищення рейтингу зазначених університетів Китаю з 2004 року почала діяти програма запрошення до них по 50 кращих зарубіжних дослідників з досить високою навіть для розвинених країн оплатою – 120 тис. дол. на рік [10, с. 98]. Важливим заходом у реформуванні освіти стало підвищення оплати професорів китайських університетів: професор (рівень нашого кандидата наук, доцента) отримує в середньому 1 тис. дол. на місяць. Заробітна плата професорського корпусу за 1984–2004 роки виросла у 18 разів [10, с. 97].

Усвідомлення українською владою необхідності розвитку освітнього сектора суспільства має забезпечити виконання тих завдань, які стоять перед державою в умовах наростання глобалізаційних тенденцій. Саме сфера освіти виступає найголовнішою основою сучасного суспільного розвитку тому, що “на передній план висувається спосіб виробництва і передачі знань і, звичайно, сама людина – її інтелектуальний потенціал” [11, с. 3]. Визначення розвитку освіти має стати найголовнішим пріоритетом при проведенні соціально-економічної політики держави.

В Україні слід розробити і послідовно реалізувати Концепцію створення освітнього суспільства, спрямовану на докорінне покращення якості середньої та вищої освіти як сфери, де відтворюється головний вид сучасного капіталу – знання та інтелект.

Нестача висококваліфікованих сучасних робочих кадрів безпосередньо позначається на виробництві національного доходу і рівні нагромадження, що призводить до втрати конкурентоспроможності національної економіки. Інформаційна система суспільства формується під впливом історично сформованої системи освіти, виховання, трудової

діяльності. Ефективна політика в галузях науки і освіти, що є одним з головних механізмів реалізації курсу інноваційного розвитку, має бути спрямована на підвищення кількісних і якісних характеристик інтелектуального потенціалу країни.

Наукові розробки, нові освітні технології повинні бути спрямовані на вирішення гуманітарних, екологічних і соціальних проблем суспільства, давати наукове та прогностичне забезпечення політичних рішень, які ще приймаються без глибоких і всебічних наукових обґрунтувань. Сфера освіти має виховувати відповідальних громадян, котрі здатні вчитися все життя і продуктивно працювати на основі засвоєння нових знань.

Сучасний стан інтелектуального потенціалу України є значним. Так, за підрахунками Б. Данилишина і В. Куценка, потужність інтелектуального потенціалу становить 137–138 млрд. дол., а за відносною кількістю осіб з вищою освітою країна входить до першої десятки розвинених країн світу [6, с. 71].

Але показники інноваційної діяльності є невтішними для України. Результати дослідження проблем інноваційного розвитку України, яке проведене Інститутом економіки промисловості НАН України показали, що частка України у світовому ринку наукомісткої продукції становить усього 0,1 %, що в 10 разів нижче, ніж у Росії. У загальному обсязі реалізованої промислової продукції тільки 6,5 % мають ознаки інноваційної. І навіть за оптимістичним прогнозом цей показник до 2025 р. досягне 24,5 %. У той же час як в Євросоюзі цей показник перевищує 60 % вже сьогодні [15, с. 34].

Зараз 90 % виробленої в Україні продукції не має науково-технологічного забезпечення. Кількість заводських наукових установ катастрофічно зменшилася, а ті, які залишилися, часто не мають сучасного обладнання та належного фінансування. Незначні витрати на інноваційну діяльність зумовлюють мізерний приріст ВВП (0,5–0,7 %) за рахунок упровадження нових технологій, тоді як у розвинених країнах – від 60 до 90 % [1, с. 5].

Все це говорить про те, що інноваційна діяльність ще не набула широкого розвитку і знаходиться на дуже низькому рівні. Обсяги її зменшуються, хоча нагальною є гостра потреба у її розвитку. Тому державі слід приділити увагу розвитку інноваційної діяльності через створення відповідних правових і соціально-економічних умов. Без такої цілеспрямованої діяльності про формування економіки знань та отримання достойного місця в світових глобалізаційних процесах говорити практично не можливо.

Необхідно також брати до уваги й той важливий момент, що процес становлення суспільства знань, формування економіки знань

пов'язаний із проблемою науково-технологічної безпеки країни, що, на наш погляд, можна звести до двох аспектів. По-перше, відставання у процесі оволодіння й створення нових знань веде до програшу в конкурентній боротьбі; по-друге, безпеці держави істотних втрат завдає і так званий “відтік мізків”, що перетворюється в проблему підриву національного інтелектуального потенціалу, розпорошення національної інтелектуальної власності.

Таким чином, формування економіки знань ставить перед економічною наукою нові завдання, пов'язані, насамперед, з поглибленим дослідженням відносин інтелектуальної власності. При цьому важливо створити як саму теорію розвитку інтелектуальної власності і її ролей у формуванні нового типу суспільства – освітнього й нової економіки знань, так і більш глибоко й всебічно досліджувати проблеми інтелектуальної власності з погляду загострення сучасної конкурентної ситуації як у самій країні, так і в міжнародному масштабі. Саме ці питання мають стати пошуковими проблемами при подальшому поглибленні наукового аналізу відносин інтелектуальної власності.

ЛІТЕРАТУРА

- 1 Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення: Монографія / [О.І. Амоша, В.П. Антонюк, А.І. Землянкін та ін.]; за ред. О.І. Амоші. – Донецьк: ІЕП НАН України, 2007. – 328 с. (НАН України. Ін-т пром-сті.)
- 2 Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність: Підручник / Базилевич В.Д. – К.: Знання, 2006. – 431 с.
- 3 Балацкий Е. Институциональные конфликты в сфере высшего образования / Е. Балацкий // Свободная мысль. – XXI. – 2005. – № 11. – С. 23–38.
- 4 Геєць В.М. Інноваційні перспективи України / Геєць В.М., Семиноженко В.П. – Харків: Константа, 2006. – 272 с.
- 5 Гражевська Н. Забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в глобальному постіндустріальному вимірі / Н. Гражевська // Економіка України. – 2008 – №9. – С. 54–63.
- 6 Данилишин Б. Інтелектуальні ресурси в економічному зростанні: шляхи поліпшення їх використання / Б.Данилишин, В.Куценко // Економіка України. – 2006. – №1. – С. 71–79.
- 7 Данилишин Б. Ринок освітніх послуг: основні тенденції та шляхи модернізації / Б. Данилишин, В. Куценко // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 8. – С. 28–34.
- 8 Економіка знань: виклики глобалізації та Україна [А.П. Гальчинський, С.В. Львовчкін, В.П. Семиноженко]; під заг. ред. А.П. Гальчинського, С.В. Львовчкіна, В.П. Семиноженка. – К.: ХФ НІСД, 2004. – 261 с.
- 9 Задорожний Г.В. Глобализация как гуманитарный проект человечества (экономическая власть или культура?) / Задорожний Г.В. // Социальная экономика. – 2003. – № 2–3. – С. 5–30.

- 10 Майбуров И. Опыт образовательной реформы в КНР / Майбуров И., Стровский Л., Цзян Цзин // Мировая экономика и международные отношения. – 2006. – № 6. – С. 90–99.
- 11 Майбуров И. Эффективность инвестирования и человеческий капитал в США и России / И. Майбуров // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 4. – С. 3–13.
- 12 Тоффлер, Э. Революционное богатство / Элвин Тоффлер, Хейди Тоффлер. – М.: АСТ МОСКВА: ПРОФИЗДАТ, 2008. – 569 с. – (Philosophy).
- 13 Україна: інтелект нації на межі століть. Кол. монографія / Керівник авторського колективу В.К. Врублевський. – К.: Інформаційно-видавничий центр “Інтелект”, 2000. – 516 с.
- 14 Україна у вимірі економіки знань / [Геєць В.М., Александрова В.П., Бажал Ю.М.]; за ред. акад. НАН України В. М. Геєця. – К.: «Основа», 2006. – 592 с.
- 15 Федулова Л. Перспективи інноваційно-технологічного розвитку промисловості України / Л. Федулова // Економіка України. – 2008. – № 7. – С. 24–36.
- 16 Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. Наукове видання / Чухно А.А. – К.: Видавництво «Логос», 2003. – 632 с.

*ШАРАВАРА Р.І., кандидат економічних наук, доцент
Полтавський інститут економіки і права
ВНЗ Відкритого міжнародного університету розвитку людини
«Україна»*

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Запровадження ринкових відносин на початку 90-х років без відповідного протекціонізму з боку держави спричинило стрімке входження України до міжнародної системи поділу праці, необхідність конкурувати з провідними транснаціональними компаніями.

За таких умов вижити на ринку, адаптуватися до них змогли лише найбільш пристосовані. Позитивні зміни у макромаркетинговому середовищі, які почалися з 1999 р., привели до поступового відвоювання внутрішнього ринку. Це дозволило вітчизняним компаніям та науковцям не тільки думати про розв'язання поточних проблем, а й замислитися над перспективами.

Розглянемо найбільш важливі проблеми, які мають бути вирішені менеджерами українських підприємств.

Заміна власників-засновників новими ефективнішими власниками. Якщо провести ретроспективний аналіз становлення провідних корпорацій, то не можна не помітити загальної тенденції, яка становить для нас неабиякий інтерес: через певний період, зазвичай років 10, відбувається заміна власника-засновника новими власниками. Україна сьогодні майже підійшла до того, коли мають розпочатися процеси заміни власників. Незважаючи на значні напрацювання різних шкіл стратегічного планування з різноманітних процедур, спрямованих на формалізацію процесу прийняття рішення щодо стратегії підприємства, роль керівника залишається визначальною [1, с. 159].

Поведінка ж людини, її рішення зумовлюються, передусім, ментальними процесами, на чому і наголошують школа підприємництва та когнітивна школа. Проведений їх представниками аналіз свідчить, що найбільш вдалі підприємства створюються не на основі заздалегідь прорахованої стратегії, а особистостями, які мають певні креативні ідеї та не ставлять за мету суто економічні цілі. Тому провідні фірми стали дійсно провідними не в період керівництва відомих і харизматичних засновників, а в часи нових власників, які, не переймаючись креативним процесом, починають займатися економічними проблемами підприємства, наймаючи для цього професіональних менеджерів.

Сполучення „власник – генеральний менеджер”. Однією із рис сучасного українського бізнесу є поєднання в одній особі основного власника і генерального директора. Ситуації, коли мажоритарний власник – директор підприємств, є настільки частими, що цей факт слід віднести до особливостей підприємництва в Україні. При цьому, якщо подібне поєднання в малих підприємствах нерідко є виправданим, то у середніх та великих воно стає причиною багатьох проблем. Спокуса власника-директора безпосередньо контролювати максимум процесів на підприємстві призводить до того, що стримується ініціатива; контролюються найдрібніші витрати; структура стає бюрократичною і негнучкою; ринкова стратегія часто змінюється, кошти і зусилля хаотично перекидаються з одного напрямку на інший.

Криза зростання, що виникає при розширенні компанії. Розширення може бути пов'язане з підвищенням попиту на товар компанії, появою нових ринкових можливостей, амбіціями керівництва. При цьому розширення підприємства не завжди є виправданим. Відсутність прогнозів і стратегічного планування призводить до того, що кінцевим результатом розширення багатьох компаній стають їх збитковість і закриття.

Відсутність необхідних знань в управлінців компанії призводить до того, що розширення навіть у виправданих випадках проводиться екстенсивно, шляхом простого збільшення кількості співробітників і філій, а це спричиняє заморожування значних ресурсів при збереженні ринкових стратегій та структури компанії, не підготовленої до подібних змін. Такі ж способи розширення присутності на ринку, як створення холдингів, окремих чи дочірніх компаній і, особливо, франчайзинг, застосовуються рідко.

Одна з причин появи подібних структур – страх власників „випустити з рук” управління компанією. На їхню думку, підлеглі можуть ефективно працювати тільки під безпосереднім контролем. Така поведінка власників може бути виправданою значним досвідом роботи на конкретному ринку, лідерськими якостями, досвідом успіху, що робить їх в очах співробітників основою майбутнього добробуту компанії.

Невміння керівництва компанії ставити цілі та завдання, визначати критерії ефективності роботи. Недостатність досвіду і знань власників-управлінців призводить до невміння визначити цілі та ставити завдання. Одним з наслідків цього стає втілення нездорових амбіцій власника, які можуть полягати у бажанні будь-якою ціною перемогти конкурента. За таких ситуацій розрахунок і стратегія, що базуються на об'єктивній ринковій інформації, поступаються місцем

надмірній інтенсифікації комерційних зусиль, що рідко дає результат [2, с. 201].

Формування нової стратегії добору кадрів. Практика консалтингової діяльності свідчить, що значення людського потенціалу для конкурентоспроможності фірми усвідомлене вітчизняними власниками ще недостатньо. Світовий та вітчизняний досвід створення нових підприємств показує, що добір кадрів за таких умов відбувається спонтанно. Дружні стосунки та широка спеціалізація персоналу спочатку позитивно впливають на становлення фірми. Проте ситуація істотно змінюється, коли фірма досягає певного успіху, розширюється. По-перше, виникає проблема з дотриманням дисципліни, без якої не може ефективно функціонувати підприємство. По-друге, розширення компанії вимагає спеціалізації та формалізації внутрішніх процесів в організації, а утримання конкурентних позицій – посилення професіоналізму працівників. По-третє, виникає ситуація, коли працівників багато, а спитати фактично нема з кого, є юридичні проблеми із звільнення працівника.

Нехтування освітою. На багатьох підприємствах склалася тенденція до „вирощування” кадрів. У цілому це позитивне явище гіпертрофувалося в неповагу до освіти. Багато керівників віддають перевагу людині з досвідом роботи на певному ринку, хоча й без відповідної освіти. Як наслідок, доводиться займатися підвищенням його кваліфікації, оплачуючи дорогі тренінги. В результаті можна одержати фахівця, який не вміє орієнтуватися на ринку в цілому, чим, природно, посилюються наслідки кризи зростання компанії.

Перехід українських підприємств на принципи маркетингу. Проблемі впровадження маркетингу в діяльність українських підприємств присвячено багато статей, дисертацій та науково-практичних конференцій, проте цей процес іде повільно. Це пов'язано з проблемами топ-менеджменту на вітчизняних підприємствах, кадрами і певними організаційно-фінансовими труднощами. Досвід спілкування з керівниками українських компаній свідчить, що за принципом розуміння маркетингу їх можна поділити на 3 умовні групи. Перші вважають маркетинг чарівною паличкою, яка може враз вирішити всі проблеми підприємства. Представники другої групи, навпаки, зовсім не вірять у маркетинг і вважають його недоцільним. Вони зосереджені виключно на собівартості та суто технічних характеристиках продукції. Третя група відкидає стратегічний маркетинг і використовує лише елементи операційного.

В Україні не відбувся остаточний перехід підприємств до діяльності на маркетингових засадах. Більшість керівників вітчизняних фірм не усвідомили, що маркетинг – не засіб швидкого розв'язання поточних

проблем або чарівна паличка, а системний механізм, який забезпечує довгострокову стратегічну стабільність компанії на ринку, одержання стабільних прибутків, формалізує процес прийняття ринкових рішень, робить його прозорим для аналізу і оптимізації.

Визначення та усвідомлення власної ринкової місії та маркетингової стратегії. Практика свідчить, що на значній частині українських підприємств не тільки співробітники нижчих ланок, а й керівники не можуть відповісти на запитання, в чому полягає місія компанії, з чого складається її маркетингова стратегія. Часто компанії не мають чітко окресленої місії, стратегічного бачення бізнесу. Звідси і виникають проблеми неоптимальних організаційних структур, відсутності ринкової стратегії, бачення конкретних цілей і напрямів розвитку підприємства.

Оптимізація організаційних структур. Серед найпоширеніших помилок при формуванні організаційних структур українських компаній можна виділити такі: відсутність чіткої структури управління компанією, формалізованої ієрархії; дуже багато горизонтальних зв'язків; занадто глибокі вертикальні зв'язки (багато рівнів підпорядкування без встановлення горизонтальних інформаційних зв'язків між нижніми рівнями різних гілок). Наслідком цього є необґрунтована бюрократизація компанії, коли всі рішення приймаються на верхньому рівні; відсутність чітких посадових обов'язків, формалізації функціональних та інформаційних зв'язків на підприємстві [3, с. 38].

Розв'язання існуючих проблем менеджменту на сучасних підприємствах вимагає застосування системних механізмів на загальнонаціональному рівні. Одним з головних елементів такого механізму є побудова національної системи стандартів маркетингової та управлінської діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

- 1 Третьяк В.И., Платонов С.В. Менеджеру о менеджменте. – К.: УФИМБ, 2005. – 362 с.
- 2 Платонов С., Третьяк В., Черкасов В. Искусство управленческой деятельности. – К.: “Либра”, 2006. – 257 с.
- 3 Козлова О.В. Методология и организация управления производством. – М.: Экономика, 2009. – 213 с.

*АЛЕКСАНДРОВ А.В., кандидат экономических наук,
магистр делового администрирования, заведующий сектором
банковского обслуживания населения лаборатории социальной
экономики Харьковского национального университета
имени В.Н. Каразина*

РОЛЬ СИСТЕМЫ МОТИВАЦИИ ПЕРСОНАЛА В СОВРЕМЕННОМ КОММЕРЧЕСКОМ БАНКЕ. НОВАЯ ПАРАДИГМА МЕНЕДЖМЕНТА В СФЕРЕ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ

*Если хочешь построить корабль, не собирай своих людей для того, чтоб
достать лес, подготовить инструменты и распределить работу. Лучшие сделай
так, чтобы они влюбились в море.*

Антуан де Сент-Экзюпери

Эффективный работающий коллектив банка, мотивированные на достижение поставленных целей специалисты является своего рода высшим достижением менеджера – руководителя. Вместе с тем, в современной Украине работодателю с каждым годом все сложнее становится мотивировать персонал на эффективную работу. Все чаще звучат тезисы со стороны менеджеров: «я не хочу работать с немотивированными сотрудниками», «немотивированный сотрудник – не сотрудник моей компании». Фактически это означает, что компания имеет отличные позиции на рынке, предлагает отличные условия сотрудникам, компанию и банк не коснулся кризис. Идеальная картина.

В реальном же мире при подобном подходе сам банк и топ-менеджеры обречены на покупку дорогих, уже подготовленных специалистов. Подобные специалисты являются мотивированными исходя из уровня собственной подготовки, интересных задач и постоянного развития. Но поможет ли это достаточно большому коллективу универсального, крупного банка? Наиболее сложный, но оправдывающий себя путь – это создание мотивационного климата в коллективе, системы подбора и подготовки специалистов, чтобы специалист на каком-то этапе включился в процесс и появился мотив для саморазвития, а соответственно работа в рамках организации и коллектива была максимально эффективной.

Понимание необходимости разработки системы мотивации персонала связано с изменением уровня банковского менеджмента Украины в целом. Банковской системе характерны те же системные недостатки и общие черты, что и всей корпоративной среде Украины.

К подобным недостаткам относят:

1. Условия неопределенности: неуверенность в завтрашнем дне, нестабильная политическая среда, бремя налогов, отсутствие формализованных, прозрачных долгосрочных планов компании на будущее (с трендом развития более 5 лет).

2. Отсутствие обратной связи на регулярной основе и признания заслуг сотрудников, отсутствие поощрения инициативы на всех уровнях в компании (существующие же достаточно формальны).

3. Личные интересы, неоправданные амбиции руководителей, нежелание выйти из зоны личного комфорта, избегание принятия ответственности создают серьезные барьеры на пути формирования позитивного психологического климата в организации.

4. Низкий уровень управленческой культуры, отсутствие харизматических лидеров на уровне линейных руководителей компании.

5. Стереотипность и единообразие подходов к решению задачи создания мотивационного климата. Слишком затратная, непрозрачная и малоэффективная система стимулирования.

6. Несбалансированная структура компании, проблемы во взаимодействии и плохие коммуникации внутри компаний.

7. Большинство компаний базируются на жестких авторитарных системах, где главные составляющие – контроль, страх, принуждение. Чтобы добиться большего руководители как правило увеличивают давление, результаты становятся еще ниже, нажим усиливают еще больше и так далее. Пока не уходит или сотрудник, или руководитель.

8. Оценка эффективности работы выделенного сотрудника или подразделения принимается на основе интуитивной оценки [1, с. 3].

Важным отрицательным моментом является то, что достаточно часто внедрение программ мотивации, их комплексное построение в банковской системе Украины осуществляется специалистами, воспитанными в 90-е годы или в период жизни СССР. Как правило подобные руководители либо не воспринимают современные методики работы с персоналом, либо настроены на схему, учитывающую в себе в том или ином виде только два фактора: административно-командные методы и денежное вознаграждение как мотивирующий фактор (своего рода гипертрофированный «кнут и пряник»). Решение этой проблемы лежит в обучении и подготовке менеджеров высшего звена, смене философии у руководителей и формировании навыков управления работы с персоналом.

Показателем изменений, происходящих в целом в банковской системе Украины является то, что при оценке стоимости банка и его руководителей начинают учитывать и такие данные, как нематериальные активы: известный бренд, знания и опыт ключевых

сотрудников, отношения с клиентами и партнерами, использование передовых технологий, связей с правительственными организациями, социальная ответственность бизнеса и т.д.

Еще несколько лет назад использовались только финансовые показатели и индикаторы развития. С учетом активной динамики развития бизнеса, появления новых финансовых инструментов и подходов, основанных на анализе эффективности работы персонала, только исходя из интуитивного восприятия или на основе данных департамента финансов и аналитики, не достаточно. Первые слишком субъективны, вторые содержат значительное количество деталей разнофакторных показателей, но не отвечают задаче оценки работы персонала. В современной ситуации, когда необходимо оперативно реагировать на события, изменения финансовых рынков, топ-менеджмент попросту не успевает все это осмыслить и, что важно, релевантно оценить.

В условиях рыночной экономики методы мотивации, в первую очередь система денежных поощрений и штрафов, позволяет существенно уменьшить субъективизм в работе с персоналом. Система финансового стимулирования активно применяется банковской системой Украины с конца 90-х годов XX столетия. Но за последние 10–12 лет произошли существенные изменения в приоритетах и запросах сотрудников коммерческих банков.

Кризис, который захватил финансовый рынок страны с осени 2008 года, заставил банки бороться за выживание и наиболее популярными методами стали подходы к сокращению издержек, в том числе за счет фондов материального стимулирования. Задачей становится разумный баланс между внутренними и внешними побудительными факторами для сотрудников банковской системы. Двумя основными факторами влияния на проблему являются руководители (топ-менеджмент и средний менеджмент банка), а так же сами сотрудники банка.

В этой связи заслуживают внимания высказывания классика современного менеджмента Питера Ф. Друкера по поводу новой парадигмы менеджмента в сфере управления персоналом: «В современных условиях взаимоотношения «начальника» и «подчиненных» больше напоминают взаимоотношения дирижера оркестра и музыканта. Руководитель организации, принимающий на работу специалистов, не в состоянии, как правило, выполнить работу своего подчиненного, так же как дирижер оркестра не обязательно умеет играть на трубе. В свою очередь, специалист зависит от начальника, поскольку тот задает направление деятельности в масштабах всей организации, т.е. определяет стандарты, систему ценностей, производительность труда и результаты. Вместе с тем растет число

штатных сотрудников, работающих полный рабочий день «с окладом согласно штатному расписанию», но которым требуется такой стиль руководства, как если бы они работали добровольно. Разумеется, они работают не бесплатно. Но хорошие специалисты отличаются высокой мобильностью. Они могут уволиться с работы в любой момент. У них есть собственные «средства производства» – их знания» [2, с. 20–24].

Современные исследования показывают, что деньги не являются мотивирующим фактором, несмотря на то, что относительно низкий уровень оплаты труда, безусловно, снижает желание трудиться. Достойный уровень оплаты рассматривается учеными как необходимый фактор гигиены [3, с. 40].

Попытки мотивировать персонал исключительно деньгами приведут к тому, что в компании останутся люди, интересующиеся исключительно финансами. Достаточно часто это не самые продуктивные, эффективные и лояльные сотрудники.

Подчиненные, для которых деньги выступают основным фактором не осознают, что прибыль является лишь результатом их деятельности в организации. Многие из них убеждены, что лучший способ получить деньги – не эффективно трудиться, а устроиться в фирму, где можно получать зарплату не за результат, а за должность или создание видимости работы. Такие сотрудники подвержены частой смене работ, а так же часто являются основой проблемного звена: получении предложений о денежном вознаграждении за действия, разрушительные для вашей компании (например, за «откаты» и кражи).

Исследования Сбербанка России показывают, что при выборе из десяти основных факторов удовлетворенности работой их подчиненных руководители на первые места выделили: хорошую зарплату, надежность рабочего места, возможность должностного роста, хорошие условия труда. Когда отвечали сами работники, они на первые места поставили такие факторы: человеческое признание, владение полной информацией, помощь в личных делах, интересная работа.

В современных условиях высококвалифицированных работников стимулирует то же самое, что и добровольцев, которые трудятся не за жалование, а бесплатно. Как и добровольцам, им нужно видеть задачу, проблему, требующую решения, знать миссию организации и верить в нее, постоянно повышать квалификацию и видеть результат своей деятельности.

Более дифференцированный анализ мотивов к труду выявил, что существуют принципиальные отличия у работников мужчин и женщин, а также у разных возрастных групп работников этого учреждения. Для мужчин наиболее значимым мотивом является содержание и характер труда. Для молодых специалистов банка большое значение имеет

возможность совмещать учебу и работу. Для женщин, имеющих семью, значимой является возможность проводить организованно семейный досуг, отдых совместно с детьми [4, с. 1–2].

Создание мотивационной среды и мотивационного менеджмента определяется критическим фактором в коллективах компаний, где подразделения формируются из большого количества харизматичных, ярких личностей, для которых одним из главных мотивов является не денежное вознаграждение, а возможность самореализации. Пример подобного коллектива в банковской среде: подразделение частных банкиров, ведущих работу с владельцами крупного частного капитала в рамках бизнес-направления Private Banking.

Подобного класса специалисты требуют улучшений условий труда, использования специально разработанных методик мотивации, и в случае отсутствия понимания со стороны работодателя (руководства банка) в силу своего статуса и уровня квалификации без каких-либо проблем могут найти работу в других банках. Деньги не являются самостоятельной потребностью человека – это лишь средство для удовлетворения потребностей. Именно от индивидуальных потребностей каждого частного банкира и задействованных в данном банковском бизнесе специалистов, сотрудниках следует отталкиваться при разработке комплексных программ мотивации. В противном случае, эти программы окажутся неэффективными и приведут лишь к дополнительным затратам.

Из приведенной информации следует вывод, что разными группами работников нужно управлять по-разному; одной и той же группой работников следует управлять по-разному в разных ситуациях. Более того, успешное мотивирование в современном формате банковской системы должно быть индивидуальным. В мотивационном менеджменте больше исследования, а не воздействия: для построения эффективной работы подразделения необходимо исследовать личностные мотивы каждого сотрудника. Задачей становится посыл «мотивируй точно в цель».

В современных банковских учреждениях и компаниях все более распространенными становятся ситуации, когда руководители могут обеспечить более высокую эффективность труда персонала только в случае, если организация строит трудовые отношения с работниками на основе партнерства, которое исключает управление, поскольку предполагает равенство участников. Равенство участников исключает возможность приказывать, они могут только убеждать друг друга. Следовательно, управление персоналом все больше становится похожим на маркетинговую деятельность. А в маркетинге никто не начинает с вопроса «Чего мы хотим?». Все начинается с вопросов: «Чего хочет другая сторона? Каковы ее ценности? В чем состоят ее цели?»

Каких результатов она хочет достичь?». Руководители (как украинские, так и зарубежные) в значительной мере недооценивают такие стимулы к труду, как: четкая постановка задач и организация работы, положительный результат в работе, своевременная информированность, хорошая психологическая атмосфера в коллективе; а также факторы, дестимулирующие работников к труду: необоснованную критику, отсутствие признания, некомпетентность руководителя, перегруженность или недогруженность работой, неясность функций, целей.

Японский менеджер А. Морита обращал внимание руководителей на необходимость учитывать внутренние мотивы работников к труду: «Людям нужны деньги, но они хотят получать удовольствие от своей работы и гордиться ею» [5, с. 8–10].

Один из основных результатов применения мотивационного менеджмента – смещение фокуса внимания руководителя с того, насколько сотрудник умеет выполнять работу, на то, насколько он хочет ее выполнять. Это определяет в значительной мере влияет на производительность труда.

Сотрудник должен обладать известной свободой действий, иметь возможность самостоятельного выбора путей решения задачи, и, в то же время, должен жестко вписываться в существующие технологии, при этом хорошо понимая не только цели своей деятельности, но и цели своего подразделения, а также цели и приоритеты банка в целом.

Питер Ф. Друкер предлагает вообще отказаться от «управления кадрами» и принять за исходную точку как теории, так и практики «управление, ориентированное на производительность». По его мнению «производительность работника умственного труда должна стать целью управления персоналом, как повышение производительности малоквалифицированного рабочего было целью управления персоналом на протяжении прошедшего столетия, со времен Фредерика У. Тейлора. Для этого потребуются, помимо всего прочего, совершенно иные подходы к работающим в организации и к их работе. А именно: Людьми не надо «управлять». Задача – направлять людей. Цель – сделать максимально производительными специфические навыки и знания каждого отдельного работника» [2, с. 150].

Использование сложных, многофакторных моделей требует от руководителя постоянных усилий по увеличению объема знаний владения мотивационными инструментами. Грамотность менеджмента – одно из важнейших условий успешности создания мотивационного климата в рамках банковского учреждения. Таким образом, новые банковские технологии требуют новых, соответствующих текущей ситуации подходов к мотивации сотрудников банка.

Современная система мотивационного менеджмента должна сочетать в себе достоинства трех основных подходов к управлению персоналом: научного, психологического и управления по целям. В мотивации сотрудников, создании климата в духе кайдзен (постоянного развития и самосовершенствования) могут быть найдены те резервы, которые позволят коммерческому банку не только пережить сложные времена, но и создать предпосылки для развития и процветания в будущем.

ЛИТЕРАТУРА

1. Александров А.В. Ключ к успеху – ставка на персонал [Электронный ресурс] // Материалы доклада. II Международная конференция «Private Banking – Украина 2009». – Киев, 2009. – Режим доступа: <http://www.bankconference.ru>
2. Друкер Питер Ф. Задачи менеджмента в XXI веке. – Издательство Вильямс, 2007. – 286 с.
3. Херцберг Ф., Моснер Б. Мотивация к работе. – Издательства Вершина, 2007. – 190 с.
4. Герасимова Н. Нематериальная мотивация персонала // HR Magazine, 2009. – № 1–2.
5. Морита Акио. Сделано в Японии: История фирмы «Сони». – М.: Прогресс, 1990.

ІННОВАЦІЙНИЙ БАЗИС ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ЕНЕРГОСФЕРІ

Роль енергетичних ресурсів у забезпеченні економічного розвитку світової економіки загально визнана і не піддається сумніву у наукових колах. В міру індустріального зростання основних економік світу впродовж ХІХ–ХХ ст. значення енергетичних ресурсів для суспільства неспинно зростало, а рівень енергозабезпечення збільшився багатократно. Зрушення у технологіях та загальний економічний розвиток формували умови для освоєння нових джерел енергії, нових способів їх видобування, переробки, транспортування та розподілу, нових способів застосування їх у виробництві та побуті, формуючи фактично нову енергетичну модель суспільства, відмінну від усіх існуючих до того часу. Цей процес продовжується, пропонуючи суспільству на даному етапі змінити економічну модель розвитку на модель, яка заснована на інноваціях, самообмеженні та екологічності.

Існує й інша наукова точка зору на економічний розвиток з позиції ролі енергетичного процесу в ньому, яка ґрунтується на припущенні, що ключовим фактором забезпечення розвитку економіки, змін у технологічній базі та технології процесів виробництва є саме досягнення у сфері енергетики та розвиток її окремих напрямів. Висловлюється думка про те, що саме зміни у сфері видобування та впровадження кожного історично нового виду енергоресурсу у промислове застосування створювало необхідні умови для забезпечення економічного зростання та зрушень у технологіях виробництва. Тобто, базою для здійснення перетворень у економіці та формування умов економічного розвитку є саме енергетичний процес [1].

Доцільно припустити, що процеси розвитку енергетики та економічного розвитку взаємозалежні та взаємодоповнюють. Енергетичний процес слід розуміти як один із невід'ємних ключових факторів забезпечення економічного розвитку, який поряд із сукупністю інших факторів формує необхідні умови для здійснення якісних та кількісних перетворень у економіці та суспільстві. Так, винахід двигуна внутрішнього згорання сформував умови зростання попиту на нафтопродукти, що сприяло розвитку нафтохімічної галузі; збільшення обсягу та удосконалення технологічних засобів видобутку та переробки

нафти привели до забезпечення ринку доступними нафтопродуктами, що у свою чергу сприяло розвитку автомобілебудівної та суміжних галузей. Таким чином, комерційна доступність енергоресурсів сприяє розвитку інших галузей економіки, а умовою розвитку певного напрямку енергетики є формування ринкового попиту на даний вид енергоресурсу.

Значення енергетичних ресурсів для економіки значною мірою визначається можливістю їх використання у виробництві. Починаючи з часів промислової революції, енергетичні ресурси входять в процес виробництва продукції як окремий фактор виробництва, наділений унікальною якістю – високою природною продуктивністю – здатністю, за рахунок наділених природою характеристик, створювати значну частку кінцевого продукту [2]. Удосконалення та ускладнення виробничих процесів сформувало умови абсолютної необхідності енергетичних ресурсів для їх забезпечення, а самі енергоресурси стали стратегічно важливим видом ресурсів. Виступаючи фактором виробництва, енергетичні ресурси, їх характеристики, рівень забезпечення та освоєння, рівень проникнення у виробництво та побут – чинять вплив на усю економічну систему та її окремі елементи – продуктивні сили, виробничі відносини, природне та соціальне середовище [3].

В останні десятиліття у кожній країні сформувалися унікальні економічні умови енергозабезпечення, які визначають рівень ефективності використання енергетичних ресурсів. Враховуючи тенденцію глобалізації усіх ринків, та сучасний рівень проникнення енергоресурсів у виробництво, ефективність використання енергетичних ресурсів, поряд з іншими перевагами, надає безперечну конкурентну перевагу на глобальних ринках готової продукції. Крім того, рівень ефективності використання енергетичних ресурсів несе у собі переваги та загрози екологічного, технологічного, соціального та політичного порядку. З метою врахування системи характеристик економіки, які визначають рівень ефективності використання енергоресурсів, застосовують поняття енергоефективності національної економіки – такого стану економіки, який забезпечує раціональність та ефективність використання паливно-енергетичних ресурсів відповідно до існуючого рівня економічного, соціального, культурного розвитку суспільства, розвитку техніки та технології, пануючого типу світогляду суспільства та пріоритетів розвитку країни.

Національна економіка, будучи динамічною системою, зазнає постійних змін та зрушень з плином часу, які визначають інтенсивність та вектор її розвитку. Одним із можливих варіантів розвитку є досягнення енергоефективного типу розвитку, який слід розуміти як безповоротну, направлену зміну якісних та кількісних характеристик

економіки, засновану на раціональних методах господарювання та використанні новітніх технологій виробництва, транспортування та споживання енергії, спрямованих на максимізацію економічного, екологічного та соціального ефектів від використання енергетичних ресурсів. Такий тип розвитку забезпечує зростання ефективності використання енергетичних ресурсів та є основою формування економічної моделі нового типу, яка ґрунтується на раціональності ресурсовикористання, системних технологічних нововведеннях та екологічності. Одночасно, енергоефективний розвиток економіки забезпечує значне зростання якісних та кількісних економічних характеристик та є умовою переходу до вищих етапів розвитку економіки.

Енергоефективний тип розвитку слід розглядати не як невідворотній, а як один із можливих варіантів розвитку економіки. Залежно від пріоритетів в цілому можна розглянути три варіанти розвитку світової економіки – вуглеводневий, відновлюваний, відновлювано-атомний. Ці сценарії розвитку спираються на

- ◆ загальні тенденції розвитку економіки;
- ◆ інтенсивність та широту впровадження інновацій;
- ◆ швидкість індустріалізації країн, що розвиваються та загальний темп зростання світової економіки;
- ◆ ставлення до навколишнього середовища;
- ◆ домінуючий тип енергоресурсів.

За сукупністю переваг і ризиків, які несуть у собі ці варіанти розвитку, нині найбільш прийнятним і реалістичним є відновлювано-атомний, як такий, який поєднує у собі позитивні риси енергоефективного типу розвитку та високі темпи економічного зростання. Можливість реалізації саме цього варіанту розвитку залежить від зовнішніх факторів – тенденції розвитку світової економіки, та внутрішніх – економічних і політичних рішень та дій.

Сучасний стан економіки України характеризується низьким рівнем енергоефективності, в середньому у 2,5 рази нижчим ніж показники розвинутих країн. Причини низької енергоефективності національної економіки України такі: «важка» структура економіки; домінування 3-го та 4-го технологічних укладів; відсутність ефективного мотиваційного механізму для широкого впровадження технологічного енергозбереження; низькі енергетичні характеристики житлового та комунального фондів.

Основними негативними наслідками низької енергоефективності є: надмірні витрати енергоресурсів; зростання собівартості продукції; високий ступінь залежності від постачальників енергетичних ресурсів; погіршення стану техногенної та екологічної безпеки.

Вірогідно, найбільш вагомим ризиком для економіки, який містить низька енергоефективність, є стримування економічного розвитку та технологічного оновлення, накопичення потенційного технологічного та економічного відставання від інших країн. Мінімізація ризиків та негативних впливів ймовірних варіантів розвитку економіки та енергетики вимагає урахування таких положень:

- ◆ Єдиним прийнятним варіантом розвитку економіки є дотримання умов енергоефективного розвитку, як такого, який дає можливість отримати модель економіки нового типу.
- ◆ Світова енергетика, як і енергетика України знаходиться на початковому етапі переходу до моделі енергетики з пріоритетним використання відновлюваних та чистих джерел енергії.
- ◆ Економіка України характеризується низьким рівнем енергоефективності, що підтверджує необхідність здійснення широкомасштабної політики енергоефективності.
- ◆ Державна політика енергоефективності має бути поєднанням адміністративних та ринкових механізмів управління у сфері виробництва, перетворення, транспортування, розподілу та споживання енергетичних ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зиновьев В.П. Этапы индустриального освоения Сибири // Хозяйственное освоение Сибири: Вопросы истории XIX – первой трети XX вв. – Томск, 1994.
2. Энергетика: история, настоящее и будущее: В 4-х т. – Т. 2: Познание и опыт – путь к современной энергетике. – К.: Издательский дом "АДЕФ-Украина", 2006 р.
3. Hubbert M. King, «Energy from Fossil Fuels», Science, vol. 109 pp. – P. 103–109, February 4, 1949.

ОБ'ЄДНАННЯ СПІВВЛАСНИКІВ БАГАТОКВАРТИРНОГО БУДИНКУ ЯК НОВИЙ ТИП ЖИТЛОВОЇ КООПЕРАЦІЇ

Завдання щодо створення об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ) є державним курсом по реформуванню ЖКГ, поставлене Президентом України В. Януковичем. Про це на традиційній прес-конференції за підсумками 2010 р. заявив голова Полтавської обласної державної адміністрації О. Удовіченко [1, с. 3]. Тому одним із важливих завдань для науковців є поширення інформації про діяльність ОСББ, сприяння їх створенню і оптимізації їхньої роботи в області. Ситуація на Полтавщині є типовою для всієї України і дуже схожа на столичну. Так, станом на серпень 2010 р. частка ОСББ у Києві становила 4,7 % [2, с. 3]. До кінця 2014 року на Полтавщині частку загальної площі багатоквартирного житлового фонду, що обслуговується ОСББ передбачено збільшити на 80 % [3, с. 5].

Проаналізувавши діяльність багатьох об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, можна виділити такі переваги створення ОСББ як нового типу житлової кооперації:

- ◆ у разі створення ОСББ підвищується зацікавленість, відповідальність і, як наслідок – ефективність управління спільною власністю, поліпшується житлово-комунальне обслуговування;
- ◆ створення в будинку юридичної особи сприяє удосконаленню договірних відносин та розвитку конкуренції на ринку житлово-комунальних послуг;
- ◆ не оплачуються адміністративні та непродуктивні витрати житлових організацій. Тільки зарплата начальників ЖЕДів міста Полтава в 2009 році становила від 5 до 11 тис. грн. І це при серйозних наріканнях на їх роботу [4, с. 2]. Спостерігається економія коштів, які ЖЕДи сплачували у вигляді ПДВ та податку з прибутку, оскільки ОСББ є неприбутковою організацією [5];
- ◆ з'являється можливість отримання державної фінансової допомоги при створенні ОСББ. Наприклад у 2010 р. на допомогу ОСББ держава виділила Полтавщині зі стабілізаційного фонду 5,2 млн. гривень, а загалом на ці цілі надійде близько 20 млн. гривень [3, с. 5];
- ◆ укладаючи угоди, більшість голів ОСББ уважно відстежують у документах інтереси споживачів, готують і відстоюють протоколи

розбіжностей. Через ОСББ легше і ефективніше захищати права мешканців будинку в суді;

- ◆ завдяки фінансовому контролю та прозорості використання коштів (а також з огляду на статус неприбуткової організації) зростає кількість сумлінних платників-мешканців будинку;

- ◆ члени ОСББ мають можливість самостійно формувати штатний розклад, персональний склад працівників та їх заробітну плату, розраховувати та встановлювати розміри внесків на утримання та експлуатацію житлового фонду, планувати заходи для поліпшення стану свого будинку, тобто для модернізації та ремонту всієї будівлі, встановлення систем енергозбереження, обирати на конкурсній основі виконавців житлово-експлуатаційних послуг;

- ◆ фінансування першого капітального ремонту після передачі будинку на баланс ОСББ повинно відбуватися за кошти попереднього балансоутримувача;

- ◆ ОСББ має можливість отримати у власність або довгострокове користування прибудинкову територію. Це захищає прилеглу земельну ділянку від зведення на ній додаткових споруд – так званого ущільнення забудови, яке сьогодні створює проблеми багатьох мешканцям;

- ◆ ОСББ має можливість отримувати кредит на проведення ремонтів, встановлення лічильників, облаштування прибудинкової території; здавати в оренду допоміжні приміщення і скеровувати ці кошти на покращення технічного стану житла;

- ◆ ОСББ формує невеликий штат тим самим сприяє працевлаштуванню людей і зменшенню рівня безробіття;

- ◆ у власників будинку з'являється почуття господаря і їм не байдуже в якому стані знаходиться їх будинок (чи регулярно в ньому прибирають, чи не тече вода в підвалі, в якому стані дах, стіни та фасад будинку т. ін.). Як показує досвід, у будинках, де створені ОСББ, значно вищими є облаштування під'їздів і впорядкованість прибудинкової території;

- ◆ за малозабезпеченими громадянами – членами ОСББ залишаються права на державні субсидії та пільги по оплаті комунальних послуг і квартплати. За згодою членів об'єднання, малозабезпеченим його членам може бути відмінена або зменшена квартирна плата, або вони можуть відпрацювати її своєю працею на користь об'єднання;

- ◆ власники житла можуть контролювати якість виконаних для обслуговування будинку робіт, використання квартплати, витрат на утримання будинку, дотацій і субсидій;

- ◆ державні дотації на утримання і обслуговування прибудинкових споруд законодавство не відмінює;

◆ об'єднання співвласників багатоквартирних будинків допомагають захистити загальну власність від корупційних посягань нечесних місцевих чиновників. В багатьох містах України влада продала підвали приватним особам, особливо це стосується будинків на центральних вулицях міст. Мешканці будинку, організовані в об'єднання власників багатоквартирних будинків мають значно більші можливості відстоювати свої права на володіння і користування всіма приміщеннями власного будинку;

◆ у випадку, коли на перших поверхах будинків ОСББ розташовані магазини, інші комерційні структури, об'єднання також відіграє позитивну роль. Власники нежитлових приміщень, вступаючи в договірні відносини з ОСББ і сплачуючи певні внески, можуть побачити конкретний результат своїх платежів і налагодити нормальні взаємовідносини із сусідами. З іншого боку, мешканці будинку у випадку виникнення проблем, не перевантажуючи місцеві органи влади скаргами. Через Правління ОСББ можуть вирішувати питання безпосередньо із власниками нежитлових приміщень. Відбувається звільнення місцевої влади від функцій управління житлом та фінансування заходів щодо його експлуатації [6, с. 19].

◆ ОСББ можуть брати участь у грантах Європейського Союзу та Світового банку і отримувати прямі інвестиції [3, с. 5].

ЛІТЕРАТУРА

1. Діденко Н. Рік 2010 Олександр Удовіченко вважає цілком успішним – і для області, і особисто для себе. Про ОСББ, котельні і звалища / Надія Діденко // Вечірня Полтава. – 2011. – № 1. – С. 3.
2. Городній М. Перехід до системи об'єднань співвласників багатоквартирних будинків допоможе витягнути з прірви таку проблемну галузь, як ЖКГ / Максим Городній // Вечірня Полтава. – 2010. – № 34. – С. 3.
3. Цебрій В. Доля майбутніх ОСББ – не тільки в руках чиновників і науковців / Віталій Цебрій // Полтавський Вісник. – 2010. – № 32. – С. 5.
4. Правденко О. Хочеш отримувати високі прибутки? Влаштуйся начальником ЖЕДу із зарплатою від 5 до 11 тис. гривень / Ольга Правденко // Вечірня Полтава. – 2010. – № 52. – С. 3.
5. Власов В. Багатоквартирний будинок – занедбане чи комфортабельне житло? [Електронний ресурс] / В.Власов // Аспекти самоврядування. – 2000. – №6. – Режим доступу: <http://www.auc.org.ua>
6. Логвиненко В.І. Формування державної житлової політики / В.І. Логвиненко // Менеджер. Вісник Донецького державного університету управління. – 2008. – №3. – С. 13–20.

ВИЗНАЧЕННЯ РІВНІВ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНО- ПРИВАТНИМ ПАРТНЕРСТВОМ

В останні роки в Україні відбувся кардинальний злам у ставленні владних структур до державно-приватного партнерства (ДПП). Це явище стало сприйматися не просто як закордонний досвід (цінний, але такий, що має локальний характер і представляє суто теоретичний інтерес), а як наріжний камінь національної економічної і соціальної політики, що підлягає оперативному освоєнню й повсюдному практичному впровадженню. У цих умовах логічно припустити, що влада країни, об'єктивно оцінивши тенденції процесів, що розгортаються у світовій економіці і сценарії можливих реакцій на них в Україні, зробила певний вибір і приступила до формування нової економічної стратегії, в рамках якої особливе місце займають підходи до визначення і впровадження управління партнерською взаємодією держави і бізнесу. Цей процес вимагає розвитку інститутів підтримки, а також відповідних процедур і процесів для досягнення максимальної вигоди від ДПП. Це також означає готовність уряду відігравати вирішальну роль у процесі й залучення до нього громадян, нарівні з іншими зацікавленими суб'єктами. Більшість урядів, регіональних і міжнародних організацій визнають важливість управління в економічному розвитку, «..... навіть, якщо ефективність управління є не простим для визначення поняттям» [1].

Поняття управління означає організуючий, спрямовуючий, координуючий та контролюючий впливи держави на економічні явища, відносини та процеси [1]. Управління – це процеси, що розкриваються через дії урядів і те, яким чином виконуються ці дії. Дане поняття охоплює якість інститутів та ефективність впровадження їхніх політичних рішень на практиці.

Незважаючи на наявність значного досвіду осмислення практик ДПП, слабодослідженою залишається багаторівнева сутність процесів управління ДПП, тобто перебіг цих процесів як у рамках і в інтересах реалізації конкретного ДПП-проекту, так і поза цими рамками, у термінах реалізації стратегічних завдань ідеології ДПП [2].

Визнаючи значимість досліджень у сфері проблематики погодження інтересів у рамках ДПП, вважаємо невирішеною проблему

різнорівневості системи управління ДПП, розкриття її ієрархічності. Правильний підхід повинен урахувувати не тільки існування різних рівнів явища, але й характер зв'язків між ними.

Вибір на рівні вищих ешелонів влади, відповідальних за розробку й стратегічне виконання державної політики в економічній і соціальній сферах, певного набору державних пріоритетів в області конкретної прикладної реалізації стратегії ДПП обумовлюють структуру та елементну базу системи управління ДПП, прийнятої в рамках тієї або іншої національної юрисдикції.

У нашій країні, з урахуванням закладеного в основу вітчизняного конституційного устрою, вочевидь, доцільно говорити про трирівневу систему управління ДПП. Пропонуємо виділити такі рівні управління: макроекономічний (управлінська функція здійснюється на рівні органів законодавчої і виконавчої влади країни), мезоекономічний (управлінська функція здійснюється на рівні органів виконавчої влади регіону або місцевих органів влади), мікроекономічний (управлінська функція здійснюється на рівні одноосібного або колегіального виконавчого органу, спеціально створеного для виконання цього завдання учасниками конкретного ДПП-проекту).

На макро- і мезоекономічному рівні виділимо три основні етапи в рамках інфраструктурної підготовки конкретного ДПП-проекту (два перші характерні для макроекономічного рівня, останній – фаза угоди – реалізується, як правило, на мезоекономічному рівні).

Першим етапом, на нашу думку, може бути фаза розробки загальної політики у сфері ДПП. Ключовою вимогою на цьому етапі є створення необхідної законодавчої та нормативної бази для підтримки програми розвитку ДПП. Уряди в усьому світі борються за залучення інвестиційного капіталу, але нерозвинена законодавча та нормативна база можуть звести нанівець усі результати їхніх зусиль із застосування стратегії ДПП. Щоб виключити гострі суперечності між учасниками та неподоланні перешкоди в загальному інституціональному середовищі для реалізації ДПП необхідний ретельний аналіз нормативно-правових обмежень (у т.ч., у сфері податкового режиму, трудового законодавства, банківської системи, валютного контролю, режиму зовнішньоекономічної діяльності, обмежень іноземних інвестицій тощо).

У рамках наступного етапу – фази планування – одночасно вирішується завдань. Перше з них – цілевизначення – в ході якого уряд країни встановлює цілі, досягти яких покликані ДПП-проекти в тій або іншій сфері, формує основу для оцінки альтернативних варіантів реалізації проектів і дозволяє організувати публічне висловлення, висвітлення й обговорення цілей запропонованих програм і шляхів їх досягнення. Час, витрачений на всебічне вивчення цілей ДПП-проекту і

їх суспільного сприйняття на цьому етапі, дозволить органам державного управління уникнути помилок у подальшому [3]. Потім оцінюються альтернативні можливості фінансування проекту. Підготувавши низку фінансових альтернатив, державний партнер ДПП може сформулювати своє бачення того, що може бути зроблене із застосуванням традиційних способів фінансування, і того, які інноваційні фінансові ресурси необхідні для реалізації проекту.

Ще одне із завдань, що реалізуються у даній фазі – повідомлення про вигоди від реалізації ДПП-проектів. Наявність стратегічного плану комунікацій, який пояснює переваги програми що реалізується, може запобігти можливому спротиву і сфокусувати обговорення на реальних економічних перевагах від впровадження проекту, а також на соціальних і інших перевагах.

Наступне, з розв'язуваних у цій фазі управління ДПП завдань, – створення інтересу на ринку. Це означає, що держава повинна прикласти розумні зусилля, щоб на ринку в потрібний час з'являлося відповідне число проектів. Такі дії будуть сприяти тому, щоб потенційні підрядники та субпідрядники ДПП-проектів – будівельні, проектні, дизайнерські, експлуатаційні та інші компанії – мали ресурсний і фінансовий потенціал, щоб надати свої професійні послуги запланованим до запуску ДПП-проектам.

Ще одним завданням є розробка проектної угоди, що включає в себе форму тендерної пропозиції, що допомагає визначити коло питань, яке всі учасники торгів будуть мати у своєму розпорядженні для підготовки до участі в конкурсі.

Надважливе завдання – підготовка персоналу. Більшість країн використовує для реалізації ДПП-проектів власні кадри. ДПП можуть зменшити свої потреби в додатковому персоналі, віддавши на аутсорсінг, наприклад, проектні й інженерні роботи, проте, власні співробітники ДПП зобов'язані, як мінімум, забезпечувати виконання функцій управління проектами та довгострокового нагляду.

За умови належним чином підготовленого на двох попередніх етапах базису для реалізації ідеології ДПП, на третьому етапі завдання управління ДПП переміщуються на наступний рівень і конкретизуються в управлінських завданнях, що вирішуються у процесі реалізації групою партнерів угоди про ДПП конкретного ДПП-проекту.

Фаза угоди передбачає реалізацію наступних заходів: 1) складання переліку допущених до конкурсу учасників; 2) вироблення умов передачі ризиків і здійснення витрат; 3) вироблення механізму виплат і критеріїв оцінки проекту; 4) запит на пропозицію; 5) вироблення остаточного варіанту проектної угоди; 6) вибір основного претендента та переговори з ним; 7) закриття фінансової сторони угоди.

Загальне завдання при цьому – управління конкурентним процесом, що являє найбільшу цінність для публічного власника та відповідає вимогам конкретного проекту в рамках установлених правил і процедур.

Важлива вимога у фазі угоди – захист суспільних інтересів. На кожному етапі цього процесу державні чиновники повинні задатися питаннями захисту урядом основних цінностей, збереження їх цілісності. Відповіді на ці питання можна дати, тільки звертаючись до морально-етичних і соціальних цінностей більш високого порядку. Це чесність і справедливість, конфлікт інтересів, стабільність і якість, у тому числі якість державних послуг.

Вважаємо, що запропонований багаторівневий, ієрархічний підхід до формування структури і елементної бази системи управління ДПП дає можливість отримати уявлення про позиції усіх зацікавлених суб'єктів, створює умови управління процесом перетворень, перерозподілу ризиків, розробки законодавчої і нормативної бази, аналізу довгострокового впливу ДПП-проекту на всю галузь, в якій він реалізується. Такий підхід здатний забезпечити цілісне бачення всього життєвого циклу ДПП-проекту, отримання зворотньої реакції від сторін-учасників, створює умови для об'єктивної оцінки рішень, що приймаються в процесі реалізації ДПП-проекту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодров В.Г., Сафронова О.М., Балдич Н.І. Державне регулювання економіки та економічна політика: навч. посіб. / В.Г. Бодров, О.М. Сафронова, Н.І. Балдич. – К.: Академвидав, 2010. – 520 с.
2. Ларин С.Н. Государственно-частное партнерство: зарубежный опыт и российские реалии // Государственно-частное партнерство в инновационных системах. – Ин-т экономики – Вольное экон. общество. Под общ. ред. С.И. Сильвестрова. – М.: URSS, 2008. – С. 58.
3. Истомина Л. Альтернатива приватизации. Ею может стать частно-государственное партнерство // Экономическая газета (Минск). – 2008. – № 89.

СОЦИАЛЬНОЕ ПАРТНЕРСТВО КАК МЕХАНИЗМ ОБЕСПЕЧЕНИЯ РОСТА ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ

Серия финансово-экономических кризисов конца XX – начала XXI веков свидетельствует о том, что для познания глобализирующейся реальности, понимаемой как развитие современного мирового хозяйства, уже совершенно недостаточно неоклассических экономических подходов. В их рамках не только невозможно понять истинные причины кризисных процессов, но и целостно оценить ситуацию, разработать практические рекомендации для выхода из кризиса и для последующего посткризисного развития. Сегодня надо отдавать себе отчет в том, что даже экономику знаний с ее человеческим, интеллектуальным и социальным капиталом нельзя описать, исходя из неоклассических постулатов, которые к тому же многими современными учеными признаются, мягко говоря, ненаучными.

На повестку дня стал вопрос о кардинальном обновлении методологии экономических исследований в русле принципов постнеклассической науки и формирования модели голографической Вселенной, где аспект целостности реальности выходит на первый план и становится исходным принципом научного познания человека, общества, природы. В формате экономического мышления это означает, что нельзя понять функционирование и роль экономики, исходя из нее самой, т. е. ограничившись мышлением в системе традиционных экономических координат, когда прибыль является целью экономического развития.

Актуализируется расширение методологии познания и анализа реальности, когда уже не экономика, а более общее фундаментальное понятие – хозяйство ставится во главу осмыслительной деятельности и исследования того, что принято относить к экономическому. Соответственно возникает необходимость по-новому посмотреть и на проблемы экономической эффективности, механизмы ее обеспечения в более широком понимании хозяйственно-строительного видения мира. В этом плане философия и теория хозяйства становится размыслительным полем экономистов, призванным вывести и экономическую науку, особенно экономическую теорию из затянувшегося кризисного состояния. «Познание мира, как и

оперирование с ним, требуют именно философского, метафизического, тайнообусловленного познания и оперирования, ибо только философия приближается к целостному мировидению, мировосприятию и мироведению, столь потребным находящемуся и действующему в мире человеку, способному не только быть в мире, но и отвлеченно его и себя в нем отображать, по-своему мир и себя воспринимать, по-своему с миром и с собой взаимодействовать, как и по-своему мир и себя в нем изменять» [1, с. 15]. Человек, наделенный сознанием (знанием о мире), обладает возможностями мир переделывать, создавать свой неприродный мир, свое собственное пространство-время, т. е. человек является субъектом мира, его творческим демиургом. «Выходит, что человек ведет особого рода жизнеотправление, что то же самое в первом приближении – *хозяйство*, не сводимое к животно-физическому хозяйству, а восходящему к *сверх-* или *мета-*животно-физическому хозяйству, в котором реализуется все то, что отличает человека от животного и сближает его с Богом. Человек ведет хозяйство, а следовательно, жизнь, включая свое сознание и находясь в сфере сознания, порождаемой наличием *человеческого социума* – в сфере коллективного, или общественного, сознания, что как раз и относится к тому, что стало все чаще называться *ноосферой*» [1, с. 16]. И получается, что «Хозяйство – сама жизнь! – пишет Ю.М. Осипов, – Хозяйство – сфера жизнедеятельности человека, его взаимодействия с природой, создания и потребления материальных благ. Хозяйство – организация производства, ее система; организуемое и организованное производство; производство, рассматриваемое со стороны организации. Хозяйство – материальный и духовный мир человека, его культуры» [2, с. 124].

Человек хозяйствует сознательно и субъектно, постоянно конструируя вообразительно свою деятельность, переводя ее виртуальный образ в реальное практическое действие. «Хозяйство, – писал А. Рих, – можно понимать как совокупность мер и структур внутри социокультурной системы, создающей материальные условия для сохранения, обеспечения и продолжения человеческой жизни» [3, с. 305]. Но при рассмотрении хозяйства не только о материальных условиях идет речь, ибо «человек, живя, творит хозяйство, а творя хозяйство, человек не только живет, но и реализует себя как человек, обогащая, усложняя, совершенствуя и изменяя свое сознание, делая и себя продуктом собственного хозяйства, равным образом, и изменяет и совершенствует среду своего обитания, переустраивая, может, пока еще не всю целиком планету, но уж ее внешний облик точно, – *творя хозяйство, человек творит мир!*» [1, с. 17].

В этом плане, прежде всего, следует указать на разность понятий «экономика» и «хозяйство». Хозяйство не всегда можно свести к

экономике, а тем более к производству. Хозяйство, на наш взгляд, всегда будет включать в себя производство, но в то же время будет представлять собою нечто более как сущностное, так и феноменальное, нежели собственно экономика-производство. Если понятие экономики сводится к производству потребительных благ (средств производства и предметов потребления), то только этим производством хозяйство не ограничивается. Оно даже и не только производство самой жизни, но и производство мира (среды обитания) вместе с производством самого человека, его сознания.

Но в истории, как показывает анализ, хозяйством занималась экономическая наука. Она-то и упростила, огрубела, можно сказать и омертвила хозяйство, превратив его в экономику, которая стала рассматриваться как «рациональное, приносящее производительный эффект и доход, обусловленное вложением и извлечением денег (капитала), товарообменное, технически обустроенное, совершенствующееся, качественно изменяющееся, расширяющееся, развивающееся производство благ, удовлетворяющее столь же изменяющиеся и растущие потребности человека, определяемые и двигаемые рынком» [1, с. 19]. По сути, экономическая наука, перейдя от рассмотрения хозяйства к исследованию экономики как его зауженной трактовки, связанной с однеженным обменом прежде всего материальных благ, превратилась в чистый экономизм как логико-расчетное описание процесса производства прибыли, получившей статус высшей цели экономического производства.

Согласно этому критерию в экономической науке стали определять и ее предмет как максимизацию результатов при минимизации затрат, т. е. иными словами главным предметом экономического анализа стала экономическая эффективность и пути ее повышения. Применительно к рыночной экономике разница между результатом и затратами, выраженная в деньгах, называется прибылью. Экономическая эффективность всегда предстает как отношение результата к затратам.

Она может выразиться как в натуральных, так и в денежных величинах. В таком случае показатель эффективности может оказаться разным для одной и той же ситуации.

Эффективность, согласно экономическому учению, представляет собой мерило ценности, то есть оценочную категорию. Она, как отношение результата к затратам, всегда связана как с ценностью результата, так и с ценностью затрат. Поэтому, любое изменение в любом предпочтении может изменить ценность затрат или результата, что приведет к изменению их оценки, то есть эффективности данного процесса. Эффективность достигается тогда, когда продукт становится доступным товаром для того, кто его ценит в тех количествах, которые

позволяют производителям и потребителям сделать суммарный выигрыш максимальным. Экономическая эффективность – это всегда относительная, а не абсолютная величина и ее роль в экономических оценках вряд ли стоит отрицать.

Но вся проблема в том, что ни полезностно-ценностный подход, ни рассмотрение экономической эффективности в аспекте физических свойств товаров через произведенные количественные затраты труда не позволяют говорить о качестве экономического роста, т. е. о достижении хозяйственных (не просто экономических!) целей развития общества. Система хозяйствования не может полностью сводиться к производству, к экономике, а включает еще целый ряд сфер, которые выходят за рамки собственно производства. Хозяйство – это культурный феномен, причем такой, посредством которого «природные блага превращаются в культурные достижения, которые увеличивают и расширяют жизненные возможности homo sapiens за пределы естественных экологических рамок» [2, с. 306]. С другой стороны, следует акцентировать внимание на том, что посредством хозяйствования человек приобретает общественный статус личности, а не просто одного, пусть даже главного, фактора производства. *Хозяйствование* – это мир социально-культурных отношений, куда входят и производственные отношения. Это *мир социального равноправного партнерства* между хозяйствующими субъектами и сфера их социальной ответственности за нынешнее и будущее состояние человека и общества. Поэтому и хозяйствование, как и производство, имеет результативность, которая должна соответствующим образом оцениваться как в количественном, так и в качественном аспектах. Но сразу же следует акцентировать внимание на том, что главной для хозяйства выступает *качественная* оценка его результатов, хотя она не может быть полной без оценки количественной. Поэтому были совершенно правы те исследователи, которые предлагали разработать и широко использовать в экономической науке категорию «*экономическая эффективность хозяйствования*». Необходимость особого ее выделения объясняется тем, что, во-первых, существует целый ряд сфер человеческой деятельности, где ведется хозяйство вне сферы собственно производства в его классическом понимании. Это сферы науки, культуры, искусства, образования, семейного, домашнего и личного подсобного хозяйства, городского или церковного хозяйства, каждая из которых имеет определенную специфику хозяйствования, далеко не всегда сводящуюся к производственному процессу, аналогичному в других сферах материального производства.

Акценты анализа хозяйствования и его результатов не всегда совпадают с акцентами исследований производственной эффективности.

Так, при рассмотрении эффективности производства анализируются и сравниваются стоимостные результаты со стоимостными затратами. Когда же речь идет об эффективности хозяйствования, то стоимостной аспект имеет важное значение, но, прежде всего, внимание концентрируется на ценностном целеполагании, мотивы и ориентиры которого выражают презумпции жизни, ее сохранения и развития. Это с одной стороны. С другой стороны, первичное значение имеют хозяйственные умения людей, которые организуют, координируют и управляют хозяйством, что совсем не равнозначно какой-то специальной профессиональной подготовке или наличному квалификационному разряду. Человек может сам по себе быть мастером в каком-то виде деятельности и его производительная эффективность будет высочайшей, но он не может эффективно вести хозяйство, эффективно хозяйничать, так как для этого уже недостаточно индивидуального мастерства, а необходимо умение объединять, координировать, организовывать, мотивировать труд всех тех других людей, которые заняты в данном хозяйственном процессе. Хозяйственник поэтому сравним с дирижером оркестра, объединяющего несколько десятков мастеров игры на самых различных инструментах. В западном менеджменте считается, что именно система управления, система хозяйствования дает 80–85 % прибыльности, а исполнительность служащих компании – только остальные 20–15 %.

Но индивидуальный дирижизм отдельных хозяйствующих субъектов, хотя и является важнейшей составляющей хозяйственной эффективности, все же отражает лишь один аспект хозяйствования – отношения разделенности, т. е. то, что каждый субъект хозяйствует самостоятельно. Но для оценки результатов национального хозяйства совершенно необходимым является взаимодействие, сотрудничество, партнерство всех хозяйствующих субъектов, ибо «хозяйствование – дело всегда совместное» [2, с. 139], оно предстает и дает наивысший результат в достижении ценностных целей лишь как взаимодействие «хозяйствований».

Совместность хозяйствования настоятельно требует введения *дирижизма* как механизма, обеспечивающего ведение *национального хозяйства из национального центра в национальных целях*. «Дирижизм (это французское изобретение середины XX в., означающее не что иное, как управление экономикой со стороны государства) – не планово-административная система советского (сталинского) образца – это хоть управление, но не текущими действиями хозяйствующих субъектов, хотя и такое возможно – как исключение, а, во-первых, побуждение хозяйствующих субъектов действовать в нужном правительству направлении; во-вторых, ориентация хозяйственных процессов в

соответствии с априорно поставленными общенациональными целями-задачами; в-третьих, прямая реализация хозяйственных проектов национальным (государственным, государственно-корпоративным или любым иным) центром» [4, с. 17]. Именно посредством дирижизма в национальном хозяйстве должно достигаться единство отношений разделенности и отношений совместности: обеспечивается достижение общественно значимых целей (обеспечение отношений совместности) через удовлетворение интересов участвующих в нем индивидов или отдельных субъектов хозяйствования (реализация отношений разделенности) с минимальными для последних затратами.

Хозяйствование и дирижизм взаимосвязаны между собой через культуру. «Хозяйство – явление культуры, ее часть, это знание и действие, но в то же время – осознание, осознание человеком самого себя как человека хозяйствующего» [2, с. 6]. Но роль и содержание дирижизма также невозможно раскрыть вне культуры. Но здесь акцент несколько сужается и переводится в более практическую плоскость осуществления, функционирования хозяйства. Хозяйствование тяготеет к отношениям равенства, взаимодействия и инициативности, творчества, где определяющую роль играют отношения соучастия, равноправного партнерства. В этом плане «простое исполнение приказа – тоже, конечно, хозяйственное отношение, но столь оригинальное, что и отношением-то его не назовешь. При таком «раскладе» у одного из субъектов практически исчезают черты хозяйствующего субъекта, из организатора инициатора он превращается в организатора-исполнителя, а потому отношение «приказ-исполнение» – уже не совсем отношение, а тем более отношение между хозяйствующими субъектами, которых мы почитаем все же за инициаторов» [2, с. 140–141]. Так вот, на наш взгляд, культура дирижизма опирается не на приказ, а на умение инициировать и создавать такие условия, когда бы все хозяйствующие субъекты стремились добровольно участвовать в достижении общих целей (они должны быть определены таким образом, чтобы были выгодны этим субъектам) и решении тех актуальных социально-экономических проблем, которые в настоящее время значимы для жизнедеятельности как общества в целом, так и отдельных его членов.

Механизмом реализации культуры дирижизма является широко понимаемое социальное партнерство [5] как всеобщее-конкретный механизм развития человека, коллектива и общества, распространенный во всех сферах и на всех уровнях жизнедеятельности общества. Весьма примечательно, что более чем 200-летняя история развития США показала реальные преимущества социального партнерства как наиболее эффективного и органичного потребностям человека механизма

реализации социально-экономических задач во всех сферах американского общества.

Приемлемость механизма социального партнерства для решения сегодняшних острейших экономических и социальных проблем в нашей стране обусловлено тем, что именно на *сотрудничестве, взаимопомощи, объединении* усилий и ресурсов, на сострадательности преимущественно формировалась *украинская ментальность*. **Не конкуренция, а именно социальное партнерство**, получающее сегодня распространение в теории *социального капитала и доверия*, реально воспроизводит *синергетический эффект*, который становится крайне необходимым для решения острейших проблем человека не только в рамках национального хозяйства, но и в глобализирующемся и рисковом мире. Развертывание социального партнерства между разными хозяйственными субъектами одной нации, которая объединена единой целью, вытекающей из ее фундаментальных культурно-нравственных ценностей и стремления к развитию, становится актуальнейшей задачей. Она требует всестороннего осмысления, научной разработки и реального внедрения социального партнерства в качестве **основного механизма реализации** разрабатываемой стратегии национального развития.

Социальное партнерство – это не только добровольная совместная деятельность ради достижения унитарных целей, но и социальная *ответственность каждого* партнера за решение той социально-экономической проблемы, которую он *добровольно* начал решать со своими партнерами. Государство в такой системе не является руководящей или административно-приказывающей силой, а должно выступать как *равный* с другими хозяйственный субъект, работающий на достижение *общей* цели. Более того, его существование и оправдывается только благодаря направленности его деятельности на общее дело, созданием условий для созидательного участия всех общественных субъектов в достижении общезначимых целей. Добровольное и равноправное сотрудничество партнеров работает **на созидание**, а не на разрушение имеющегося научно-технического, производственного, человеческого и трудового потенциала страны, которое неизбежно в случае развертывания жесткой конкуренции, изначально сводящей и закрепляющей роль **человека к средству** своей реализации в производстве прибыли. Конкуренцию не интересует человек как цель развития, она все время видит в нем лишь средство, а поэтому считает главным *стимулом*, заставляющим работать человека на прибыль, потенциальную *возможность выбросить его на обочину жизни*, которая должна постоянно присутствовать в сознании человека-средства.

Все вышесказанное дает возможность сделать вывод о том, что выход из нынешнего кризисного состояния украинского общества возможен на путях формирования хозяйственного сознания и широкого распространения акций социального партнерства в решении острейших социально-экономических проблем.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Осипов Ю.М. Философия хозяйства как достояние размышляющего человечества // Философия хозяйства. – 2008. – № 3. – С. 9–27.
- 2 Осипов Ю.М. Опыт философии хозяйства. – М., 1990.
- 3 Рих А. Хозяйственная этика. – М. 1996.
- 4 Осипов Ю.М. Веяния времени: год 2010-й // Философия хозяйства. – 2010. – № 5.
- 5 Задорожний Г.В., Коврига О.В., Смолвик В.В. Соціальне партнерство – реальний шлях до відкритого суспільства. – Х.: ХІБМ, 2000.

ДУХОВНО-ТВОРЧА СКЛАДОВА ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОСНОВА МЕДІАЦІЙНО-ІННОВАТИВНОГО ГОСПОДАРСЬКОГО РОЗВИТКУ

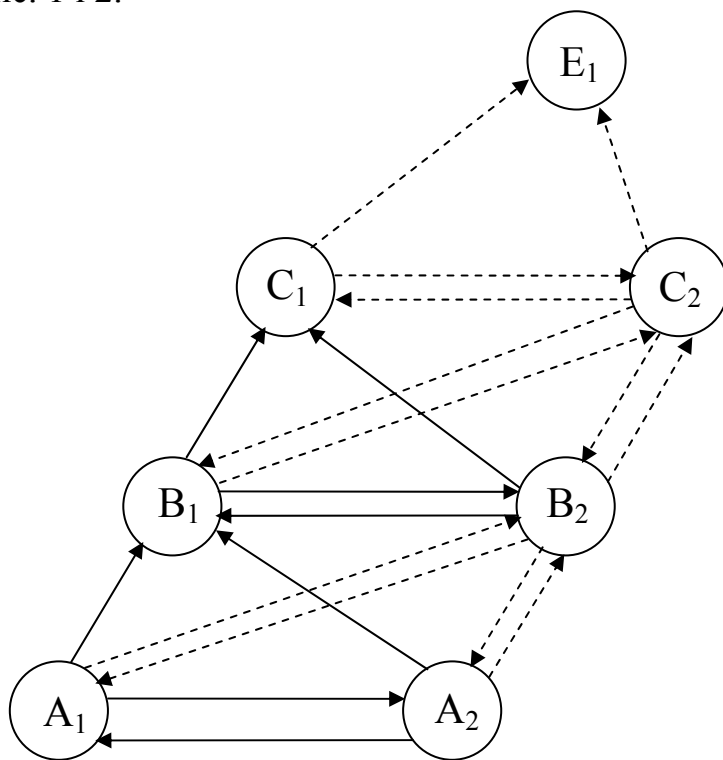
Для розв'язання найбільш гострих і актуальних питань сучасного людського суспільства, виходу із затяжної полісистемної кризи, яка надзвичайно наочно проявилася у другій половині ХХ і на початку нового ХХІ ст., першочергову увагу у наукових дослідженнях слід приділяти саме духовно-творчій складовій людської діяльності, де формується цілісне осмислення і бачення світу, проектуються інновативні підходи до його змін і покращення умов для розвитку людини як цілісної духовно-біо-соціальної істоти, яка завжди прагне до інакше можливого та через свою господарську діяльність реалізує свої мотиви і прагнення.

Духовно-творча складова людської діяльності, як вказує уже сама її назва, складається з двох органічно поєднаних, взаємопереплетених елементів-процесів: духовності та творчості. Обидва вони є продуктом свідомості людини, у якій відображається світосприйняття людиною всього процесу її життєдіяльності. Головне, на наш погляд, полягає в тому, що людина через цю складову своєї діяльності усвідомлює себе саме *людиною*, рефлексує своє ставлення до світу і процесу господарювання, а у реальному процесі щодо перетворення світу виходить із своїх *ціннісних* мотивів, які формуються культурою, і прагне до інновацій, в яких реалізує свої творчі здібності. При цьому творчість ми пов'язуємо не з процесами наслідування та копіювання, а зі створенням *нових* смислів, сенсів, ідей, образів, які потім втілюються в предметно-речовому світі.

Проте глибинне значення духовно-творчої складової полягає у «створенні» самої *цілісної* людини, яка самореалізує себе не лише у ставленні до природи, а перш за все у відносинах з іншими людьми, тобто в *культурі*, яка здавна розглядається як друге народження людини. Ідеї, образи, речі мають цінність лише тоді, коли вони сприяють *особистій* формі існування самої людини, яка своєю цілісною діяльністю у кінцевому рахунку творить саму себе. У цьому сенсі матеріальне, предметне багатство ще не є багатством у істинному розумінні, бо майже вся історія людства супроводжується *розривом* між матеріально-предметним багатством і внутрішнім зубожінням більшості

людей. Саме цей розрив, який досить явно проявився на межі тисячоліть, з одного боку, фіксує посилення процесів деградації суспільства і людини, а з іншого боку, з необхідністю ставить завдання піднесення, зростання культурної, духовно-творчої складової у процесі господарської діяльності людини заради збереження не лише природи, як середовища проживання людства, але й самої людини як свідомої, розумної істоти, від діяльності якої залежить майбутнє як таке, майбутнє суспільно розвиненої особистості як вільного і свідомого суб'єкта всеохоплюючої господарської діяльності.

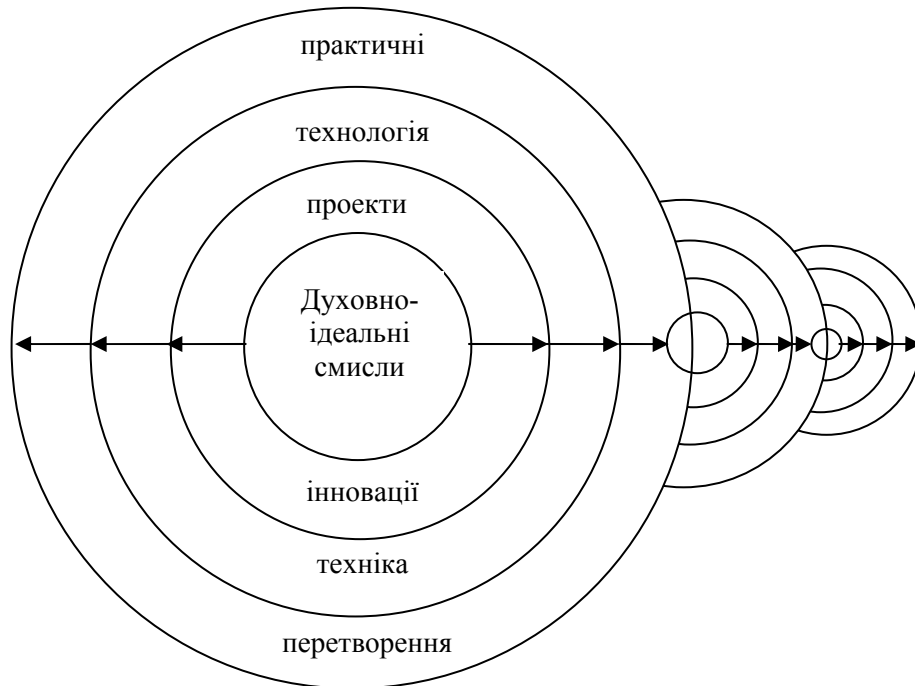
Головним механізмом духовно-творчої діяльності людини ми вважаємо механізм медіації, тобто процес свідомо осмислювальної діяльності заради мотивованих господарських змін, що спирається на детальний аналіз наявного (A_1) і минулого (A) досвіду, виокремлення у них позитивно доцільного і на цій основі пошук новаційних шляхів досягнення якісно нового стану господарства (B_1). Саме через механізм медіації здійснюється інноваційний розвиток, що схематично зображено на рис. 1 і 2.

Рис. 1. Медіаційний алгоритм інноваційного розвитку

Проведені нами дослідження показали, що сфера виробництва свідомості у сучасному глобальному світі, особливо при формуванні економіки знань і освітнього суспільства, стає актуальною основою його функціонування, бо саме зі свідомістю пов'язана сфера духовно-творчої, інноваційної діяльності людини щодо розвитку господарства. Проте

специфіка нинішнього часу, коли все ширше впроваджується у реальність сценарій неоліберальної глобалізації, полягає у тому, що превалює виробництво споживацької свідомості, коли через маніпулювання свідомістю індивідам нав'язується поведінка, яка сприяє зростанню прибутку.

Рис. 2. Структура інноваційного розвитку господарюючого суб'єкта

Для гармонійного розвитку людського суспільства необхідним є виробництво зовсім іншої, творчої, ціннісно наповненої свідомості, яка дозволяє людині здійснювати смислотворчу функцію господарювання заради свого саморозвитку і самореалізації. Тому саме виробництво свідомості повинно досліджуватися у форматі постнекласичної науки, де ціннісно-орієнтовані начала відіграють визначальну роль у процесі наукового пізнання реальності. Виразом свідомості людини є перш за все духовно-творча складова її діяльності, яка лежить не лише в основі осмислення і створення проектів перетворення навколишнього світу, але насамперед через неї формується і вдосконалюється сама людина в трьох іпостасях як духовно-біо-соціальна істота, котра через реалізацію своїх мотивів і цінностей творить інакше можливе господарство як намагання свідомо покращити своє життя.

Духовно-творча господарська діяльність найбільш повно реалізується через розвиток *самодіяльності людини*. Самодіяльність є процесуючим феноменом, а його *основою-вектором* є не просто технології та матеріально-предметне середовище життя, а насамперед

саморозвиток свідомості людини, котра відповідально створює ідеальні *культурні парадигми розвитку*, що об'єднують духовно-соціальні та техніко-технологічні ідеї, смисли, зразки (інновації), тобто господарські новації, яким слідують люди в своїй відтворювальній діяльності.

Людська діяльність за суттю є господарством – надзвичайно складним і багаторівневим феноменом, у якому не всі явища і процеси посилено пізнавати та пояснювати науці, науковим знанням. Тому потрібні філософія, релігія і повсякденне знання та досвід. Господарюючи, людина не тільки виробляє предмети споживання чи засоби виробництва, а також і соціальні відносини; вона творить себе, бо, обдумуючи бажане для себе *інакше можливе*, вона породжує нові ідеї, смисли, образи і з цієї творчості ідеального починається її творчість в реальному фізичному світі. Людина реалізує свою головну функцію, яка і є функцією творіння свого життя.

Проте, щоб її творчість не стала самовпевненою, спрямованою проти самої людини, вона повинна творити в *культурному* середовищі, спираючись на *духовно-моральні цінності*, у яких сконцентровані результати пошуків і досягнення мудрості людської спільноти. І тут, як здається, поки що людина не створила нічого більш прийняттого з точки зору збереження життя, ніж 10 заповідей Божих. Відступ від них приносить падіння, руйнацію і деградацію, природні лиха і хвороби. Саме ігнорування цих тисячолітніх моральних цінностей лежить і в основі сучасної цивілізаційної кризи, яка проявляється в гострій боротьбі за ресурси планети, в діях 15 % населення країн «золотого мільярда», що прагнуть жити в комфорті, проти 85 % всього іншого населення планети. Це знов таки говорить про те, що ресурси (економічне) розглядаються як головна мета, але вона є антилюдяною і її досягти неможливо, не підриваючи самих засад життя. Розв'язання проблеми криз може реалізовуватися лише у ціннісній площині, де *економічне є лише засобом*.

Стосовно національного розвитку і національної економіки, слід завжди виходити з того, що будь-яке цілепокладання в системному управлінні неможливе поза ціннісними початками. Якщо ж це відбувається, то тоді інтереси якої-небудь владної групи стають панівними і видаються за цінності суспільного розвитку, хоча за суттю вони зовсім такими не є. Це приводить до того, що загальносуспільні ціннісні установки і цілі залишаються невідомими, економічна політика будується на помилкових витоках, а вищі цілі, все ще не виокремлені від засобів, нав'язуються замість ціннісних цілей, останні підміняються функціонально спрямованими, поверхневими [1, с. 20]. Така підміна обертається тим, що акцент переноситься на «всесильні» інститути, де намагаються знайти ціннісне цілепокладання, але його там немає і не

може бути за визначенням, бо інститути були винайдені не до цінностей, а лише після, для того, щоб реалізовувати моральні цінності [2, с. 20]. Взагалі цінність інститутів у сучасному світі визначається їх можливостями реалізовувати гасла економічного розвитку [2, с. 359], а відповідно, якщо ціннісні цілі суспільства невідомі, то тоді на перший план висуваються цілі-засоби, які, «як правило, носять інший, інституційний, характер і не включають такі природні питання, як наприклад, демографічні результати чи вирівнювання розривів у стандартах життя у регіонах, інших показників їх розвиненості, чи соціальне розшарування, чи диверсифікація економіки, її мірної структури» [1, с. 20].

Людство зараз веде пошук шляхів подолання кризи. Проте, знов-таки, як виходу лише з кризи фінансово-економічної, тобто тільки зовнішньої форми глибинної цивілізаційної кризи. І відбувається це у традиційній – економічній – системі мислення. А вихід є і повинен віднаходитися в зовсім іншому аспекті: він знаходиться у висхідному наповненні будь-якого виду людської діяльності духовно-моральними засадами і цінностями. Подолання кризи можливе лише в координатах ціннісних: не шляхом насадження зовнішньої моралі та демократії подвійних стандартів, не грубою військовою силою та егоїстичними амбіціями, а лише через Любов, Красу та Істину, які надані нам як вічні цінності життя і господарювання.

У цьому зв'язку постає завдання оновлення економічної науки, що можливо за допомогою оновлення, навіть можна стверджувати, кардинальної зміни її методології з виходом на рівень філософії і теорії господарства, у яких саме господарство розуміється як ціннісна людська життєдіяльність, а економіка – лише як одна з його конкретних особливих форм, заснована на купівля-продажних відносинах, підпорядкованих зростанню прибутку і капіталу.

У межах лише економічної науки говорити про господарювання як процес олюднення вкрай проблематично, якщо взагалі можливо, бо саме господарство в силу своєї складності та багаторівневості охоплює не лише економіку, а виростає та охоплює цілісність самої людської діяльності. Тому у найбільш загальному вигляді олюднення являє собою всю сферу господарських відносин, де відбувається цілісна самореалізація людини як суб'єкта розвитку. У ході пізнання олюднення постає як *відображення одночасного процесу піднесення і поглиблення, розуміння та пояснення, які завершені макро- і мікркосмами: підвищення проявляється в тому, що розуміння цього феномену «перевищує» горизонт економічного світогляду, знаходиться щодо нього на більш високому рівні мегарозуміння, зумовленому цілісністю універсуму.* Але таке мегарозуміння разом з тим означає одночасно і

поглиблення, рух думки в глибинну суть природи людини, яка не зводиться до традиційного бачення у людині лише біо-соціальної істоти, а для економічної науки – до одностороннього функціонально-економічного аспекту людини – засобу виробництва прибутку. Цим зумовлюється важливий науковий аспект – потреба виходу *методології соціально-економічного дослідження на мегарівень – рівень господарства як сфери реалізації цілісної – духовно-біо-соціальної природи життєдіяльності людини* – більш загального феномену, пізнання якого відкриває можливість адекватного розуміння логіки розгортання особливих форм життєвідправлення людини на різних етапах розвитку господарювання.

У сучасних умовах, які відображають граничну напругу цивілізаційної кризи, коли відбувається звільнення від механіко-матеріалістичного світогляду, насамперед на Заході, і людство входить в епоху *духовного* виробництва, де головним предметом праці стає свідомість, на наш погляд, сфера виробництва свідомості має розглядатися тим головним полем дій, на якому вже розгортаються і у найближчому майбутньому будуть відбуватися головні події та «бої». На це поверхнево вказує сама назва реальності, що формується, – економіка знань. Але в більш сутнісному аспекті погляд дослідника, насамперед економтеоретика, має бути звернений до пізнання психосоціокультурної матриці, ментальної історії народу тієї або іншої країни, тобто на те знання, що стає необхідною засадою для розробки соціально-економічної стратегії дій з боку учасників цивілізаційного глобального «бою». Саме таке знання багато в чому визначає досягнення кінцевої мети, що досить різна у протиборчих сторін.

Якщо дане положення спроектувати на реалії сучасної України та інших пострадянських країн, то можна констатувати, принаймні, два досить важливих моменти. По-перше, у запалі в основному публіцистичних вихвалянь ринку і обґрунтування необхідності переходу до нього, була започаткована спроба *насадити далекі українській ментальності соціальні інститути*, що крім розвалу системи управління економікою і суспільством супроводжувалася масовою бідністю, безробіттям, соціальною ексклюзивністю, знищенням реального, продуктивного сектора національної економіки. Інститути покликані змінювати чимало загальносистемних процесів не лише економічного, а і суспільного устрою. Проте формальне, сліпе копіювання іноземних інститутів, зовсім не сприяє ні сучасному, ні майбутньому національному розвитку. У наростанні деградаційно-хаотичних процесів, які охопили Україну, особливо під час сучасної кризи, як вказує академік НАНУ В.М. Геєць, «не останню роль відіграли запозичення іноземних державних і суспільних інститутів, що виглядає як непродумане перенесення соціальної, економічної та політичної

практики, створеної в інших умовах. Росія... і Україна... пішли шляхом імпортування базових соціально-економічних і політичних інститутів без аналізу їх відповідності національному менталітету, ціннісним орієнтирам, історичній парадигмі державного управління» [3, с. 745]. З іншого боку, не враховувалось і те, що «духовність православ'я виключила масову актуалізацію в Україні (як і в Росії) глибинної енергії у прагненні до збагачення як явища контркультурного, аморального в той час, коли в соцекогенетиці Заходу закладена цілеспрямованість на масову актуалізацію енергії в устремлінні до збагачення і ажіотажного споживання» [3, с. 745]. Останні положення саме й вказують на необхідність більш широкого кругозору, врахування тих чинників, які не беруться до уваги традиційною економічною наукою й економічним мисленням, і саме в їх руслі проведення ретельної оцінки впровадження економічних реформ, для чого стає необхідним врахування менталітету і цінностей, в тому числі і релігійних, при прийнятті державних рішень. Це також означає, що потрібен широкий господарський погляд на економічні перетворення щодо створення умов для соціально-економічного благополуччя українців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Государственная экономическая политика и Экономическая доктрина России. К умной и нравственной экономике. В 5 т. – Т. 1. – М.: Научный эксперт, 2008. – 840 с.
2. Новак М. Дух демократического капитализма. – Мн.: «Лучи Софии», 1997. – 544 с.
3. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / Валерій Михайлович Геєць; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. – К., 2009. – 864 с.

ПОСТНЕКЛАСИЧНА НАУКА ЯК ФОРМАТ ПІЗНАННЯ ЦІЛІСНОСТІ ГОСПОДАРСЬКОГО РОЗВИТКУ

Пануюча в економічній науці неокласична теорія з її принципами індивідуалізму, саморегуляції та максимізації корисності вже не може дати адекватного пояснення сучасній занадто складній і швидкоплинній господарській реальності та розкрити шляхи і засоби розв'язання проблем, що накопичилися, та виникають сьогодні у глобальному світі. Про це свідчить безліч фактів, від все частіших фінансово-економічних криз у межах світового господарства (кризи 1998 р., 2008–2010 рр.) до глобальних екологічних, антропогенних, ціннісних криз, поглиблення протиріч між наявними ресурсами та стрімко зростаючими потребами, дедалі більшого розриву у доходах бідних та багатих країн, а також панування ідеології економізму і споживацтва. Неокласична теорія не в змозі теоретично змодельовати і описати зони підвищеної складності, що з'являються у господарському житті. Це стосується як описання традиційних структур, котрі вважаються зонами відставання, і піддаватимуться моделюванню лише тоді, коли відставання буде подолане, так й ігнорування перехідних станів економічних процесів, коли лінійні закономірності настільки деформуються, що говорити про них можна лише зі значними припущеннями.

Теорія раціонального вибору в перехідній економічній системі може адекватно і задовільно пояснити лише близько 10–20 % наявних фактів, на відміну від стаціонарного стану, де цей показник наближається до 50 % [1, с. 25]. Проте суть у тому, що процеси глобалізації і переходу до постіндустріального, інформаційного суспільства підсилюють нестабільність функціонування і розвитку людства. Відбувається перехід до процесуючого типу розвитку, коли зміни набувають постійного характеру. Все це потребує нової методології дослідження та відображення змінної реальності. Стає очевидним, що підвладність ринкових систем фундаментальним змінам і глибоким кризам говорить про наявність деяких додаткових умов їх існування, які не є у своїй основі ринковими, але надають можливість ринку виконувати свої функції [2, с. 121].

Справа в тому, що існуючий ланцюжок: виробництво – розподіл – обмін – споживання, прийнятий в економіці, є неповним і, як виявляється, має далеко не лінійний характер. У ньому проігноровано

важливі елементи, першим із яких є сама людина з її свідомістю, культурними цінностями і настановами, оскільки саме від людини та її дій залежить вирішення питань: що? для кого? та як, яким чином? виробляти. Що стосується процесу виробництва, то для його організації потрібні природні та людські ресурси. Хижацька вирубка лісів, невпинний видобуток корисних копалин, осушення водоймищ призводять до екологічних дисбалансів на планеті, причому основний тягар припадає на країни, що розвиваються, які також слугують сировинним придатком та джерелом дешевої робочої сили для розвинених країн. У самому виробництві використовуються різні хімічні матеріали і добавки, які істотно впливають на здоров'я людини. Кінцева і головна ланка в цій системі – споживання. Чим більше споживає людина, тим більшу цінність вона представляє для існуючої лінійної системи.

Сучасне західне суспільство можна охарактеризувати як суспільство споживацтва. Його поява була не випадковістю. Ще після Другої світової війни економістами активно велися пошуки виходу з кризи і способи збільшення виробництва. Відповідь була знайдена у стимулюванні зростання споживання, оскільки споживання породжує попит і викликає новий виток економічного розвитку. Виникає система зі зворотнім зв'язком. Задоволення попиту породжує новий попит, що забезпечує зростання економіки. Цей принцип у середині ХХ ст. обґрунтовувався західними теоретиками ринку, філософами як вираження принципу справедливості. Д. Роулз співвідносив ідею регуляції соціально-економічної нерівності зі зростанням рівня споживання «нижчих прошарків» суспільства і можливістю підтягувати їх до рівня середнього класу завдяки новому циклу нарощування суспільного багатства. Відомий пропагандист та ідеолог вільного ринку В. Лебов вважав, що необхідна особлива система людської свідомості, спрямована на збільшення споживчого попиту. Поряд із розширенням реклами необхідно постійно змінювати моду на речі. Тобто необхідно привчати людей споживати, замінювати речі зі все зростаючою швидкістю, що досить ефективно для економіки. І ця установка зараз практично реалізується. Проте вона веде до щоразу більшого виснаження природних ресурсів і зростання забруднення довкілля в процесі утилізації відходів. Звідси – наявна ресурсна і екологічна кризи.

Усі вище перераховані факти говорять про те, що систему необхідно змінювати. Про це свідчить четверта глобальна наукова революція, що розпочалася, та перехід, за словами В. Стюпіна, до постнекласичної науки, де об'єктом наукового пошуку стають людинорозмірні комплекси, а на перший план виходять міждисциплінарні форми дослідження. Стає очевидним, що основною

рушійною силою розвитку суспільства і природи є людина та її свідомість. Людина повинна знаходитися всередині об'єкту дослідження, оскільки вона своїми діями істотно впливає на сам об'єкт. Прикладами таких «людинорозмірних» комплексів можуть бути глобальна екологія, об'єкти біотехнології, системи «людина–машина» та ін. Кожен новий рівень системи проходить через стани нестійкості, точки біфуркації, людина постійно стикається з проблемою вибору одного варіанту з можливих, причому вибір зачіпає гуманістичні цінності та є незворотнім. Тому з такими системами не можна вільно експериментувати, і важливу роль починають відігравати знання заборон на потенційно катастрофічні сценарії розвитку подій [3, с. 630].

Зараз виникло декілька нових напрямів досліджень, які виходять за рамки неокласики і застосовують методологічні принципи постнекласичної науки. Серед них можна виділити соціальну економіку, інституціоналізм, а також філософію господарства. Вводячи соціокультурні чинники в свої дослідження і використовуючи міждисциплінарний підхід, вони не лише відкривають можливості подолання обмеженості неокласичної теорії, а й дозволяють ввести в економічні дослідження цілісну людину з її єдиною біо-соціо-духовною природою як головного господарюючого суб'єкта, що дозволяє виробляти більш цілісне знання, котре всебічно і адекватно відображає господарську практику. Адже теорія тим достовірніша, чим повніше і краще вона відбиває навколишню дійсність. Особливо важливим це стає в умовах глобальної нестабільності, зростання загроз і ризиків прискорення процесів глобалізації, зростанні її негативних наслідків стосовно більшості людства.

У форматі постнекласичної науки з'являється можливість довести залежність економічних підйомів і спадів від духовно-морального стану конкретного суспільства та впливу на його економіку соціально-культурних чинників. Якщо дослідження впливу культури на економічний розвиток, що були проведені під керівництвом С. Хантінгтона наприкінці ХХ ст. [4], обґрунтували висновок, що культура має значення, то роботи російських вчених із Центру проблемного аналізу і державно-управлінського проектування показали, що *не існує єдиного універсального принципу* в етології економічного буття і *кожна цивілізація має свої власні критерії* успішного розвитку та досягає його, коли в найбільшій мірі реалізує *власні* цілі та програмні установки, що витікають із проявів *національної ідентичності*, а синдром самобичування, який прищеплюють ліберальні ЗМІ з апеляцією до різного роду міжнародних індексів, є сам по собі стримуючим фактором господарювання. Тому пряме статистично формалізоване співставлення величини успіху цивілізацій, які розрізняються за своїм

цілепокладанням, не є науково коректним, бо не враховує національної ментальності народу і його культурних традицій [5, с. 532]. У зв'язку із цим, поле економічних досліджень має бути розширеним за рахунок, по-перше, включення до нього *соціально-культурних чинників*; по-друге, обов'язкового врахування *духовно-моральних цінностей*, що властиві людині ще до початку будь-якої економічної діяльності та які вона *свідомо реалізує* через ведення господарства; по-третє, необхідного доповнення суто економічного аналізу *соціальними цілями* розвитку і визначенням *соціальних* позитивних і негативних *наслідків* будь-якого проекту, без чого він не може вважатися задовільним щодо створення умов для розвитку людини.

У контексті сказаного вважаємо за доцільне проведення дослідження *впливу соціально-культурних хвиль на господарський (економічний) розвиток суспільства*, що врахував би дію *фундаментальних* ціннісно-ментальних, ідеологічних та психічних чинників, про які йдеться у працях Й. Шумпетера, У. Петера, П. Козловські, Ф. Фукуями та інших науковців. Постнекласична наука, заснована на докорінному оновленні методології наукових досліджень, використовуючи знання позанаукові – філософію, релігію, метафізику, художнє бачення світу та ін., а також виходячи з необхідності управління сучасністю з точки зору бажаного майбутнього (*інакше можливого* – О.С. Панарін), відкриває нові можливості для подолання кризового стану економічної науки, для розгляду економіки як органічної складової людського суспільства, яка не може бути самодостатньою, а тому й не має диктувати суспільству сценарії суто економічного розвитку, коли економічна влада прагне до абсолюту, тобто намагається підкорити собі усе суспільство. Цілісний господарський розвиток може забезпечуватися лише на основі відродження духовно-культурної складової, якій повинна підкорятися економіка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Яременко О.Л. Историчний зміст кризи економічної науки // Економічна теорія. – 2004. – № 2. – С. 25–31.
2. Броницький О. Господарська культура: зміст і роль у розвитку суспільного виробництва // Соціальна економіка. – 2005. – № 1–2. – С. 121–129.
3. Степин В.С. Теоретическое знание. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 744 с.
4. Культура имеет значение. Каким образом ценности способствуют общественному прогрессу / Под ред. Л. Харрисона и С. Хантингтона. – М.: Моск. школа полит. иссл-ний, 2002. – 320 с.
5. Государственная экономическая политика и Экономическая доктрина России. К умной и нравственной экономике. В 5 т. – Т. 1. – М.: Научный эксперт, 2008. – 840 с.

ВАН ЦЮЙШИИ, аспирант
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

ГЛОБАЛЬНЫЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС И ВЗГЛЯД НА ПЛАНИРОВАНИЕ ЯНА ТИНБЕРГЕНА

Тинберген Ян, лауреат Нобелевской премии по экономике 1969 г., в своих научных исследованиях большое внимание уделял проблемам долгосрочного планирования. Так, он ввел в научный обиход понятие "поэтапное планирование". Суть подхода состоит в том, что заключительный вариант плана должен разрабатываться в несколько стадий, каждой из которых отвечает определенный уровень объединения однородных величин.

В 1965 г. Я. Тинберген возглавлял Комитет по планированию Организации Объединенных Наций. Исследуя современные направления в теории экономического развития, он и многие другие ведущие специалисты западной экономики, подчеркивали важность планирования для обеспечения процесса развития. Я. Тинберген считал, что политика капиталистического государства должна быть, прежде всего, плановой. Этот элемент, заимствованный из социалистической системы, как он отмечал, уже везде принят, как крайне полезный [1, с. 18–19].

Глобальный финансово-экономический кризис, который переживает сейчас мир, начался еще в 2007 г., когда на мировых фондовых рынках произошло первое падение фондовых индексов ведущих банков и финансовых компаний. В этих условиях спекулятивный капитал, который ищет стабильные рынки с наивысшими прибылями, перешел с рынков развитых стран в страны с экономиками, которые развиваются, и которые продолжали демонстрировать высокие темпы роста и прибыльности. По оценкам финансовых экспертов, соотношения риска и прибыльности в таких странах было достаточно привлекательно.

Как следствие, в 2007 г. фондовые рынки этих стран продемонстрировали значительный рост, а Китай и Украина стали лидерами этого роста.

В начале 2008 г. падения фондовых рынков мира, которое продолжалось, обусловило переориентацию финансовых потоков из одних активов в другие. В частности, сырьевые и энергетические. Эти активы стали более привлекательными, что сразу стимулировало существенный рост цен на сырьевые ресурсы. По итогам января-июля

2008 г., цена на металл в среднем по 8 регионам мира увеличились почти на 81 %, а стоимость нефти марки "Brent" – на 32 %. В конечном счете, произошла серия банкротств ведущих мировых финансовых компаний и распространение финансового кризиса на реальный сектор мирового хозяйства, падение спроса на мировых рынках и, как результат – обвал цен на сырьевых рынках (цена на нефть марки "Brent" упала с 140 до 55 долларов за баррель) и стагнация ведущих экономик мира [2].

В результате в 2009 г. мировой валовой внутренний продукт (ВВП) (в реальном исчислении), впервые за последние десятилетия снизился на 1 %. Еще более существенно было падение реального ВВП в Евросоюзе (-4,0 %), прежде всего, за счет падения ВВП в Германии и Италии по (-5,0 %), а также в прибалтийских странах (- 13,7 %, - 17,8 %). Главная экономика мира (США) потеряла 2,4% реального ВВП. Среди лидеров роста реального ВВП в 2009 г. первые места занимали Макао (Китай) – 13,2 %, Азербайджан – 9,3 %, Катар – 9,2 %, Китай – 8,7 %, Индия – 6,5 % [3].

Таким образом слаборазвитые страны с закрытой экономикой и развивающиеся страны перенесли всемирный экономический кризис лучше, чем развитые (есть, конечно, исключения, например, Украина – падение реального ВВП в 2009 г. составило 14,1 % (210 место из 213 в рейтинге).

Как следствие, Президент Европейского центрального банка (ЕЦБ) Жан-Клод Трише заявил: "развивающимся странам также был нанесен очень серьезный вред, однако они остаются источником силы для мировой экономики". Более того, по мнению Трише, кризис привел даже к лучшему осознанию их все большего экономического значения и потребности в их полном привлечении к глобальному управлению. Поэтому международное сообщество определило "Большую двадцатку" как главный форум для международного экономического сотрудничества" ("Большая двадцатка" – (G20) – (Австралия, Аргентина, Бразилия, Индия, Индонезия, Италия, Канада, Китай, Мексика, Германия, Южная Корея, Южно-африканская Республика, Россия, Саудовская Аравия, США, Соединенное Королевство, Турция, Франция, Япония и ЕС) производит около 85% мирового ВВП) [4].

Однако, до сих пор глобальный экономический кризис так и не получил простого, четкого и, главное, однозначного объяснения его причин. В основном акцентируется внимание на текущих последствиях кризиса – сокращении ВВП, значительных убытках в финансовом секторе, резонансных банкротствах и т.п., тогда как реальные причины мирового кризиса, и тем более вероятный сценарий его развития в ближайшие годы, остаются в мировом научном и экспертном сообществе малоизученным. Именно поэтому выявление причин

глобального финансово-экономического кризиса и определение перспектив развития мировой экономики в среднесрочной перспективе представляются нам очень актуальными.

Профессор Центральноевропейского университета Дон Калб выделяет три основные интерпретации причин глобального кризиса.

1. Либеральная теория утверждает, что продолжающийся экономический обвал – это следствие недостаточного государственного регулирования деятельности финансовых учреждений.

2. Социал-демократическая интерпретация опирается на работы К. Поланьи, уже в первой половине XX в. утверждавшего: для рынков характерна тенденция к "отсоединению" от общества, развитию по своим законам, которые противоречат общественным интересам. Поэтому, когда такое случается, рынки нужно вновь "встраивать" в общество и строго регулировать.

3. Глобально-системная теория полагает, что недостаток регулирования – слишком поверхностное объяснение. На самом деле нынешний кризис обусловили более глубокие процессы, начавшиеся еще в 1970-е годы. Речь идет о глобальной "капиталистической контрреволюции", выразившейся в демонтаже кейнсианского "социального государства" и структурном давлении, направленном на последовательное сокращение доходов наемных работников и перераспределение их в пользу зажиточных слоев [4].

Если в 1976 г. доля заработной платы в Западной Европе составляла 73 % ВВП, в США – 69 %, в Японии – 81 %, то 30 лет спустя эти показатели для всех трех территорий колебались в пределах 65 % ВВП. Так же неуклонно уменьшалась доля потребления в ВВП, а доля капиталистической прибыли, наоборот, начала увеличиваться после полувековой паузы [3].

Эти процессы привели к появлению огромной массы "свободного" капитала, который нужно было куда-то инвестировать. Найти направление для такого прибыльного инвестирования было непросто. К тому же вследствие снижения доходов населения ухудшалась его покупательная способность, что лишало смысла экономическую деятельность во многих отраслях. Одним из вариантов решения проблемы стало развитие коммерческой финансовой ипотеки, пришедшей на смену свернутым программам строительства социального жилья.

Большинство экспертов причинами глобального кризиса называют проблемы в американской экономике, а именно в финансовой сфере, возникшие в результате резкого сокращения сбережений, роста дешевых кредитов, неадекватного потребления и спекуляций на рынке рискованных ипотечных ценных бумаг. В частности, директор

Института мировой экономики и международных отношений НАН Украины Академик Ю. Пахомов так объяснил причину возникновения кризиса: "Сначала Соединенные Штаты дошли до высшей степени комфорта благодаря тому, что страна полностью жила в долг, но это не могло продолжаться всегда. Ипотечный кризис стал началом глобального финансового, который как снежный ком зацепил все отрасли глобальной экономики".

Профессор А. Гальчинский в вопросах причин кризиса, также акцентирует свое внимание на США, а именно, на превращении американских банков на институты обслуживания спекулятивных потоков. "Почти 2 трлн. долл. – ежедневный объем операций на мировом валютном рынке. По экспертным оценкам, лишь 5–7 % их общей суммы связаны с реальной экономикой, а остальные – спекулятивные трансакции. Их потоки увеличивались в последнее время темпами в 15–20 % в год" [2].

Более того, профессор А. Гальчинский считает, что "нынешний кризис – это кризис не только геоэкономического, но и геополитического уклада мира, который сформировался в последние десятилетия. Политическое и экономическое обустройство мира не может рассматриваться отдельно: соответствующие сегменты мироустройства, взаимодействуя, дополняют друг друга. А, следовательно, следует вести речь не только о кризисе мировой экономики, но и о геополитическом кризисе. Мировой финансовый кризис отображает, в первую очередь, противоречия нынешней системы геополитических отношений. Речь идет об окончательном приговоре "единоличной гегемонии" [2].

Разделяет точку зрения А. Гальчинского и немецкий министр финансов П. Штайнбрюк, который сказал: "...если мы через 10 лет обернемся назад, то увидим, что главенствующее положение американцев, хоть и не будет ликвидировано, но будет ослабленным. Китай, Индия, исламские государства, прежде всего в зоне Персидского залива, Россия или Сингапур будут играть большую роль в мировой финансовой системе. Мир будет многополярным" [1].

Еще одной причиной глобального финансово-экономического кризиса эксперты считают кредитные долги. То есть, одним из основополагающих механизмов современного капитализма является система кредитного роста – как инструмент разрешения имманентного, то есть изначально внутренне присущего капитализму противоречия, описанное еще К. Маркс: частная собственность на средства производства вступает в конфликт с общественным характером труда. Это показывает, что восстановление в Украине планирования на всех уровнях государственного регулирования, как понимал это

Я. Тинберген, может повысить устойчивость развития национального хозяйства. Опыт Китая в XXI в. это убедительно подтверждает.

ЛИТЕРАТУРА

1. Довбенко М. Видатні незнайомці / М. Довбенко. – К., 2000. – 320 с.
2. Украина стала одним из мировых лидеров по торговому протекционизму [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.reuters.com/artiche/sdRUR{E65RO{520100628>.
3. Реальные темпы роста ВВП стран мира в 2009 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://if0rmatsiya.ru/tab1/19-realnyj-temp-rosta-vvp-stram-mira-v-2009-godu.html>.
4. Тріше Ж.-К. Країни, що розвиваються, пережили кризу краще, ніж розвинені / Ж.-К. Тріше [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2010/05/31/198702>.

РЕЗУЛЬТАТЫ РЫНОЧНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ АГРАРНОГО СЕКТОРА ХАРЬКОВСКОГО РЕГИОНА

Нами выполнен экономический анализ хозяйственной деятельности сельскохозяйственных предприятий Харьковской области за долгосрочный период (табл. 1) [2, 3, 4]. Объем производства валовой продукции сельского хозяйства в хозяйствах Харьковского региона в 2009 г. по сравнению с 2008 г. сократился на 16,3 %, а по сравнению с 1990 г. этот показатель составляет лишь 38,9 %. Позитивным моментом является рост показателя производительности труда, который увеличился до 63,3 тыс. грн. на одного работника, что в 1,8 раз больше, чем в 1990 г.

Таблица 1

***Основные показатели деятельности сельскохозяйственных
предприятий Харьковской области***

Показатели	1990г.	2000г.	2005г.	2007г.	2008г.	2009г.	2009г. в % к 1990г.
Валовая продукция (в сравн. ценах 2005 г., млн. грн.)	5992,1	1661,7	2215,2	2219,9	2784,8	2331,6	38,9
Количество наемных работников, тыс. чел.	н.д.	121	50	38	35	31	-
Среднемесячная номинальная заработная плата работников, грн.	н.д.	155	491	820	1187	1310	-
Производительность труда (на 1 занятого в сельхозпроизводстве; сравнит цены 2005 г., тыс. грн.), в т. ч.:	35,2	15,7	42,3	53,6	69,1	63,3	179,8
в растениеводстве	39,9	н.д.	45,3	53,7	72,0	59,0	147,9
в животноводстве	31,9	н.д.	37,6	53,5	62,4	73,7	231,0
Прибыль от реализации сельхозпродукции, млн. грн. (млн. руб.)	742,1	20,4	50,6	428,0	265,8	115,6	15,6
Рентабельность сельхозпроизводства, %	53,4	2,7	4,2	22,7	9,0	3,2	- 50,2

Однако, следует отметить, что следствием роста производительности труда является, к сожалению, не рост объемов производства продукции в сельскохозяйственных предприятиях региона, а значительное сокращение численности работников, которое только за период с 2000 г. по 2009 г. составило 90 тыс. человек, что требует решения на государственном уровне проблемы обеспечения таких работников источником доходов.

Подтверждением того, что повышение производительности труда в сельскохозяйственных предприятиях Харьковской области носит больше экстенсивный (сокращение количества работников), чем интенсивный (внедрение новых технологий, модернизация производства и т.д.) характер является тот факт, что уровень рентабельности сельскохозяйственного производства за указанный период снизился на 50,2 п.п. и составил в 2009 г. всего 3,2 %.

Кроме того, увеличение производительности труда (на интенсивной основе) должно сопровождаться увеличением удельного веса оплаты труда в себестоимости продукции. Однако, реальное состояние дел выглядит таким образом, что в 2009 г. доля затрат на оплату труда в сельскохозяйственных предприятиях региона в себестоимости продукции уменьшилась до катастрофического уровня – лишь 9,9 %, что на 20,7 п. п. меньше, чем в 1990 г. (табл. 2) [4].

При этом, произошло резкое увеличение удельного веса статьи "материальные расходы" с 51,4 % в 1990 г. до 68,9 % в 2009 г., в первую очередь, за счет минеральных удобрений (в 2009 г. – 15,3 % против 9,1 % – в 1990 г.) и значительного (на 9,9 %-х пунктов) увеличения в структуре затрат удельного веса нефтепродуктов (в 2009 г. – 14,8 % против 4,9 % – в 1990 г.). В условиях необходимости снижения энергозатрат в сельском хозяйстве это является негативным явлением, тем более, что эта отрасль экономики имеет все возможности для энергетического самообеспечения (прежде всего, за счет производства биологического топлива). Следует также отметить значительное снижение в структуре расходов удельного веса амортизации основных средств на 4,8 %-х пункта с 10,3 % в 1990 г. до 6,5 % – в 2009 г. Это связано с значительным износом основных средств отрасли и низким уровнем их обновления.

Основной вклад в эффективность хозяйственной деятельности сельскохозяйственных предприятий Харьковской области вносят отрасли растениеводства и животноводства. Рассмотрим результативность и эффективность их функционирования за период 2000–2009 гг.

Растениеводство является главной отраслью в обеспечении населения продуктами питания, животноводства – кормами, перерабатывающей промышленности – сырьем, а также последующего экономического и социального развития Харьковского региона. Поэтому рост производства

основных сельскохозяйственных культур на основе увеличения урожайности, снижение себестоимости и повышение прибыльности их производства является приоритетным заданием сельхозпредприятий.

Основными сельскохозяйственными культурами, которые выращивают хозяйства Харьковской области, являются зерновые культуры, подсолнечник, сахарная свекла (табл. 2), которые обеспечили в 2009 г. более 90 % общей выручки отрасли растениеводства.

Таблица 2

Основные показатели выращивания сельскохозяйственных культур в сельскохозяйственных предприятиях Харьковской области

Показатели	2000	2002	2004	2006	2008	2009
Зерновые культуры						
Посевная площадь, тыс. га	670,0	722,2	439,0	459,1	682,4	648,5
Урожайность, ц/га	17,0	30,1	29,1	22,6	41,4	29,2
Валовой сбор, тыс. ц	10497	19612	12762,3	10373,4	28248,5	18936,2
Подсолнечник						
Посевная площадь, тыс. га	178,5	197,4	133,1	139,9	213,9	228,2
Урожайность, ц/га	15,7	13,8	9,9	16,5	20,0	19,4
Валовой сбор, тыс. ц	2795,9	2728,0	1321,0	2306,1	4275,5	4427,1
Сахарная свекла						
Посевная площадь, тыс. га	67,2	60,3	41,8	45,2	22,3	20,4
Урожайность, ц/га	146	159	233	248	306,5	205,8
Валовой сбор, тыс. ц	9777,0	8528,5	9315,4	11198,4	6820,0	4198,3

Зерновое хозяйство Харьковской области является стратегическим, ключевым и одной из самых эффективных составляющей отрасли растениеводства. Однако, экономический кризис негативно повлиял как на развитие сельского хозяйства в целом, так и на производство зерна, в частности. Если в 1986–1990 гг. его выращивали в среднем по Харьковской области 2283 тыс. т, то в 1991–1995 гг. – 2175, в 1999 г. – 1373, в 2000 г. – 1267 тыс. т [1].

В 2008 г. в Харьковской области был получен наивысший, с 1990 г., валовой сбор зерна – 3,8 млн. т (по всем категориям хозяйств) из которых – 2,8 млн. т вырастили сельскохозяйственные предприятия региона. При этом средняя урожайность составила 41,4 ц/га, что в 2,4 раза выше, чем в 2000 г.

Приоритетность производства подсолнечника в Харьковской области обусловлена не только его хозяйственным значением и биологическими особенностями. Для сельскохозяйственных предприятий, которые одним из основных направлений специализации

выбрали выращивание подсолнечника, производство этой масличной культуры является одним из надежных источников финансовых поступлений. Как следствие, за период 2000–2009 гг. произошло значительное увеличение валового сбора этой культуры (на 58,3 %) за счет как увеличения урожайности (на 23,6 %), так и расширения посевных площадей (на 27,8%). На наш взгляд, последующее наращивание производства стратегической для хозяйств региона культуры должно происходить исключительно на интенсивной основе (повышение урожайности до 30–35 ц/га) и оптимизации севооборотов (уменьшение посевов под подсолнечником до уровня 10–15 % в структуре посевных площадей). Ускоренное развитие свеклосахарной отрасли отвечает существующему природно-климатическому потенциалу Харьковской области. Однако за период 2000–2009 гг. наблюдалось стремительное сокращение посевных площадей под этой культурой – в 3,3 раза. При этом валовой сбор сахарной свеклы уменьшился на 57,1 %, что обусловливается ростом урожайности культуры – на 41 % за указанный период. Это объясняется тем, что производство сахарной свеклы перемещается в крупные аграрные холдинги с передовыми технологиями выращивания этой культуры, которые могут обеспечить прибыльность этой отрасли растениеводства.

Конечный результат (прибыль/убыток) деятельности сельскохозяйственных производителей зависит, прежде всего, от объема выращенной продукции (предложения), объема ее реализации и наличия платежеспособного спроса на данную продукцию. Еще более угрожающей выглядит ситуация в зернопроизводстве региона с учетом того факта, что из 492 сельхозпредприятий Харьковской области, которые занимались выращиванием зерновых в 2009 г., 264 (53,7 % общего количества) получили убытки. Это показывает, что система государственного регулирования аграрного сектора требует значительного совершенствования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції: Монографія / [авт. кол.: М. Бетлій та ін.]; за ред. О.М. Бородіної. – Ужгород: ІВА, 2006. – 496 с.
2. Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами: Стат. бюл. за 2009 рік / за заг. кер. Ю.М. Остапчука; Держкомстат України. – К., 2010. – 102 с.
3. Сільське господарство України: Стат. щоріч. за 2009 рік / за заг. кер. Ю.М. Остапчука; Держкомстат України. – К., 2010. – 369 с.
4. Сільське господарство Харківської області за 2009 рік: Стат. щоріч. за 2009 рік / Харківське обласне управління статистики: Відповідальний за випуск Г.А. Хлудєєва. – Х., 2010. – 91 с.
5. Лобас М.Г. Розвиток зернового господарства України / М.Г. Лобас. – К.: 1997. – 447 с.

*МІРНЕНКО В.С., аспірант
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка*

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ЗАСТАВИ ПРАВА ОРЕНДИ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Купівля-продаж землі сільськогосподарського призначення в Україні заборонена до 1 січня 2012 року. Сучасний соціально-економічний стан сільських територій характеризується низьким рівнем капіталізації і право продажу землі може стати джерелом необхідного капіталу. При цьому існує три шляхи капіталізації сільськогосподарського виробництва: продаж частини землі і використання отриманого капіталу для обробітку частини, що залишилась, отримання кредиту під заставу земельної ділянки та під заставу права оренди. Перші два шляхи можливі лише для власника землі і пов'язані з втратою чи можливістю втрати права власності на землю. Третій шлях можливий як для власника землі, так і для орендаря; має менший негативний соціальний резонанс, адже не пов'язаний з можливістю втрати земельної ділянки; за умови активного впровадження, може зменшити частоту переходу прав власності на земельну ділянку.

Впродовж останніх років з'явилася низка публікацій, в яких розглядається можливість створення механізму застави права оренди землі. Такий механізм діє в деяких країнах з розвинутою ринковою економікою, переважно в тих, де продаж землі сільськогосподарського призначення заборонений. Зокрема, В.М. Заяць виходить з того, що право оренди як капіталізований додатковий дохід орендаря є нематеріальним активом, причому загалом по Україні – досить привабливим [1, с. 21]. Справді, право на користування майном (у тому числі земельною ділянкою на засадах оренди) належить згідно з Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» до категорії нематеріальних активів і, якщо для цього не буде юридичних перешкод, може бути використане в іпотечних операціях.

У даний час механізм здійснення таких операцій відсутній. Вважаючи його створення одним з можливих напрямів розвитку відносин аграрного землекористування, розглянемо перспективність та деякі проблеми запровадження застави права оренди земель

сільськогосподарського призначення. Для цього повинні використовуватися певні умови.

Орендар зможе передати у заставу право на оренду земельних паїв тільки за згодою їх власників, причому лише на термін, що не перевищує передбаченого договором строку оренди. Ця обставина повинна бути обумовлена з орендодавцем при укладанні договору оренди. Орендодавці, зокрема, зобов'язуються дотримуватись договірних зобов'язань при можливому переході угідь до іншого орендаря. Наявність відповідного дозволу варто вважати підставою для деякого збільшення розміру орендної плати, адже цінність права оренди при цьому підвищується.

Для виконання певних операцій повинна бути створена відповідна інфраструктура. Фахівці схиляються до думки, що для іпотечних операцій із землею для обслуговування аграрного сектора потрібно створити спеціалізовану фінансову установу (земельний банк) або ж визначитися з переліком комерційних банків, яким будуть надані ліцензії на виконання таких операцій. При цьому йдеться про заставу земель сільськогосподарського призначення, але, очевидно, саме ці структури зможуть видавати кредити й під заставу права оренди. Таким чином перспективи запровадження застави права оренди землі залежатимуть від створення в Україні системи іпотечного аграрного кредитування під заставу землі. Порівняно із цією системою механізм застави права оренди відзначатиметься як певними недоліками, так і перевагами.

До переваг можна віднести менший негативний соціальний резонанс, що може мати місце у випадку неповернення кредиту. Так, у випадку застави земельної ділянки її власник ризикує повністю позбутися права на неї, а при заставі права оренди власники земельних паїв їх не втратять. Операції застави права оренди можуть здійснюватися у значно більших масштабах, ніж іпотечні операції із землею, адже частка угідь у приватній власності засновників сільськогосподарських підприємств, що можуть бути використані для застави землі, є порівняно невеликою.

З іншого боку, вартість застави права оренди є значно нижчою, ніж заставна вартість самої земельної ділянки. Якщо базою для визначення заставної вартості землі може виступати прибуток, отриманий від її використання, то при значенні заставної вартості права оренди – цей же прибуток за мінусом орендної плати. На заставну вартість впливатиме ліквідність застави, яка залежатиме від попиту на землю чи, відповідно, на право її використання.

В Україні знайдеться чимало бажаючих вкласти кошти у придбання сільськогосподарських угідь, не зважаючи при цьому на ризикованість

аграрного бізнесу, адже їх приваблює факт придбання одного з найцінніших видів нерухомості, який, цілком ймовірно, зростатиме в ціні. У випадку придбання права оренди угідь забезпечується придбання не нерухомості, а лише права її використання, причому на досить обмежений термін. Хоча вартість такого активу буде значно нижча, ніж самої земельної ділянки, рівень його ліквідності як об'єкта застави, на нашу думку, буде порівняно з операціями застави землі значно нижчим.

Визнавши право оренди землі нематеріальним активом, що може бути переданий у заставу, слід вирішити питання і про відображення цього активу в балансі підприємства. Придбаний або отриманий нематеріальний актив відображається у I розділі балансу підприємства «Необоротні активи», якщо існує ймовірність одержання майбутніх економічних вигод, пов'язаних з його виконанням, та його вартість може бути достовірно визначена [2, с. 426]. Однак досі сільськогосподарські підприємства цього не здійснювали.

Згідно з Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» первісна вартість придбаного нематеріального активу складається із ціни (вартості) придбання, мита, непрямих податків, що не підлягають відшкодуванню, та інших витрат, безпосередньо пов'язаних з його придбанням та доведенням до стану, в якому він придатний для використання за призначенням. Виходячи із цього, вартість права користування орендованою землею як матеріальним активом мала б складатися з орендної плати та державного мита за нотаріальне посвідчення договору оренди, що стягується відповідно до положень Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито». Підкреслюємо, що балансова вартість права оренди не матиме прямого стосунку до встановлення заставної вартості права оренди, оскільки ці величини визначатимуться за різними принципами.

Отже, механізм застави права оренди земель сільськогосподарського призначення в даний час відсутній, але його створення є одним з перспективних напрямків розвитку відносин аграрного землекористування. Для впровадження цього механізму необхідне створення відповідної інфраструктури, зокрема земельного банку, та порядку відображення права оренди землі як нематеріального активу підприємства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заяць В.М. Оцінка земель підприємств агропромислового комплексу на сучасному етапі / В.М. Заяць // Економіка АПК. – 2004. – №2. – С. 19–22.
2. Бухгалтерський облік на сільськогосподарських підприємствах / Н.М. Сіренко, М.В. Дубініна, І.В. Баришівська та ін.; За ред. Н.М. Сіренко. – Миколаїв: МДАУ, 2010. – 439 с.

РОЛЬ ДЕРЖАВИ В УПРАВЛІННІ ТРАНСФОРМАЦІЄЮ РИНКУ МІСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

Перехід до ринкових методів управління соціально-економічним розвитком країни зумовив необхідність формування принципово нових підходів до політики в галузі земельних відносин у містах. Нові земельні відносини вимагають здійснення оновлених методів управління ринком міських земель. Обґрунтоване втручання держави в землеволодіння й землекористування сприятиме не тільки становленню ринку міських земель, а й ефективному їх використанню.

Земля – основне національне багатство України, яке перебуває під особливою охороною держави. Необхідно рішуче провести невідкладні заходи з метою максимального ефективного використання земель міст та істотного поповнення в результаті цього місцевих бюджетів. Як свідчить досвід країн із ринковою економікою, зазначені заходи можуть бути ефективними лише у випадках, коли вони уособлені в систему управління земельними ресурсами міста, належним чином забезпечені матеріально й фінансово. Цілком зрозуміло, що в місті повинен функціонувати чіткий механізм регулювання земельних відносин і управління землекористуванням, адже не існує цілком автономної приватної власності на землю.

Отже, як бачимо, питання державного регулювання ринку міських земель є одним із ключових, актуальних проблемних питань розвитку міст. В останні роки в економічній літературі питанню формування ринку землі, а зокрема, і ринку міських земель та його регулюванню приділяється значна увага. В Україні цю проблему досліджують науковці Ю.П. Кулаковський, В.Я. Месель-Веселяк, І.Р. Михасюк, Л.В. Паламарчук, П.І. Саблук, М.Г. Ступень, А.М. Третяк, В.М. Трегобчук та ін. Водночас досі не можна вважати цю проблему повністю дослідженою.

Метою статті є визначення цілей та завдань державного регулювання ринку міських земель в Україні в сучасних умовах.

Міські землі є унікальним ресурсом і від ефективного їх використання та регулювання, значною мірою залежить економіка держави в цілому. Ці землі займають лише 2 % від загальної площі території держави, але концентрують понад дві третини населення,

майже три чверті основних промислово-виробничих фондів, переважну частку виробничого, наукового та соціально-культурного потенціалу. Реформування земельних відносин у містах стосується всіх галузей економіки та суспільного життя. Саме тут повинні прискорено розвиватись і поточні процеси, інститут власності на землю, формуватися й удосконалюватися нормативно-правові та економічні механізми [5].

В умовах ринку земля міста стає товаром та важливим джерелом прибутку. Від правильної організації ринку міських земель залежить ефективність використання земельних ресурсів. На нашу думку, ринок землі – це система юридичних та економічних відносин між фізичними, юридичними особами, державою, а також між державами і наддержавними органами з приводу організації, купівлі-продажу, оренди, обміну та іпотеки землі з метою здійснення ефективної господарської діяльності. Основою сталого розвитку ринку земельних ресурсів є наявність розвинутої системи його державного регулювання, яке здійснюється низкою законних та інших нормативно-правових актів стосовно обов'язків, прав, свобод та законних інтересів ринкових суб'єктів. Центральним органом виконавчої влади спеціальної компетенції, що здійснює функції управління земельними ресурсами всього земельного фонду країни незалежно від відомчої підпорядкованості суб'єктів земельного права, є Державний комітет України по земельних ресурсах (Держкомзем України).

Реформування земельних відносин в Україні здійснюється з 1991 року і спрямоване на подолання монополії держави на землю та встановлення багатосуб'єктності права власності на землю. У результаті перерозподілу земельних ресурсів, ситуація залишається складною. Найгострішими проблемами є незавершеність економічних та правових відносин власності; неврегульованість земельного законодавства та інфраструктури ринку земель; недосконалість державного управління земельними ресурсами та землекористуванням; відсутність автоматизованої системи ведення державного земельного кадастру, спрямованого на вирішення питань обліку земель, землеустрою, охорони земель та інше [1].

Державне регулювання земельних відносин – це правова, економічна, управлінська, організаційна діяльність органів держави та спеціально уповноважених суб'єктів, спрямована на визначення, зміну, припинення, врегулювання прав та обов'язків учасників земельних відносин, на контроль та вплив за їхньою діяльністю щодо володіння, користування та розпорядження землею [2].

Економічно обґрунтований і врегульований з боку держави ринок земель є складовою загальної системи ринкових відносин. Держава має

створювати сприятливі умови для ефективної роботи, раціонального використання земельних ресурсів міста, активізації конкурентних переваг ринку, а також забезпечення гарантій та захисту прав суб'єктів на ринку земель [4].

Функціонування ринку землі міст передбачає динамічну взаємодію між об'єктами й суб'єктами ринку, державою (як суб'єктом державного управління) та оточуючим середовищем. Специфічність держави як учасника земельного ринку у містах полягає в тому, що вона: сама є власником землі та нерухомості і в цьому відношенні ідентична за своїми правами та обов'язками будь-якому іншому власнику; встановлює певні норми та правила щодо формування та функціонування ринку і контролює їх дотримання; здійснює зонування міських територій та встановлення обмежень щодо їх використання; встановлює містобудівні норми, забезпечує впровадження та дотримання містобудівної документації; виступає гарантом прав власності; виступає одноосібним і безперечним арбітром у майнових і правових спорах між власниками та іншими особами [3].

Система управління землекористуванням у містах повинна базуватися виключно на чинному законодавстві, рішеннях і розпорядженнях міських рад і міських голів, що видаються для його розвитку. Будь-які дії, пов'язані з використанням земель у містах у такий спосіб, будуть передбачуваними і стандартизованими, забезпечать свободу вибору управлінських рішень органів влади, юридичних осіб і громадян, а також швидке реагування на динамічну зміну економічних і соціальних умов [1].

Докорінна перебудова земельних відносин, їхній розвиток згідно зі світовими стандартами об'єктивно спонукає до створення відповідної системи регулювання з боку державних земельних органів. На нашу думку, державне регулювання земельних відносин за умов ринкової економіки є об'єктивно необхідним та обґрунтованим і має виконувати такі завдання:

1. Впровадження автоматизованої системи ведення державного земельного кадастру, реєстрації нерухомості для запровадження іпотечного кредитування, інформаційного забезпечення тощо.

2. Запровадження державної реєстрації земельних ділянок і прав на них у складі Державного земельного кадастру. Тому нагальною потребою є виконання землепорядних робіт, пов'язаних із приватизацією та розмежуванням земель державної й комунальної власності, а також чітке означення об'єктів та суб'єктів приватизації.

3. Удосконалення порядку справляння плати за землю, запровадження комплексного моніторингу та оцінки земель, а також

визначення стартової (для аукціону) ціни, яка ґрунтується на кадастровій оцінці як сільськогосподарських земель, так і земель населених пунктів.

4. Окреслення ланки в реалізації землевпорядної й містобудівної документації та її використання при земельно-господарському устрої території міст.

5. Формування фінансово-правового механізму придбання земельних ділянок для здійснення підприємницької діяльності та розрахунку за придбані земельні ділянки з метою стимулювання первинного ринку земель.

6. Створення прозорого антимонопольного ринку землі та створення спеціального державного органу – земельного (іпотечного) банку, який регулюватиме об'єктивні потреби дійового контролю щодо використання та збереження родючості землі, процеси її купівлі-продажу, довготермінового кредитування під заставу землі.

Отже, можна зробити висновок, що залишається багато невирішених питань з приводу державного регулювання ринку міських земель. Нові земельні відносини в місті потребують запровадження оновлених методів управління землекористуванням. Метою вдосконалення земельних відносин у місті повинні стати створення ефективної системи планування та використання міських земель, їх територіального розвитку, усунення юридичних перешкод на шляху вільного обігу землі.

Державне регулювання ринку земельних ресурсів повинно ґрунтуватися на принципах раціонального землекористування, гарантування прав суб'єктів, прогнозування тенденцій збалансованості й змінності ринку, стимулювання конкуренції, поєднання правових, соціальних та інших чинників зовнішнього впливу на ринок земель.

ЛІТЕРАТУРА

1. Савчин О.Я. Вплив державного регулювання на ринок землі [Електронний ресурс] / О.Я. Савчин. – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/confer19/104>.
2. Косович Б.І. Державне регулювання земельних відносин [Текст]: авториф. дис. канд. екон. наук: 08.02.03 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2004.
3. Петраковська О.С. Формування ринку землі у містах [Текст]: автореф. дис. д-ра техн. наук: 05.24.04 – Петраковська Ольга Сергіївна: 2007.
4. Богачов С.В. Проблеми ефективного використання земельних ресурсів міста [Електронний ресурс] / С.В. Богачов. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pips/2009_1/388.pdf
5. Третяк А. Шляхи та механізми використання земель у містах України: правовий та економічний аспекти [Електронний ресурс] / А. Третяк. – Режим доступу: <http://www.soskin/info/ea/2000/3/20000386.html>

РУДЬ А.И., аспирант
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

ВЛИЯНИЕ ЭНЕРГОЗАТРАТ НА СЕБЕСТОИМОСТЬ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В настоящее время продовольственные потребности забирают более половины доходов населения Украины, при этом фактическое потребление продовольствия составляет только 70 % нормативного уровня. На наш взгляд, одной из причин такого отставания является высокая доля дорогостоящих энергоресурсов в продукции и, как следствие, недостаточная интенсивность снижения энергоемкости ВВП. Обязательным условием достижения высокого уровня продовольственной обеспеченности населения является рациональное использование углеводородных энергоресурсов.

В наше время одна из главных проблем национальной экономики – ее низкая энергоэффективность. Только сельское хозяйство потребляет 15 % всех нефтепродуктов [2]. При этом мы исходили из базовых аксиоматических положений. Их основу составляет следующее. Снижение удельной энергоемкости продукции позволит снизить импорт первичных энергоресурсов углеводородов, что приблизит нашу страну к статусу экономически безопасной относительно энергозависимости. Поскольку при развитии собственной добычи и переработки углеводородов и снижении удельных затрат потребления энергии мы можем выйти на уровень самообеспеченности первичными энергоресурсами.

Актуальность этой проблемы усиливается с вступлением Украины в 2008 г. в ВТО и стремлением стать членом ЕС, так как уровень заработной платы значительно ниже стран ЕС, а мировые цены на энергоресурсы сравнялись с ценами внутреннего рынка Украины.

Приведенный нами материал показывает, что достижение цели рыночных реформ – повышение благосостояния населения, немыслимо без снижения доли затрат на продовольствие в семейных бюджетах населения с 65 % до 25–30 %. Достижение этой цели не может произойти без снижения себестоимости продовольствия – то есть снижения энергозатрат в III сфере АПК.

В условиях глобального мирового экономического кризиса в нашей стране резко возрастает актуальность научного обоснования снижения себестоимости продовольствия. Именно эта экономическая категория,

как известно, лежит в основе ценовой конкурентоспособности на внутреннем и мировом рынках. В соответствии с Положением (стандартом) бухгалтерского учета 16 «Расходы», утвержденного приказом Министерства финансов Украины от 31.12.99 г. № 318¹ (в производственную себестоимость продукции включаются: прямые материальные расходы, в том числе энергозатраты. Нами исследована структура производственной себестоимости на примере предприятия III сферы АПК ООО «Надия» (табл.1).

Таблица 1

Динамика структуры производственной себестоимости продукции на предприятии ООО «Надия» Первомайского района Харьковской области в 2005–2010 гг.*

№ п/п	Расходы на производство продукции	2005		2006		2009		2010		2010к2009		2010к2005	
		Сумма, тысгрн	%	Сумма, тысгрн	%	Сумма, тысгрн	%	Сумма, тысгрн	%	±тыс. грн	%	±тыс. грн	%
1.	Материальные расходы, втч.	695,1	84,2	845,3	83,3	2698,7	87,3	4737,4	90,7	2038,7	175,5	4042,3	681,5
1.1	сырье	573,0	69,4	648,1	63,8	2038,7	65,9	4006,5	76,7	1967,8	196,5	3433,5	699,2
1.2	энергоресурсы, втч.	67,6	8,2	112,4	11,1	446,4	14,4	431,7	8,3	-14,7	96,7	364,1	638,6
1.2.1	горюче-смазочные материалы(ГСМ)– ДТ и бензин**	59	0,7	26,3	2,6	266,2	8,6	116,7	2,2	-149,5	43,8	1108	1977,9
1.2.2	природный газ	21,5	2,6	32,0	3,2	117,6	3,8	156,6	3,0	39,0	133,2	135,1	728,4
1.2.3	электроэнергия	40,2	4,9	54,1	5,3	62,6	2,0	158,4	3,1	95,8	253,0	118,2	394,0
1.3	тара и тарные материалы	50,1	6,1	76,0	7,5	127,5	4,1	173,1	3,3	45,6	135,7	123,0	345,5
1.4	запчасти	4,2	0,5	6,2	0,6	64,1	2,1	72,0	1,4	7,9	112,3	67,8	1714,3
1.5	строительные материалы	0,2	0,02	1,5	0,2	19,1	0,6	42,7	0,8	23,6	223,6	42,5	21350,0
1.6	малоценные и быстроизнашиваемые предметы(МБП)	-	-	1,1	0,1	2,9	0,1	11,4	0,2	8,5	393,1	11,4	-
2	Расходы на оплату труда	58,7	7,1	93,0	9,2	219,9	7,1	285,4	5,5	65,5	129,8	226,7	486,2
3	Отчисления на социальные мероприятия	24,9	3,0	35,0	3,5	81,6	2,6	105,0	2,0	23,4	128,7	80,1	421,7
4	Амортизация	47,0	5,7	41,9	4,1	92,9	3,0	95,9	1,8	3,0	103,2	48,9	204,1
	Всего	825,7	100	1015,2	100	3092,2	100	5223,7	100	2131,5	168,9	4398,0	632,6

* Рассчитана автором по материалам предприятия

** Бензин только в 2010 г.

¹ Зарегистрирован в Министерстве юстиции Украины 19.01.2000 г. под № 27/4248

За исследуемый период на этом предприятии произошли значительные изменения в потреблении энергоресурсов в структуре производственной себестоимости. Так, с 2005 по 2006 гг. их доля в структуре производственной себестоимости продукции увеличилась с 8,2 до 11,1 %, то есть на 2,9 %. С целью установления причинно-следственной связи между ростом доли энергозатрат на указанную величину и факторами внутренней и внешней среды предприятия по специально разработанной анкете автором были опрошены респонденты этого предприятия. По мнению главного бухгалтера предприятия (образование высшее, экономическое, стаж работы по специальности 20 лет, в том числе на указанном предприятии 6 лет) это объясняется подорожанием природного газа и электроэнергии (на 0,22 грн. и 0,08 грн., соответственно), а также постепенным расширением сырьевой зоны предприятия.

Снижение в 2007 г. доли энергоресурсов до 6,9 % обусловлено сокращением производства овсяных хлопьев – наиболее энергоемкой продукции на предприятии². По существующей технологии на производство 1 кг овсяных хлопьев расходуется в среднем за год 0,127 кВт/ч электроэнергии и 0,027 м³ газа³. При переводе различных видов энергоресурсов в ккал мы получим, что на 1 кг данной продукции расходуется 354,38 ккал. Из них – газа 245,16 ккал (69,18 %), а электроэнергии – 109,22 ккал (30,82 %) ⁴.

Последующее повышение доли энергозатрат в структуре себестоимости продукции в 2008 г. вызвано тем, что на исследуемом предприятии в качестве резервного источника энергоснабжения для производства электроэнергии начали использовать собственную дизельную электростанцию ЭД 60-Т 400-1 (2,3) рк с мощностью 60 кВт (мах-66 кВт, min-12 кВт). На производство одного кВт·час этой электростанцией расходовалось 250 гр. дизельного топлива. Это обусловило более высокую себестоимость кВт·час электроэнергии по сравнению с покупной. В 2009 г. на этом предприятии продолжали использовать собственную электроэнергию.

В 2010 г. доля энергозатрат в себестоимости снова сократилась на 6,1 % по сравнению с 2009 г. и составила 8,3 %. Это обусловлено кумулятивным влиянием целого ряда разрозненных технологических и организационно-экономических факторов, которое осуществляется в

---

² Общий доход от реализации товаров в 2006 г. составил 1104,3 тыс. грн. (без НДС), из него овсяных хлопьев 161,4 тыс. грн., то есть 14,6%. В 2007 г. доля овсяных хлопьев снизилась до 8,6%.

³ Перевод природного газа и электроэнергии в килокалории выполнен автором. 1 кВт·ч электроэнергии = 860 ккал; 1 м³ газа = 9080 ккал

⁴ Наименее энергоемкой на данном предприятии является кукурузная крупа, на производство которой требуется 0,00525 кВт/ч электроэнергии. Газ при производстве данной продукции не используется по технологии. В этом случае на производство затрачивается 4,515 ккал.

рамках политики энергосбережения. Начиная с 2007 г. эти мероприятия стали внедрять, но ощутимый результат был получен в 2010 г.⁵ На снижение доли энергозатрат влияет также качество исходного сырья, так как чем выше качество сырья, тем меньше электроэнергии затрачивается на его очистку и сушку. На наш взгляд, это свидетельствует о том, что предприятие постепенно в рамках реализации государственной Программы по энергосбережению осваивает более широкий спектр энергосберегающих мероприятий различного содержания.

Таким образом, выполненное исследование дает основание предположить, что при сохранении нынешней ситуации с неуклонным ростом цен на все виды энергоресурсов перерабатывающим предприятиям экономически невыгодно будет наращивать объемы производства наиболее энергоемкой продукции. Поэтому с позиций социальной защиты населения выполненное исследование расширяет наше представление о сущности механизмов государственного регулирования процессов, формирующих ценовую конкурентоспособность. В этом состоит частичная авторская научная новизна.

ЛИТЕРАТУРА

1. Антоненко Л.А. Исследование энергоемкости продукции III-й сферы АПК: методология анализа / Л.А. Антоненко, А.И. Рудь // Зб. наук. праць Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України «Продуктивні сили. Регіональна економіка». – Ч. 1. – К.: РВПС, 2010. – С. 46–52.
2. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку / [Пасхавер Б.Й., Шубравська О.В., Молдаван Л.В. та ін.]; за ред. акад. УААН Б.Й. Пасхавера; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2009. – 432 с.
3. Райская Н.Н. Синхронность динамики интегральных индексов как индикатор поворотных точек экономического цикла / Н.Н. Райская, Я.В. Сергиенко // Вопросы статистики. – 2010. – № 12. – С. 47–51.

---

⁵ Более подробно этот вопрос изложен автором в работе [1].

РОЛЬ КАПІТАЛІЗАЦІЇ У ПІДВИЩЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ

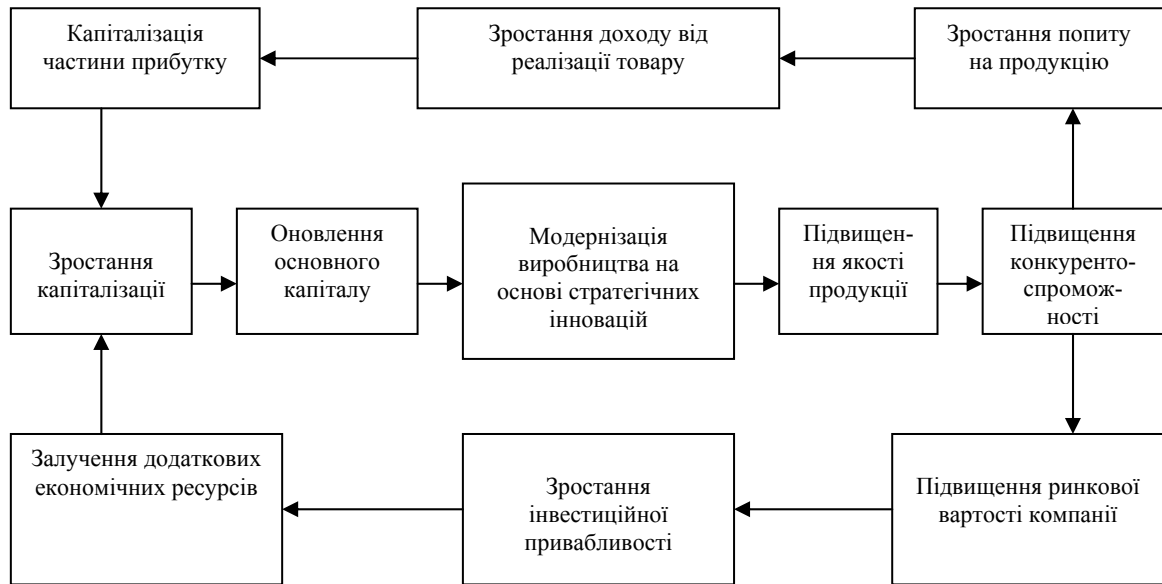
У сучасних умовах глобалізації світогосподарських зв'язків економічне зростання високорозвинених країн світу та їх міжнародна конкурентоспроможність значною мірою обумовлюються наявністю потужного інноваційного потенціалу, який передбачає зростання частки наукоємних галузей [2]. В Україні система фінансового забезпечення інноваційного розвитку є недостатньою. Її підґрунтям має стати капіталізація економіки, яка забезпечить зростання обсягів доходів компаній та ВВП країни в цілому і відповідно підвищить добробут громадян.

Економічна наука під капіталізацією розуміє систему економічних відносин на мікро-, мезо- і макрорівнях національної економіки з приводу накопичення капіталу шляхом спрямування частини прибутку на збільшення обсягів функціонуючого капіталу, що призводить до приросту вартості національної економіки [3]. Таке розуміння сутності поняття “капіталізація” являє собою результат еволюції змісту, який неодноразово і суттєво змінювався. У ринковій економіці процес капіталізації є багаторівневим і розглядається як двояке явище: з одного боку, це процес накопичення реального капіталу, тобто перетворення додаткової вартості в капітал, а з іншого – процес збільшення вартості функціонуючого капіталу, що проявляється на фондовому ринку. Кількісну оцінку приросту ринкової вартості дозволяє дати показник “ринкової капіталізації”, який розраховують як добуток середньозваженої ціни акції за день на обсяг випущених емітентом акцій в обіг [3]. Відповідно в умовах ринкової економіки розрізняють реальну та фіктивну (ринкову) капіталізацію. Суб'єктами цього процесу виступають домогосподарства, фірми, регіони, держава, які капіталізують активи компаній, майно регіонів, приватне і національне багатство. Незалежно від того, у якій сфері – виробничій чи грошовій, у якій формі – капіталізація прибутку чи капіталізація ринкової вартості реалізується цей процес, результатом стає приріст цінності як головна мета господарського розвитку [1].

Інтеграція виробничої і грошової форм накопичення є результатом фундаментальних економічних змін, які поки що недостатньо

враховуються економічною теорією відносно сутності і змісту процесу накопичення капіталу. Представимо взаємовплив та взаємообумовленість процесів виробничої і ринкової форм капіталізації, її роль у підвищенні конкурентоспроможності окремих суб'єктів господарювання та національної економіки в цілому у вигляді схеми (рис. 1).

Рис. 1. Взаємозв'язок капіталізації та конкурентоспроможності

Зростання капіталізації підприємства є основним джерелом оновлення основних фондів, а також формування фонду нагромадження, ресурси якого використовуються на розвиток науки, отримання інформації, впровадження інноваційних форм і методів організації виробництва, впровадження технологічних інновацій, удосконалення процесу виробництва, оновлення способів організації праці, маркетингового обслуговування. Як результат, відбувається покращення якості товарів, робіт, послуг компанії за ціновими та якісними характеристиками для споживачів порівняно з товарами конкурентів. Підвищення конкурентоспроможності продукції сприяє зростанню попиту на неї, виходу компанії на світові ринки, а тому і зростанню доходу від реалізації та прибутку, частина якого капіталізується, створюючи все нові і нові можливості для удосконалення як самого виробничого процесу, так і його результатів. Поряд з капіталізацією частини отриманого прибутку відбувається капіталізація інтелектуальної власності, створеної підприємством у процесі інноваційної діяльності.

Одночасно, підвищення конкурентоспроможності продукції, а тому і компанії, сприяє зростанню її ринкової вартості, інвестиційної привабливості та залученню додаткових економічних ресурсів. Разом з

тим капіталізація має значний вплив на фінансовий розвиток компанії, сприяє підвищенню її ділової репутації, розширює ділові та фінансові відносини на національному і міжнародних фінансових ринках.

За умови інтеграції виробничої та ринкової форм (або реальної та фіктивної) капіталізації виникає мультиплікативний ефект (ефект примноження), який здатний суттєво підвищити рівень капіталізації та конкурентоспроможності компанії, регіону, національного господарства. Інтегроване значення цього мультиплікатора складають різноманітні фактори створення вартості, до яких, перш за все, належать: обрана стратегія наукового та інноваційного розвитку, стан корпоративного управління, ступінь розвитку фондового ринку, інституційне середовище.

Отже, показники капіталізації, інноваційності та конкурентоспроможності є взаємопов'язаними і взаємозалежними, оскільки зростання рівня капіталізації суб'єктів господарювання забезпечує можливість їх інноваційного розвитку, а відтак сприяє підвищенню конкурентоспроможності. Зрозумілим є той факт, що підвищення конкурентоспроможності окремих суб'єктів господарювання сприятиме покращенню цього показника і для національної економіки в цілому.

Варто відзначити, що в умовах становлення економіки знань, основою зростання капіталізації та конкурентоспроможності компаній, регіонів і країни вважають інтелект і знання. Капіталізація та комерційне використання інтелектуальної власності полягає у перетворенні кваліфікації робітників, репутації колективів у набір ліцензій, патентів, сертифікатів тощо. Внаслідок цього відбувається зростання частки нематеріальних активів у балансі підприємств, зростає вартість компаній та їх інвестиційна привабливість.

В Україні попри наявність низки державних програм щодо сприяння підвищенню інноваційного потенціалу, інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності національної економіки, ефективність їх дії слабка. Тому реальним механізмом залучення додаткових ресурсів у сучасних умовах виступає капіталізація, проте на теперішній час вітчизняна економіка недооцінена. Тож подальшого дослідження потребують питання удосконалення механізмів державного управління процесами капіталізації національної економіки на мікро-, мезо- та макрорівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беновська Л.Я. Інновації як шлях до підвищення рівня капіталізації підприємств / Л.Я. Беновська, І.С. Музика // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції: збірник наукових праць (Випуск XV). – Київ, СЕУ / Рівне, НУВГП, 2009. – № 2. – С. 42–50.
2. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / [Я.А. Жаліло, Я.Б. Базилюк, Я.В. Белінська та ін.]; за ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2005. – 388 с.
3. Малова Т.А. Капитализация в условиях российской экономики: теоретические и практические аспекты / Т.А. Малова. – [2-е изд.]. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 208 с.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ РОЗВИТКУ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У Законах України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про недержавне пенсійне забезпечення», які були прийняті у 2003 році, обумовлена пенсійна система України, яка повинна базуватися на трьох рівнях пенсійного забезпечення. У забезпеченні успішного впровадження пенсійної реформи нагальним є розвиток третього рівня пенсійної системи, тобто недержавного пенсійного забезпечення. Створення передумов сталого функціонування інститутів додаткового недержавного добровільного пенсійного забезпечення є одним з основних завдань існування ефективної соціально справедливої системи відносин у сфері соціального забезпечення населення.

Метою системи недержавного пенсійного забезпечення є отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат за рахунок сформованих пенсійних накопичень. Вона дозволяє забезпечити формування нових джерел інвестиційних ресурсів для інвестування в різні сектори економіки, а також створити умови для додаткового стимулювання розвитку ринку капіталів, здешевлення кредитів та підвищення ліквідності фондового ринку [1, с. 18].

Соціально-економічне значення розвитку ринку недержавного пенсійного забезпечення важко недооцінити. Серед інших секторів ринку небанківських фінансових послуг розвиток недержавного пенсійного забезпечення є найбільш динамічний. Основу цього сектора складають недержавні пенсійні фонди (далі НПФ).

Станом на 30.09.2010 р. у Державному реєстрі фінансових установ міститься інформація про 102 НПФ та 43 адміністратори НПФ.

Основні показники діяльності НПФ та темпи їх приросту наведені в табл.1

Як видно з таблиці 1, значення переважної більшості основних показників НПФ демонстрували позитивну динаміку.

Так, станом на 30.09.2010 р. адміністраторами недержавних пенсійних фондів було укладено 66 922 пенсійні контракти з 54 414 вкладниками, з яких 2 354 вкладники (або 4,3 % від загальної кількості вкладників) – юридичні особи, на яких припадає 849,2 млн. грн.

пенсійних внесків (95,7 % від загального обсягу пенсійних внесків за системою НПЗ), та 52 060 вкладників (або 95,7 % від загальної кількості вкладників) – фізичні особи.

Таблиця 1

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів

Недержавні пенсійні фонди	2008	2009	9 м. 2010	Темпи приросту, %	
				2009/ 2008	9 м. 2010/ 2009
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів (тис. шт.)	62,3	62,5	66,9	0,3	7,0
Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами (тис. осіб)	482,5	497,1	484,3	3,0	-2,6
Загальні активи НПФ (млн. грн.)	612,2	857,9	1 057,3	40,1	23,2
Пенсійні внески (млн. грн.), у т.ч.	582,9	754,6	887,3	29,5	17,6
- від фізичних осіб	26,0	31,8	38,0	22,3	19,5
- від юридичних осіб	556,8	722,7	849,2	29,8	17,5
- від фізичних осіб-підприємців	0,1	0,1	0,1	-	-
Пенсійні виплати (млн. грн.)	27,3	90,1	143,8	230,0	59,6
Кількість осіб, що отримали/отримують пенсійні виплати (тис. осіб)	10,9	28,1	43,9	157,8	56,2
Сума інвестиційного доходу (млн. грн.)	86,8	236,7	359,2	172,7	51,8
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів (млн. грн.)	31,6	47,1	60,0	49,1	27,4

Складено за [4, с. 1]

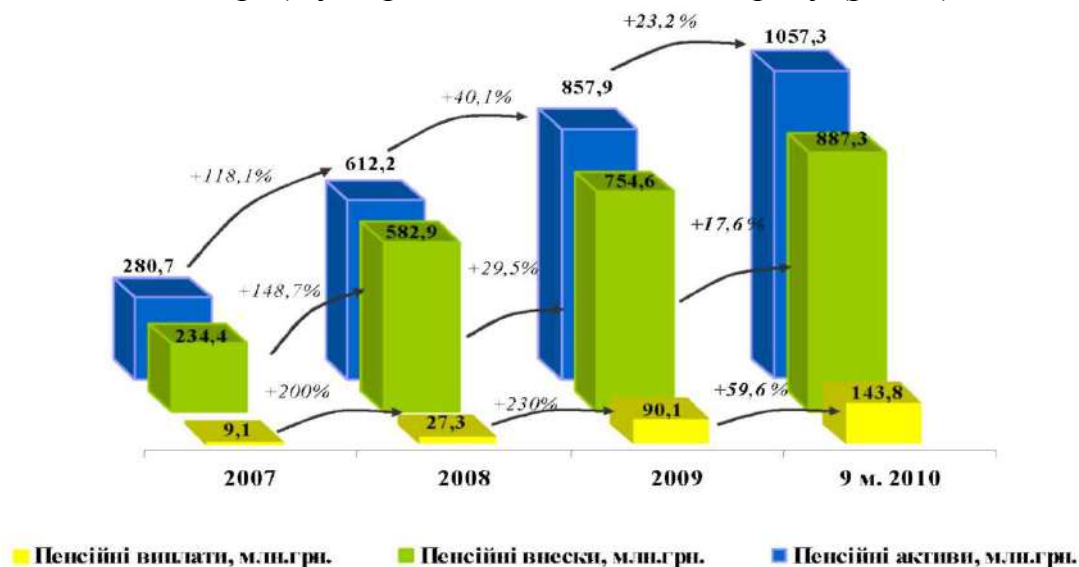
Протягом 9 місяців 2010 року кількість учасників НПФ відповідно до укладених контрактів зменшилася на 12,8 тис. осіб (або на 2,6%), і станом на 30.09.2010 р. становила 484,3 тис. осіб (на кінець 2009 року – 497,1 тис. осіб).

Станом на 30.09.2010 р. частка вікової групи учасників НПФ старше 55 років становила 14,6% (2009 рік – 14,2%, 2008 – 12,2%, 2007 – 9,3%); вікової групи до 25 років становила 7,3% (2009 рік – 8,6%, 2008 – 9,9%, 2007 – 15,1%).

Так, станом на 30.09.2010 р. всіма вкладниками недержавних пенсійних фондів було сплачено 887,3 млн. грн. пенсійних внесків, що на 17,6% більше, ніж на кінець 2009 року (або на 132,7 млн. грн.). При цьому 95,7% загальної суми пенсійних внесків надійшло від юридичних осіб, а 4,3% – від фізичних осіб. Пенсійні виплати (одноразові та на визначений строк) станом на 30.09.2010 р. становили 143,8 млн. грн., збільшившись за 9 місяців 2010 року на 59,6%.

Недержавними пенсійними фондами станом на кінець III кварталу 2010 року було здійснено пенсійних виплат (одноразово та на визначений строк) 42 873 учасникам та 1050 спадкоємцям, тобто 9,1% учасників від їх загальної кількості отримали пенсійні виплати станом на 30.09.2010 р.

Загальний обсяг активів, сформованих пенсійними фондами, станом на 30.09.2010 р. становить 1057,3 млн. грн. Всього за дев'ять місяців 2010 року активи недержавних пенсійних фондів зросли на 23,2% (або на 199,4 млн. грн.), у порівнянні з кінцем 2009 року (рис. 1).

Рис.1. Динаміка основних показників системи НПЗ за 2007–2009 рр. та 9 місяців 2010 р. [4, с. 5]

Загальна сума доходу, отриманого від інвестування пенсійних активів, станом на 30.09.2010 р. становила 359,2 млн. грн. (або 40,5 % від суми залучених внесків), збільшившись протягом 9 місяців 2010 року на 122,5 млн. грн. (або на 51,6 %).

Недержавний пенсійний фонд – це найбільш надійний спосіб забезпечити пенсійні виплати крім державного забезпечення, оскільки відповідно законодавства України недержавний пенсійний фонд не може бути оголошеним банкрутом. Над НПФ передбачений потрійний нагляд держави: Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг, Державною комісією із цінних паперів і фондового ринку,

Національним банком України. Ці органи контролюють НПФ у щоденному режимі й за необхідності можуть прямо впливати на роботу фондів для збереження накопичень громадян. Більше того, всі НПФ зобов'язані захищати активи від інфляції. Фонди інвестують власні активи та заощадження у вигляді пенсійних внесків у різні інструменти, вартість яких зростає в умовах інфляції. Держава встановила тверді вимоги до надійності таких інструментів і обмежує інвестиційні можливості НПФ, зобов'язуючи їх диверсифікувати інвестування. Кількість інвестиційних кошиків, у які розміщені накопичення учасників – показник надійності фонду [2, с. 15].

В Україні забезпечене безумовне право власності учасника НПФ на пенсійні заощадження. З моменту зарахування внеску на індивідуальний пенсійний рахунок учасника гроші стають його власністю. Ніхто інший не в праві розпоряджатися ними. Важливою особливістю недержавних пенсійних фондів в Україні є те, що якщо учасник незадоволений роботою фонду, то він має право в будь-який момент перевести свої накопичення до іншого фонду, який, на його думку, працює більш успішно.

НПФ забезпечують конфіденційність інформації щодо пенсійних накопичень. Без дозволу учасника або рішення суду, розкриття інформації заборонено. НПФ – це неприбуткове товариство, тому всі доходи розподіляються між його учасниками. Дохід щомісяця різний. Фондам заборонено гарантувати будь-який рівень прибутковості на майбутнє. Можна розкривати інформацію тільки про отримані результати [3, с. 74].

Метою інвестування пенсійних активів є, насамперед, збереження пенсійних заощаджень громадян. Тому стратегія інвестування недержавних пенсійних фондів є більш консервативною, ніж у інших фінансових установах.

Найбільш важливими проблемами, які носять соціально-економічний характер, що гальмують процес накопичень населення у НПФ можна виділити такі:

- ◆ недостатність інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення, роботодавців, громадських організацій та молоді щодо законодавства та пільгового оподаткування недержавного пенсійного забезпечення;
- ◆ низький рівень довіри населення до небанківських фінансових послуг;
- ◆ низький рівень доходів населення.

Для забезпечення подальшого динамічного розвитку недержавного пенсійного забезпечення через НПФ доцільно:

- ◆ активізувати роботу з висвітлення в місцевих засобах масової інформації законодавства та позитивного досвіду з недержавного пенсійного забезпечення;
- ◆ на державному рівні розробити комплексні заходи щодо стимулювання роботодавців до участі у НПЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лузгіна Л. Недержавні пенсійні фонди: чи є майбутнє? // Вісник ПФУ. – 2009. – № 3. – С. 18–19.
2. Бахмач А. Недержавні пенсійні фонди: статистика, перспективи // Вісник ПФУ. – 2008. – № 9. – С. 14–15.
3. Момотюк Л.Є. Роль недержавних пенсійних фондів у системі пенсійного забезпечення // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 71–77.
4. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення за 9 місяців 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn/npf_3kv_2010.pdf //

ПОСЛУГИ У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Значення ринку послуг за останні десятиріччя помітно зросло, як у внутрішній економіці, так і в світовій. Це пов'язано з нинішнім рівнем міжнародного поділу праці, соціально-економічними і науково-технічними досягненнями та потребами окремих країн. Сфера послуг є надзвичайно динамічною складовою розвитку світового господарства. Наприкінці ХХ ст. обсяги експорту послугами провідних ринкових країн зростали вдвічі швидше за обсяги товарного експорту. Значною мірою це зумовлювалося подальшою диференціацією попиту й індивідуалізацією потреб як виробництва, так і споживачів у побуті.

Торгівля послугами за своїми базовими економічними принципами переважно не відрізняється від звичайної товарної торгівлі. Так само, як у виробництві товарів, певні країни можуть мати відносні переваги у виробництві певних послуг і закуповувати інші послуги на міжнародному ринку. Міжнародна торгівля послугами є комплексом різних видів економічної діяльності. Транспортні, інформаційні, культурно-рекреаційні послуги, зв'язок, кредитно-фінансові операції, страхування, операції з нерухомістю – це лише частка переліку сучасних послуг у системі міжнародної економічної діяльності [1].

Економічна глобалізація, а також розвиток регіональних інтеграційних процесів дедалі більшою мірою стирають кордони між «внутрішніми» та «закордонними» послугами, що також додає умовності будь-якій їх класифікації послуг за принципом національної юрисдикції чи належності до митної території певної країни. Тенденція до збільшення ролі послуг у світовій економіці веде до того, що серед провідних корпорацій світу з'являється дедалі більше компаній, які спеціалізуються на наданні послуг. Ті ж з них, які традиційно вважаються промисловими або переважно промисловими, розширюють спектр своєї діяльності за рахунок таких форм економічної активності, котрі класифікуються як послуги. Найяскравішим прикладом корпорації, що переважно спеціалізується на послугах, а саме на програмному забезпеченні, є відома американська компанія «Майкрософт». Проте великих «чистих» корпорацій, які займаються виключно послугами не існує: та ж сама «Майкрософт» є, водночас, і виробником товарів –

комп'ютерної техніки. Міжнародний рівень торгівлі послугами пов'язаний із деякими природними обмеженнями щодо номенклатури торгівлі. Так, велика кількість послуг технічно або через політичні причини не може переходити на міжнародний рівень. Це стосується, наприклад, побутових, комунальних послуг, сфери соціального страхування тощо [2, с. 118–120].

У процесі торгівлі послугами, на відміну від торгівлі товарами, держава, з одного боку, може відігравати більшу роль, а з іншого – навпаки, навіть втрачати важелі ефективного контролю над економічними процесами. Такі галузі як транспорт, і передусім його інфраструктура, зв'язок, охорона здоров'я, наука, освіта та ін., перебувають, як правило, в частковій, а інколи навіть у переважаючій державній власності. Не дивно, що в певних галузях сфера послуг захищається державою від іноземної конкуренції більш активно, ніж сфера матеріального виробництва. Зниження і навіть втрата державою контролю над міжнародною торгівлею послугами, пов'язані з ускладненням формальної реєстрації послуг, і передусім інформаційних, які надходять через Інтернет [3, с. 189–190].

Торгівля послугами відіграє особливу роль у міжнародній економічній діяльності України. Особливості участі України в міжнародній торгівлі послугами ХХ–ХХІ ст. традиційно зумовлювалися тим, що вона до певної міри компенсувала негативне сальдо загального торговельного балансу країни. Це відбувалося завдяки наявності таких особливо важливих для торгівлі послугами переваг міжнародної економічної діяльності, як сприятливе географічне розташування, наявність розгалуженої транспортної інфраструктури та рухомого складу. Цей транспортний потенціал, навіть з урахуванням його кризового стану, може, порівняно з переважною частиною економіки, розглядатися як достатньо потужне джерело валютних надходжень.

Для оптимізації національного механізму регулювання державою ринку послуг необхідне комплексне узгодження цілей розвитку окремих галузей і структурних підрозділів економіки. Це залежить від загальної інтеграції країни до євроструктур, міжнародних торговельних об'єднань.

На сучасному етапі світовий ринок послуг як галузевий товарний ринок поки що не становить органічної системи, а лише розвивається в напрямку цілісності, перебуває у фазі становлення. Це підтверджують такі процеси та явища, як незбалансованість упродовж тривалого часу попиту і пропозиції у багатьох галузях послуг, значні відмінності в тарифах на однакові види послуг, відсутність глобальної системи регулювання торгівлі послугами, а також єдиної класифікації послуг, яка існує в товарній торгівлі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Романків І. Аналіз розвитку ринку послуг в сучасній світовій економіці / І. Романків [Електронний ресурс] // Наукові записки. – 2005. – Вип. 14. – Режим доступу: http://www.library.tane.edu.ua/images/nauk_vydannya/NfJNjZ.pdf
2. Новицький В.Є., Мартинюк О.В., Руденко Ю.М. Міжнародна економічна діяльність України: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисципліни. – К.: КНЕУ, 2003. – 260 с.
3. Крамченко Р.А. Державне регулювання сфери послуг / Р.А. Крамченко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.6. – С. 188–196.

РОЛЬ ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

На сучасному етапі спостерігається інтенсивне поширення інформаційних технологій, ідей, продуктів, систем у всьому світі, чим забезпечується інтернаціоналізація господарської діяльності. В цьому процесі проявляються як позитивні ознаки – поширення міжнародного досвіду, що приводить до зростання і національної, і світової економіки, так і негативні – коли інтелектуальні та інноваційні ресурси одних країн присвоюються іншими [1].

Реалізація заходів на підтримку міжнародної науково-технологічної кооперації трансферу технологій, захисту вітчизняної продукції на внутрішньому ринку та її просування на зовнішній ринок проголошено в Україні одним із основних принципів державної інноваційної політики [2, с. 3].

Утвердження в нашій країні інноваційної моделі соціального та економічного розвитку визначається як стратегічний орієнтир, який в умовах глобалізаційних викликів призначений сприяти підвищенню ефективності використанню інтелектуального потенціалу країни, всіх її людських і природних ресурсів, забезпеченню підвищення конкурентоспроможності національної економіки, досягненню сталого розвитку та підвищенню добробуту всього населення України.

Серед численних проблем інноваційного розвитку головними є проблеми трансферу технологій та захисту інтелектуальної власності, бо саме вони чи не найактивніше проявляють себе в умовах міжнародної інтеграції і є найбільш вразливими від зовнішніх зазіхань, а з іншого боку, вони виступають досить впливовим фактором розвитку інноваційної діяльності, зокрема інноваційної інфраструктури.

Трансфер технологій – це передача технологій, об'єктами якої виступають наукові і науково-технічні результати та об'єкти права інтелектуальної власності, зокрема винаходи, корисні моделі, комп'ютерні програми, ноу-хау тощо. Особливу роль призначені відігравати високі технології, які розроблені на основі новітніх наукових знань, а за своїм технічним рівнем перевищують кращі вітчизняні та іноземні аналоги і спроможні забезпечити передові позиції на світовому ринку [3, с. 1]. До основних форм трансферу технологій належать продаж технологій у матеріалізованому вигляді, продаж патентів і

ліцензій, спільне проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт тощо. Формами міжнародної передачі технологій виступають патентні угоди, ліцензійні угоди, ноу-хау, інжиніринг тощо. Здійснюючи таку діяльність, центри трансферу технологій реалізують свої можливості у зміцненні іміджу України на світовому і європейському рівнях як держави зі значним науковим і освітнім потенціалом. Центри трансферу технологій належать до мережі тих нових елементів інноваційної інфраструктури [4], які призначені сприяти подальшому розвитку інноваційної інфраструктури шляхом забезпечення взаємодії між науково-дослідними організаціями та внутрішніми і зовнішніми ринками технологій. Процес трансферу технологій реалізується шляхом ефективного використання науково-технічного та інтелектуального потенціалу України, технологічного виробництва продукції, охорони майнових прав на вітчизняні технології на території держав, де планується або здійснюється їх використання, розширення міжнародного науково-технічного співробітництва у цій сфері.

Вкрай негативні структурні зміни в економіці, непослідовність державної інноваційної політики призвели до того, що в Україні формуються тенденції переміщення інтелектуального потенціалу нації в ці країни. У подоланні такої загрозливої тенденції визначна роль відводиться процесу трансферу технологій.

В епоху глобалізації процес переміщення об'єктів інтелектуальної власності пов'язаний із порушенням прав інтелектуальної власності. Значна частина потенційно значимих винаходів українських винахідників з'являється в зарубіжних країнах без визначення їх належності до України. Мають місце факти неконтрольованої передачі за кордон новітніх розробок українських вчених, які створені за державні кошти [5].

За таких обставин особливої актуальності набирає завдання щодо створення і реалізації системного підходу в захисті прав інтелектуальної власності. На захист прав інтелектуальної власності спрямоване конституційне положення, згідно з яким кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності [6, ст. 41]. Цілісну основу захисту прав інтелектуальної власності закладено в Цивільному кодексі України, за яким кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого права інтелектуальної власності. До форм захисту кодекс включає державну реєстрацію об'єктів права інтелектуальної власності; засвідчення такого права державними охоронними документами (диплом, свідоцтво, патент) чи ліцензіями; договори, які є обов'язковими для виконання тощо [7, ст. 321, 423, 426, 458, 474, 485]. У разі порушення права

інтелектуальної власності його захист здійснюється не лише в порядку, визначеному цивільним законодавством, а й шляхом адміністративного чи кримінального переслідування [8, ст. 51-2; 9, ст. 176, 177].

Національна проблема захисту прав інтелектуальної власності тісно пов'язана з проблемами міжнародної гармонізації законодавства у цій сфері. Україна приєдналася до більшості існуючих угод і конвенцій у сфері захисту інтелектуальної власності, серед яких особливе місце посідає Конвенція про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності. Основними функціями Всесвітньої організації інтелектуальної власності є допомога в розробці заходів, розрахованих на поліпшення охорони інтелектуальної власності у світі та гармонізації національних законодавств у цій галузі; надання технічної та юридичної допомоги в галузі інтелектуальної власності; сприяння укладанню міжнародних угод у сфері охорони інтелектуальної власності; збирання і поширення інформації, що стосується охорони інтелектуальної власності; здійснення і заохочення досліджень у цій галузі та опублікування їх результатів; забезпечення діяльності служб міжнародної охорони інтелектуальної власності. Україна стала членом Всесвітньої організації інтелектуальної власності у 1980 р. [10, с. 526–527].

Забезпечити стабільний інноваційний розвиток в умовах глобалізаційних викликів Україна може лише за умов ефективної стратегічної інноваційної політики. Перш за все необхідно, щоб зовнішньоекономічна діяльність України була спрямована на високотехнологічний експорт. Рівень інноваційного розвитку знаходиться в прямій залежності від підвищення добробуту громадян. Тому, як свідчить світовий досвід, до пріоритетних завдань інноваційного розвитку належить подолання економічної нерівності населення. У розширенні міжнародного науково-технічного співробітництва важливі завдання покладаються на трансфер технологій, завдяки якому підвищуються можливості ефективного використання інноваційного потенціалу і забезпечується більш надійний захист інтелектуальної власності. Щоб забезпечити рівноправне входження України в науково-технічний простір країн Європи нормативно-правова база України інтеграційної спрямованості має формуватися у відповідності з тенденціями, що спостерігаються у світі.

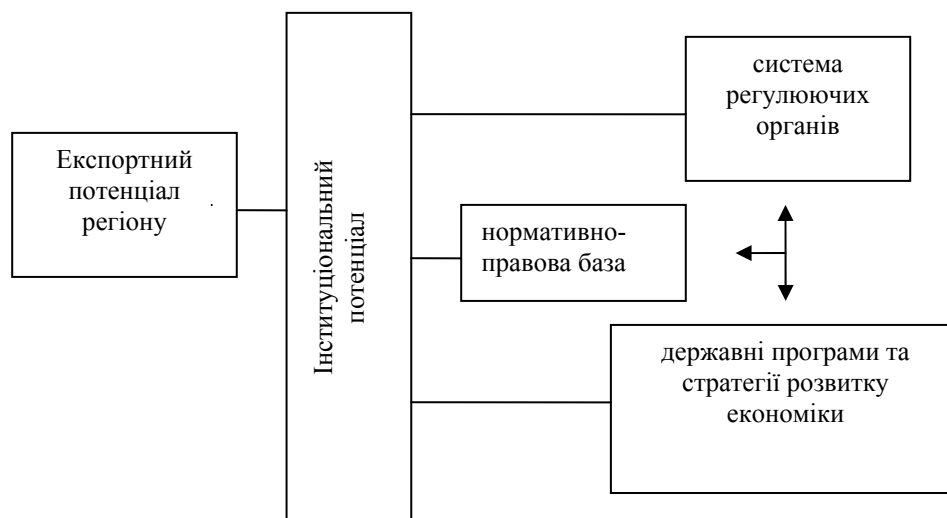
ЛІТЕРАТУРА

1. Геєць В.М., Семиноженко В.П. Інноваційні перспективи України. – Харків: Константа, 2006. – 272 с.
2. Закон України „Про інноваційну діяльність” від 04.07.2002 р. за № 40-IV (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
3. Закон України „Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій” від 14.09.2006 р. № 143-V [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
4. Державна цільова економічна програма „Створення в Україні інноваційної інфраструктури” на 2009–2013 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 14 травня 2008 року за № 447 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
5. Проект „Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pir.dp.ua/uploads/StrategizInnovRazvitiyaUkr.doc
6. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1013.3.8&nobreak=1>
7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року N 435-IV (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7.12.1984 р. № 8073-X (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
9. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
10. Юридична енциклопедія. – К.: Видавництво „Українська енциклопедія М.П. Бажана”, 1998. – Т. 1. – С. 526–527.

РОЛЬ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У НАРОЩУВАННІ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

У сучасних умовах посткризового розвитку світової економіки, коли все помітніше проявляється тенденція до відновлення обсягів експортних операцій як складової зовнішньоторговельної діяльності, набувають актуальності питання удосконалення та реформування відносин у системі державного регулювання експортної діяльності на національному і регіональному рівнях.

Нині процес нарощування експортного потенціалу регіону вимагає наявності необхідного інституціонального забезпечення (Рис.1), яке включає нормативно-правову базу; систему регулюючих органів, які здійснюють державне управління експортом; державні програми розвитку.

Рис.1. Схема структури інституційного потенціалу регіону

Сучасний розвиток торговельних відносин України та її регіонів показує, що ефективність використання експортного потенціалу, перш за все, визначається досконалістю нормативно-правової бази, яка обумовлює правовий режим для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, зокрема підприємств-експортерів, результативністю укладених міжнародних угод про співпрацю регіону, повноваженнями місцевих органів влади у формуванні та реалізації регіональної політики

в міжнародній сфері. Розглядаючи систему законодавства, що регулює зовнішньоекономічну діяльність у частині експортних операцій, слід зауважити, що вона об'єднує закони та інші нормативно-правові акти, які безпосередньо розглядають питання щодо регулювання у цій сфері, а також ті юридичні акти, які регулюють інші види діяльності, але містять і правові норми, що стосуються експорту [1, с. 172]. На основі визначення основних напрямків регулювання і контролю за експортною діяльністю в Україні, нормативно-правові акти, що її регламентують, доцільно об'єднати в такі групи: група А визначає принципи здійснення зовнішньоекономічної діяльності в Україні; група Б встановлює порядок здійснення валютних операцій; група В регламентує організацію митного контролю; група Г включає оподаткування і облік експортних операцій. Останнім часом через зростання рівня конкурентних вимог істотно підвищилася роль нормативів із проведення стандартизації та сертифікації продукції, що вносить суттєві зміни в інституціональне поле регулювання експорту.

Таким чином, дослідивши зовнішньоекономічне законодавство в Україні, ми виявили існування понад 300 нормативно-правових актів різного рівня у тому числі, близько 70 законів України, майже 40 указів Президента України та 60 постанов Кабінету Міністрів України, які інколи суперечать один одному. Така кількість, різноманітність і неузгодженість нормативно-правових актів свідчить про недосконалість структури системи зовнішньоекономічного законодавства [2, с. 42]. При цьому близько 100 нормативно-правових акти прямо або опосередковано стосуються формування, нарощування і реалізації експортного потенціалу на різних рівнях економічної системи.

Проаналізувавши сучасний стан правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності, нами виявлено, що законодавству України з питань регулювання експортних операцій як форми реалізації експортного потенціалу регіону притаманні ті ж самі недоліки, які характерні для всього чинного законодавства, зокрема: нестабільність та внутрішня суперечливість законодавчих актів; диспропорція у співвідношенні законів та підзаконних актів; відсутність механізмів реалізації нормативних актів.

Водночас Міністерство економічного розвитку та торгівлі України розробило проекти нормативно-правових актів, дія яких спрямована на нарощування експортного потенціалу, з метою проведення єдиної політики розвитку експорту та підтримки вітчизняних підприємств у просуванні товарів на зовнішніх ринках. Серед них необхідно виділити такі документи:

1. Проект Закону України «Про державну фінансову підтримку експорту», який передбачає економічне стимулювання експорту шляхом впровадження системи кредитування та страхування експорту.

2. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану першочергових заходів підтримки експорту» на основі використання бюджетних коштів та інших джерел фінансування.

Впровадження запропонованих інструментів сприятиме вдосконаленню структури експорту, зниженню ризиків, пов'язаних з експортом товарів українського походження, розширенню ринків збуту українських товарів, збільшенню доходів вітчизняних виробників, що позитивно вплине на зростання надходжень до державного бюджету [3].

Для виконання функцій, пов'язаних із регулюванням зовнішньоекономічної діяльності, в тому числі експортної, в кожній країні створюється відповідна система державних органів із чітко визначеними завданнями, функціями та повноваженнями. До органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності на рівні країни належать Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство економічного розвитку та торгівлі України, Національний банк України, Державна митна служба, Антимонопольний комітет, Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі, торговельно-економічні місії у складі закордонних дипломатичних установ України. Спеціалізованим державним органом, діяльність якого сприяє формуванню експортної політики України, підвищенню експортного потенціалу національної економіки, захисту державних інтересів та інтересів українських експортерів на зовнішніх ринках є Рада експортерів (далі – Рада), що створена при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України. Результати роботи Ради є неоднозначними, оскільки з другої половини 2008 р. не було проведено жодної наради, а ефективність реалізації вже прийнятих рішень складно оцінити. З метою поглиблення економізації зовнішньої політики нашої держави в середині березня 2011 р. при Міністерстві закордонних справ був створений аналогічний підрозділ – Рада експортерів, яка дублює низку функцій торговельно-економічних місій та вже діючої Ради.

На рівні регіону регулювання експортних операцій належить до компетенції місцевих та обласних Рад народних депутатів України та їх виконавчих і розпорядчих органів (Управління зовнішніх зносин та зовнішньоекономічної діяльності); територіальних підрозділів (відділень) органів державного управління зовнішньоекономічною діяльністю України (Управління НБУ; територіальна митниця; Державна податкова адміністрація та Спеціалізована Державна податкова інспекція по роботі з великими платниками податків; обласне територіальне відділення Антимонопольного комітету України;

територіальне відділення «Стандартметрологія»); недержавних органів управління зовнішньоекономічною діяльністю (територіальна торгово-промислова палата; регіональний союз промисловців і підприємців; валютні, товарні, фондові біржі тощо) [4; 5, с. 114].

Невід'ємною частиною інституціональної складової експортного потенціалу регіону є розробка програмних та прогнозних документів. Аналіз розроблених в Україні програм економічного розвитку як держави в цілому, так і її окремих регіонів (які включають в себе положення щодо розвитку зовнішньоекономічних зв'язків та здійснення зовнішньоекономічної діяльності), виявив їх здебільшого декларативний характер. За даними Мінекономіки в 2008 р. із 212 затверджених державних програм тільки 29 відповідали вимогам діючого законодавства, а третина взагалі не фінансувалась [6, с. 13]. Таким чином, доцільно законодавчо закріпити механізм практичного втілення положень існуючих програм та здійснювати контроль за їх виконанням, що дозволить перейти від разових форм сприяння експорту в регіонах до їх упорядкованої й планової державної підтримки.

На нашу думку, нарощуванню експортного потенціалу регіону заважає не стільки слабкий ефект від практичної імплементації програмних і стратегічних документів щодо підтримки виробників-експортерів, скільки бюрократичні перепони в самій державі, зокрема, складність митних процедур та недосконале податкове законодавство. Нині Україна, за оцінками Світового банку, посідає 145 місце в світі серед 183 країн за умовами ведення бізнесу та 134 з-поміж 139 країн за розвитком та якістю інституціональної складової у індексі глобальної конкурентоспроможності [7; 8], що свідчить про негнучкість та слабку адаптивність інституціональної структури, що у свою чергу перешкоджає позитивним змінам в економіці й добробуті населення.

Таким чином, нарощування експортного потенціалу регіону вимагає оцінки та удосконалення інституціональної складової на основі впровадження територіально диференційованої зовнішньоторговельної політики, чіткого розподілу повноважень між структурними підрозділами регіональних та державних органів влади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Опришко В.Ф. Міжнародне економічне право: Підруч. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2003. – 311 с.
2. Ашурков О.О. Структура зовнішньоекономічного законодавства / О.О. Ашурков: Матеріали Четвёртой междунард. науч.-практ. интернет-конф. [Экономико-правовые исследования в XXI веке: Практика применения Хозяйственного кодекса Украины и направления развития правового регулирования

хозяйственных отношений (к 7-й годовщине принятия Хозяйственного кодекса Украины)], (23–30 марта 2010 г.). – Институт экономико-правовых исследований НАН Украины, 2010. – С. 39–46.

3. Данилишин Б. М. Сприяння ефективній реалізації експортного потенціалу України є одним з найважливіших елементів політики Уряду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>.
4. Рум'янцев А.П., Рум'янцева Н.С. Зовнішньоекономічна діяльність: Навч. посібник. – К.: ЦУЛ, 2004. – 377 с.
5. Скрыбина Д.С. Реформування інституціональних засад державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України / Д.С. Скрыбина // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2010. – №3. – С. 114–119.
6. Блинов А.В. Паучиха в янтаре / А.В. Блинов // Эксперт. – 2009. – № 14. – С. 13.
7. Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine>.
8. Режим доступу: <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>.

ТЕОРИЯ ПОСТИНДУСТРИАЛЬНОГО ОБЩЕСТВА И ЕЕ НЕДОСТАТОЧНОСТЬ ДЛЯ ПОНИМАНИЯ СУТИ ГЛОБАЛЬНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ

В последние несколько десятилетий все человечество претерпевает значительные фундаментальные изменения. Вследствие данного факта, для того, чтобы осуществлять социально-экономические трансформации в переходную эпоху глобализации, необходимо осмыслить всю целостность и суть происходящих процессов. Одной из теорий, пытающейся дать это понимание является концепция постиндустриального общества.

Концепция постиндустриального общества не обладает той монолитной целостностью и единым логическим каркасом как марксистское направление. Она представляет собой скорее собирательное понятие, как результат анализа различных аспектов современного общества.

Во-первых, сторонники теории постиндустриального общества, «основываются на материалистическом подходе к исследованию общественных явлений» [1, с. 105]. Особенно ярко это выражается в том, что у большинства исследований в рамках данной концепции прослеживается технологический детерминизм в понимании развития человеческой цивилизации. Именно технологические изменения представляются стержневым элементом социального прогресса. Поэтому и суть современных трансформаций они видят в разрезе технологической революции, связанной, с изменением, прежде всего, в средствах хранения и получения информации.

Во-вторых, основные исследователи постиндустриального общества делят общественное развитие на три огромных периода. У Д. Белла это доиндустриальное, индустриальное и постиндустриальное общество. Э. Тоффлер, в свою очередь, выделяет общество «первой», «второй» и «третьей» волны. К тому же, можно выделить сторонников родственной постмодернистской концепции, также делящих общество на три периода – премодерн, модерн и постмодерн, но уже на основании некоторого среза культурной составляющей. Также можно отметить и другие подобные классификации.

Д. Белл проводит свою классификацию по четырем главным критериям: «по преобладающим ресурсам, методу производственной

деятельности, организации технологии и характеру построения отношений человека и природы» [2, с. 198]. В свою очередь Э. Тоффлер выделяет периоды развития общества на основании «доминирующих источников энергии, ресурсов, характера трудовой деятельности, роли информации и политической системы» [3].

В-третьих, в то же время, не существует единого мнения, что за общество рождается в результате современных трансформаций. Например, многие представители, в том числе родоначальники постиндустриальной концепции считают, что постиндустриальным можно назвать общество, где в экономике приоритетным становится не производство материальных продуктов, а доминирование услуг, где теоретическое знание, а также образованность населения становятся основой внедрения нововведений и повышения качества жизни. Одновременно данное общество можно определить как цивилизацию, где центральную роль играют знания, которые, к тому же, являются новым господствующим и «самым демократичным источником власти» [4, с. 9] по сравнению с силой и деньгами.

В то же время утверждается, что, несмотря на все принципиальные отличия постиндустриального общества от всех предыдущих этапов, элементы индустриальной и доиндустриальной систем, как и само материальное производство не исчезают, а продолжают существовать. Просто создается новое актуальное измерение хозяйственной системы.

Несмотря на всю масштабность глобальных трансформаций, многие исследователи выделяют более конкретные основные черты нового общества. Например, по мнению Д. Белла, ими являются:

- А). Центральная роль теоретического знания.
- Б). Создание новой интеллектуальной технологии.
- В). Рост класса носителей знания.

Как мы видим, три первые черты самым непосредственным образом связаны с приоритетом развития науки и знания, результатом чего становятся технологические изменения. В связи с тем, что основным фактором производства, даже в узком, экономическом смысле, становится не труд, земля или капитал, а знания, современную экономику можно назвать экономикой знаний, а общество – обществом знаний. К тому же, знания уже не подчиняются закону стоимости, в классическом смысле слова, то есть их производство и использование выходит за узкие рамки рыночных отношений. В то же время, в переходный период к постиндустриальному обществу, сфера рыночных отношений распространяется и на знания, но, очевидно, что это временное явление.

Г). Переход от производства продуктов имеющих материально-вещественное выражение к производству услуг. Это проявляется в том,

что большинство населения западных стран занято в производстве услуг, доминирующими становятся не добывающая и обрабатывающая промышленность, а третичный сектор. Но, более глубоким, по нашему мнению, является следующая черта.

Д). Изменения в характере труда. «Если прототип нового общества не может быть найден в определенном типе труда, центральным пунктом становится характер новых отношений, проявляющихся во взаимодействии или общении, в диалоге личностей... Тот факт, что люди (в общественном производстве) сегодня общаются с другими людьми, а не взаимодействуют с машинами, является фундаментальной характеристикой труда в постиндустриальном обществе» [5, с. 220].

В то же время, по мнению В.Л. Иноземцева, не правильно определять человеческую активность с помощью классического понятия труда. Более адекватным представляется выделения трех видов человеческой активности – инстинктивная деятельность (преобладающая на первичных этапах существования человека), труд (сознательная деятельность, необходимая для удовлетворения физиологических и социальных потребностей, которая есть реакция человека на внешнюю среду) и творчество или труд в широком смысле слова (как деятельность по реализации самого себя, имеющая внутренние корни, глубинно осознанна). Таким образом, «переход от инстинктивной деятельности к труду был важнейшим фактором прогресса общества, в то время как трансформация труда в творчество оказывается не менее фундаментальным фактором, обеспечивающим прогресс личности» [1, с. 219].

В дополнение к вышесказанному нужно отметить, что многие представители, разделяющие постиндустриальную концепцию, называют формирующееся общество постэкономическим. Другими словами, экономика в новом обществе не будет играть решающей, актуальной роли, которую мы наблюдаем последние несколько столетий. А это, в свою очередь, вызовет трансформации фундаментальных основ хозяйственной жизни – преодоление стоимости, частной собственности и эксплуатации в их классическом виде, особенно в процессе развития творческой деятельности. Первые шаги этого процесса мы наблюдаем уже сегодня.

В целом, постиндустриальная теория крайне обширна и разнообразна, хотя и имеет определенный методологический фундамент. Но, как нам кажется, несмотря на все ее достоинства, для анализа глобальных трансформаций и сути нового этапа развития общества она не совсем подходит.

Во-первых, хотя масштаб исследования постиндустриальной теории крайне обширен, очевидно, что и его не достаточно. Представляется, что

трансформации происходят на самом глубинном уровне развития жизни, затрагивающим сами основы человеческого существования. Вследствие этого, чтобы понять суть данного процесса, нужен масштаб и глубина исследования, превосходящие те, что мы наблюдаем в постиндустриальной концепции.

Во-вторых, методологические принципы постиндустриальной теории таковы, что они рассматривают преимущественно материальный аспект глобальных изменений, с акцентом на технологических, экономических, социально-структурных и политических трансформациях. Тем не менее, с кардинальными изменениями общества, появлением новой, актуальной структуры и увеличением важности нематериальной составляющей, более сущностными представляются внутренние изменения человеческой цивилизации. А те аспекты, которые анализирует постиндустриальная теория, представляются скорее предпосылкой, но не подлинным содержанием нового общества.

В-третьих, большинство постиндустриальных исследований еще не впитали передовые достижения естественных и общественных наук, а также принципы постнеклассического знания. Это приводит к не совсем адекватному (часто механистическому) пониманию сути человека и общества, а также перспектив их развития. В результате, постиндустриальная теория часто отражает внешнее проявление глобальных трансформаций, но не их суть.

ЛИТЕРАТУРА

1. Иноземцев В.Л. За пределами экономического общества: Научное издание. – М.: «Academia»-«Наука», 1998. – 640 с.
2. Bell D. The Cultural Contradictions of Capitalism. – NY.: Basic Books, 1976. – 301 p.
3. Тоффлер Э. Третья волна. – М.: «Издательство АСТ», 1999. – 784 с.
4. Тоффлер Э. Метаморфозы власти. – М.: «Издательство АСТ», 2001. – 669 с.
5. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. – М.: Academia, 1999. – 956 с.

*ПРОХОРОВА В.М., асистент
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ НОВОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Стратегічною метою зовнішньої політики України є європейська інтеграція. У цьому контексті вирівнювання регіонального розвитку є, безумовно, вимогою європейської моделі розвитку держави.

Звертаючись до учасників засідання Ради регіонів 24 січня 2011 року, Президент України Віктор Янукович наголосив, що саме ефективна регіональна політика стане засобом посилення економічних реформ та максимального наближення її результатів до кожної людини: «...мова йде про нову регіональну політику, що покликана поєднати завдання економічної реформи і модернізації країни з завданнями розвитку регіонів» [1].

Результатом засідання Ради регіонів стало прийняття рішення про створення Державного фонду регіонального розвитку. Даний проект запроваджено у відповідність створенню Європейським Союзом Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР), який, зокрема, фінансує інфраструктурні проекти.

У контексті використання досвіду реалізації регіональної політики Європейського Союзу доцільно звернути увагу на формулювання мети ЄФРР, зазначеної у статті 160 Договору про заснування Європейського Співтовариства: «Європейський фонд регіонального розвитку має на меті допомогти у подоланні головних регіональних дисбалансів у межах Співтовариства. Тому ЄФРР сприяє скороченню розриву між рівнями розвитку різних регіонів і зменшенню ступеню відставання найменш розвинених регіонів, як сільських, так і міських, занепадаючих промислових регіонів, районів із географічними або природними перешкодами, як то острови, гірські райони, рідко населені та прикордонні регіони» [2].

ЄФРР фінансується з бюджету Європейського Союзу, враховуючи розподіл асигнувань, що виділяються, в межах відповідних бюджетних періодів. Діяльність ЄФРР базується на таких принципах:

- ◆ концентрації ресурсів у регіонах та групах регіонів, що цього потребують, до яких у Європейському Союзі належать: структурно відсталі регіони, промислові регіони, що прийшли в занепад, сільськогосподарські райони та райони з низькою щільністю населення);

- ◆ характеру фінансування як довгострокової програми, а не одноразового проекту;
- ◆ встановлення відносин партнерства між Європейською Комісією, національним урядом та місцевою і регіональною владою;
- ◆ першочерговості, коли фінансування на рівні Європейського Союзу доповнює, а не замінює ресурси, які асигнуються на національному рівні;
- ◆ субсидіарності – здійснення управління ресурсами на тому рівні, на якому існує можливість отримати максимальний ефект: регіональному, національному чи загальноєвропейському.

Розподіл асигнувань з ЄФРР базується на заявках країн, що входять до Європейського Співтовариства, надаючи можливість швидкого реагування на проблеми регіонального розвитку, що виникають. Фонд здійснює фінансування проектів з економічного розвитку (або диверсифікації), створення нових робочих місць, інвестування в промисловість, інфраструктуру, підтримки малих та середніх підприємств, наукових досліджень та розробок, туризму та навчання. Розподіл витрат між сферами в межах однієї програми регіонального розвитку залежить від характеру соціально-економічних проблем розвитку регіонів, пріоритетів економічного розвитку, які визначаються урядом відповідної країни.

Сучасний стан соціально-економічного розвитку регіонів України обґрунтовує необхідність вдосконалення шляхів та методів вирішення проблем регіонального розвитку та інструментів його фінансового забезпечення.

Рішення про створення Державного фонду регіонального розвитку урядом України обґрунтовує необхідність розв'язання цілої низки актуальних питань, серед яких доцільно виділити такі:

- ◆ формулювання мети фонду;
- ◆ визначення завдань і напрямків діяльності фонду;
- ◆ з'ясування структури фонду;
- ◆ визначення джерел формування ресурсів фонду;
- ◆ правове забезпечення діяльності фонду;
- ◆ опрацювання механізму використання ресурсів фонду.

Правомірно зазначити, що метою створення Державного фонду регіонального розвитку є забезпечення динамічного, збалансованого, соціально-економічного розвитку регіонів України та створення рівних можливостей громадян усіх регіонів України в реалізації своїх соціальних і економічних прав та сприяння розвитку їх людського потенціалу.

Державний фонд регіонального розвитку відповідатиме за фінансування проектів локального розвитку, що мають стратегічне значення для країни, у тому числі:

- ◆ фінансування будівництва доріг, енергетичних і житлово-комунальних мереж, інших об'єктів інфраструктури;
- ◆ інвестування у створення нових робочих місць, насамперед, у регіонах з високим рівнем безробіття;
- ◆ надання фінансової підтримки для підприємств малого та середнього бізнесу, діяльність яких зосереджена у пріоритетних сферах розвитку кожного регіону.

Узагальнення досвіду створення та ефективності функціонування Європейського фонду регіонального розвитку надає можливість зазначити про доцільність побудови та організації роботи Державного фонду регіонального розвитку за дворівневою структурою:

- ◆ перший рівень – Державний фонд регіонального розвитку;
- ◆ другий рівень – регіональні фонди регіонального розвитку.

На рівні Державного фонду регіонального розвитку правомірно здійснювати акумулювання коштів для фінансового забезпечення реалізації стратегічних напрямків соціально-економічного розвитку регіонів.

Після здійсненого аналізу та оцінки розроблених на регіональному рівні програм та проектів доцільно здійснювати їх фінансування, спрямовуючи ресурси до відповідного регіонального фонду регіонального розвитку.

Важливим питанням фінансового забезпечення механізму реалізації нової регіональної політики України є визначення джерел формування ресурсів Державного фонду регіонального розвитку. З'ясування цього питання передбачає затвердження на законодавчому рівні змін до системи оподаткування України.

Ефективність Державного фонду регіонального розвитку залежить значною мірою від чіткого та прозорого механізму використання його ресурсів.

Враховуючи визначені урядом нові стратегічні напрямки регіонального розвитку економіки України та її сучасний стан, який характеризується значними територіальними диспропорціями, питання фінансового забезпечення стратегічних проектів регіонального розвитку і міжрегіонального фінансового вирівнювання набувають актуального значення. При формуванні фінансових механізмів реалізації нової регіональної політики доцільним є врахування досвіду Європейського Союзу з обов'язковою адаптацією до умов України, а також вітчизняної науки і практики з урахуванням набутих досягнень, традицій і особливостей.

Вдосконалення фінансових механізмів реалізації нової регіональної політики через створення Державного фонду регіонального розвитку сприятиме усуненню бар'єрів на шляху динамічного соціально-економічного розвитку регіонів, вирівнюванню територіальних диспропорцій їх розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виступ Президента України на засіданні Ради регіонів. Прес-служба Президента України Віктора Януковича. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/19183.html>.
2. Договір про заснування Європейського Співтовариства від 25 березня 1957 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eu-directory.ea-ua.info/index.php?act=show&doc_id=1&id=74

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ КВАЗИРЕНТА КАК ДОХОД ОТ МАНИПУЛЯТИВНЫХ АНТИЧЕЛОВЕЧНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

В современном хозяйственном развитии вопросы исследования ренты и квазиренты выдвигаются на одно из ведущих мест в экономической науке в свете поиска источников решения многих острейших социальных проблем в глобализирующемся мире. Мы определяем ренту как разновидность дохода, получаемого в результате *действительных* практик человека по *продуктивному* освоению материально-физических свойств природы (земельная рента, горная рента и пр.); *квазиренту* – как разновидность дохода от *виртуально-манипулятивной* сознательной деятельности человека, в основании которого лежит *непродуктивное* изменение материально-физических свойств природы. Рентные отношения возникают там, где формируются и реализуются экономические отношения между собственниками определенных *инфраспецифических* ресурсов и субъектами их использования по поводу создания, распределения и перераспределения рентных доходов [1, с. 40].

Интеллектуальная рента возникает в том случае, когда интеллект используется в процессе *продуктивной* деятельности *во благо* человека; если же продуктивной деятельности *нет* или ее удельный вес весьма незначительный, то следует говорить об интеллектуальной *квазиренте*. Переход от интеллектуальной ренты к интеллектуальной квазиренте следует рассматривать как кардинальную смену аскезы напряженного интеллектуального творчества первопроходческих дерзаний более легким делом поисков готовых решений на гигантском складе Интернета. «Эпоха напряженного интеллектуального накопления сменилась легкой эпохой интеллектуального потребления готовых идей и решений. Жрецы творчества превращаются в жуирующее сословие, разделяющее с другими сословиями современного потребительского общества установки «игрового стиля жизни» [4, с. 468]. Если в этом плане провести анализ современной интеллектуальной ренты, которым живет ныне научное общество, то предстает картина, где «данная рента весьма напоминает известные игры финансового сообщества с краткосрочным спекулятивным капиталом. «Интеллектуальная рента», столь сильно влияющая на цену товара (сегодня она достигает около 70 % его стоимости), воплощает не столько качественно новые

технологические решения на основе использования фундаментального знания, сколько дизайнерские ухищрения в области формы. За новый дизайн, улучшающий престижный «имидж» товара, потребителю предлагают платить в несколько раз дороже» [4, с. 468]. Этот факт говорит о том, что сегодня в цене вовсе не фундаментальное знание, а всего лишь манипулятивное искусство, не имеющее никакого отношения к производственному продуктивному принципу. «Прежде в основе новых рынков лежали, как правило, новые технологические открытия, рождающие качественно новые промышленные изделия. Сейчас вместо этого мы имеем преимущественно экспансию нового оформления. Старые технологические решения продаются потребителю в новой форме, при всех ухищрениях дизайна и вездесущей рекламы» [2, с. 332–333]. Интеллектуальная рента здесь превращается в квазиренту и формируется не на фундаментальном, а на манипулятивном знании, обращенном к изменчивой и манипулируемой чувственности потребителя. Эта квазирента носит *паразитарный* характер, ибо она возникает из игры на человеческих прихотях и слабостях [2, с. 333], она не созидает в продуктивном плане чего-нибудь, а всего лишь требует *перераспределения доходов потребителя*, часть из которых и становится источником интеллектуальной квазиренты.

Проблема получения интеллектуальной квазиренты особенно интересна в финансовом секторе, а вернее в сфере финансомики, оторвавшейся от реального сектора экономики и порождающей рентные доходы, получаемые от использования интеллектуальных усилий и решений в сфере *виртуальных финансовых технологий*. В докризисный период в сфере финансомики посредством манипуляций с различного рода финансовыми индексами, весьма оторванными от состояния реальной экономики, сознательно «надувались» финансовые пузыри в виде деривативов, которые можно прямо характеризовать как инструментарий финансово-интеллектуальной квазиренты, а когда грянул мировой финансово-экономический кризис, то финансисты-манипуляторы сумели убедить правительства стран потратить громадные суммы на вытаскивание из кризисного состояния банков и других финансовых институций, которые своими безответственными действиями и породили сам кризис. Практически это означает, что правительства сознательно увеличили величину финансово-интеллектуальной квазиренты за счет всего общества, прежде всего налогоплательщиков, но проблему выхода из кризиса не решили. Это и понятно, ибо нельзя выйти и кризиса посредством тех методов, которые его породили.

Еще одним весьма важным и все шире распространяющимся источником интеллектуальной квазиренты становится ее «создание» в

сфере современного *постмодернистского образования*, сознательно превращаемого в весьма поверхностный и упрощенный процесс информированности-обучения студентов несколькими практическими приемами или методами действий в одной из профессиональных областей, которые основаны на осколочном знании-«мировоззрении», насаждаемом в сфере современного среднего и высшего образования. *Информационно разрозненные сведения*, которыми «вооружают» сначала школьника, а затем и студента университета, не только не дают целостного понимания Универсума, но основываются во многом на мнимо-научных знаниях, весьма далеких от реальности, а поэтому неизбежно *искажающих* ее восприятие в сознании студентов. Но такого рода отрывочные *информационные сведения* (не знания!), не подчиненные формированию целостного миропонимания, в условиях вездесущих рыночных купле-продажных отношений, которые экономической наукой насаждаются как единственно прогрессивные и значимые для общественного (не просто лишь экономического) развития и которыми все в большей степени охватывается сфера образования, продаются по весьма высокой цене. В такой цене доля, так называемой, интеллектуальной квазиренды весьма велика и, по всей видимости, превышает те 70 %, о которых речь шла выше. Тем самым, на наш взгляд, можно говорить об *образовательной интеллектуальной квазирендe*, которая, способствуя обогащению отдельного слоя предпринимателей от образования, наносит непоправимый вред человеку и обществу, ибо способствует процессу явного постмодернистского расчеловечивания, а также и углублению полисистемного кризиса, охватившего глобализирующийся мир.

Можно, на наш взгляд, также говорить и о *маскультурной интеллектуальной квазирендe*, которую получают технологи и исполнители сферы постмодерновой, по сути античеловечной культуры, в основании которой также лежит био-социо-духовное расчеловечивание, сознательно направленное на расщепление, упрощение и оглушение сознания масс, переориентацию его на искусственно создаваемых кумиров и идолов гедонистически-гламурного мира потребления. Под «соусом» достижения и якобы участия в этом гламурном мире «культуры» насаждаются размягчающее мировосприятие, житие в виртуальном мире грез, сверкающий образ жизни звезд, на деле являющиеся манипулятивными технологиями отвлечения массового сознания от реальных социально-острых и напрягающихся проблем реального бытия, а также и методами прямого разрушения способностей к критической мыслительности (монотонные ритмичные удары в бубен шаманов приводят к тому, что уже через несколько минут вовлеченный в ритуал человек утрачивает

способность к логическому мышлению и адекватному восприятию реальности). Противостояние маскультуры классической культуре, впитывающей высочайшие образцы человеческого дара-творчества, усиливается античеловечно направляемыми средствами массовой информации, в пространстве которых программы, посвященные культурной и образовательной, научно-просветительской тематике сжимаются как шагреновая кожа, а лучшее время во все разрастающихся размерах предоставляется агрессивно-отупляющей рекламе и различного рода примитивным шоу-проектам, направленным на возбуждение в человеке природных инстинктов и упрощенных желаний. При этом доходы маскультуры, СМИ (средства массовой идиотизации – Н.Б. Шулевский), умопомрачительно возрастая, говорят о том, что данный вид интеллектуальной квазикультуры выходит на передний план и способствует расширению сферы паразитарных, контрпродуктивных технологий, способствующих процессам деградации и расчеловечивания, противостоящих осознанию и реализации императива выживания человечества.

Коммерциализация сферы образования и культуры, превращаясь в мощную сферу интеллектуального квазикультурного получения, определенным образом переплетаются, взаимосвязаны и взаимодополняются как единый ряд манипулятивных технологий расчеловечивания человека и мира. «Коммерциализация культуры, – писал А.С. Панарин, – приводит не только к вымиранию и вытеснению таких институтов высокой культуры как театр, филармония, национальная библиотека и университет. Она знаменует собой неслыханный во всей истории человеческой цивилизации реванш устной речи над письменной, вульгаризованной спонтанности над культурным усилием... Коммерческая культура адресована самой примитивной стороне человеческого существа, она поощряет инстинкты в ущерб разуму и морали» [2, с. 126]. Контрпродуктивность интеллектуальных квазикультурных отношений способствуют усилению искоренения наряженной миропостижительной деятельности человека, распаду и игнорированию человеческих ценностей и Большой культурной традиции, подчинению примитивизирующейся деятельности индивидов критериям прибыльности и продажности, усилению служебно-подчиненного и функционального характера действий людей самоценности упрощений и инстинктов, явно направленных против самой жизни.

В начале XXI в. явно произошел перекосяк в интеллектуально-культурных отношениях за счет умаления общественной значимости интеллектуально-продуктивных жизнестроительных технологий и агрессивного распространения контрпродуктивных интеллектуальных технологий расчеловечивания, породивших в возрастающих размерах

интеллектуальную квазиренту, ставшую могучим орудием наступления экономической власти на власть духовную. В большой мере этому способствовала экономическая наука и экономическое образование с их моделью экономического человека. А.С. Панарин писал: «Экономический человек» сегодня готов кастрировать национальную культуру, тщательно выбраковывая все то, в чем он подозревает некоммерческое воодушевление и мужество самодостаточности. Он готов искоренить культуру самоценных форм, всюду заменив ее функциональной прикладной культурой, постоянно памятующей о пользе и отдаче. Плодить титанов такая культура не в состоянии» [2, с. 128]. Не экономический человек и его расширяющиеся интеллектно-квазирентные отношения, а человек-хозяин, использующий рентные доходы во благо человека и человечества должны стать главным субъектом-объектом экономических исследований в качественно обновленном методологическом поле жизнедеятельностного анализа с тем, чтобы понимать «постиндустриальное общество как возвращение из «постчеловеческого» мира в человеческий» [3, с. 100] и выработать практические рекомендации возрождения и развития хозяйства не ради прибыли, а ради Человека и прав самой Жизни.

ЛИТЕРАТУРА

1. Задорожный Г.В., Кацуба А.В. Рента и квазирента как феномены современного хозяйственного развития (методология анализа) // Социальная экономика. – 2009. – № 3–4. – С. 36–41.
2. Панарин А.С. Искушение глобализмом. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. – 416 с.
3. Панарин А.С. Реванш истории: Рос. стратег. инициатива в XXI веке. – М.: Русский мир, 2005. – 432 с.
4. Панарин А.С. Стратегическая нестабильность в XXI веке. – М.: Алгоритм, 2003. – 560 с.

ФАКТОРИ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ

Ефективність функціонування національної економіки значною мірою залежить від рівня соціально-економічного розвитку регіонів, які вирізняються галузевою, територіальною та функціональною диференціацією, що передбачає формування системи управління розвитком кожного окремо взятого регіону країни. Забезпечення комплексного і гармонійного функціонування регіону з обґрунтуванням організаційних, економічних та інституційних важелів ринкових перетворень є предметом теоретичних досліджень в системі управління регіональним розвитком.

Система управління регіональним розвитком є основою теорії та методології державної регіональної політики та включає організаційні, юридичні, економічні та фінансові аспекти життєдіяльності регіонів. Все більш актуальними є завдання узгодження державних та місцевих пріоритетів щодо функціонування виробництва і соціальної сфери, системи розселення, експлуатації природно-ресурсного потенціалу територій, становлення ринкових механізмів управління. Регіональний розвиток – це структурна модифікація виробничої та соціальної функції регіону у процесах територіального поділу праці на ринкових принципах з метою поліпшення якості життя населення з обов'язковим врахуванням та поєднанням геополітичних, макроекономічних, загальнонаціональних, галузево-функціональних та регіональних інтересів [1, с. 7–8].

Показник якості життя населення регіону можна вважати інтегральною характеристикою регіонального розвитку. Якість життя населення, як економічна категорія, має якісне і кількісне вираження, може суттєво відрізнитися у територіальному аспекті, їй притаманна просторова диференціація і вона формується під впливом певної системи умов і чинників. Економічний і соціальний розвиток регіонів впливає на низку чинників якості життя населення.

Сукупність факторів якості життя поділяють на дві групи: загальні та регіональні. Загальні пов'язані з державним регулюванням соціально-економічних явищ і процесів та однаково стосуються всіх регіонів країни. До цієї групи належать: конституційні права і гарантії, соціальна,

демографічна, економічна та екологічна політика держави. До регіональних належать ті умови і чинники якості життя населення, що за якісними і кількісними характеристиками суттєво відрізняються у регіональному розрізі, а саме: історичні, соціальні, демографічні, економічні, природо-екологічні, психологічні, політичні та соціокультурні [2, с. 286–281].

Історичний фактор якості життя населення визначається історією розвитку певної території і позначається на формуванні суспільства, впливає на традиції і побут населення і формує регіональні відмінності у способі життя населення. Найважливішими соціальними факторами є рівні розвитку сфери охорони здоров'я та освітнього комплексу регіону. Рівень розвитку медичної сфери характеризується системою лікувальних, лікувально-профілактичних, санітарно-протиепідемічних та інших медичних установ, багатьма видами соціального забезпечення, відпочинку та фізичної культури. Стан здоров'я (не лише фізичного, а й духовного) населення регіону є соціально-демографічним чинником якості життя. Освіченість населення (зокрема, рівень грамотності) – один із показників інтегрального індексу якості життя – індексу людського розвитку [3]. Демографічні фактори якості життя населення регіону визначають процеси відтворення населення (народжуваність, смертність), віково-статеву структуру населення, міграцію населення, формування сім'ї та сімейних відносин.

До економічних факторів якості життя населення регіону належать: рівень реальних доходів населення, економічне зростання (спад), рівень зайнятості та умови праці, рівень науково-технічного прогресу. Фактор природно-ресурсного потенціалу можна характеризувати як економічний та природо-екологічний. Найважливішими природо-екологічними чинниками якості життя населення регіону є: клімат, якість довкілля (рівень забруднення повітря, водного середовища, ґрунтів, лісів; рослинний і тваринний світ), ступінь акустичного, електромагнітного та радіаційного забруднення. До цієї сукупності факторів необхідно зарахувати і ризик виникнення у регіоні екологічних катастроф. До природо-екологічних чинників належать рівень екологізації технологій та рівень екологічної освіти населення. Умови проживання населення формуються під впливом багатьох чинників, у тому числі природо-екологічних та екістичних (чинників розселення), що характеризуються системою розселення (видами поселень, їхньою щільністю та людністю), рівнем урбанізації (часткою міського населення), рівнем розвитку транспортної інфраструктури (щільністю та якістю шляхів сполучення, частотою та зручністю пасажирських перевезень), рівнем доступу населення до адміністративних (обласних та районних) центрів, щільністю та скупченістю населення регіону.

Серед психологічних факторів якості життя населення необхідно виокремити людські потреби, цінності та менталітет народу. Потреби кожної людини є індивідуальними і можуть суттєво відрізнятися якісно та кількісно. Відповідно, ступінь задоволеності потреб та задоволеність якістю життя у різних регіонах може відрізнятися. Важливим психологічним чинником якості життя населення є рівень безпеки особистості, що визначається об'єктивними (рівень злочинності та охорони правопорядку, гарантії держави щодо соціального забезпечення, соціальне страхування тощо) і суб'єктивними (впевненість у завтрашньому дні, довіра до правоохоронних органів тощо) характеристиками. Інформованість населення регіону – політичний та соціокультурний чинник якості життя. Поряд із доступом до правдивої інформації, іншими соціокультурними чинниками якості життя населення регіону є релігійність населення, розвиток літератури, культури та мистецтва, наявність бібліотек, театрів, кінозалів, музеїв та інших культурно-мистецьких закладів.

Отже, чинники якості життя населення регіону діють у системній сукупності та мають регіональну диференціацію. У системі управління соціально-економічним розвитком регіону доцільним є застосування аналізу впливу сукупності факторів на якість життя населення регіону як складової ефективності регіонального розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Долішній М., Мошенець О. Ринкові механізми регіонального управління // Регіональна економіка. – 2001. – №1. – С. 7–17.
2. Теслюк Р. Умови та чинники якості життя населення // Вісник Львів. ун-ту. – 2007. – Вип. 34. – С. 286–291
3. Людський розвиток в Україні: 2003 рік (колектив авторів) / Щорічна науково-аналітична доповідь / За ред. Е.М. Лібанової. – К., 2004. – 290 с.

ОСОБЕННОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО СЕКТОРА В УКРАИНЕ И ИРАКЕ

Изученные источники по государственному регулированию энергетического сектора [1, 2, 3] показывают, что система государственного влияния развития этого сектора определяется очень многими внутренними и внешними факторами. Большинство ведущих украинских, российских и западных ученых отмечают в качестве внешних факторов, прежде всего, ситуацию на мировом энергорынке. В этом плане ведущую роль на глобальном нефтяном рынке играет международный картель ОПЕК. Динамика цен на сырую нефть глобального рынка представлена на рис. 1. Кривая цены показывает независимость ее изменений от отдельных государств. На нее влияют многие события глобального характера: разрушительные землетрясения, военные конфликты в странах-экспортерах нефти, газа и другие. К внутренним факторам национального хозяйства каждой страны относится, прежде всего, структура национального хозяйства, где ведущую роль играют базовые энергоемкие отрасли. В Украине к ним относится производство чугуна, стали, отрасли, связанные с высокой металлоемкостью (железнодорожный транспорт, коммунальное хозяйство, производство минеральных удобрений, строительных материалов и др.). Кроме того, период до 2050 г. будет характеризоваться существенными структурными изменениями в потреблении первичных энергоресурсов. Это относится как к производству электроэнергии, так и к обеспечению двигателей внутреннего сгорания возобновляемыми видами топлива (биотопливом).

Государственное регулирование энергетическим сектором в Украине состоит из системы нормативных актов по инновационно-инвестиционному развитию, регулированию цен, таможенных пошлин и тарифов, что, в конечном счете, влияет на цену потребления тепловой и электрической энергии хозяйствующими субъектами во всех сферах деятельности, жилищно-коммунальным комплексом и домохозяйствами страны.

За последние 20 лет (с 1990 по 2010 гг.) в различных странах мира использовались неодинаковые методологические подходы и набор экономических механизмов регулирования энергетического сектора. Наиболее развитая система сложилась в США [1, 2].

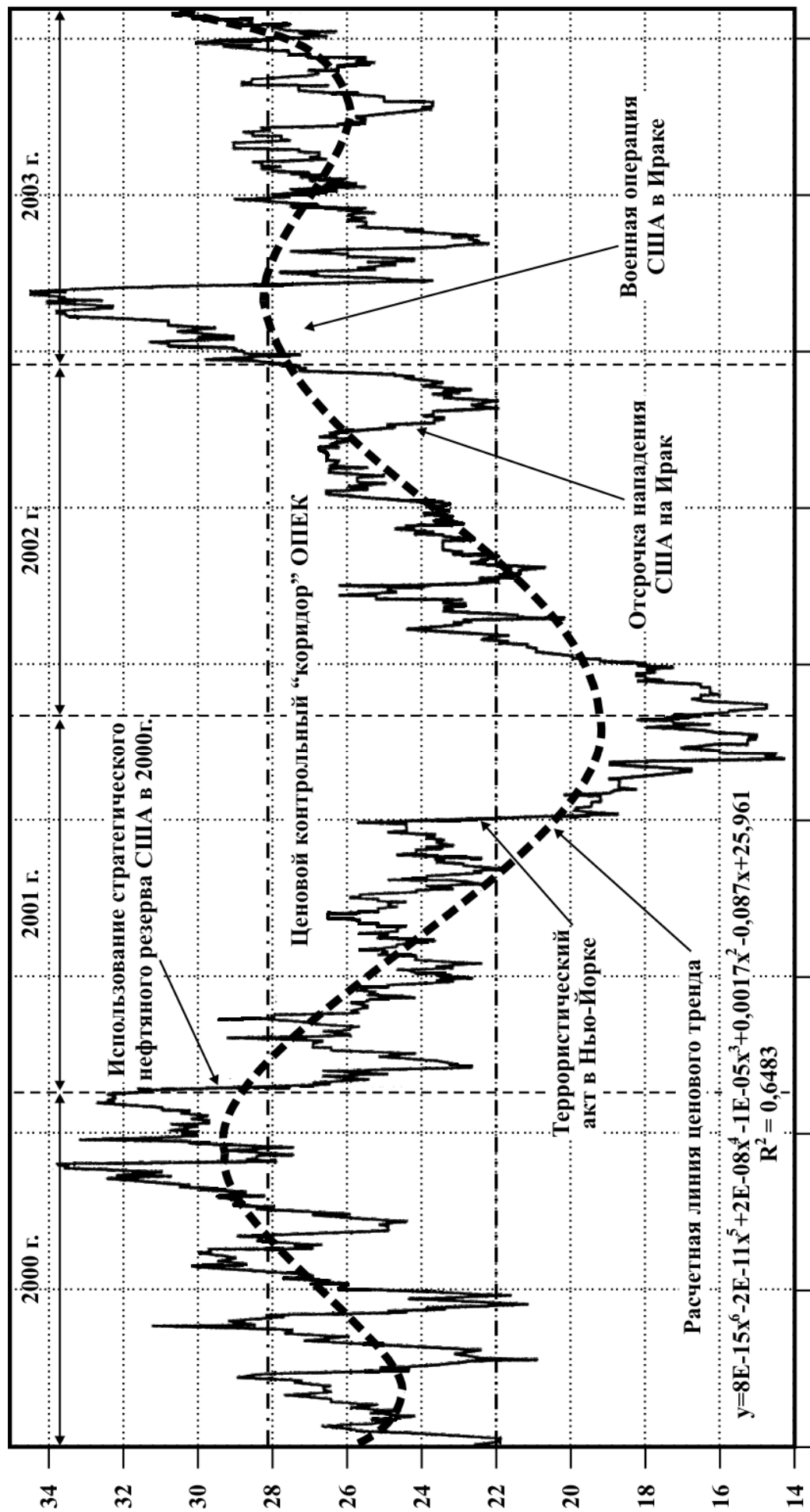

Рис. 1. Динамика цен на сырую нефть по индексу "WTI" за 2000–2003 гг. (в долл. за барр) [1, с. 154]

Исследование показало, что нефтяной рынок, формирующий цены на бензин, дизельное топливо и мазут в Украине, в настоящее время испытывает влияние двух основных внешних факторов:

- ◆ ситуации на мировом рынке нефти, которая в значительной мере определяется циклическими колебаниями развития мировой экономики и стратегией стран международного картеля ОПЕК (табл. 1);

Таблица 1

Отличительные особенности в энергетическом секторе национального хозяйства Украины и Ирака, определяющие методы и механизмы государственного регулирования (авторская разработка)

№ п/п	Основные факторы, влияющие на механизмы государственного регулирования	Отличительные особенности	
		Ирак	Украина
1.	Основные экспортные отрасли	Нефть в системе ОПЕК	Энергоемкие сырьевые отрасли (продукция черной металлургии, химической отрасли и др.)
2.	Степень влияния государства на увеличение добычи первичных энергоресурсов	Регулируется решениями ОПЕК под влиянием конъюнктуры мирового энергорынка	Стимулируется стремлением к энергетической независимости от импорта. Обеспечивается полностью государством
3.	Наличие гидроэлектростанций	В настоящее время электроэнергия ГЭС занимает незначительный удельный вес	Возможности производства электроэнергии на ГЭС р. Днепр почти освоены. Гидроэнергетика малых рек не имеет перспектив значительного роста
4.	Наличие атомных электростанций	Атомные ЭС отсутствуют и в обозримой перспективе их строительство не планируется	Атомные ЭС дают значительную часть электроэнергии. Их модернизация по образцу мировых лидеров снизит себестоимость электроэнергии при повышении экологической безопасности*
5.	Уровень освоения возобновляемых энергоресурсов	Находится в начальной стадии освоения. Отсутствует информация об оценке потенциала этого вида	Приняты целевые программы с ориентацией на доведение до европейского уровня (20% электроэнергии). Имеет широкую перспективу развития

* Экологическая катастрофа на АЭС в марте 2011 г. в Японии резко повышает роль государства в этом вопросе.

- ◆ макроэкономической ситуацией в энергоемких отраслях внутри стран, где собственные нефтеперерабатывающие заводы самостоятельно устанавливают долгосрочные отношения с российскими нефтедобывающими компаниями по переработке нефти в Украине и распределению готовой продукции между поставщиками сырья и украинскими агентами этого рынка.

Существенную роль в системе государственного регулирования энергетического сектора Украины занимает поиск эффективного использования сформированной в прежний исторический период развития широкой транзитной газотранспортной системы. Важность и сложность этой составляющей определяется, с одной стороны, прямой зависимостью ее эксплуатации от российского газа, для транспортировки которого она создавалась. С другой стороны, привязкой цен на газ и на его транспортировку по территории Украины к ценам мирового рынка нефти.

Регуляторные функции государства на указанные основные составляющие энергетического сектора, на наш взгляд, могут эффективно использоваться при соблюдении следующих исторически проверенных в развитых странах Европы исходных принципов:

- ◆ обеспечение государством расширения стран-импортеров нефти и газа в контексте повышения энергетической независимости страны;
- ◆ наращивание бюджетного финансирования всей цепи инновационного развития этого сектора от фундаментальных исследований до геолого-разведывательных работ с целью повышения коэффициента полезного действия использования собственного энергетического сырья, увеличения добычи первичных энергоресурсов и расширении сферы и объемов использования возобновляемых энергоресурсов;
- ◆ постоянном совершенствовании системы дифференцированной поддержки малообеспеченных слоев населения при формировании стабильной ценовой тарифной политики на тепловую и электрическую энергию как через услуги жилищно-коммунального комплекса, так и на самих рынках отдельных видов энергоресурсов (угля, газа, нефтепродуктов и др.).

Эти принципы не могут выходить за рамки принятых международных организаций, подписанных Украиной, включая те, которые находятся в стадии публичного обсуждения, но еще не приняты. Поскольку экологические последствия функционирования традиционного энергоемкого национального хозяйства не соответствует экологическим нормативам, принятым в мире за последние 5–7 лет.

ЛИТЕРАТУРА

1. Корнеев А.В. Государственное регулирование в энергетике США / А.В. Корнеев. Институт США и Канады. – М.: Наука, 2004. – 156 с.
2. Юсим В.О системе прямого управления макроэкономическим развитием / В. Юсим, В. Косолапов // Экономист. – 2010. – № 12. – С. 7–18.
3. Разумнова Л. Мировой рынок нефти: механизм ценообразования в период третьего "мирового шока" / Л. Разумнова, Н. Светлов // МЭ и МО. – 2010. – № 2. – С. 17–24.

**РЕЗУЛЬТАТЫ ТРАНСФОРМАЦИИ И СФЕРЫ АПК –
КЛЮЧЕВОЙ ФАКТОР СТАБИЛИЗАЦИИ
ПРОДОВОЛЬСТВЕННОГО РЫНКА
(НА МАТЕРИАЛАХ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ)**

Конкурентоспособность содержательна только в случае уже существующего товара, имеющего определенную долю рынка. Ценовая конкурентоспособность продовольствия определяется себестоимостью сырья.

Причиной снижения прибыльности выращивания сельскохозяйственных культур в Харьковской области является не только высокая себестоимость их производства (из-за несовершенства агротехнологий и, как следствие, низкой урожайности культур), но и низкие цены реализации продукции, уровень которых в значительной степени зависит от каналов ее реализации.

За период 1990–2009 гг. произошла полная переориентация направлений реализации продукции растениеводства с канала «перерабатывающие предприятия» – 90–100 % (в 1990 г.) в зависимости от культуры, на реализацию по «другим каналам»: от 48,4 % при реализации сахарной свеклы до 99,0% при реализации сои (в 2009 г.), которые включают разные коммерческие структуры (табл. 1) [5].

При этом, населению (включая продажу и выдачу в счет оплаты труда) реализуется от 0 % (соя, сахарная свекла) до 5,3 % (картофель) произведенной продукции растениеводства (зерновых и зернобобовых культур – 0,5 %, масличных культур – 0,2 %). Непосредственно перерабатывающим предприятиям в 2009 г. сельскохозяйственными предприятиями Харьковской области было реализовано от 0 % (соя, картофель, овощи) и 2–4 % (разные виды зерновых культур) до 51,6 % (сахарная свекла), что свидетельствует о наличии посредников между производителями и переработчиками и потерю ими определенной части прибылей, особенно производителями. На рынке реализуется от 0,1 % (рапс) и 1–2 % (разные виды зерновых культур) до 44,4 % (бахчевые культуры) от общего объема реализованной сельскохозяйственными предприятиями региона продукции растениеводства в 2009 г.

На наш взгляд, негативным следует считать тот факт, что через такой канал реализации, как «биржи (аукционы)» хозяйства региона вообще не реализуют сельскохозяйственную продукцию, что

свидетельствует о неразвитости регионального аграрного рынка. Тем более, что через биржевые торги можно определить реальную рыночную цену сельхозпродукции, которая достаточно часто является значительно выше той, которую аграрии получают через остальные каналы реализации. Как результат, игнорирование канала реализации «биржи (аукционы)» приводит к потере сельхозпроизводителями части прибыли от реализации продукции и, соответственно, до снижения уровня ее рентабельности, что и наблюдалось в 2009 г. в Харьковской области. Как следствие, внутренние цены, прежде всего, на зерновые культуры и подсолнечник значительно отличаются от мировых, и испытывают значительные ежегодные колебания (что приводит в отдельные годы сельхозпроизводителей к значительным убыткам).

Таблица 1

Реализовано сельскохозяйственной продукции в Харьковской области по всем каналам

Наименование продукции	Реализовано, всего, тыс. т		2009 г. в % к 2008 г.	Структура реализации продукции (в % к общему объему продаж)				
	2008 г.	2009 г.		Перерабатывающие предприятия	населению (оплата труда)	оплата земельных и имущественных паев	на рынке	по другим каналам
Зерновые культуры, всего	2265,4	2120,4	93,6	3,0	0,5	5,1	1,1	90,3
в т. ч.								
пшеница	1276,0	1268,0	99,4	2,9	0,6	5,8	1,2	89,5
рожь	12,0	18,0	149,8	2,4	0,4	0,6	1,2	95,4
кукуруза	473,5	428,6	90,5	2,7	0,4	2,3	0,5	94,1
ячмень	443,4	325,5	73,4	4,0	0,4	7,1	1,2	87,3
Масличные культуры, всего	345,0	541,4	156,9	3,1	0,2	0,7	0,7	95,3
в т. ч.								
подсолнечник	296,3	500,0	168,7	3,2	0,2	0,8	0,6	95,2
соя	24,9	27,9	111,8	-	-	-	1,0	99,0
рапс	23,2	12,6	54,1	7,8	-	-	0,1	92,1
картофель	1,3	0,7	58,0	-	5,3	1,3	27,5	65,9
сахарная свекла	392,6	223,6	57,0	51,6	-	-	-	48,4
овощи	18,1	18,5	102,0	-	0,3	0,1	11,1	88,5
плоды и ягоды	6,0	2,7	44,8	20,8	0,4	0,1	19,0	59,7
бахчевые культуры	1,2	1,1	87,9	-	2,2	4,5	44,4	48,9
скот и птица	45,5	48,6	106,7	20,5	2,7	0,3	7,3	69,2
в т.ч. КРС	13,5	11,0	81,1	40,9	8,2	0,3	13,3	37,3
свиньи	8,2	9,9	120,5	54,6	3,7	0,8	11,4	29,5
птица	23,6	27,5	116,5	-	0,2	0,1	3,3	96,4
молоко	149,8	168,3	112,4	88,7	0,9	-	2,4	8,0
яйца (тыс. шт)	581,9	631,1	108,4	-	-	-	5,0	95,0
шерсть (ц)	0,2	0,2	100,0	49,5	-	-	-	50,5
мед (ц)	0,47	0,47	100,0	-	28,3	23,5	32,1	16,1

Так, в 2009 г. средние цены реализации сельскохозяйственной продукции в хозяйствах Харьковской области по сравнению с 2008 г. имели тенденцию как к значительному повышению (плоды и ягоды (+83,5 %), мед (+44,7 %), сахарная свекла (+26,3 %), масличные культуры (+22,1 %), так и значительного снижения (рожь (–36,8 %), бахчевые культуры (–27,3 %), ячмень (–11,7 %)) [3].

Кроме того, выбор разных направлений и каналов реализации сельскохозяйственной продукции хозяйствами Харьковской области приводит к значительной дифференциации в уровне сбытовых цен, а значит к разным финансовым результатам при тех же затратах на производство.

Так, наибольшую цену реализации зерновых и масличных культур в 2009 г. обеспечивали «другие каналы реализации» – 768,3 грн./т и 2188,5 грн./т соответственно, овощей – «рынок – через собственные магазины, палатки» – 5137,5 грн./т, скота и птицы в живом весе, картофеля и меда – «пайщики в счет арендной платы за земельные и имущественные паи» – 16583,5 грн./т, 1840,0 грн./т, 1804,5 грн./т соответственно (последнее является негативным явлением, так как путем завышения цен выше рыночных, сельхозпроизводители нивелируют государственные мероприятия по повышению размера арендной платы владельцам паев).

Самую низкую цену реализации зерновых, масличных культур и молока в Харьковской области в 2009 г. обеспечивал канал реализации «населению в счет оплаты труда» соответственно 574,6 грн./т, 1194,9 грн./т и 1616,6 грн./т (это является позитивным моментом, потому что повышает покупательную способность работников и является элементом реализации хозяйствами политики социально ответственного бизнеса).

Что касается такого канала сбыта продукции, как «перерабатывающие предприятия», следует отметить, что он обеспечивал цены реализации ненамного выше средних в 2009 г. только по молоку (1905,1 грн./т), КРС (9163,2 грн./т) и сахарной свекле (263,3 грн./т), что и объясняет тот факт, что этот канал реализации сельхозпродукции за время независимости Украины значительно потерял привлекательность для хозяйств отрасли.

Таким образом, развитие отрасли растениеводства Харьковской области за указанный период характеризовалось нестабильностью, значительным колебанием урожайности культур и их валового сбора, ростом себестоимости продукции и несовершенством каналов реализации сельскохозяйственной продукции. Это сопровождалось значительным колебанием цен реализации и снижением уровня рентабельности производства продукции. С учетом этого система государственного регулирования должна быть дифференцированной по видам продукции и широкой по формам стимулирования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Колесник Ю.В. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємств / Ю.В. Колесник // Економіка, фінанси, право. – 2010. – № 5. – С. 3–8.
2. Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції: Монографія / [авт. кол.: М. Бетлій та ін.]; за ред. О.М. Бородіної. – Ужгород: ІВА, 2006. – 496 с.
3. Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами: Стат. бюл. за 2009 рік / за заг. кер. Ю.М. Остапчука; Держкомстат України. – К., 2010. – 102 с.
4. Сільське господарство України: Стат. щоріч. за 2009 рік / за заг. кер. Ю.М. Остапчука; Держкомстат України. – К., 2010. – 369 с.
5. Статистичний збірник “Сільське господарство Харківської області за 2009 рік” / Харківське обласне управління статистики: Відповідальний за випуск Г.А. Хлудєєва. – Х., 2010. – 91 с.

РОЗВИТОК ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СПІВТОВАРИСТВА

Процес глобалізації, що охопив світову економіку в останні кілька десятиліть, все сильніше втягує господарство України в загальні тенденції світового соціально-економічного розвитку, а це, безумовно, призводить до розширення вітчизняних ринків збуту, застосування новітніх технологій та інновацій, зростання товарообмінних операцій між країнами. Як наслідок, постає потреба у високорозвиненій транспортній системі при інтеграції у європейську та світову економіку. У зв'язку із цим, транспортна система держави стає локомотивом ефективного входження України у європейське співтовариство.

Транспортна галузь охоплює не тільки доставку вантажів всередині країни, а й експортно-імпортні і транзитні вантажопотоки, які, як правило, здійснюються кількома видами (інтермодальні та мультимодальні перевезення) транспорту. Вимоги вантажовідправників та вантажоодержувачів до якості сервісу транспортних компаній постійно зростають. Саме тому зростає необхідність застосування сучасних методів логістики.

Відомо, що у кінцеву ціну товару входить вартість різноманітних послуг логістичних (які складають понад 15–20% цієї вартості) посередників, що займаються доведенням готової продукції від виробника до споживача. Застосування логістики на макрорівні, на думку експертів, дозволяє знизити рівень запасів на 30–50% і скоротити час руху продукції на 25–45%. Так, у розвинених країнах створення логістичних систем дозволило знизити загальні логістичні витрати на 12–35%, у тому числі зниження витрат на перевезення, сягнуло 20% [2].

Європейське Економічне Співтовариство будує свою концепцію розвитку транспортно-логістичної інфраструктури на інтермодальному підході, суть якого не в прямій конкуренції, а у взаємодії видів транспорту. Основними напрямками розвитку транспорту Європи вважаються:

- ◆ об'єднання національних транспортних мереж в єдину європейську структуру (програма TENs);
- ◆ інтеграція видів транспорту з метою формування інтегрованих систем, взаємодіючих видів транспорту на одному маршруті;
- ◆ вдосконалення і розвиток інтермодальних перевезень;

- ◆ розвиток високошвидкісних пасажирських і вантажних перевезень;
- ◆ перерозподіл доходів у рамках єдиного транспортного ринку;
- ◆ пріоритетний розвиток економічних та екологічно чистих транспортних засобів;
- ◆ забезпечення високого рівня безпеки та неухильне зниження ймовірності катастроф;
- ◆ висока професійна підготовка транспортних операторів та їх соціальний захист [3].

Відповідно, у Європі широко застосовуються п'ять категорій логістичних операторів 1PL – 5PL (Party Logistics). Тому, структуру європейського логістичного ринку послуг можна зобразити у вигляді 5-рівневої піраміди, в основі якої зосереджена найчисленніша група фірм – операторів, що надають послуги рівня 1PL (First Party Logistics). Вони спеціалізуються на окремих напрямках логістичного бізнесу – перевезенні, зберіганні та митному оформленні вантажів. Специфіка моделі сегменту 1PL полягає в тому, що діяльність цих компаній заснована на експлуатації власних матеріальних активів, а розвитку управлінських функцій приділяється значно менша увага. Тому з усіх можливих схем роботи на логістичному ринку 1PL – найбільш вартісна, оскільки вимагає постійних витрат на закупівлю нових вантажівок, вагонів, суден, будівництво складів тощо.

Наступну позицію займають транспортно-експедиторські компанії, які спеціалізуються на наданні 2PL-послуг (Second Party Logistics). Дана модель логістичного бізнесу задовольняє потреби вибагливіших клієнтів, які більше зацікавлені в тому, щоб отримувати різні види логістичних послуг від одного провайдера: доставку вантажів «від дверей до дверей», «точно в термін» та широкий спектр послуг безпосередньо на терміналі. Такий підхід відповідає міжнародній практиці, оскільки західні компанії прагнуть скорочувати кількість провайдерів, що спрощує процедуру контролю руху товару та знижує витрати кожної ланки логістичного ланцюга. Відповідно, учасники сегмента 2PL розширюють асортимент послуг і перекваліфікуються на мультимодальних операторів [2].

Сегмент ринку 3PL – це мережа транспортно-експедиторських та кур'єрських компаній, що вимагає суттєвого збільшення інвестиційного потенціалу для оренди і переоснащення складів, придбання автотранспорту тощо. 3PL-оператору доводиться розвивати логістичні активи, виходячи із запитів конкретного клієнта, наприклад, створення мережі дистрибуційних центрів з метою надання відповідних послуг замовнику. Разом з тим, управління комплексними проектами вимагає вміння одночасно оперувати як власними активами, так і активами підрядників, тобто, об'єднувати в одну систему велику кількість

різноманітних транспортних і складських об'єктів. Окрім того, логіст повинен віртуозно керувати складськими приміщеннями, які є основною ланкою будь-якого комплексного проекту.

Характерною особливістю 4PL-операторів є те, що вони не тільки організовують і керують всім ланцюгом вантажопотоку клієнта, але й надають консультаційні послуги з оптимізації виробничого процесу замовника. Тому їх частіше називають 4PL-консультантами, до них належать відомі європейські фірми-провайдери, такі як: CPCS, SCMO, BMT, Morpheus, Deloitte, Cargemini, and Accenture.

У світовій логістиці існує рівень 5PL (Fifth Party Logistics), або Е-логістика. 5PL – це управління всіма складовими єдиного ланцюга постачання вантажів за допомогою електронних засобів інформації [2], але зазвичай це «вищий пілотаж» навіть для західних провайдерів.

Значна кількість проектів у галузі транспортно-логістичної інфраструктури одержує фінансову підтримку ЄС через бюджет програми TENs (єдиної трансєвропейської мережі). Кошти у бюджет даної програми надходять з Європейського фонду регіонального розвитку, Фонду Згуртування, Європейського Інвестиційного банку, Світового банку, а також за сприяння державно-приватної співпраці.

На організацію економічного простору ЄС суттєво вплинуло його безпрецедентне розширення на Схід, що відбулося ще у 2004 р. Це посилює неоднорідність економічного простору, одночасно, відкриваючи Євросоюзу нові можливості, пов'язані з потужним територіальним та людським потенціалом країн, що приєдналися. Окрім кваліфікованої дешевої робочої сили ЄС отримав додаткові площі для розташування розподільчих центрів, та надання широкого спектру логістичних послуг. У результаті було створено велику кількість нових логістичних центрів. У Центральній і Східній Європі більшість розподільчих і складських приміщень застаріли для здійснення операцій прийому, зберігання, розміщення, перевантаження і розподілу вантажопотоків. Нові забудовники модернізували старі складські приміщення, та реконструювали логістичну систему [3].

У результаті, значна частина коштів з бюджету Європейських Фондів була спрямована в країни Центральної і Східної Європи. Протягом 2006–2010 рр. розмір інвестицій досяг 20,7 млрд. євро, а за період 2011–2015 рр. планується інвестувати 4,5 млрд. євро (табл. 1) [1].

Таблиця 1

Обсяг інвестицій в інфраструктурні проекти TENs мережі для країн Центральної і Східної Європи [1]

<u>Країна</u>	<u>2000/01</u>	<u>2002/03</u>	<u>2004/05</u>	<u>2006/10</u>	<u>2011/15</u>	<u>Загалом, млн. євро</u>
Болгарія	263,5	291,1	264,3	312,5	261,5	1392,9
Чехія	1467,6	2650,2	2936,1	4125,1	1537,5	12716,6
Естонія	106,2	169,3	177,5	195,9	0	649
Угорщина	823,3	1563,2	1365,6	2016,2	469,9	6238,2
Литва	39,1	37,6	68,0	149,2	37,1	331
Латвія	117,7	234,3	379,9	642,2	441,9	1816
Польща	833,8	1463,3	4365,7	9503,1	39,8	16205,7
Румунія	155,3	135,4	173,9	195,8	192,6	853
Словаччина	18,5	885,6	1312,3	2459,2	1313,0	5988,7
Словенія	572,2	680,2	717,1	846,2	174,4	2990,2
Разом	4397,2	6646,9	4458,6	1404,1	3154,7	

Показники табл. 1 свідчать, що рівень інвестицій у транспортно-логістичну інфраструктуру знизився до 1 % від обсягу ВВП. Фінансові надходження ЄС на період з 2007 по 2013 роки також зменшились. Незважаючи на це, розроблено нову програму JASPERS, яка є Спільною ініціативою Європейської Комісії, Європейського інвестиційного банку, Європейського банку реконструкції та розвитку для підтримки ключових інфраструктурних об'єктів у нових країнах-учасницях на шляху приєднання їх до європейської спільноти [1].

У зв'язку із цим, для успішної інтеграції транспортно-логістичного комплексу України в європейський простір, необхідна добре підготовлена і ефективна інформаційно-телекомунікаційна система, що об'єднає логістичні центри транспортних вузлів, здатних трансформувати різні інформаційні потоки в локальних, корпоративних, територіальних і глобальних (Internet) обчислювальних мережах на базі нових інформаційних технологій.

Отже, необхідно створити систему управління транспортними підприємствами, що своєчасно реагують на зміни як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, тим самим забезпечивши єдність як внутрішньої логістики кожного учасника перевезення, так і зовнішньої – при їх партнерській взаємодії в складі транспортно-логістичного комплексу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Irena Asakaite and Berk Celik Mapping of Logistics Infrastructure of Central and Eastern Europe for Automotive Industry [Електронний ресурс] // Graduate Business School // Master Thesis No. 2006:72.
2. Зайцев Е.Н. Разработка методологии синтеза комплексной системы управления смешанными перевозками с целью повышения эффективности транспортно-логистических систем при неопределенности факторов их взаимодействия. – СПб., 2006. – 356 с.
3. Рибчук А.В. Глобальна виробнича інфраструктура світового господарства: теорія практика: Монографія / А.В. Рибчук. – Дрогобич: Вимір, 2009. – 436 с.

МОТИВАЦІЯ В РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ

Малий бізнес у ринковій економіці – провідний сектор, що визначає темпи економічного зростання, структуру і якість валового національного продукту і розглядається як самостійна форма функціонування та розвитку продуктивних сил, що сприяє прискоренню структурної перебудови економіки, активізації науково-дослідницьких робіт, стимулює економічну конкуренцію та вирішує низку інших соціально-економічних проблем. У країнах із ринковою системою господарювання малі підприємства є наймасовішою, найдинамічнішою і найгнучкішою формою ділового життя.

В економіці України появі малого бізнесу передувало створення кооперативів у період з 1986 по 1990 роки. Саме вони й поклали початок розвитку малого підприємництва. Державна політика, спрямована на підтримку малого підприємництва та формування організаційно-економічних умов для його розвитку, почала формуватися після проголошення незалежності України. Зокрема, одним із шляхів виникнення малих приватних підприємств є мала приватизація. З 1992 р. до початку 1999 р. було приватизовано понад 45 тис. малих підприємств. Фактично, мала приватизація не стала суттєвим каталізатором підприємницької активності, як в інших країнах, тому що проводилась часто неефективно, без урахування інтересів нових власників та не була підкріплена низкою необхідних економічних реформ [1].

Малі підприємства реалізують підприємницький інтерес й ініціативу власника, який найчастіше є і керівником, і генератором ідей, і фінансовим керуючим. Відповідно, більшість рішень щодо діяльності даного підприємства ґрунтується на авторитетній думці власника-керівника. Свої особливості на малому підприємстві має мотивація, оскільки на таких підприємствах працюють люди творчі й ініціативні, які найгостріше відчують три потреби – влади, успіху, причетності [2].

Основними мотивами, що спонукають людину займатися підприємницькою діяльністю є:

- ◆ прагнення до забезпечення високого рівня власного добробуту;
- ◆ прагнення до самостійності та незалежності в діях;
- ◆ безробіття, неможливість працювати за колишнім місцем роботи;
- ◆ прагнення мати пристойний імідж, соціальний статус у суспільстві;
- ◆ потреба в реалізації своїх здібностей;

- ◆ властивість характеру, потяг душі;
- ◆ прагнення до легкої праці, що дає значні та швидкі результати;
- ◆ потреба зробити кар'єру;
- ◆ інтерес до економічної творчості, інноваційної діяльності, новинок;
- ◆ прагнення влади;

◆ **Складний етап трансформації суспільства**. відносин та певні ризики кризи потребують аналізу мотивації підприємницької діяльності, а також оцінки змін у ставленні населення до неї. Загальновідомо, що кожний вид трудової діяльності отримує певну оцінку з боку суспільства, а визначальними мотивами професійної діяльності є прагнення заробити більше грошей, можливість професійного зростання і потреба кар'єрного просування. Серед усіх категорій економічно активного населення домінує мотив матеріального статку, тобто забезпечення високого рівня власного добробуту. За даними соціологічних досліджень на важливість матеріального мотиву вказали 72 % безробітних та 84 % керівників підприємств, установ, організацій та їх підрозділів. За видом трудової діяльності значимість мотиву забезпечення високого рівня власного добробуту коливається від 60 % у самозайнятих до 79 % у підприємців. Друге місце в ієрархії мотивації підприємницької діяльності зайняв стимул, що пов'язаний з прагненням до самостійності та незалежності в діях. На це вказали як керівники підприємств, установ, організацій та підприємці, так і спеціалісти, наймані працівники підприємств державного сектора, наймані працівники приватних підприємств та самозайняті. Проте для працівників сільського господарства та промисловості, а також безробітних друге місце посідає такий мотиваційний чинник, як безробіття і неможливість працювати на колишньому місці роботи. Таким чином, безробітні та працівники сільського господарства і промисловості пов'язують процес переходу до підприємництва не з можливостями самореалізації, а з безвихідністю життя та загрозою втрати роботи. Цей факт потребує освітніх впливів на формування ринкових економічних стимулів щодо вибору індивідом трудових підприємницьких стратегій [3].

Підприємці, бізнесмени та фермери частіше за інші категорії економічно активного населення пов'язують стимули щодо підприємницької діяльності з такими мотивами, як прагнення мати пристойний імідж, соціальний статус у суспільстві та потреба в реалізації власних здібностей. Економічна свідомість підприємців визначається не тільки макросоціальними параметрами, а й мікросоціальними особливостями, які включають їх особистісні якості, економічні уявлення, переконання та цінності. У підприємців превалює ринковий тип економічної свідомості, який передбачає високий ступінь

економічної активності з боку особистості, розуміння нею того, що ринок пропонує можливості для підвищення добробуту відповідно до вкладених зусиль, знань, умінь, наявних компетенцій. Пріоритетність мотивів підприємницької діяльності залежить також від галузі економіки, де працює людина. Наприклад, працівники фінансової сфери, порівняно з працівниками інших галузей, найчастіше вважають, що людей спонукає до підприємництва прагнення до самостійності та незалежності в діях (52 %) та потреба в реалізації своїх здібностей (29 %), працівники торгівлі частіше вказують на прагнення мати пристойний імідж і соціальний статус у суспільстві (39 %) та потребу зробити кар'єру (19 %), а працівники сфери будівництва, відносно працівників інших галузей, частіше звертають увагу на такий мотив, як інтерес до економічної творчості, інноваційної діяльності та новинок (22 %) [3].

Таким чином, основу мотиваційної системи складають потреби, які є визначальним джерелом мотивації. Завдяки задоволенню потреб здійснюється поповнення життєвої енергії людини та формуються стимули її вдосконалення як необхідної умови подальшого розвитку економіки. Залежно від орієнтації на задоволення конкретної складової потреб формуються мотиви діяльності. Хоча самі потреби у процесі розвитку суспільства і досягнення успіхів у життєзабезпеченні мають тенденцію до видозміни в напрямі суспільного визнання, проте вони мають матеріальну основу, яка трансформується у форму грошового багатства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Роль малих підприємств в економічному розвитку країни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://referat.repetitor.ua/page=2&lang=ua>.
2. Половян О.В. Особливості управління малим підприємством // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 6. – С. 131–135.
3. Ноур А.М. Ставлення, готовність та мотивація економічно активного населення України до підприємництва як чинники потенційної трудової мобільності в умовах кризового стану ринку праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/usoc/2009_2/Pages %20 from%20121-131.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/usoc/2009_2/Pages%20from%20121-131.pdf).

РЕГРЕСІЙНА МОДЕЛЬ ЗАЛЕЖНОСТІ ІНФЛЯЦІЇ ВІД БЕЗРОБІТТЯ. МОДЕЛЬ ФІЛЛІПСА

Із економетричної теорії відомо, що найбільш дослідженою регресійною моделлю є лінійна. За даними експериментальних даних $x_1, x_2, \dots, x_n; y_1, y_2, \dots, y_n$ будується лінійна регресія

$$y = ax + b, \quad (1)$$

де

$$a = \frac{n \sum_{i=1}^n x_i y_i - \sum_{i=1}^n x_i \sum_{i=1}^n y_i}{n \sum_{i=1}^n x_i^2 - \left(\sum_{i=1}^n x_i \right)^2}, \quad b = \frac{\sum_{i=1}^n y_i - a \sum_{i=1}^n x_i}{n}, \quad (2)$$

Для цієї моделі можна побудувати надійні інтервали для коефіцієнтів a та b , коефіцієнт кореляції та інші оціночні величини.

Проте більшість економічних процесів описуються нелінійними регресійними моделями, один клас з яких зводиться шляхом заміни змінних до лінійної моделі. Такі моделі називаються квазілінійними. При обробці результатів квазілінійних моделей труднощів практично ніяких не зустрічається.

Другий клас нелінійних залежностей не зводиться до лінійних. При побудові регресійних залежностей для таких моделей зустрічаються проблеми, які не завжди можна ефективно розв'язати.

До таких залежностей належить регресійна модель Філіпса, яка інтерпретує залежність інфляції від безробіття.

$$y = -\alpha + \beta x^\gamma \quad (3)$$

В ній: α, β, γ – коефіцієнти, які потрібно обчислити за експериментальними даними; x – рівень безробіття; y – рівень інфляції.

Формула (3) належить до класу нелінійних залежностей, які не лінійаризуються, тобто, не є квазілінійною моделлю.

Пропонуємо один із методів оцінки коефіцієнтів α, β, γ , який ґрунтується на виборі найкращої моделі (3) порівняно з моделями $y = -\alpha + \beta x^m$, $m \in Q_+$, тим більше, що модель (3) в конкретній «інфляційно-безробітній» ситуації схожа дуже на квадратичну залежність.

Сформуємо основні положення метода і продемонструємо на конкретному прикладі.

1. Розглядаємо нелінійну регресію

$$y = -\alpha + \beta x^\gamma, \quad (4)$$

де γ – задане число, $\gamma \in Q_+$ (раціональні додатні числа).

2. Використовуємо заміну $z = x^\gamma$

3. Утворюємо множини чисел $x_1, x_2, \dots, x_n; z_1, z_2, \dots, z_n$, де $z_i = x_i^\gamma$ ($i=1, 2, \dots, n$)

4. Знаходимо залежність $y = az + b$, де коефіцієнти a та b знаходяться за формулами (2).

В результаті отримуємо нелінійну залежність $y = -\alpha + \beta x^\gamma$, де $\alpha = -b$, $\beta = a$, γ – задане число.

5. Обчислюємо величину середнього відхилення отриманої кривої від експериментальних даних

$$J(\alpha, \beta, \gamma) = \sum_{i=1}^n \left(y_i - (-\alpha + \beta x_i^\gamma) \right)^2.$$

Пункти 1–5 повторюємо для різних значень γ .

Серед різних нелінійних регресій вибираємо ту, яка буде мати найменше значення $J(\alpha, \beta, \gamma)$.

Запишемо основні формули для роботи комп'ютерної програми.

$$y = -\alpha + \beta x^\gamma = -\alpha + \beta z$$

Утворюємо три масиви даних при заданому γ .

$$x_i, y_i, z_i = x_i^\gamma, i = 1, 2, \dots, n$$

Обчислюємо величини

$$S = \sum_{i=1}^n z_i y_i; \quad S_1 = \sum_{i=1}^n y_i; \quad S_2 = \sum_{i=1}^n z_i; \quad S_3 = \sum_{i=1}^n z_i^2.$$

Значення коефіцієнтів α та β обчислюється для кожного заданого значення γ за формулами

$$\beta(\gamma) = \frac{n * S - S_1 * S_2}{n * S_3 - (S_2)^2} \quad -\alpha(\gamma) = \frac{S_1 - \beta(\gamma) * S_2}{n}.$$

Величину середньоквадратичного відхилення теоретичних даних від експериментальних обчислюємо за формулою

$$J(\gamma) = \sum_{i=1}^n (y_i - (-\alpha + \beta z_i))^2.$$

Процес обчислень повторюємо для кожного значення γ , для якого знаходимо $\alpha(\gamma), \beta(\gamma)$.

Серед всіх значень $J(\gamma)$ знаходимо найменше значення та значення величин $\alpha(\gamma), \beta(\gamma), J_{\min}(\gamma)$.

Будуємо криву $y = -\alpha + \beta x^\gamma$.

Порівнюємо її з кривою експериментальних даних x_i, y_i .

Проте, аналіз результатів комп'ютерних програм (було проведено велику кількість розрахунків) дає змогу зробити висновок про те, що в даному конкретному випадку модель (3) не відображає ідентичності

моделі та експериментальних даних (значні величини чисел $J(\gamma)$). Тому була використана модифікована модель

$$y = \alpha + \beta(x - a)^\gamma, \quad (5)$$

в якій уже чотири невідомих параметри α, β, γ, a .

Після розрахунків за методом, аналогічним вищевказаному, отримали результати

$$\alpha = 108,72; \beta = 1,12; \gamma = 1,97; a = 9,13; J(\gamma) = 218,46.$$

Для перевірки запропонованого методу були використані дані Держкомстату України 1998–2011 рр.

Основні показники ринку праці: безробітне населення (за методикою МОП) працездатного віку у % до економічно активного населення відповідної вікової групи	Індекси споживчих цін у 2000–2009 рр. (до відповідного періоду попереднього року)	
	x_1	y_1
2000	12,4	128,2
2001	11,7	112,0
2002	10,3	100,8
2003	9,7	105,2
2004	9,2	109,0
2005	7,8	113,5
2006	7,4	109,1
2007	6,9	112,8
2008	6,9	125,2
2009	9,6	115,9

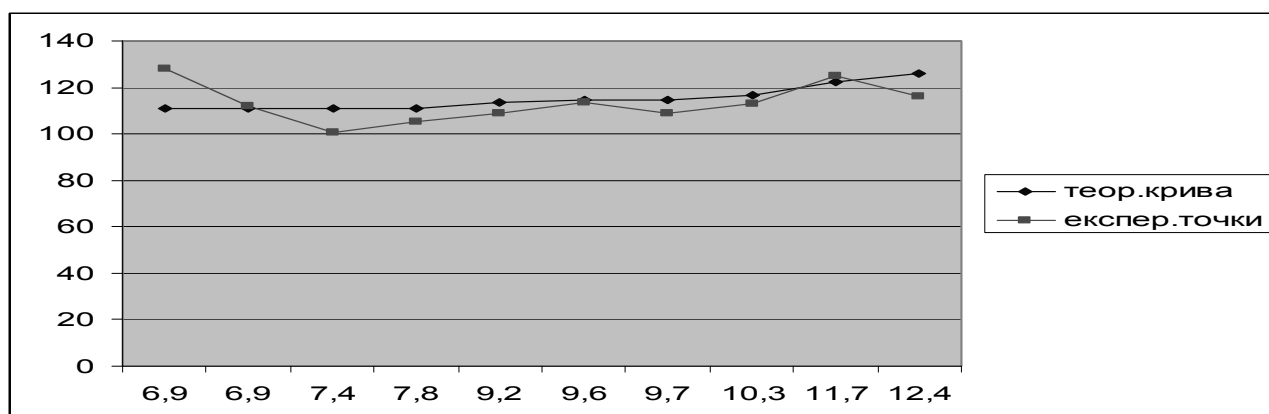
Аналіз результатів

Для моделі (4) було проведено ряд розрахунків з різними γ .

Аналіз експериментальних даних (графічний) говорить про те, що кривою регресії може бути парабола (5), де a – центр кривої по вісі ОХ, α – величина, на яку піднята крива (5) вздовж вісі ОУ. Дійсно, розрахунки підтвердили це припущення:

$$\alpha = -110,71; \beta = 0,5; \gamma = 2,01; a = 6,899; J = 224,76.$$

$$y = 110,71 + 0,5(x - 6,899)^{2,01}$$

ЛІТЕРАТУРА

- 1 Замков О.О., Толстопятенко А.В., Черненко Ю.Н. Математические методы в экономике: Учебник, 2-е издание. – М.: МГУ им. М.В. Ломоносова, издательство «Дело и сервис», 1999. – 368 с.
- 2 Лагно В.І., Онищенко А.М., Долгополова М.В. Основи економетрики. Видавництво «АСМІ», Полтава, 2006. – 178 с.
- 3 Лук'яненко І.І., Краснікова Л.І. Економетрика: Підручник. – К.: Товариство «Знання», КОО, 1998. – 494 с.

*ЯЦИШИНА Л.Л., старший викладач
ПРОЦЕНКО Ю.А., студентка
Криворізький технічний університет*

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Міжнародний досвід свідчить, що лідерами у світовій економіці, в соціальному і культурному розвитку стануть лише ті країни, які здатні забезпечити якість продукції та послуг на рівні вимог світового ринку. Це створює виробникам конкурентні переваги, а споживачам – комфортні умови життя.

На підприємствах України мало менеджерів і фахівців, які володіють необхідними знаннями у сфері управління якістю, оскільки на сьогодні ще не створено багаторівневої цілісної системи підготовки персоналу з якості. Як наслідок, більшість вітчизняних підприємств не застосовують сучасні методи управління якістю на основі TQM (тотального менеджменту якості). Деякі підприємства України, які мають високі досягнення у сфері якості продукції, не можуть поділитися цим досвідом через відсутність ефективної системи інформаційного забезпечення [1, с. 47].

Ситуація погіршувалася тим, що в Україні фактично було призупинено проведення наукових досліджень у сфері якості, не сформована відповідна інфраструктура сприяння підприємствам у підвищенні якості. Діяльність окремих ентузіастів і громадських організацій була не в змозі суттєво поліпшити ситуацію. Потрібно змінити ставлення держави до цієї проблеми, саме цьому вчить успішний досвід інших країн.

І такі зміни відбулися: 23 лютого 2001 був виданий Указ Президента України № 113 "Про заходи щодо підвищення якості вітчизняної продукції" [3, с. 1]. На його виконання було розроблено конкретний план першочергових заходів, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2001 року № 462-р [2, с. 32].

Є перші результати в цьому напрямку діяльності. Робочою групою у складі представників органів влади, промисловості, громадськості підготовлено проект Концепції державної політики у сфері управління якістю продукції (товарів, робіт і послуг) [4, с. 2].

Розпочато підготовку фахівців з якості у вищих навчальних закладах різних рівнів. Українським навчально-науковим центром

Держстандарту разом з Українським інститутом якості розроблені програми підготовки аудиторів із сертифікації систем управління якістю і навколишнім середовищем. Вже пройшли навчання перші групи керівників і фахівців, підвідомчих Держстандарту організацій [2, с. 33].

У 2009 р. Держстандартом та іншими організаціями було проведено понад 150 різних конференцій, навчальних семінарів, круглих столів з питань якості, в яких взяли участь близько 18 тисяч фахівців. Під егідою ISO і ІЕС пройшли два регіональні семінари з питань якості та безпеки електротехнічних виробів та впровадження систем якості відповідно до стандартів ISO 9000 версії 2000 р. Досягнуто домовленостей з керівництвом цих міжнародних організацій про розширення подібної практики в 2010–2011 роках.

За підтримки облдержадміністрацій значно активізувалася робота з якості в регіонах. В областях створені ради з якості. Розроблено регіональні програми за якістю, а головне, що вони вже почали виконуватися, зокрема в Автономній Республіці Крим, Києві, Дніпропетровській, Луганській, Львівській, Одеській, Чернівецькій, Полтавській, Харківській та інших областях. Триває впровадження систем управління якістю відповідно до ДСТУ ISO 9001 у місцевих та центральних органах влади, прийнято Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо створення систем управління якістю, систем екологічного управління та інших систем управління" тощо [5, с. 61].

В усіх галузях промисловості і сфері послуг у межах підвищення кваліфікації керівників та фахівців з організації виробництва необхідно забезпечити вивчення основ управління (менеджменту) якістю. Доцільно передбачити необхідність опанування основ сучасного управління якістю керівниками та фахівцями вищої ланки, в тому числі Кабінету Міністрів України, центральних і місцевих органів виконавчої влади. Необхідно також розробити програму дій з підготовки та підвищення професійного рівня в галузі сучасного менеджменту якості для професорсько-викладацького складу навчальних закладів, які здійснюють підготовку фахівців з якості; організувати видання підручників, спеціальної літератури, журналів та інших матеріалів на тему системи якості.

Результатом такої уваги щодо підготовки спеціалістів з якості є позитивна тенденція збільшення впровадження і сертифікації систем якості на вітчизняних підприємствах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ситніченко В. Модель конкурентоспроможного підприємства ХХІ сторіччя // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2000. – № 2. – С. 46–48.
2. Миронюк Г. Державна політика в сфері якості // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2001. – № 4. – С. 32–34.
3. Указ президента України "Про заходи щодо підвищення якості вітчизняної продукції". – Київ, 23 лютого 2001 року. – N 113/2001.
4. Кабінет міністрів України. Розпорядження "Про затвердження Концепції державної політики у сфері управління якістю продукції (товарів, робіт, послуг)". – Київ, 17 серпня 2002 р. – N 447-р.
5. Ситніченко В., Стоякін Є., Кісельова Г. Чи стане якість національною ідеєю у ХХІ столітті ? – 2009. – № 3. – С. 61.

**ОСОБЛИВОСТІ
ФУНКЦІОНУВАННЯ СУСПІЛЬНИХ
І ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ В
УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ**

*ТЮТЮННИКОВА С.В., доктор экономических наук, профессор
СИМКИНА Н.В., аспирант
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина*

СЕМЬЯ В СИСТЕМЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

Социально-экономическая трансформация, вызванная как рыночным реформированием экономики страны, так и общемировым процессом глобализации, имеет далеко идущие последствия для всей совокупности общественных отношений и социальных институтов. Происходящие изменения зависят от структуры и сложности института и несут потенциальные возможности коренного преобразования в их функционировании. Анализируя последствия социально-экономической трансформации, невозможно не учитывать изменения, затрагивающие семью, а также роль, которую она играет в становлении новой системы ценностей. Будучи неотъемлемой частью общества, семья выполняет ряд существенных специфических функций.

Семья – сложное и комплексное явление, отражающее многоуровневую природу человека как исходной точки и конечной цели семейной организации. В настоящее время украинская семья реализует свои функции в условиях кардинального преобразования системы экономических ценностей общества, что налагает отпечаток на ее деятельность. Вследствие этого, процесс трансформации экономических ценностей заслуживает особого внимания.

Ценности – специфически социальные определения объектов окружающего мира, выявляющие их положительное или отрицательное значение для человека и общества (благо, добро, зло, прекрасное и безобразное, заключенные в явлениях общественной жизни и природы). Внешне ценность выступает как свойство предмета или явления. Однако значимость и полезность присущи им не от природы, не просто в силу внутренней структуры объекта самого по себе, а являются субъективными оценками конкретных свойств, которые вовлечены в сферу общественного бытия человека, человек в них заинтересован или испытывает потребность. Система ценностей выполняет роль повседневных ориентиров в предметной и социальной действительности человека, обозначений его различных практических отношений к окружающим предметам и явлениям [2, с. 512].

Классификация ценностей может проводиться по различным критериям, однако особо важны ценности, относящиеся к различным

сферам бытия человека. Так, наряду с общечеловеческими витальными ценностями, существуют социальные и экономические ценности. Последние оказывают значительное влияние на поддержание экономической стабильности общества, как и всех его институтов. Экономические ценности – важнейший атрибут экономической культуры общества, отражающий его характер и особенности. Анализируя украинские реалии, очевидным предстает факт перехода от экономической культуры, характерной для советского общества, к иной экономической культуре рыночного типа. Этот переход осложнен многими внутренними материальными, социальными и духовными сложностями и усугублен внешними влияниями социально-экономической трансформации (в частности, глобализационными тенденциями). И, безусловно, украинская семья вынуждена приспосабливаться к новым условиям и разрешать существующие противоречия. Говоря об институте семьи, нельзя не учитывать факт взаимовлияния и взаимообусловленности семьи и общества. Взаимообусловленный характер семьи и общества проявляется и в создании, поддержании и различных формах трансляции экономических ценностей. Внутри семьи происходит первичное духовное воспитание человека, его социализация и привитие ему элементов экономической культуры. Именно семья способна сформировать полноценного творческого работника, обладающего высокой экономической культурой и стремлением реализовать свой потенциал. Однако само функционирование семьи изменяется под воздействием процесса трансформации экономических ценностей.

В советский период господства экономическая культура общества воспитывала такие базовые экономические ценности, как ценность труда, равенства, коллективизма, умеренности. В рыночной экономической системе эти ценности последовательно замещаются иными, более соответствующими произошедшим изменениям. В отличие от стран, в которых рыночная экономика эволюционно развивалась веками и выработала свою оптимальную систему ценностей, в условиях скачкообразного перехода к рыночной экономике на территории постсоветских стран создаются предпосылки для искажения и превратного понимания рыночных экономических ценностей. Так, ценность труда как производительной творческой деятельности оказывается, замещена ценностью высокого дохода при минимальных трудовых затратах. Труд становится тем более почитаем, чем он более легок и непринужден, что приводит к отходу от его производительной природы. Это оказывает пагубный эффект как на личность, так и на общество. Семья в этих условиях должна противостоять этой тенденции и, несмотря на ограниченность

возможностей трудового воспитания в семье, прививать детям уважение к базовой ценности труда.

Равенство советской эпохи в рыночной экономике переходит в конкуренцию, принимающую самые крайние формы. Конкуренция проникает во все сферы жизни человека и создает современный облик общества. Более того, она усугублена индивидуалистическими тенденциями в противовес коллективизму, что приводит к обособлению личности и служит мощным фактором расшатывания института семьи. Умеренность, присущая советскому человеку, уступает место неограниченному потребительскому поведению современного представителя рыночной экономики. К этому добавляется агрессивное влияние рекламы и глобальная пропаганда образцов бездумного потребления. В этом отношении семья решает двоякую задачу: во-первых, она должна сама не пасть жертвой навязанного поведения, а во-вторых, воспитать в детях разумное отношение к приобретению материальных ценностей и потребность к приобщению к духовным ценностям.

К сожалению, общественная трансформация в большинстве случаев сопровождается кризисом семьи, что означает ослабление ее функций по формированию и трансляции экономических ценностей. В Украине сложности выработки новой системы экономических ценностей ставят перед семьей задачи, требующие реорганизации ее деятельности. Однако результатом этого преобразования должна стать такая семейная организация, которая будет соответствовать изменившемуся обществу и его экономическим ценностям.

В таких условиях семья нуждается в существенной государственной поддержке. Эта поддержка не сводится только к формированию материальных условий, а должна быть широкой и более емкой. Среди наиболее актуальных аспектов такой поддержки – система ценностных ориентиров. Важно, чтобы они соответствовали историческим, моральным и ментальным особенностям населения страны.

ЛИТЕРАТУРА

1. Боечко Н. Экономические ценности как фактор социального здоровья общества / Н.И. Бранов // Проблемы современной экономики. – 2005. – № 3(15).
2. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. – М.: Изд-во политической литературы, 1991. – 559 с.

*ПРИХОДЬКО С.М., кандидат політичних наук, доцент
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка*

ПРОБЛЕМИ ЛЕГІТИМНОСТІ ВЛАДИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ

В період час масштабних суспільних трансформацій суттєво зростає роль влади у політичних процесах. Зокрема, підвищуються вимоги до її спроможності ефективно здійснювати свої функції, оперативно вирішувати існуючі проблеми та вчасно й адекватно реагувати на виклики сучасності. Так, побудова стабільної демократії, як найбільш бажаний результат трансформаційних змін, безпосередньо «залежить від здатності основних політичних еліт разом працювати, щоб розв'язати проблеми, які стоять перед суспільством, і не використовувати їх для власної ситуативної матеріальної чи політичної вигоди [1, с. 279]. Слід також зазначити, що перехідний період розвитку будь-якого суспільства часто потребує від влади застосування так званих непопулярних заходів. Тому для неї в цій ситуації необхідні певний рівень довіри та сприймання її дій з боку суспільства як правильних і доцільних. Це створює своєрідний запас міцності, який надає можливість владі здійснювати вказані заходи. У цьому контексті досить актуально постає питання легітимності влади. Легітимність є важливою для влади за будь-яких обставин. Але саме в умовах трансформаційних змін підвищується її значущість, оскільки владі потрібно, щоб у суспільства було певне розуміння її дій. Отже, легітимність є неодмінною передумовою забезпечення владою своїх позицій, зокрема, у часи нестабільності. Для ґрунтовного з'ясування значення легітимності в перехідну епоху варто визначити її основні характеристики.

Визначальною складовою легітимності є законність. З точки зору етимології вказаний термін також є похідним від законності. Але в даному випадку вагоме значення має не формальна відповідність влади чинному законодавству. Для влади не менш важливо бути законною в очах підвладного суспільства. У повному обсязі її дієздатність забезпечується, коли підлеглі вірять, що їхнє підпорядкування відбувається на законних підставах, а владний вплив є законним і доцільним. Тобто, для нормального функціонування влади обов'язковими є визнання за нею права управляти і забезпечення згоди громадян підпорядковуватись її розпорядженням. Таке визнання, на думку С.М. Ліпсета, базується на тому, що суспільство у цілому вважає існуючі політичні інститути найбільш прийнятними, незалежно від ставлення до конкретних суб'єктів влади. Носії влади набувають ознак законності внаслідок процесів, які визнаються

правильними всіма учасниками політичних процесів. Легітимність також характеризується як здатність системи створити і підтримувати віру, що ці політичні інститути є оптимальними для суспільства [2]. Інститути та посадові особи політичної влади стають легітимними, якщо підвладні визнають правомірність і доцільність їхнього існування як таких, а також напрямів їхньої діяльності у цілому. При цьому має бути взаємна відповідність самих владних інститутів та їхніх дій уявленням людей про ідеальний суспільно-політичний устрій.

Легітимність як достатньо багатоаспектне явище має складні механізми свого функціонування. Оскільки вона побудована на сприйманні влади з боку суспільства як законної, тому доцільно відзначити деякі рівні такого розуміння залежно від того, який зміст вкладається в поняття законності. Соціально-культурний пов'язаний з усталеними принципами соціальної життєдіяльності, які ґрунтуються на історичних, національних, культурних, релігійних, моральних, правових, психологічних, світоглядних детермінантах існування суспільства. У морально-етичному аспекті легітимність виступає як відповідність політичної діяльності, її цілей і засобів моральним уявленням людей про ідеальний порядок та провідним суспільним цінностям. У правовому вимірі легітимність – це відповідність праву, справедливості, принципи яких зафіксовано в юридичних актах держави, або відповідність суспільним уявленням про справедливість. Політичний аспект полягає у відповідності діяльності органів державного управління інтересам певного суспільства [3, с. 24–25]. Зважаючи на такі багатоманітні прояви легітимності, варто відзначити, що вона запроваджується в процесі тісної взаємодії влади із суспільством. Легітимність не встановлюється у результаті певного одноразового акту. Вона досягається тривалим шляхом пояснення і виправдання рішень і дій органів влади, пропаганди їхньої правильності, привабливості, відповідності існуючій системі цінностей, справжнім або надуманим інтересам народу, а тому фактичної безальтернативності.

Легітимність в умовах суспільних трансформацій пов'язана з проблемою визначення підстав її забезпечення, яка в свою чергу зумовлюється її класифікацією. Вперше вона була здійснена М. Вебером. Його підхід спирався на способи і підстави узаконення правителями свого права на владу. Зокрема, він виділив такі типи легітимності. 1. Традиційна, яка базується на авторитеті історично сформованих норм та орієнтації на їх дотримання. Правитель визнається законним, тому що в очах підлеглих він уособлює традиційні владні інститути, норми, цінності. 2. Харизматична, в основі якої лежить «авторитет позабуденого особистісного дару», віра підлеглих у надзвичайні, виключні якості володаря. Ця віра приписує йому здатність (не завжди адекватно) здійснювати виняткові вчинки, не властиві

звичайним людям. 3. Легально-раціональна ґрунтується «на підпорядкуванні встановленим правилам», на «обов'язковості легального встановлення, ділової компетентності, побудованої раціонально створеними правилами» [4, с. 646–647]. Суспільне визнання такої влади обумовлюється за допомогою усвідомлення народом розумності і раціональності існуючого політичного ладу. Суспільство підпорядковується більшою мірою не особі правителя, а нормам і правилам, на основі яких обираються і функціонують суб'єкти влади.

Відповідно до зазначеної класифікації визначаються оптимальні шляхи легітимації влади в умовах перехідного періоду. Масштабні суспільні трансформації ставлять перед владою складні завдання з вирішення багатьох завдань. Тому для влади важливо забезпечити й утримати свій легітимний статус, який за цих обставин не є стабільним. Політичною наукою і практикою сформульований важливий висновок, що вище вказані типи легітимності відповідають певним типам суспільств. Наприклад, легально-раціональна доцільна у демократичних країнах, де є загальна повага до політичних принципів і норм як з боку влади, так і народу. Поширеним є підхід, що у перехідних країнах дієвою буде харизматична легітимність, оскільки суспільство в них живе постійними очікуваннями яскравих особистостей та рішучих дій, тому харизматичний лідер може проявити себе у повній мірі. Але, як свідчить практика, позиції такого лідера будуть хиткими, оскільки необхідно постійно виправдовувати ці очікування. Критерії легітимності теж принципово відмінні в різних країнах. «Для легітимності ліберально-демократичного режиму політичні фактори – громадянські і політичні свободи – важливіші за прості економічні досягнення» [5]. Для країн, що переживають перехідний час, актуальними є інші підстави легітимності. Більшої ваги набувають соціально-економічні проблеми. Як зазначав з цього приводу С.М. Ліпсет, «там, де легітимність внутрішньо слабка, як це буває у нових або перехідних державах, краще за все їй сприяють дійсні досягнення влади. Більшість людей значною мірою пов'язує результативність правління з досягненнями в економіці і відповідним підвищенням росту життя» [5]. Тому в країнах перехідного типу легітимація влади має здобуватися шляхом системного поєднання різних механізмів. Насамперед, це – наявність впливових політиків, які мають достатньо волі для реалізації суспільних цілей і завдань, ефективна соціально-економічна політика і зрештою забезпечення демократичних прав і свобод громадянам.

Взагалі демократія і легітимність є неподільними поняттями. Вони підтримують одне одного за допомогою складного механізму зворотного зв'язку. Без додержання владою демократичних принципів легітимність буде неповноцінною. Навіть у періоди трансформації не лише певні

економічні досягнення є передумовами довіри до існуючої влади. Не менш важливо витримувати демократичні засади функціонування, зокрема, під час виборів, у процесі взаємодії з опозицією, при прийнятті владних рішень, при застосуванні насильницьких і примусових дій, при спробах зміни природи влади. Інакше цілком ймовірним буде відчуження суспільства від влади. Отже, легітимність влади в умовах перехідного періоду має базуватися на ідеї розбудови демократії. Саме це надасть владі необхідний кредит довіри. Конкретною практичною формою реалізації зазначеної ідеї є формування стабільної, консолідованої демократії. За її умов забезпечується згода основних суб'єктів політики та суспільства стосовно дотримання всіма демократичних принципів і норм. Консолідована демократія має такі складові: а) на рівні поведінки жоден суб'єкт політики не прагне ліквідувати демократичний режим; б) з точки зору ціннісних орієнтацій більшість громадян переконана, що найбільш дієвими засобами розв'язання проблемних ситуацій є демократичні процедури; в) у конституційному розумінні консолідована демократія означає повагу громадян до демократичних правил гри. «З консолідацією демократія стає встановленою та глибоко закоріненою у соціальному, інституційному та навіть психологічному житті, а також політичних розрахунках задля досягнення успіху [6, с. 196]. Консолідована демократія характеризується формуванням стабільних норм, процедур функціонування політичних інститутів. Основні політичні актори узгоджують правила демократичної поведінки та неухильно дотримуються їх у конкурентній боротьбі за владу. Таким чином, дотримання зазначених фундаментальних принципів є неодмінною складовою легітимації влади у періоди трансформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века / Сэмюэл Хантингтон. – М.: РОССПЭН, 2003. – 368 с.
2. Lipset S.M. Political Man: The Social Bases of Politics [Електронний ресурс] / Seymour Martin Lipset. – Baltimore, Maryland: The John Hopkins University Pres, 1981. – 586 p. – Режим доступу: <http://www.seymourmartinlipset.org>.
3. Висоцький О. Сутність легітимації політики / Олександр Висоцький // Політичний менеджмент. – 2004. – №4. – С. 24–34.
4. Вебер М. Избранные произведения / Макс Вебер. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с.
5. Липсет С.М. Размышления о легитимности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.i-u.ru/biblio/archive/lip_rasm/
6. Лінц Х., Степан А. На шляху до консолідованих демократій / Хуан Лінц, Альфред Степан // У пошуках правильної парадигми: концептуальні перспективи посткомуністичного переходу у країнах Східної Європи. – К.: Видавництво «Ай-Бі», 2003. – 342 с.

*ДОВБНЯ А.Н., кандидат философских наук, доцент
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина
ДОВБНЯ Е.Н., кандидат философских наук, доцент
Харьковский национальный аграрный университет имени В.В. Докучаева*

ПРОБЛЕМА ДИАЛОГА «ВЛАСТЬ – ОБЩЕСТВО» В ПРОЦЕССЕ РЕФОРМИРОВАНИЯ УКРАИНЫ

В последние два десятилетия внимание исследователей все больше привлекают коллективные общности, что связано с процессом регионализации, усилением значения гражданского общества и роли массовых (коллективных) движений в мировом политическом и социокультурном процессах.

Гражданское общество сегодня является одним из ключевых элементов для понимания отношений общества, государства и личности. Существенное значение приобретает различение гражданского общества и государства не только в научных исследованиях, но и в общественной практике. Оно играет огромную роль для страны, ориентированной на реформы.

Построение гражданского общества является одной из важнейших проблем демократических преобразований в Украине. По мнению некоторых исследователей, существовавший ранее общинный коллективизм в социалистической модификации был непригоден для того, чтобы воспитывать в людях чувство солидарности, уважение к закону и чужим правам. А без этого не может быть свободной ассоциации, подлинного гражданского общества. В период советской однопартийности действовал жесткий идеологический контроль, осуществлялось однонаправленное политическое образование. Шло формирование подданнического сознания, а политическое участие граждан носило в значительной степени ритуальный характер.

Поэтому в переломные 90-е годы XX ст., когда решалась судьба государства, «средний» украинец вовсе не отличался особыми притязаниями на роль субъекта происходящих в стране изменений, выбрав для себя позицию стороннего, индифферентного наблюдателя институциональных и экономических трансформаций, инициированных узким слоем политической и экономической элиты. В результате чего не рядовые украинцы и не зарождающийся в их среде в начале 90-х бизнес-класс стал главным собственником приватизированной тогда госсобственности. Приватизация по-украински была проведена так, что собственниками предприятий оказались главным образом советские

руководители, не упустившие возможность стать капиталистами в новых условиях. В конце 90-х годов известный украинский политолог В. Полохало отмечал, что в Украине в жизни общества и государства все определеннее проявлялись отчуждение большинства общества от власти при односторонней многомерной зависимости от нее; произвольное, бесконтрольное осуществление государственной властью своих полномочий; полная коррумпированность государственного аппарата; закрытость для общественности процессов формирования и функционирования властных структур; доминирование принципа фаворитизма в кадровой политике; нетранспарентные формы согласования и принятия решений правящей элитой, базирующиеся на поддержке со стороны тех или иных групп влияния; сращивание бизнеса, в т.ч. теневого, с властью и как следствие – возникновение «олигархических» кланов, главенствующих в политическом процессе и в экономической сфере; отсутствие системы реальной защиты официально декларированных прав человека со стороны политических институтов; игнорирование прав и свобод личности; фактическая подконтрольность судебной ветви власти посткоммунистической «олигархии» [1, с. 31–32]. В государстве сформировался режим «патерналистского президентского правления» [2, с. 7–8].

Показательно, что и по истечении почти двух десятилетий в Украине демократические процедуры, как показывают президентские, парламентские и региональные выборы, используются эффективно с точки зрения интересов прежде всего правящих элит, а не общества. Пессимизм же украинского общества огромен. По результатам социологического исследования, проведенного киевскими социологами перед президентскими выборами 2010 г., украинское общество находилось в состоянии аномии. Оно потеряло ориентиры и направление движения. Так, на вопрос: «Можно ли назвать современное общество, в котором вы живете, справедливым?» опрошенные дали такие ответы: 81 % назвали его крайне несправедливым или несправедливым, 17,4 % дали ему нейтральную оценку и лишь 1,6 % респондентов считали наше общество справедливым. В среднесрочной перспективе пессимизм у украинцев будет доминировать над оптимизмом. 58 % респондентов уверены, что и через 10 лет такое положение в стране не изменится [3, с. 2].

Обе стороны – государство и общество – за годы независимости Украины не наладили социальный диалог друг с другом и слабо проявляют стремление к налаживанию его. В то же время без такого диалога ослабевает результативность изучения и собственно развитие общества, уменьшается возможность предупреждения социальных конфликтов, возникновение которых является реальной угрозой в

условиях экономического кризиса, роста неудовлетворенности населения уровнем и качеством жизни. С точки же зрения американского социолога и экономиста Артура Мэдисона, исследующего статистику экономического и социального развития разных стран за последние 200 лет, развитие страны определяется не столько экономическим ростом ВВП на душу населения, сколько правилами социального контракта и правилами диалога власти и общества [4, с. 9–10].

В развитых демократиях власть и общество формируют свои отношения как партнерские и равноправные. К сожалению, новая властная команда в Украине или не понимает значения таких отношений, или генетически не готова к ним. Весь ее предыдущий опыт подсказывает совершенно другую модель поведения: власть – подчиненные, вассалы – сюзерены. Из-за пассивности большей части населения, его неорганизованности, такая модель руководства не вызывает массового неприятия или сопротивления в обществе. В последнее время определенные протестные действия граждан, в частности, вызвал Налоговый кодекс, отдающий преимущества крупному бизнесу по сравнению с малым и средним и не исключающий возможность коррупции со стороны налоговиков. Но и этот протест выразился в форме «майдана», т.е. бунтарского, а не цивилизованного действия. В условиях несформировавшегося гражданского общества протестные акции в Украине отличаются от опыта развитых стран. Если в Украине акции протеста это скорее индекс недоверия к действующей власти, то в Европе люди выходят на митинги именно потому, что верят – руководство страны готово прислушаться к их мнению.

Реформы в Украине – объективная потребность. Причем реформы должны быть системными, прозрачными, понятными и принятыми народом, что определенным образом послужит фактором роста гражданской активности, усиления организованности общества. В то же время власть не должна отойти от идеи и практики реформирования себя.

Краеугольным камнем в здании предложенных реформ является административная реформа. Кризисное состояние экономики, огромная внешняя задолженность не позволяют содержать разросшийся аппарат управления. Чиновники составляют примерно 0,9 % численности населения страны. Рост бюрократии шел без остановки, несмотря на компьютеризацию и создание единых баз данных. По числу чиновников Украина занимает одно из ведущих мест в мире – на 1000 жителей у нас приходится 8,4 чиновника, тогда как в Польше этот показатель составляет 3,4, в США – 4,4 [5, с. 1]. Нынешняя власть собирается сократить примерно 60 тысяч чиновников. Содействовать этому

процессу должно гражданское общество. Ведь проблемы, которыми занимаются эти чиновники, никуда не исчезнут. В 1791г. в «Правах человека» Томас Пейн писал следующее: «Большая часть порядка, которому подчиняется человечество, не является творением Правительства. Он берет свое начало в принципах общества и естественной конституции человека. Он существовал прежде, чем возникло Правительство и существовал бы и далее, если бы подпорка власти была устранена. Взаимная зависимость людей, а также отдельных частей цивилизованного человечества и их взаимная заинтересованность образуют длинную цепь связей, удерживающих их вместе. Землевладелец, фермер, фабрикант, купец и люди иных профессий добиваются успеха благодаря помощи, которую каждый из них получает от другого человека и всех людей сообща. Совместный интерес определяет их заинтересованность и формирует их право, а права, продиктованные общей выгодой, оказывают влияние, большее, чем те, которые устанавливает Правительство. Словом, общество делает для себя почти все то, что оно приписывает Правительству» [Цит. по б, с. 36–37].

Исторический опыт многих стран показывает, что сильная власть, опираясь на гражданское общество, обеспечивает стабильность общественного развития и защиту от опасности «дворцовых переворотов», что актуализирует формирование гражданского общества в Украине и рождает интерес к нему как представителей власти так и всех слоев общества.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Полохало В. Негражданское общество как социологический феномен Украины. Отражение социального характера «среднего» украинца в избирательном процессе / В. Полохало // Политические исследования. – 1999. – №6. – С. 25–33.
- 2 Хейл Генри. Президентский режим, революция и демократия / Генри Хейл // Pro et Contra. – 2008. – № 1. – С. 6–21.
- 3 Журавлев А. Интеллект и честность нынче не в почете / А. Журавлев // Время. – 2009. – 24 октября. – С. 2.
- 4 Шмидт Диана. Какое гражданское общество существует в России? / Диана Шмидт // Pro et Contra. – 2006. – №1. – С. 6–24.
- 5 Лукашин Ю. Готова ли бюрократия побороть саму себя? / Ю. Лукашин // «2000». – 2010. – №50. – С. 1–2.
- 6 Жиро Т. Политология. Пер. с польск. / Т. Жиро. – Х.: Гуманитарный центр. – 2006. – 428 с.

*МИРЯСОВ Ю.А., кандидат экономических наук, доцент
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина*

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ АНАЛИЗА ВЛАСТИ КАК ХАРАКТЕРИСТИКИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА

Изучение феномена власти и ограничений, которые она накладывает на рыночный механизм – скорее исключение, чем правило в экономической теории, хотя существует достаточное количество фундаментальных работ по этой теме. В числе основных концепций власти в экономике можно назвать работы П. Бардхана, Дж.К. Гэлбрейта, Дж. Дози, В. Ойкена, М. Ротбарда, Я. Такаты. Среди отечественных работ в первую очередь выделяются исследования В. Дементьева, Ф. Шамхалова.

Рынок представляет собой сеть взаимодействий, которую можно рассматривать как экономическое пространство хозяйственной деятельности. Естественно предположить, что данное пространство достаточно неоднородно, в нем существуют различные уровни концентрации и интенсивности экономических взаимодействий. Если на отдельных сегментах этого пространства взаимодействуют субъекты, сопоставимые по уровню своего влияния на те элементы, которые включены в орбиту их активности, то подразумевается что выгоды, получаемые одними субъектами от трансакций уравниваются с затратами других, которые в результате этих трансакций несут определенные издержки: $MB_A = MC_B$, из чего следует, что соотношение предельных выгод одного субъекта трансакции должно быть равно предельным издержкам другого субъекта.

В условиях несовершенной конкуренции один из субъектов обладает определенными возможностями влияния на других. Тогда предельные выгоды одной из сторон будут превышать предельные издержки другой стороны: $MB_A / MC_B > 1$. Чем больше это соотношение, тем выше степень влияния субъекта А на контрагентов, выше уровень концентрации экономической власти. Соответственно, ограничение возможностей субъекта В (равно как и других, вовлеченных во взаимодействие с А), сокращает его экономические возможности и снижает степень интенсивности данного экономического пространства. Одно из классических исследований экономической власти и доминирования было сделано в середине XX в. Ф. Перру, который внес также существенный вклад в теорию экономического пространства. В частности, Перру определяет силу как способность одного из агентов

экономических отношений в определенных ситуациях навязать свою волю другим, несмотря на сопротивление. Сущность власти, которой обладает или использует субъект, проявляется в виде асимметричных отношений, порожденных неравными действиями и реакциями. Эта асимметрия влияния, которую Перру называет эффектом доминирования, может существовать между различными единицами: людьми, фирмами, социальными группами, странами [6, 7].

Если рассматривать рыночную конкуренцию фирм, можно выделить несколько основных факторов, которые будут определять их рыночные преимущества. В первую очередь к таковым относятся основные характеристики продукта, проще говоря, качество товара или услуги и цена, по которой данный товар предлагается на рынке. Сопоставление этих параметров для товаров двух разных производителей (А и В) неизбежно обозначит преимущество в пользу одного из них $K_A/P_A > K_B/P_B$. В результате произойдет перераспределение спроса в пользу производителя, обладающего лучшим качеством или сравнительно низкой ценой (А), а его конкурентам придется менять свою ценовую или производственную политику для восстановления рыночных позиций. Дальнейшая конкуренция приведет к выравниванию позиций: $K_A/P_A = K_B/P_B$. Данное преимущество будет являться кратковременным на конкурентных рынках. Если же существует потенциальная возможность искажения конкуренции за счет обладания дополнительным преимуществом (d), это, приведет к повышению уровня концентрации экономической власти одного из субъектов: $d(K_A/P_A) > K_B/P_B$, где d – коэффициент рыночной власти.

Как следствие, появляется возможность повышения издержек для тех, кто включен в поле экономического взаимодействия с ним и получения за их счет большей доли дополнительной выгоды, а интенсивность экономического пространства станет меньше.

Естественным продолжением анализа является выяснение причин, которые определяют возможности реальной или потенциальной власти экономического субъекта. Традиционно результаты хозяйственной деятельности, представленные в виде производственной функции, являются зависимостью от трех основных компонент: труда (L), техники (K) и природы (ℓ). Наличие и размещение этих факторов, в конечном счете, формирует территориальное пространство хозяйственной деятельности. Очевидно, обладание большим количеством ресурса или же качественные особенности вовлеченных в деятельность ресурсов – один из факторов потенциальной реализации экономической власти. Вместе с тем, также признается необходимым учитывать влияние на результаты хозяйственного процесса и транзакционных факторов, к

которым относятся институциональная (Ins), и информационная (Inf) составляющие:

$$Q = f(L, K, \ell, Ins, Inf).$$

Сразу оговорим, что включение институциональных и информационных составляющих в область изучения формирует экономическое пространство, которое соотносится с территориальным пространством достаточно условно. Экономическое пространство может быть значительно шире территориального, либо, наоборот, представлять отдельные, локальные его сегменты [5, с. 91–95].

Под институтами традиционно понимается совокупность определенных организаций, рамок и норм поведения в обществе, которые, с одной стороны, устанавливаются людьми, а с другой – регулируют поведение и взаимоотношение людей. Институциональная структура экономического пространства (Ins) может способствовать упрощению процесса спецификации прав собственности, снижению транзакционных издержек, сокращению времени на согласование интересов между экономическими субъектами. Это справедливо в том случае, если она достаточно устойчива и однородна, нет существенных противоречий между ее официальной и неофициальной компонентами. Если же институциональная структура деформирована и не отвечает реальным возможностям ведения хозяйственной деятельности, возникают предпосылки рентоориентированного поведения, взамен экономически эффективного. Наиболее очевидным примером здесь может являться спецификация прав собственности, которая влияет на время согласования и реализации интересов субъектов в транзакции. В неупорядоченной системе отношений собственности отсутствуют сколько-нибудь эффективные механизмы саморегуляции позиций и интересов, становится востребованной компенсация этой слабости посредством активизации внеэкономических механизмов регулирования господствующих интересов.

Информационная компонента (Inf) также ведет к концентрации власти и снижению интенсивности экономического пространства. Любая экономика является информационной по сути, так как информация с необходимостью присутствует в любой экономической деятельности в овеществленной или нематериальной форме. Однако, наибольший эффект проявляется в постиндустриальной экономике, когда информация об изменениях на одних рынках мгновенно становится достоянием других. Одним из аспектов формирования концентрации власти в экономическом пространстве может служить экономика брендов. Современные бренды становятся квазиинформационными системами, формирующими рыночную власть.

Эта власть существует как раскрученность или сила бренда, порожденная не производственным, технологическим, инновационным совершенством, а возможностью доминирования в информационном поле. Одним из важнейших последствий феномена брендов являются рыночные искажения [1]. Во-первых, это искажение рыночных цен – появляется возможность значительного их завышения над объективно обусловленным уровнем. Цена тут в значительной мере включает информационную (брендовую) составляющую и в незначительной мере – реальные затраты на производство. Во-вторых, бренды – это «информационные» монополии. Поскольку сила информационного воздействия брендов велика, а их количество на каждом рынке ограничено, это также позволяет достичь доминирующего положения, не прибегая к антиконкурентным действиям.

ЛИТЕРАТУРА

1. Балацкий Е.В. Экономика брендов // Общество и экономика. – 2009. – №3. – С. 27–52.
2. Бияков О.А. Теория экономического пространства. – Томск: Изд-во Том. университета, 2004. – 152 с.
3. Дементьев В.В. Экономика как система власти. – Донецк: ДонНТУ, 2003. – 403 с.
4. Олсон М. Влада і процвітання. Подолання комуністичних і капіталістичних диктатур / пер. з англ. – К.: «Києво-Могилянська академія», 2007. – 174 с.
5. Розанвалон П. Утопічний капіталізм. Історія ідеї ринку / пер. з фр. – К.: «Києво-Могилянська академія», 2006. – 246 с.
6. Шамхалов Ф.И. Государство и экономика: основы взаимодействия". – М.: Экономика, 2000, с.382
7. Perroux F. The Domination Effect and Modern Economic Theory // Social Research. – 1950.
8. Perroux F. Economic Space: theory and applications // Quarterly Journal of Economics. – 1950. – V. 64.
9. Sandretto R.F. Perroux, a Precursor of the Current Analyses of Power // GATE Working Papers, 2009.
10. Strange S. The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy. – NY: Cambridge University Press, 1996.

ВПЛИВ РЕГІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ЧИННИКА НА ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

В сучасних умовах поряд із посиленням загальних інтеграційних процесів не можна не помітити тенденції до зростання ролі регіонів як територіально диференційованої спільноти людей за особливостями своєї історії, культури, економіки тощо. В цьому плані Україна не становить виключення. Її регіональна диференціація перетворюється на вагомий чинник впливу на суспільно-політичний процес, без урахування якого неможливо вирішити проблеми національної консолідації, створення ефективної системи державного управління та самоврядування.

Регіональна диференціація в Україні пов'язана, перед усім, з існуванням своєрідного поділу її на східну та західну частини, що виявляється, зокрема, в особливостях притаманних їм політичних культур. В сучасній політології серед значної кількості трактувань політичної культури одним із найбільш визнаних є такий, що розглядає її як систему історично сформованих, відносно стійких орієнтацій, переконань, уявлень, настанов стосовно політичної системи, її інститутів, учасників політичного процесу, що детермінує політичну діяльність, зразки політичної поведінки [1, с. 690].

Виходячи з подібного розуміння політичної культури, пояснення існування її регіональних особливостей в Україні слід шукати в її історії, яка характеризувалася значними періодами бездержавності та перебування у складі різних держав. Вже з XVII ст. помітними стають дві тенденції у розвитку українського народу. З одного боку, в цей час починає формуватись українська нація, відбувається усвідомлення українцями своєї єдності, спільності долі, прагнення до самовизначення. З іншого – посилюються відмінності в економічному, політичному, культурному житті різних частин України, особливо у зв'язку з її розподілом між різними державами. Наддніпрянська Україна (спочатку у 1654 р. Лівобережна, а з 1794 р. і Правобережна) увійшла до складу Російської імперії. Тому десятки поколінь українців, що проживали на даній території, формувалися разом із росіянами, мали багато спільного з ними у своїй історії, ментальності, культурі, релігії. Їх асиміляція досягала і цілеспрямованою політикою російського царату. Ці українські землі розглядались як невід'ємна частина Російської імперії

без будь-яких прав на їх автономію. Свідченням цього можуть слугувати хоча б факти відвертого переслідування та нищення української мови. Досить згадати сумнозвісний циркуляр царського міністра внутрішніх справ Валуєва від 20 липня 1863 р., в якому категорично зазначалось, що ніякої української мови не було, немає й бути не може.

Що ж стосується українців Галичини, то вони протягом століть належали до Польської та Австро-Угорської держав. Тому їх ментальність формувалася під впливом західноєвропейської культури, звичаїв, традицій.

Формуванню відмінностей між східною та західною частинами України сприяло й існування в них різних конфесій: греко-католицької і католицької церков у Галичині та православної у східних та південних регіонах України. За цих умов уніатська та католицька церкви відігравали значну роль у залученні західних українців до європейських цінностей та ментальності, в той час як православна церква сприяла зближенню українців східної частини з Росією.

Аналізуючи особливості історичного розвитку східних та західних регіонів України та роль в цьому процесі різних культурних впливів, В. Потульницький наводить міркування з цього приводу М. Грушевського, який зазначав, що якби Галичина та Велика Україна не піклувались про зближення, а пішли кожна своїм шляхом, то за 20–30 років вони утворили б дві різні національності на єдиній етнічній основі, подібно до сербів і хорватів [2, с. 140].

Історично обумовлені відмінності між східними та західними українськими землями не змогло подолати і їх возз'єднання у 1939 р. Встановлення в західних областях радянської системи влади, що характеризувалася тотальним контролем над всіма сферами суспільного життя, їх одержавленням, нещадним викоріненням притаманних українцям таких етнопсихологічних рис, як демократизм, прагнення до свободи, індивідуалізм, толерантність, відбувалось складно і значною мірою не сприймалось населенням, яке ще зовсім недавно перебувало в інших соціально-економічних та політичних умовах.

Регіональна диференціація України мала і продовжує мати і виробничо-економічний підтекст. Так склалось, що переважна більшість потужних промислових підприємств розташована на сході та півдні країни, в той час як на заході фактично відсутні заводи-гіганти, а основна маса населення проживає в сільській місцевості та невеликих містах. Тому Лівобережна Україна виявилась значно більш інтегрованою до єдиного народногосподарського комплексу СРСР. Відповідно – і в сучасних умовах цей регіон залишається орієнтованим переважно на Росію.

Аналіз особливостей історичного розвитку України, дозволив С. Хантінгтону дійти висновку, що сили відштовхування розколювали її на частини і притягували їх до цивілізаційних магнітів інших суспільств. Це формувало у них відчуття, що вони – різні народи і належать до різних територій [3, с. 209]. В результаті у ментальності західної України переважають такі риси, як повага до індивідуальної свободи, визнання цінності людської особистості, автономності її розвитку. Натомість у східній Україні домінуючими є колективістські цінності, яскраво виражена орієнтація на державу, яка має розв'язувати всі проблеми [4, с. 36–37].

Регіонально-ментальні відмінності в Україні знаходять свій вияв в політичній поведінці та уподобаннях, зокрема в ході виборчих кампаній. Вже традиційно під час всіх парламентських та президентських виборів, включаючи минулорічні, у східних областях було і залишається значно більше прихильників лівих, зокрема комуністичної, та проросійських політичних партій і політиків, на заході ж стабільно більшою мірою голосують за політичні сили та лідерів, що відносяться до правої частини політичного спектру. В той же час електоральні преференції українських громадян, в першу чергу, східної частини країни досить часто засновуються не на ідеологічному усвідомленні своїх інтересів, а на їх ідентифікації з регіональною спільнотою та «своїм» лідером.

Результати загальнонаціональних виборчих кампаній 1990–2010 рр. дають підстави стверджувати, що існують достатньо чіткі географічні межі електоральної підтримки провідних політичних сил та політичних лідерів. Так, на президентських виборах 2004 р. В. Ющенко здобув перемогу в західних та центральних областях України, за В. Януковича голосував схід і південь. Електоральна поведінка під час виборів до парламенту 2006 р. і позачергових парламентських виборів 2007 р. практично не зазнала змін. Партія регіонів стала лідером перегонів у тих самих областях, що і її лідер у 2004 р. Не вдалося принципово змінити або розширити регіональні межі підтримки виборцями основних учасників президентських перегонів 2010 р. Як і раніше В. Януковичу віддали перевагу АР Крим, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Одеська, Харківська та Херсонська області [5]. Показовим є те, що визначальними чинниками електоральної поведінки, як свідчать соціологічні дослідження, виступають не стільки преференції громадян в економічній чи соціальній сферах, скільки відмінності в оцінках питань зовнішньої політики та історико-культурної проблематики, зокрема ставлення до вибору геополітичного вектору розвитку України, системи її національної безпеки, проблеми мови [6].

Отже, політична культура України, яка виявляється в політичній, зокрема електоральній поведінці громадян, має гетерогенний характер, зумовлений багатовіковою історією становлення української нації, існуванням її регіональних відмінностей. На жаль, в своїй боротьбі за владу політичні гравці нерідко не лише не докладають зусиль до їх подолання, а, навпаки, намагаються «розіграти карту» протиставлення однією частини України іншій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баталов Э.Я. Политическая культура // Общая и прикладная политология: [учеб. пособ.] / [под общ. ред. В.И. Жукова, Б.И. Краснова]. – М.: МГСУ: Союз, 1997.
2. Потульницький В.А. Теорія української політології. Курс лекцій / Потульницький В.А. – К.: Либідь, 1993.
3. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – С. 209.
4. Нагорна Л. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії / Л. Нагорна. – К.: Стилос, 1998. – С. 36–37.
5. Підсумки голосування по регіонах України. Повторне голосування з виборів Президента України 7 лютого 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2010/WP0011>.
6. Центр Разумкова: Думка громадян України про владу, політиків, ситуацію в країні та вплив економічної кризи (результати опитування 27.02–5.03.2009р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=82.

ЭМЕРДЖЕНТНОСТЬ ВИРТУАЛЬНОЙ ДЕМОКРАТИИ

Виртуализация политического процесса на сегодняшний день привела к тому, что всё больше начинают говорить о виртуальной демократии. Демократические принципы, утерянные в недрах псевдодемократии, вновь начинают обращать на себя внимание уже в ином измерении. Для того, чтобы проанализировать данный феномен, нужно вновь обратиться к самим демократическим ценностям. Как один из возможных вариантов улучшения жизни во всех её проявлениях демократия безусловно важна. Её ценностные составляющие основываются на всеобщем равенстве перед законом, правом и ответственностью. Несмотря на то, что сегодняшний век именуется как век информации, большую роль сегодня играют технологии, при которых создаётся и распространяется информация. Коммуникативное пространство создаёт новый уровень жизни. Новый мир. Новую систему. Не случайно американский социолог М. Кастельс именуется современное общество как «сетевое общество».

Поэтому политические отношения вектор своего развития плавно смещают в сторону виртуального мира. Нельзя считать, что интернет-сфера полностью сформирована, а следовательно и ошибочно думать, что информационные технологии на сегодняшний день являются полностью устоявшимися.

Существует распространённое мнение о том, что эффект коммуникативных механизмов безграничен. Всё это далеко от истины. Границы коммуникации начинаются там, где заканчивается коммуникация вообще. Не случайно сегодня спецслужбы и органы безопасности любой страны занимаются отслеживанием и контролем информации в социальных сетях. И техническое/хакерское вмешательство может на время приостановить коммуникацию в определённом виртуальном пространстве. Подобная активизация деятельности вызвана информацией о том, что в Египте и Тунисе социальные сети сыграли ключевую роль в мобилизации людей, которые вышли на улицы против действующей власти. Несомненно, интернет-технологии сегодня играют большую роль в политической активности населения. Но без моральной готовности населения к политическим преобразованиям в обществе, без спроса в реальном мире на общественные/революционные движения роль интернет-технологий

сводится к нулю. Другими словами, интернет-технологии и, социальные сети в частности, должны на несколько шагов идти впереди реальной социальной, политической и культурной ситуации в обществе.

Ещё американский учёный К. Дойч в начале 60-х годов прошлого столетия определил политическую систему как сеть информационных потоков. Интерпретируя политическую жизнь, К. Дойч предложил свою модель политической системы (рис. 1):

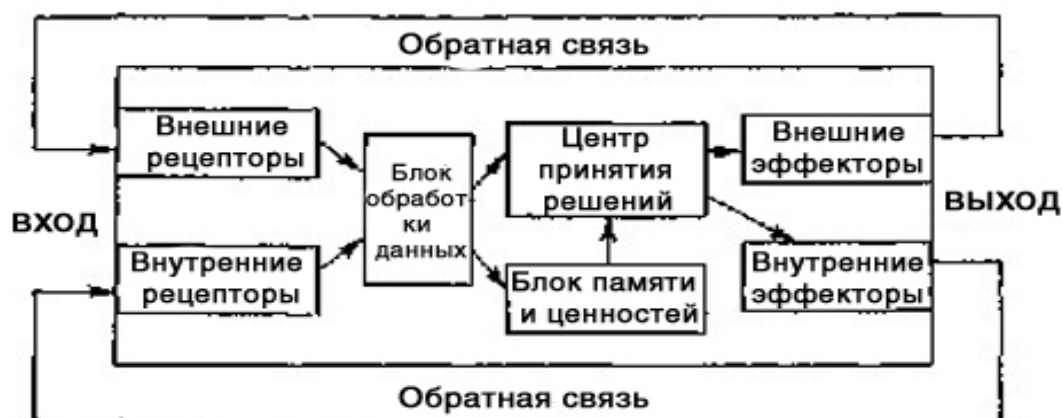

Рис. 1. Политическая модель К. Дойча [1]

Деятельность подобной модели происходит следующим образом: у входа политическая система получает информацию через внешние и внутренние рецепторы (информационные службы). Далее происходит обработка/сравнение/сопоставление с ценностями. Затем принимается соответствующее решение по регулированию состояния системы и, у выхода, эти решения реализовываются, что влияет на появление новой информации у входа. Таким образом, циркуляция информации на входе и выходе политической системы формирует обратную связь всей информации. Личные коммуникации, коммуникации с правительством, коммуникации через СМИ. Несмотря на то, что данная модель в своё время подверглась критике, сегодня в век информационных технологий, она не утратила своей актуальности. Развиваясь между центрами взаимодействия информации, государство и политический субъект сфокусировали свой уровень взаимоотношений и в виртуальном пространстве.

Сегодня всё больше людей включаются в сетевые формы взаимодействия. «В первую очередь, очевидная разница между «реальным» и виртуальным сообществом заключается в том, что последние осуществляют коммуникацию и координируют действия посредством сетевых технологий... Вторым неочевидным, но существенным отличием является возможность конструирования

участниками Интернет-сообществ новых правил социального (а также экономического и пр.) поведения и соответствующих институциональных механизмов, упорядочивающих отношения в виртуальном пространстве» [3, с. 52].

Политические технологии, вопреки/благодаря слабой законодательной базе, всё активнее начинают себя проявлять и в виртуальном мире. И для продвижения необходимой информации одного веб-сайта на сегодняшний день не достаточно. Политические мобилы, чаты, интернет-конференции, почтовые рассылки (спамы), блоги («жж», онлайн-дневники), баннерообмены, веб-форумы, работа с информагенствами, агитация по телефону и др. Поэтому обсуждение модели интернет-голосования в ближайшем будущем вполне понятно. Понимая технологии, можно спрогнозировать обладание властью. Как замечает профессор Гарвардского университета Джозеф С. Най, каждый век даёт свои ответы на вопрос, какие ресурсы будут обеспечивать власть. «В шестнадцатом веке контроль над колониями и золотослитковый стандарт обеспечили преимущество Испании; Голландия семнадцатого века выиграла от торговли и финансов; Франция восемнадцатого века получила преимущество от своего более многочисленного населения и армии; а власть Великобритании девятнадцатого века основывалась на первенстве в промышленности и военно-морской мощи» [2].

Современные правительства обеспокоены не только быстрым распространением информации, но и уходом её от их контроля. Технологические разнообразия увеличивают процесс вероятности обнародования того, что является достоянием немногих. Простота в распространении и увеличивающаяся дешевизна снижают фильтр при входе информации в любую систему вообще и в политической системе в частности (даже на примере модели К. Дойча). Ограничения в собственных перманентно спланированных действиях обусловлены отслеживанием тактик конкурентов. Поэтому времени на разработку личной стратегии отводится вдвое меньше. Так называемая «виртуальная демократия» вынуждает правительства действовать более осторожно и не пренебрегать мягкими формами правления. Подобную тактику Джозеф С. Най называет «умная» власть (в дополнение к теории «умной толпы» Г. Рейнгольда).

С одной стороны виртуальная демократия информирует граждан об актуальных вопросах правления, что является регламентом открытости и прозрачности власти. В свою очередь, увеличивается гражданская активность населения в сети интернет. Однако, обратная связь здесь очень низкая. Активность населения ограничивается всего лишь комментариями и сообщениями. И хотя критическая масса

увеличивается, перепосты и комментарии не есть демократичный принцип развития государства. Между виртуальной демократией и реальной ситуацией в государстве (к примеру, в Украине) лежит огромная пропасть. Проблемы не решаются в виртуальном пространстве, а лишь обсуждаются, а решения принимаются в реальном мире. Потому что политика осуществляется вне сети.

Современная политика во многом становится виртуальной. Симулякры оперируют к действиям и реальные политические процессы переходят в виртуальную область. Однако «виртуальная реальность» наполняется мыслями и образами, которые зачастую рождаются в реальном мире. И как бы быстро не распространялась информация, насколько бы разнообразной она не была, качество при этом не меняется. Демократия не основывается только на технологии обработки информации. Исследователь феномена интернетсообществ Оттфрид Яррен замечает, что «в Сети создаются “виртуальные” или “электронные” сообщества. Но возможна ли виртуальная социальная интеграция вместо реальной? Безусловно, при постоянном общении в Интернете могут образоваться виртуальные сообщества, но это происходит только в том случае, если участники обладают общим культурным кодом и общими интересами» [4, с. 65].

Нет сомнения, что интернет намного расширил коммуникативные границы. Но как бы политическая система не повышала и не усовершенствовала механизм политической коммуникации, основным фактором является доверие населения к самой системе. Другими словами, коллективный уровень сознания должен либо поддерживать систему, либо противостоять ей, чтобы достаточно мотивировать дальнейшее политическое поведение. Поэтому наличие коммуникации в сети, которая формирует сообщества с трудом можно назвать демократической, поскольку нет чёткой структуры, есть условные правила и практически отсутствует ответственность. А сама виртуальная демократия является пока ещё частью виртуальной действительности.

ЛІТЕРАТУРА

1. Информационно-кибернетическая модель К. Дойча [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gospolit.ru/?p=132>
2. Най С. Джозеф. Реальность виртуальной власти [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.project-syndicate.org/commentary/nye91/Russian>
3. Поправко В.Н. Закрытое Интернет-сообщество как форма коммуникации в виртуальном пространстве // Вестник Томского государственного университета. – 2009. – № 322. – С. 52–54.
4. Яррен О. Интернет – новые шансы для политической коммуникации? // Актуальные проблемы Европы. – 2002. – № 2. – С. 63–66.

*НЕПОКУПНА Т.А., кандидат економічних наук, доцент
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка*

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ФАКТОРИ: ПРОБЛЕМА ЇХ ФОРМУВАННЯ У СІМ'Ї ТА ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

Важливим елементом впливу на формування сучасного економічного середовища є дія соціокультурних факторів, які ми розуміємо як цінності, традиції, ментальні риси, соціальні уявлення, моральні принципи, носіями яких є окремі люди або певні спільноти: сім'ї, групи людей, колективи, нації тощо. Дія цих факторів формує внутрішній світ людини і відповідно ставлення її до соціуму; спричинює специфіку соціально-економічного мислення і світогляду, поведінки господарюючих суб'єктів та їх взаємовідносин при виборі засобів задоволення потреб, досягнення мети.

Акцентування уваги на соціокультурних факторах зумовлено тими змінами, котрі поступово відбуваються в економіках різних країн, оскільки „гроші і матеріальні ресурси втрачають свою магічну силу”, нагальними стають „інвестиції в людину” [1]. У широкому розумінні інвестиції в людину слід розглядати як закладені сім'єю щонайменше біофізичні, розумові, творчі і моральні потенції індивіда, які у подальшому дозволять йому отримати знання та реалізувати себе у суспільному виробництві з усіма атрибутами, що супроводжують цей процес: професійна належність і кваліфікація, досвід і навички, статус і рівень життя тощо. Вищезазначене уможлиблюється тільки за умови виконання сім'єю репродуктивно-виховної, економічної, комунікативно-психотерапевтичної та рекреативної функцій [2–4].

Соціально-економічні процеси на індивідуальному, регіональному, національному та глобальному рівнях проходять крізь призму потреб, мотивів, вірувань, емоцій, уявлень, стереотипів, знань (наукових і позанаукових) людей, які відповідно можуть діяти логічно і алогічно, раціонально і нераціонально, розсудливо і цілеспрямовано та хаотично і непослідовно. Усі ці поведінкові реакції пронизані тими соціальними цінностями та тією культурою, в якій відбувалася первинна і вторинна соціалізація особистості.

Цінності виступають відносно стабільними рисами індивідів і суспільних утворень, а отже, відповідають рисам особистості та його культурним характеристикам. По суті, вони є фундаментальними переконаннями, які мають велике індивідуальне значення і впливають на настанови і відповідну поведінку людини; це головна причина вибору

способу дій. Цікавою видається класифікація цінностей Мілтона Рокіча (1918–1988) – американського психолога і соціолога польського походження, професора соціальної психології Університету штатів Мічиган та Вашингтон, який більшу частину кар'єри присвятив вивченню цінностей, котрі рухають діями людей [5]. Він запропонував два види цінностей: а) термінальні – ідеалізовані цільові стани існування (наприклад, мирне життя, рівність, свобода, порятунок, самоповага, щастя, безпека, кохання, внутрішня гармонія, визнання, надійна сім'я, натхнення тощо); б) інструментальні – ідеалізовані способи поведінки, які використовуються для досягнення цільових станів (наприклад, хоробрість, чесність, увічливість, відповідальність, інтелігентність, обдарованість уявою, логічність, незалежність тощо). Отже, термінальні цінності – це цінності-цілі, яких прагнуть люди, їхні життєві цінності, а інструментальні – цінності-засоби, інструментарій для досягнення цілей, риси особистості, які допомагають їй у житті.

Так, первинна соціалізація, за інших рівних умов, відбувається на рівні сім'ї, „діти засвоюють мораль у результаті трансмісії моральних оцінок і суджень батьками...” [6, с. 55]; „сім'я є ... вихідним осередком духовності; ... духовні сили та уміння (або слабкості і невміння), отримані від сім'ї, людина переносить потім на суспільне і державне життя” [2, с. 51]. Тому наскільки соціально-духовні цінності проникають і закріплюються у свідомості дитини, настільки вони будуть реалізовуватися у подальшому через поведінку у суспільному середовищі та визначати зрілість і соціально-економічну компетентність людини, фахівця своєї справи.

На жаль, у сімейному середовищі окрім позитивних ціннісних настанов, індивіду можуть передаватися, закладатися, вмонтовуватися і негативні, які здатні спровокувати або девіантну поведінкову реакцію на зміни в економічному середовищі (агресію, заздрість, безвідповідальність, хабарництво, халатність, схильність до кримінально-корумпованих дій, неповага до чужої праці та власності, зловживання службовим становищем тощо); або байдужість до змін, відстороненість від навколишніх подій, апатію і, по суті, випадіння із соціального простору, врешті, маргіналізацію.

Певною протилежністю вищезазначеній сімейній соціалізації є т. зв. “гіперсоціалізуюча сім'я” [7], в якій присутнє надмірне примушування дитини відповідати усталеним зовнішнім нормам сучасного ринкового середовища, наприклад, прагнення успіху будь-якою ціною, оточення себе матеріальними благами як ознака статусу, отримання і максимізація прибутку за будь-яких умов тощо. Це, з одного боку, може сформувати у дитини несприйняття нею загальнолюдських цінностей, таких, як повага до старшого покоління, підтримка молодшого і менш досвідченого,

порядність, соціальна участь і відповідальність, чесний розподіл, лояльність до добробуту інших людей тощо, а з іншого, – зламати дитину у тому випадку, коли вона від народження гуманістично налаштована, є носієм душевності, доброзичливості, толерантності, поступливості та інших, “неринкових”, рис характеру та світогляду.

Таке бачення структуризації сімей, реалізації їх функцій, передача ними соціокультурних та духовних цінностей майбутнім економічним агентам не є єдиним. Так, російські дослідники виділяють три основні форми сім’ї: патріархальну (традиційну), дітоцентристську (сучасну) і подружню (постсучасну) [8], в яких через взаємовідносини між чоловіком і дружиною формуються відповідні сімейні цінності – основа процесу соціалізації особи. Так, патріархальна модель сім’ї демонструє „фізичне” вирощування дітей, дітоцентристська – прищеплення моральних принципів і трудових навиків, подружня – цілеспрямоване формування індивідуальності людини.

У патріархальній сім’ї панує абсолютна влада батьків, зокрема батька, в руках якого зосереджені економічні ресурси і він приймає основні рішення стосовно їх розподілу, наявна авторитарна система виховання; авторитет залежить від статі і віку члена сім’ї. Дітоцентристська сім’я демонструє феномен планування сім’ї, зосередження уваги на добробуті, вихованні, освіті, фізичному і психологічному здоров’ї дітей. Для подружньої сім’ї характерними є підвищення соціально-економічного статусу жінки та автономії дітей. Зміна норм сімейного життя супроводжується відмовою батьків підпорядковувати усі свої інтереси інтересам дітей, зростанням суверенності подружжя і виведенням інтересів кожного з них за межі сімейних стосунків. Відповідно закладений фундамент у поведінці дітей – майбутніх учасників господарських процесів – ретранслюється на поля економічного співробітництва у позитивних і негативних ціннісних форматах, проявиться як на управлінському, так і на виконавському рівнях.

Попри все вищезазначене, вважаємо, що не коректно однозначно трактувати соціокультурні складові людини, орієнтуючись суто на сімейний вплив та розмежування сімей тільки таким чином. Адже, щонайменше, по-перше, трансформації форматів сім’ї і сімейних цінностей [9–10] урізноманітнюють і ускладнюють внутрішньо- і навколосімейні стосунки, що породжує різні симбіози у характері і поведінці суб’єкта; по-друге, поведінка людей знаходиться під генетичним контролем, відповідно, спадкування дітьми генетичних програм по-різному проявляє себе в соціально-економічних умовах [11–12]; по-третє, оточуюче середовище, система освіти, політико-правові інститути виступають дієвими детермінантами корекції поведінкових реакцій особистості. До того ж, дослідження деяких негативних рис характеру

людини виявили їх позитивний вплив на ефективність трудової діяльності [13]. Але що б, зрештою, не вплинуло на формування поведінки людини, сім'я все одно встановлює межі соціально-культурної нормальності.

Загалом аналіз сучасних тенденцій у процесах соціалізації насторожує, оскільки вони можуть нести загрозу для соціально-економічного майбуття. Це проявляється у підриві „морально-соціальної опори цивілізованого існування”, коли сучасне покоління піддає сумніву „рентабельність” освіти, доцільність дотримання норм трудової, цивільної та сімейної етики [14]. Це є свідченням звільнення сучасної людини від позаекономічних цінностей, моралі, культури, оскільки процеси, що супроводжують сучасну трансформацію (вітчизняну і глобальну) економічного простору, свідками яких є підростаюче покоління, утверджують у їхній свідомості переконання у відмиранні моральних чеснот. „Запаморочливі кар'єри досягаються не талантом і працею, а круговою порукою і доброзичливістю „хрещених батьків”, ... перемогу у зіткненнях забезпечує не звитяга солдат і талант полководця, а рішення тих, для кого перемога даної сторони рентабельна” [14].

На думку доктора економічних наук С.М. Гурієва, дослідника проблем трудової мобільності, корпоративного управління та корупції, люди, навіть з високим рівнем освіченості, „будуть скоювати злочини, красти” за відсутності „механізмів, інститутів і стимулів, які обмежують корупцію, жадібність тощо” [15]. Тому метою економістів має стати створення таких аргументацій і важелів, які б не тільки запобігали вищезазначеним діям, а, в першу чергу, стимулювали сім'ю долучати до матеріально-економічного виховання соціокультурну складову впливу на дітей. Особлива відповідальність за розробку й обґрунтування відповідних інститутів лягає на плечі науковців і освітян, оскільки проект „соціальна держава” згортає свою дію: лібералізація плодить мільйони соціально незахищених верств населення, знижуються інвестиції в освітньо-наукову та культурну сферу. Функціонування держави-корпорації зводиться до дій, які дають швидкий та відчутний короткотерміновий ефект: фінансові спекуляції, підпільні ініціативи, маніпулювання інформацією, симулякри діяльності на благо соціуму тощо.

Приєднуємося до думки, що подальші дослідження соціокультурних факторів мають ґрунтуватися на методології соціальної економії [16] – науки „про відтворення і реалізацію духовно-інтелектуального розділено-сумісного людського потенціалу у процесі господарської діяльності, де в основі нарощування й удосконалення соціальних зв'язків, рішень і дій знаходяться духовні цінності господарюючої особистості” [27, с. 12]. Тому подальшого дослідження потребує визначення духовних основ формування особистості – майбутнього учасника соціально-економічного середовища, носія ціннісних орієнтирів і настанов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глазачев М. Манифест новой экономики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://bigc.ru/publications/other/metodology/manifest_of_new_economy.php
2. Ильин И.А. О семье // Социальная экономика. – 2004. – № 4. – С. 49–63.
3. Непокупна Т.А., Бровко Т.В. Визначення функцій сім'ї щодо формування людського капіталу // Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Т. 1. – Полтава: Скайтек, 2005. – С. 151–154.
4. Непокупна Т.А., Пашенко О.В. Людський потенціал: проблеми формування в сім'ї та в освітній сфері // Вісник Хмельницького національного університету. – 2007. – № 5. – Т. 1(95). – С. 47–50.
5. Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/>
6. Кросс-культурная психология. Исследования и применения / Пер. с англ. Харьков: Изд-во Гуманитарный центр, 2007. – 560 с.
7. Ляшенко А.И. Родительство и воспитание сегодня – взгляд психолога-практика [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dsmp.mos.ru>
8. Див.: Голод С.И. Семья и брак: Историко-социологический анализ. СПб.: Петрополис, 1998; Голод С.И., Клецин А.А. Состояние и перспективы развития семьи: Теоретико-типологический анализ: Эмпирическое обоснование. СПб.: С.Петербург. филиал ин-та социол. РАН, 1994.
9. Кузьмина К.А. Трансформация модели семьи и потребностей в социальной защите в условиях социально-демографических и социально-экономических перемен [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [www.ecsocman.edu.ru/ ... / Kuzmina_Transformacii_modeli_semqi.pdf](http://www.ecsocman.edu.ru/.../Kuzmina_Transformacii_modeli_semqi.pdf)
10. Непокупна Т.А. Трансформація сімейних цінностей (економічний аспект) // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2008. – № 14 (70). – С. 17–25.
11. Вареник Н. ЗАГСы будущего: предъявите ваш генетический паспорт! // Зеркало недели. – № 31. – 22 августа 2009 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.zn.ua/articles/57662#article>
12. В непослушании детей виноваты гены [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.focus.ua/tech/147072>
13. Отрицательные черты характера помогают стать лидером // Зеркало недели. Украина. – № 13. – 08 апреля 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.zn.ua/articles/79196#article>
14. Перспективы постиндустриальной цивилизации в горизонте открытой истории [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://maxbooks.ru/filhis/phils06.htm>
15. Гуриев С. Роль экономики в становлении современных общественных институтов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.polit.ru/lectures/2007/03/29/guriev.html>
16. Див.: Задорожный Г.В., Радченко Я.Ю. Социальная экономика как научная область постнеклассического экономического знания // Социальная экономика. – 2003. – № 4; Задорожный Г.В. Новое осевое время и социальная экономика: о теоретическом основании реализации императива выживания человечества в XXI веке // Социальная экономика. – 2006. – № 1–2. – С. 7–17.
17. Задорожный Г.В. Социальная экономия как формат осознания проблем современной жизнедеятельности личности // Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації. Матеріали Другої Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Том 1. – Полтава: Скайтек, 2007. – 180 с.

*ПИЛИПЕНКО Г.М., кандидат економічних наук, доцент
КУЧЕРЕНКО Є.В., асистент
ДВНЗ «Національний гірничий університет»*

ВЗАЄМОДІЯ ЕТИКИ І ЕКОНОМІКИ В ДІЯЛЬНОСТІ ГОСПОДАРЮЮЧИХ СУБ'ЄКТІВ

В умовах трансформаційних процесів, які пов'язані з формуванням в економічній системі України засад ефективного ринку, важливого значення набувають питання про те, наскільки соціально-економічні моделі західного типу відповідають специфіці українських реалій, і, у першу чергу, особливостям поведінки економічних суб'єктів. Від того, які мотиви переважають у економічній діяльності людей певної спільноти, залежать як якісні характеристики економічної системи, так і її можливості у забезпеченні потреб членів суспільства.

Щодо досліджень цієї сфери, то економічна наука все ще не виробила на сьогодні єдиної прийнятної точки зору на те, чим керується економічний суб'єкт у своїй діяльності. Поведінка основних суб'єктів ринку, а саме домогосподарств та фірм, в економічній теорії розглядається, перш за все, з точки зору раціонального аспекту, тобто базується на неокласичному підході. Неокласична парадигма у якості головної економічної проблеми виділяє проблему раціонального використання обмежених ресурсів і спрямовує свої зусилля на виявлення умов оптимального їх розміщення.

Головною метою діяльності індивіда вважається прагнення до задоволення власних потреб, які мають необмежений характер за умов обмежених ресурсів. У силу цього перед економічною наукою постає питання про розподіл і використання останніх, а зміст економічної діяльності набуває форми боротьби за отримання якомога більшого ефекту з існуючих можливостей. Отже, неокласика формує логічну і чітко виважену теорію про механізм прийняття індивідуальних рішень, але демонструє досить спрощений підхід до аналізу реальної дійсності, в якій безпосередньо здійснюється економічна діяльність індивідів. Саме тому ця теорія зазнала значної критики з боку представників інших течій економічної науки, які наголошували на необхідності переосмислення її основних теоретичних підходів.

Однією із перших, найбільш революційною інтелектуальною опозицією неокласики, стала інституціональна теорія. Її засновник Т. Веблен вводить до економічного вжитку категорію «інститут» як відображення «стійких звичок мислення, які характерні для великої

спільноти людей» [1, с. 201]. Запровадження даного поняття, за власним висловом Т. Веблена, «було націлено на переборення гедоністичних забобонів економістів, які схильні розуміти природу людини як дещо задане, незмінне і в силу цього для економічного аналізу як фактор проміжний». Навпаки, «економічна доля індивіда – це кумулятивний процес адаптації засобів до цілей, які самі кумулятивно змінюються у міру розвитку процесу. І сам індивід, і середовище його існування у кожний момент виступають продуктом такого процесу» [2, с. 57]. Таким чином, у концепції Т. Веблена людина виступає не раціональним максимізатором корисності, а соціобіологічною істотою, рушієм поведінки якої є інстинкти, а обмежувачем – соціальні інститути. Останні, на думку вченого, власне, і виникають на основі людських інстинктів та потреб і, сприяючи їх задоволенню, формують звички й стереотипи мислення. Постійне використання, укорінення звичок сприяє виникненню інститутів.

До традиційних рушійних сил, що спонукають людину до економічної діяльності Т. Веблен включає родинні почуття, які виходять з інстинкту до праці й виражаються у піклуванні про свою сім'ю, інстинкт майстерності (смак до гарно виконаної роботи), допитливість, прагнення до знань, а також один з найдавніших детермінантів людської поведінки – інстинкт суперництва. Останній знаходиться в основі таких базових інститутів суспільства, як власність і конкуренція. Вчений наголошував, що економічна поведінка людей має складний, суперечливий і навіть ірраціональний характер, тому її не можна зводити до економічних моделей, як це роблять неокласики. Необхідно враховувати психологічну мотивацію всебічної діяльності індивідів, оскільки на їхній поведінці позначаються, наприклад, мотиви демонстративного престижного споживання, заздрісного порівняння, інстинкт наслідування, закон соціального статусу та інші природжені і набуті схильності [1, с. 425]. Визнавши можливість адаптації інститутів до змін середовища, Т. Веблен, тим самим, поставив перед економічною теорією проблему пошуку правил і механізмів, що спрямовують економічні процеси.

Г. Саймон, представник більш пізнього, неоінституціонального напрямку, піддає серйозним сумнівам існування раціонального економічного суб'єкта і створює теорію неповної раціональності, згідно якої рішення індивідів є раціональними тільки до певної межі. Остання визначається неповнотою доступної їм інформації і обмеженістю їх інтелектуальних здібностей. О. Вільямсон, досліджуючи варіанти економічного вибору, формує принцип опортуністичної поведінки – дій, викликаних прагненням до реалізації власного інтересу, що доходять до підступності, обману і порушення взятих на себе зобов'язань.

Ще одним вагомим фактором мотивації є етичні норми. Традиційна економічна наука у свій час дистанціювалась від необхідності їх дослідження і, тим самим, втратила можливість охопити цілий спектр людських взаємодій. Вона виробила чимало аргументів, за якими сама конкуренція змушує індивідів діяти згідно етичних правил, оскільки у протилежному випадку продавці втратять своїх покупців, а власники ресурсів будуть укладати угоди з більш надійними партнерами.

Однак, не слід забувати про те, що конкуренція реалізує свій регулюючий вплив щодо індивідуальної поведінки тільки у ринковому середовищі. А ринкова система, у свою чергу, не ізольована від інших суспільних процесів і не є від них незалежною. Вона означає тільки певний аспект суспільних процесів – аспект комерційних відносин. Ці відносини нерозривно пов'язані з іншими аспектами життєдіяльності суспільства, такими, як правові, політичні та ідеологічні взаємодії. І якщо суспільство у прояві всіх сфер свого функціонування спирається на культурні цінності, то, відповідно, і ринкова система, в основі якої знаходиться конкуренція, також не позбавлена моральних засад.

Ринок базується на єдиному для всіх учасників уявленні про необхідність виконання загальних для всіх правил поведінки, які забороняють здійснювати певні вчинки у ході реалізації свого прагнення до максимізації вигоди. До таких правил належать, перш за все, святість і недоторканність приватної власності, обов'язковість виконання домовленостей, чесність у відносинах з партнерами, визнання у якості моральної цінності почуття особистої відповідальності за наслідки своєї діяльності, готовність брати на себе зобов'язання, бережливість і дбайливість.

У реальній дійсності ці норми не досягаються автоматично за рахунок дії механізму саморегулювання. Ринок не може вважатися моральною або аморальною системою, оскільки він позбавлений механізмів формування моралі. Це всього-на-всього механізм координації індивідуальних дій мільйонів людей у процесі розподілу праці й обміну. Однак, цей механізм може бути приведений в дію тільки за умови, якщо індивіди будуть визнавати і слідувати певним моральним нормам. Індивідуальна свобода, яку відзначає чесність, визнання інститутів договірного права і недоторканність приватної власності складають глибинні ціннісні підвалини ринкової системи.

Якщо суб'єкти не слідують цим цінностям, що отримують нормативний характер, координація за рахунок конкуренції і цінового механізму неможлива. Вільний ринок стає полем боротьби за владу і перетворюється на утворення, в якому координація здійснюється за рахунок впливу монопольних угруповань, які здатні нав'язати ринку свої волю й інтереси. Досить часто монопольна влада базується на

зговорі економічних і політичних еліт, що суттєво змінює модель координації. Механізм ринкового саморегулювання зникає, а на його місце приходять система нав'язування ринку інтересів корпорацій і держави.

Таким чином, незважаючи на високу ефективність західних і американської моделей ринкової економіки, їх впровадження в українську реальність є великим питанням. Ті цінності і норми, які були вироблені протягом довготривалого історичного періоду розвитку українського суспільства, зазнали суттєвої модифікації у радянський час, а з часів перебудови у суспільній свідомості пересічного українця сформувався вкрай суперечливий симбіоз ліберальних і патерналістських цінностей, деформована уява про ринкову поведінку, в якій етиці залишилось зовсім небагато місця.

Як уявляється, сьогодні наші проблеми пов'язані більшою мірою не стільки з процесами формування моделі ефективного ринку, скільки з необхідністю формування основ суспільства, вільного від руйнівного впливу на ринок влади і опортуністичної поведінки. І головним, на нашу думку, у її вирішенні є відродження духовності людини. Для цього повинні бути задіяні всі інститути суспільства – сім'я, релігійні та інші ідеологічні організації, система виховання і освіти, держава. Від погодженої взаємодії цих інститутів громадянського суспільства врешті і буде залежати успіх ліберальних реформ.

ЛІТЕРАТУРА

- 1 Веблен Т. Теория праздного класса [Текст] / Т. Веблен. – М.: Прогресс, 1984. – 368 с.
- 2 Ананьин О. Исследовательская программа Торстейна Веблена: 100 лет спустя [Текст] / О. Ананьин // Вопросы экономики. – №11. – 1999. – С. 49–62.

ПРОЦЕСС ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Глобализация – процесс всемирной экономической, политической и культурной интеграции и унификации. Основным следствием этого является мировое разделение труда, миграция (и, как правило, концентрация) в масштабах всей планеты капитала, человеческих и производственных ресурсов, стандартизация законодательства, экономических и технологических процессов, а также сближение и слияние культур разных стран. В результате глобализации мир становится более связанным и более взаимно зависимым. Происходит как увеличение количества общих для группы государств проблем, так и расширение числа и типов интегрирующихся субъектов.

В XXI веке наряду с процессом глобализации происходит процесс регионализации, то есть регион оказывает все большее влияние на состояние системы международных отношений в качестве фактора. Происходит изменение соотношения между глобальными и региональными составляющими мировой политики, а также усиливается влияние региона на внутренние дела государства. Причём регионализация становится характерной не только для государств с федеративной формой устройства, но и для унитарных государств, для целых континентов и частей света. Наглядным примером регионализации является Европейский союз, где естественное развитие процесса регионализации привело к выработке концепции «Европы регионов», отражающей возросшее значение регионов и имеющей целью определить их место в ЕС. Были созданы такие организации как Ассамблея европейских регионов, также Комитет регионов.

Проблемы глобальной политики решаются в основном двумя клубами, такими как: Большая восьмёрка и Большая двадцатка [1, с. 39].

Процесс глобализации не во всем имеет положительный эффект. Как и любой другой крутой перелом, он несет в себе массу негатива, например, ослабление таких качеств, как патриотизм. Да и открытость границ в чем-то благо, а в чем-то зло, например, в плане распространения терроризма. Вовлеченность той или иной страны в процессы глобализации, безусловно, способствует ее экономическому, социальному и культурному развитию. Но интерес к культурным и социальным традициям стран периферии в наши дни, как и прежде, носит в развитых странах подчеркнуто антропологический характер, не

предполагающий восприятия таковых в качестве значимого источника общецивилизационного прогресса. Глобализация в ее современном виде способствует решению ряда проблем, стоящих перед странами периферии; она не является причиной нарастающего неравенства и нищеты; между тем, и это необходимо четко сознавать, она не способна исправить недостатки и пороки современной системы, неотъемлемым элементом которой сама является [3, с. 38].

Чтобы сделать процесс глобализации более гармоничным, направить его на благо всего человечества, а не только «золотого миллиарда», необходимо ориентироваться на другие ценности культуры и идеалы, на другой тип мироустройства. Идеология глобализма должна исходить не из идеи однополярного мира, а из его многообразия [2, с. 20].

Великий гуманист XX века академик Н.Н. Моисеев предложил свою концепцию мироустройства, согласно которой управлять и направлять мировое развитие мог бы Коллективный интеллект человечества или Коллективный разум, руководимый Советом мудрецов. Действительно, глобализация пытается охватить самые разные сферы и измерения нашей жизни. Поэтому в ее основе должно быть коллективное начало, которое поможет направлять усилия на ликвидацию бедности путем замедления потребления в странах «золотого миллиарда» и увеличения его в странах более низкого уровня; решение экологических проблем за счет сокращения предприятий, загрязняющих окружающую среду, или создания новых технологий по утилитаризации вредных выбросов, развития системы образования и воспитания с учетом национальной специфики, дальнейшего развития собственной культуры. Это создаст, как мы полагаем, условия для консолидации и укрепления общемировых отношений, которые приведут к возникновению новой методологии формирующегося глобального общества, включающей различные инструменты, способные сделать мир менее противоречивым, менее конфликтным.

В заключение можно с уверенностью сказать, что сегодня глобализация – реальность, мощная трансформирующая мир сила, ответственная за массовую эволюцию обществ и экономик, за изменение форм правления и всего мирового порядка. Она постепенно разрушает различия между отечественным и иностранным, между внутренними и внешними проблемами. Глобализация является длительным процессом, исполненным противоречий, подверженный всевозможным конъюнктурным изменениям. По мнению эволюционистов, мир постепенно и безвозвратно разделится на богатые и бедные страны, причем это разделение будет очень четким, однако не будет ни второго, ни третьего мира, эта стратификация будет сложнее.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гринин Л.Е. Глобализация и национальный суверенитет. История и современность. – Бишкек, 2004. – С. 39–47.
2. Ильинский И.М. XX век: кризис понимания. – М., 2002. – С. 20–21.
3. Иноземцев В.Л. Глобализация – наивная мечта XX века // Человек. – 2003. – № 5. – С. 38–39.

*РАДЬКО П.Г., кандидат історичних наук, доцент
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка*

НОВІТНЯ УКРАЇНСЬКА ІСТОРИОГРАФІЯ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1920 РР.)

Новітня українська історіографія, досліджуючи національні традиції державотворення українського народу, намагалася знайти відповідь на питання: чому Українська держава в результаті визвольних змагань 1917–1920 рр., проголосивши свою незалежність, не змогла утриматися, і замість волі та самостійності Україна більш ніж на 70 років отримала комуністичну диктатуру? Звичайно, сучасні українські історики В. Верстюк [2], В. Капелюшний [3], Р. Млиновецький [4], Ю. Павленко [5], Р. Пиріг [6], О. Реєнт [7], продовжуючи кращі наукові традиції, зокрема Д. Дорошенка [1], намагалися ґрунтовно і всебічно пояснити це.

По-перше, молода Українська держава опинилася тоді у вкрай складному і несприятливому міжнародному оточенні, виступаючи (до речі, як і тепер) не тільки, а подекуди і не стільки суб'єктом, а й об'єктом зовнішньополітичної гри. Але несправедливо і недалекоглядно було б вбачати кінцеві причини поразки визвольних змагань тих часів лише в цьому, ігноруючи помилки, припущені безпосередньо самими українськими урядами. Історична література акцентувала увагу на тому, що у 1917–1920 рр. Україна мала територію й ресурси, які потенційно цілком забезпечували можливість її не тільки самостійного розвитку, а й протистояння ворожим зовнішнім силам. Таким чином, основну причину поразок і невдач необхідно шукати у сфері людського фактора, в суспільній свідомості та діяльності провідних політичних сил, української національної еліти.

Історики визнали, що на відміну від сьогодення на початку ХХ ст. економіка України була у вищій мірі самодостатньою, і країна могла повністю забезпечувати себе харчовою продукцією, експортуючи значну її кількість (особливо цукру та хліба), мала розвинуту легку та важку промисловість, що спиралася здебільшого на місцеву сировинну базу. Власні енергоносії, в основному донецьке вугілля, забезпечували роботу транспорту. У великих містах зосереджувалися висококваліфіковані кадри викладацько-наукового складу, інженерно-технічного персоналу, робітництва тощо. Дослідники зауважують, що, без сумніву, для подальшого розвитку економіки України необхідні були реформи,

головним чином, у сфері земельних відносин. Об'єктивно в українських губерніях не було голоду, оскільки навіть малозаможні селяни мали землі (і здебільшого високоякісний чорнозем) не менше, ніж середні західноєвропейські фермери. Але селянське господарство велося нерационально, застарілими методами та здебільшого архаїчними знаряддями праці.

Узагальнюючи досвід державотворення, історики України прийшли до висновку, що у довгостроковій перспективі основний наголос необхідно було робити на раціоналізації та технічному переоснащенні культури землеробства і землекористування. Але ці заходи могли б дати справжній ефект не раніше, ніж через 10–20 років. У ситуації, що склалася наприкінці Першої світової війни та на початку Російської революції з урахуванням соціально-політичних реалій земельна реформа була вкрай необхідною, насамперед, для перетворення малозабезпечених селян на справжніх, міцних власників, виведення їх на рівень «середнього класу», тобто, врешті-решт перетворення їх на чисельний власницький прошарок – основу майбутнього українського суспільства, а відтак і демократичної правової держави.

Новітня українська історіографія та її відомі представники оцінили діяльність урядів, що перебували при владі в період Української революції 1917–1920 рр., в більшості випадків негативним чином. Центральна Рада, соціалістична за свідомістю більшості своїх керівників, скасувала приватну власність на землю, тоді як відповідно до справжніх прагнень селянства її необхідно було б перерозподілити на нових, приватновласницьких засадах. Більш того, на відміну від більшовиків, які не тільки проголошували соціалізацію землі, а ще й мали політичну волю і створювали організаційно-владні інституції для впровадження (найжорстокішими засобами) такого роду проектів у життя, українські соціалісти були неспроможні здійснити жодних практичних заходів, щоб реалізувати свої гасла. Дослідники зауважують, що за таких умов радикальні елементи на селі почали втілювати проголошені в Універсалах гасла власними силами і на власний розсуд, що приводило тільки до анархії та стрімкого зростання злочинності. Стурбований уряд, який власною непоміркованістю спровокував таку ситуацію, видав указ про заборону самочинних дій, чим вніс остаточну дезорганізацію у свідомість селянства. До речі, це відбувалося в той самий час, коли більшовики вже почали наступ на Україну, обіцяючи селянам повний перерозподіл панської землі, на тих самих принципах «соціалізації», що пропонувала і Центральна Рада.

У результаті, як зауважують сучасні дослідники, замість проведення справді необхідних, законними засобами через державні установи заходів по наділенню малоземельних селян землею

національно-соціалістична влада проголосила курс на ліквідацію приватної власності на землю, не маючи ні конкретного плану його реалізації, ні сил для втілення його в життя. Згубними для економіки і суспільного порядку були також заходи (точніше декларації) Центральної Ради у сфері промисловості і торгівлі. Вони сприяли падінню дисципліни на виробництві і згортанню товарно-ринкових відносин при відсутності якоїсь чіткої і життєздатної альтернативи останнім. Зрозуміло, що все це протягом останніх місяців 1917 – початку 1918 р. спричинило тільки спад виробництва, зростання цін і безробіття, отже, вело до суцільного краху української економіки. Запобігти цьому можна було лише рішучими діями, спрямованими на відновлення приватновласницьких засад і товарно-ринкових важелів економічного життя, що й було зроблено П. Скоропадським.

Новітня історична література засвідчує, що Гетьман П. Скоропадський протягом всього свого правління щиро, на думку багатьох істориків, рішуче і послідовно намагався відновити в Українській державі нормальну економіку, засновану на принципах законності, недоторканості приватної власності та вільного підприємництва, однак, поєднуючи це з не дуже рішучими кроками у проведенні земельної реформи. Ці заходи при певній стабілізації протягом березня-вересня 1918 р. політичної ситуації, завдяки перебуванню в Україні німецьких та австро-угорських військ, а також за умов для українських товарів ринків Німеччини та Австро-Угорщини, дали вражаючі результати.

Сучасна історична література акцентує увагу на тому беззаперечному факті, що за Гетьманату 1918 р. економічне життя відновилося в лічені тижні, а промисловість і транспорт у цілому працювали нормально до осені 1918 р. Але справа з земельною реформою просувалася повільно. Гетьман і його уряд намагалися розробити виважений і послідовний закон про земельну реформу, спрямований на утворення великої кількості міцних середньовласницьких господарств за умов надання великим власникам адекватної компенсації з боку держави. Але, починаючи ще з останнього місяця правління Центральної Ради, після видання німецького указу про тимчасовий порядок землекористування, на селі фактично відновлювалися старі земельні відносини. Поки міць німецьких та австро-угорських військ не ставилася під сумнів, відносний спокій, а відтак і нормальна виробнича діяльність, у цілому зберігалася. Але поразка центральних країн у війні, при нерозумінні селянами гетьманського плану земельної реформи, сприяли тому, що село підпало під пропагандистський вплив з боку радикальних лівих сил: українських соціалістів, більшовиків та анархістів, майже однаково вороже

настроєних до приватновласницьких та вільноринкових основ нормального соціально-економічного життя.

Істориками доведено, що період Гетьманату був позначений реальними успіхами у справі державотворення. П. Скоропадський та помірковані українські діячі (за переконаннями здебільшого ліберали), яких він залучив до державотворчої роботи, чудово розуміли необхідність налагодження чіткої адміністративно-виконавчої вертикалі в державі, чому мали сприяти примирення, взаємні поступки та врахування інтересів всіх соціальних верств та етномовних груп країни. В цьому напрямку проводилася значна робота. Але, на жаль, за умов, коли класові і значною мірою штучно викликані національні антагонізми, перехреснюючись та посилюючись, починаючи з весни 1917 р. все більше поляризували суспільство, переламати ситуацію на краще не вдалося. В своїй конструктивній діяльності гетьман та очолюваний Ф. Лизогубом уряд наштотувалися на протидію майже з усіх боків. Але, якщо помірковані кола українських соціалістів та російських правих і право-центристських сил, перебуваючи в опозиції, розуміли, що Гетьманат все ж краще за більшовистську диктатуру і тому до певного часу не чинили йому особливих перешкод, то радикальні національно-соціалістичні і націоналістичні сили, як і більшовики, працювали на знищення гетьманської держави. У боротьбі проти неї вони фактично об'єдналися, зокрема В. Винниченко, піднімаючи проти гетьмана галицьких січових стрільців, водночас мав таємну угоду з більшовиками про спільні дії. Він та його прихильники зробили все, щоб січові стрільці не вирушили до Галичини на захист новоствореної ЗУНР, коли їх силами можна захистити Львів, а відтак і всю Західну Україну від поляків. Вони спрямували свої зусилля на знищення Гетьманату, на руїнах якого повстала Директорія. Вона не змогла створити власної життєздатної державності і врешті-решт залишила Придніпров'я більшовикам вже через кілька тижнів після того, як оволоділа Києвом.

Отже, виступ Директорії проти Гетьманату об'єктивно, поза бажанням ініціаторів і виконавців цієї акції, призвів до загибелі обох українських держав. Цей виступ мав фатальні наслідки: ЗУНР своєчасно не було надано допомогу, а у Придніпровській Україні власні радикальні сили виступили проти гетьмана саме тоді, коли, користуючись небоєздатністю німецьких військ, Червона армія розпочала наступ проти України по всьому фронту, до того ж інспіруючи більшовистські та анархістські виступи на сході та півдні країни.

Дослідниками встановлено, що падіння Гетьманату та встановлення на більшій частині України влади радикальної націоналістично-соціалістичної Директорії призвело до остаточного краху нормальної економічної життєдіяльності, що вирішальною мірою сприяло

утвердженню тут влади більшовиків. На селі фактично запанувала анархія з розграбуванням маєтків, єврейськими погромами та самочинними, по суті бандитськими, розправами з усіма, хто опирався свавілля розбещеної «отаманщини». За таких умов необхідні для промислового виробництва й товарообігу економічні зв'язки розірвалися не тільки з іншими країнами, а навіть між регіонами і містами самої України, остаточно паралізувавши її промисловість. Не будучи здатними організувати нормальну життєдіяльність, продовжуючи перебувати у полоні радикально-соціалістичних гасел та зазнаючи поразок з усіх боків, уряд Директорії переходить у соціально-економічних питаннях майже на більшовистську платформу. Наслідком стала остаточно політична дезорієнтація втомленого, розчарованого подіями населення, яке заради відновлення порядку і спокою було вже згодне на будь-яку, але міцну владу.

Таким чином, виходячи з аналізу новітньої української історіографії, можна констатувати, що незважаючи на порівняно високий рівень розвитку та більш-менш задовільний в 1917 р. стан українських губерній, орієнтація соціально-економічної політики Центральної ради на соціалістичні гасла сприяла швидкому падінню виробництва, згортанню ринкового товарообміну та поширенню хаосу на селі. Певна стабілізація економічної життєдіяльності за часів Гетьманату на приватновласницько-ринкових засадах не була стійкою, головним чином, через невирішеність аграрного питання. Останнє було однією з основних причин падіння Української держави гетьмана П. Скоропадського. Радикальний економічний курс національно-соціалістичної, нездатної до налагодження упорядкованого державного життя Директорії мав ще гірші наслідки порівняно з тим, що проводився Центральною Радою.

Директорія повторювала всі помилки останньої, але у їх гіпертрофованому вигляді, за значно гірших для існування Української держави внутрішніх та зовнішніх умов. Це зумовило дискредитацію українських національних, здебільшого соціалістичних, політичних сил, які все більше втрачали підтримку не тільки серед міського, а й навіть сільського населення. Тому не дивно, що у 1919 р. основна боротьба на Україні розгорнулася вже між Червоною та Білою арміями, на прапорах яких були накреслені протилежні, але досить зрозумілі соціально-економічні гасла: державний комунізм і реставрація старих порядків.

ЛІТЕРАТУРА

- 1 Дорошенко Д.І. Історія України. 1917–1923 рр. [У 2 т. / Упоряд., авт. перед. та коментар К.Ю. Галушко] / Д.І. Дорошенко. – К. : Темпора, 2002. – Т. 1: Доба Центральної Ради. – 2002. – 320 с.; Т.2: Українська Гетьманська держава 1918 року. – 352 с.
- 2 Верстюк В.Ф. Діячі Української Центральної Ради: [Біогр. довід.] / В.М. Верстюк, Т.С. Осташко. – К. : [Б.в.], 1998. – 254 с.
- 3 Капелюшний В.П. Здобута і втрачена незалежність: історіог. нарис укр. державності нац.-визвол. змагань (1917–1921) / В.П. Капелюшний / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К: ТОВ «Олан», 2003. – 607 с.
- 4 Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917–1918 рр. / Р. Млиновецький. – Львів: Каменяр, 1994. – 568 с.
- 5 Павленко Ю. Українська державність у 1917–1919 рр. (історико-генетичний аналіз) / Ю. Павленко, Ю. Храмов. – Київ : «Манускрипт», 1995. – 262 с.
- 6 Пиріг Р.Я. Гетьманат Павла Скоропадського: між Німеччиною і Росією / Р. Пиріг; Інститут історії НАН України, 2008. – 209 с.
- 7 Реєнт О. Павло Скоропадський / О. Реєнт. – К. : Видавничий дім «Альтернативи», 2003. – 304 с.

*ЛОБАЧ К.В., кандидат історичних наук, доцент
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка*

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕПРЕСІЙ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ЩОДО КОЛГОСПНОГО СЕЛЯНСТВА (1932–1933 РР.)

Період 1932–1933 рр. став завершальним етапом широкомасштабної війни держави з селянством, розгорнутої у процесі колективізації сільського господарства. До кінця 1932 р. в республіці було колективізовано майже 70 % селянських господарств з охопленням понад 80% посівних площ. Отже, згідно з критеріями, визначеними постановою ЦК ВКП(б) від 2 серпня 1931 р. «Про темпи подальшої колективізації і завдання по зміцненню колгоспів», завдання суцільної колективізації, за виключенням поліських та прикордонних районів, у республіці було виконане [1, с. 172].

Мету суцільної колективізації Сталін сформулював ще в період кризи хлібозаготівель у 1928 р., плануючи «покрити всі райони нашої країни без винятку, колгоспами (і радгоспами), здатними замінити, як *здатчика* (виділено мною – К. Л.) хліба державі, не тільки куркулів, а й індивідуальних селян. Бесідуючи зі студентами Інституту червоної професури, Комакадемії і Свердловського університету 28 травня 1928 р. він конкретизує: «...необхідно встановити такий режим, щоб колгоспи здавали державним і кооперативним організаціям весь свій товарний хліб під загрозою позбавлення субсидій і кредитів з боку держави» [2]. Варіант «такого режиму» був апробований у період «воєнного комунізму» і пізніші роки, його основою були репресії.

Завдяки їх застосуванню під загрозою розкуркулення та депортації і шляхом посилення податкового тиску на одноосібні селянські господарства сталінському режиму вдалося загнати селян у колгоспи. Тепер треба було примусити рядових селян виробляти продукцію, яка в ході хлібозаготівель конфісковувалася державою, тобто селяни мусили працювати задарма. Позаекономічний примус, використаний більшовицькою владою, почав давати збої, селяни не бажали платити «данину», необхідність якої обґрунтовував кремлівський володар, свідченням чого були кризи хлібозаготівель, що повторювалися з року в рік. За таких обставин важливою умовою виконання планів перетворення колгоспних господарств у здавачів хліба було навернення на свій бік, як зауважує В. Нолл, кількісно малої, але впливової, сільської еліти, якій давали можливість і повноваження активно діяти.

Активістами ставали найбільшій селяни. Вони, наголошує дослідник, були державними слугами і попихачами, і водночас представниками влади на селі [3, с. 21]. Їх руками вилучалися хлібні запаси в односельців, за вказівкою зверху вони вивозили на хлібоприймальні пункти фуражні й посівні фонди, залишаючи господарства зовсім без зерна, часто саме сільські активісти ініціювали рішення про притягнення до судової відповідальності одноосібників за невиконання хлібної розкладки тощо. Втім, відповідаючи на питання: «Чи були вони тільки гвинтиками бездушної державної машини?», знаний фахівець цієї проблематики – професор С. Кульчицький виокремлює дві групи активістів. Перша – котрі працювали не за страх, а за совість, друга – ті, що вдавалися до своєрідного протесту, відкрито чи приховано саботуючи вказівки з центру. Відповідно більшовицька влада ставила завдання подолати, зламати опір як рядового селянства, так і місцевого, нею ж призначеного, активу.

Декрет про охорону суспільної власності, який в народі називали «законом про п'ять колосків», передбачав суворі покарання для розкрадачів хліба аж до розстрілу. Восени, коли відставання у виконанні хлібозаготівельних планів, стало очевидним, риторика погроз стала нормою ділового спілкування. У телеграмі М. Хатаєвича та В. Молотова на адресу секретарів обкомів від 5 листопада 1932 р. міститься пряма вказівка на застосування вищої міри покарання до голів колгоспів та членів правління, які звинувачуються в розкраданні державного та суспільного майна. Відзначаючи бездіяльність судів і прокуратури, ЦК КП(б)У категорично вимагав від обкомів негайних і рішучих заходів, обов'язкового і швидкого проведення репресій і нещадної розправи зі злочинними елементами в правлінні колгоспів на основі згаданого закону. Пасивність розцінювалася як «найгірший прояв гнилого лібералізму, неприпустимого в більшовицькій партії» [4, с. 527].

Боротьбою з «саботажем хлібозаготівель, організованим куркульськими і контрреволюційними елементами», і подоланням «опору частини сільських комуністів, що стали фактичними провідниками саботажу» – мотивувалося прийняття постанови РНК УСРР і ЦК КП(б)У від 18 листопада 1932 р. «Про занесення на чорну дошку сіл, що злісно саботують хлібозаготівлі» [4, с. 562]. Ухвала такого рішення на практиці означала приречення людної села на вимирання. Робилося це за для того, «щоб показати, що радянська влада уміє безжалісно розправлятися з організаторами саботажу хлібозаготівель, з куркульськими елементами та їх пособниками» – наголошувалося в телеграмі С. Кагановича та В. Чубаря керівникам областей [4, с. 563].

Репресії обрушувалися як на голови простих селян, так і партійно-господарського апарату нижчої та середньої ланки. Теоретичним

обґрунтуванням цих репресій став виступ Сталіна на об'єднаному засіданні Політбюро ЦК і Президії ЦКК ВКП(б) 27 листопада 1932 р. Пояснивши труднощі хлібозаготівельної кампанії 1932 р., «а) проникненням у колгоспи і радгоспи антирадянських елементів і організацією там шкідництва, саботажу і б) неправильним, немарксистським підходом значної частини наших сільських комуністів до колгоспів і радгоспів», генсек закликав до нищівного удару по селянству [4, с. 559]. В. Молотов, виступаючи на цьому засіданні, особливу увагу звернув на Україну: «...мені не раз доводилося в селах зустрічатися з такими керівниками, котрі не тільки не доросли до більшовизму, але на ділі цілком розчинилися в дрібнобуржуазній стихії і плетуться у хвості в куркуля й антирадянських елементів» [4, с. 561]. Втілюючи в життя настанови кремлівських вождів про боротьбу з «сільською контрреволюцією», органи ДПУ, лише в листопаді 1932 р., заарештували в республіці 8881 чоловік, більше тисячі з них, були головами та членами правління колгоспів [5, с. 357].

Наступним кроком в обґрунтуванні репресій, що обрушилися на Україну, стало прийняття постанови ЦК ВКП(б) від 14 грудня 1932 р. «Про хлібозаготівлі на Україні, Північному Кавказі та Західній області». Окремі пункти постанови повністю повторювали положення виступу Сталіна, про які йшлося вище, зобов'язуючи «стосовно дворушників і ворогів Радянської влади і колгоспів з партквитком у кишені, застосовувати суворі репресії, засудження на 5–10 років ув'язнення в концтабір, а за відомих обставин – розстріл». У шостому пункті резолюції серед 15 «заарештованих зрадників партії в Україні», як організаторів саботажу хлібозаготовок, яких належало засудити до 5–10 років концтаборів назване й ім'я нашого земляка, секретаря Кобеляцького райкому партії – К. Ляшенка.

Разом з ним по справі проходило ще декілька районних керівників. За наслідками її розгляду секретаря районного комітету партії – К. Ляшенка, голову районного виконавчого комітету – Ф. Бема, голову райколгоспоюзу – Й. Винокурова Харківський обласний суд у грудні 1932 р. засудив до 10 років позбавлення волі у виправно-трудовах таборах у далеких місцевостях Союзу, звинувативши у «зриві хлібозаготівель», «контрреволюційному саботажі й ошукуванні обласних організацій». Термін ув'язнення інших керівників районних підрозділів, що проходили у справі, становив від двох до восьми років [6, с. 575–576]. Реальна провина засуджених полягала у відкритому протесті проти нереально завищених планів, відкритті в ряді сіл млинів для перемелювання збіжжя, запереченні наявності куркулів у районі, намаганні налагодити громадське харчування в колгоспах для працюючих селян тощо.

Згадувана постанова ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 14 грудня 1932 р. пов'язувала провал хлібозаготівельної кампанії з «механічним» проведенням українізації у ряді районів України. По суті, ця постанова започаткувала процес ревізії партійних рядів, який був узаконений резолюцією «Про чистку партії» об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б) (7–12 січня 1933 р.). Серед 10 адміністративних одиниць, де чистка повинна була розпочатися в першу чергу, були й 4 області України: Донецька, Одеська, Київська, Вінницька [7, с. 100]. Партійна чистка доповнила систему комплексного наступу Кремля на Україну, унеможлививши формування організованого опору диктаторському режиму.

Система драконівських, за визначенням самого Сталіна, методів економічного визиску селян та масштабних репресій поповнилася постановою ЦВК і РНК СРСР про паспортну систему від 27 грудня 1932 р., що передбачала суворий контроль за переміщенням селян. А таємна директива ЦК ВКП(б) і РНК СРСР «Про запобігання масового виїзду голодуючих селян» від 22 січня 1933 р., підготовлена особисто Сталіним, наказувала «не допустити повторення минулорічної помилки» [4, с. 634–635]. Коли, рятуючись від голоду, українські селяни виїздили до Центрального чорноземного округу, на Волгу, в Московську та Західну області, а «партійні, радянські і чекістські органи України прогавили цю контрреволюційну затію ворогів радянської влади» – наголошувалося в директиві. Число таких селян-біженців, на думку професора С. Кульчицького, могло сягати 3 млн. чоловік, сама ж директива, як наголошує вчений, була логічним продовженням попередніх акцій, спрямованих на фізичне винищення мільйонів громадян України [1, с. 204, 309].

Пропонований перелік документів засвідчує наростання конфронтації між владою та селянством. Сталінська політика втрачала підтримку партійно-господарського активу на місцях. Не вдаючись до пошуків компромісу, влада розкручувала маховик репресій. Органами ДПУ УСРР лише за перші двадцять днів грудня 1932 р. було заарештовано 862 члена та кандидата у члени ВКП(б), голови колгоспів та сільських рад, серед заарештованих, становили відповідно 342 і 108 осіб [5, с. 478–479].

На кінець 1932 р. пресловутий Сталінський закон «про п'ять колосків» вже дав багатий «урожай». За інформацією органів юстиції, у перші чотири місяці дії закону у зв'язку з хлібозаготівлями було засуджено 16781 чоловік [5, с. 349]. У 1933 р. з 24191 колгоспу було «вичищено» близько 200000 осіб [5, с. 54]. Але це була лише прелюдія до однієї з найбільших трагедій українського народу, жертвами якої стали мільйони ні в чому неповинних тепер уже колгоспних селян.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кульчицький С.В. Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення / С.В Кульчицький. – К.: Наш час, 2008. – 424 с.
2. Сталин И. На хлебном фронте. Полное собрание сочинений – Т. 11. Режим доступу <http://petrograd.biz/stalin/11-9.php/>
3. Вільям Нолл Трансформація громадянського суспільства. Усна історія української селянської культури 1920–30 років. – К.: Родовід, 1999. – 559 с.
4. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание 1927–1939. Документы и материалы. В 5-ти тт. / Т.3. Конец 1930–1933 / Под ред. Д. Данилова, Р. Маннинг, Л. Виолы. – М.: РОССПЭН, 2001. – 1008 с.
5. Розсекречена пам'ять: Голодомор 1932–1933 років в Україні в документах ГПУ – НКВД. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 604с. [64]арк. іл.
6. Колективізація і голод на Україні, 1929–1933. – К.: Наук. думка, 1992. – 736 с.
7. Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК 1898–1971. Видання 8-е доповн. і виправл. / Т. 5. 1931–1941/. – К.: Політвидав України, 1980. – 471с.

*ПИВОВАРСЬКА К.Б., кандидат історичних наук, доцент
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка*

ПРАВО НА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ

Демократична, соціально-правова держава покликана послідовно забезпечити реалізацію принципу соціальної справедливості – одного з найбільших загальних критеріїв гуманістичної сутності суспільно-політичного устрою.

Як відомо, на сьогодні є поширеною концепція французького вченого К. Васака про три покоління прав людини, з яких – соціальні, економічні та культурні належать до другого покоління. Вперше на конституційному рівні ці права закріпили Мексика (1917), СРСР (1919), Німеччина (1919).

Згідно з міжнародними правовими актами до соціальних прав належать права, реалізації яких пов'язані із задоволенням найважливіших соціальних потреб людини: право на працю, на заробітну плату, охорону здоров'я, право на соціальний захист та інші.

Як зазначає І. Гуменюк, найактуальнішими виявились питання забезпечення прав другого покоління – соціальних, економічних та культурних [1, с. 44]. Їх дослідження дозволяють усвідомити глибинну сутність теорії основних прав людини та сформулювати нові сучасні підходи до їх класифікації, альтернативні світовим.

Соціальні права мають два аспекти:

- ◆ потреби загальносоціальні, матеріальні, життєво необхідні для людини;
- ◆ відображають усупільнений характер задоволення таких потреб із суспільних джерел – соціальних фондів, державного бюджету.

Таким чином, на думку П. Пилипенко, соціальні права – це такі права, що відображають потреби окремої людини як члена суспільства зберігати своє фізичне існування у суспільстві в цілому, а людському соціуму в цілому – на виживання та розвиток [2, с. 98].

Взагалі, як вважає І. Арістова, в юридичній літературі не існує єдності щодо того, які права слід вважати соціальними. Так, одні автори включають до них, поряд з правом на соціальний захист, правом на житло, правом на достатній життєвий рівень та правом на охорону здоров'я, такі права, як право на працю, право на відпочинок, право на страйк, право на освіту, право на доступ до культурних цінностей, право

на безпечне довкілля, а також право на сім'ю та право на свободу світогляду і віросповідання. Такий підхід можна охарактеризувати як розгляд соціальних прав у широкому розумінні. Інші автори включають право на працю, право на відпочинок та право на страйк до економічних прав – можливостей людини здобувати засоби до існування шляхом виробництва матеріальних благ. Дехто об'єднує соціальні й економічні права, виділяючи при цьому групу соціально-економічних прав [3].

І. Арістова дотримується такого підходу до класифікації соціальних прав, при якому вони чітко розмежовуються залежно від сфери їх реалізації. Відповідно до такого підходу до соціальних прав належать: право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї; право на соціальний захист; право на житло; право на охорону здоров'я; право на отримання соціальних пільг, дотацій та компенсацій [3].

Особливе значення мають такі соціальні права, як право на достатній життєвий рівень та на соціальний захист. Вони стали підставами для докорінних перетворень системи соціального захисту – сукупності законодавчо визначених заходів (гарантій, прав, інститутів, установ), які забезпечують реалізацію соціальних прав, передбачених правом соціального забезпечення. Разом з тим, у юридичній науці та законотворчій практиці широко використовується поняття «право на соціальне забезпечення».

Сам термін «соціальне забезпечення», на думку західних учених, вперше використав президент США Т. Рузвельт, який одним із розділів своєї програми «Нового курсу» передбачив «Акт про соціальне забезпечення» (1932 р.). Однак в Росії РНК ще 31 жовтня 1918 р. затвердила Положення про соціальне забезпечення трудящих [4, с. 36].

За визначенням Б. Сташківа, право на соціальне забезпечення насамперед є правом на певні блага або, іншими словами, уповноважує особу вимагати різноманітних благ, визнаних суспільством необхідними [5, с. 72]. Вказане право гарантує особі при наявності відповідних умов на мінімальному рівні мати певні блага, а не здобувати їх. Дане право, на відміну від класичних прав, прямо пов'язане з економічними можливостями держави і без виділення необхідних коштів не реалізується.

Якщо класичні права є правами на свободу дій, гарантуються утриманням від дій інших осіб та виконавчої влади, то право на соціальне забезпечення є обов'язком держави шляхом активних дій наявними ресурсами їх забезпечувати.

Характерними рисами права на соціальне забезпечення є те, що воно:

- ◆ визнається державою і міжнародним співтовариством та займає чільне місце серед прав людини, ним від народження до смерті неодноразово користується кожна людина;
- ◆ за своєю природою суттєво відрізняється від класичних прав і потребує особливого (порівняно з іншими правами) механізму з його реалізації та охорони;
- ◆ закріплюється у нормативних актах, які застосовуються лише при наявності механізму його реалізації, зазначеного, як правило, в інших нормативних актах;
- ◆ забезпечується ідеологічними, політичними, економічними, соціальними та організаційними гарантіями;
- ◆ є одним з основних засобів маніпуляції волею виборців різними політичними силами у боротьбі за прихід до влади;
- ◆ у перехідний період забезпечується державою і гарантується судовим захистом в обсягах, передбачених на відповідний рік;
- ◆ у вказаний період з об'єктивних причин можливе звуження його змісту та обсягу [5, с. 74].

Таким чином, можна вважати, що право на соціальне забезпечення займає особливе місце у системі соціальних прав, визнаних як міжнародним, так і національним правом. Воно дає можливість особі отримувати матеріальне забезпечення у визначених законом випадках, одночасно зумовлює необхідність певних дій з боку держави і суспільства щодо надання такого забезпечення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуменюк І. Формування системи соціального захисту населення [Текст] / І. Гуменюк // Право України. – 2007. – №11. – С. 44–48 .
2. Пилипенко П. Право соціального забезпечення у системі соціального права [Текст] / П. Пилипенко // Право України. – 2004. – №10. – С. 97–100.
3. Арістова І.В. Соціальна функція держави як визначальна категорія права соціального забезпечення України [Електронний ресурс] / І. Арістова // Форум права. – 2006. – № 2. – С. 18–21. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2006-2/06aivszu.pdf>.
4. Болотіна Н. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять // Право України. – 2004. – № 4. – С. 35–39.
5. Сташків Б. Предмет права соціального забезпечення: погляд на проблему // Право України. – 2000. – № 9. – С. 71–75.

*БРОВКО Т.В., старший викладач
ГОДЗЬ О.О., асистент
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка*

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА: ПРІОРИТЕТИ ТА СТРАТЕГІЧНІ ЗАВДАННЯ

Найбільших успіхів на постіндустріальному етапі розвитку досягають країни, які надають першість стратегічним пріоритетам розвитку творчого, професійного, освітнього, трудового, фізичного потенціалу громадян.

Для нашої країни, яка ввійшла в період тривалої депопуляції, принципово важливою є концентрація зусиль передусім на поліпшенні якісного складу населення, забезпеченні сталого людського розвитку, зокрема через значне збільшення інвестицій в освіту, охорону здоров'я, формування здорового способу життя, розвиток ринку праці тощо.

Низька ефективність діючих соціальних програм зумовлена насамперед їх недостатнім фінансуванням та слабкою соціальною спрямованістю бюджетної політики. Навіть незважаючи на збільшення обсягів бюджетного фінансування соціальної сфери останнім часом, ситуація реально не поліпшується. Це підтверджується дослідженням взаємозв'язків показників, що характеризують стан і охорону здоров'я у регіонах України. Соціальний захист не виконує належним чином свої функції, через що практично не зменшується бідність, на яку найбільш наражені сім'ї з дітьми; переважно пільги мають декларативний характер; більша частина соціальних послуг надається на низькому рівні; не забезпечується рівна доступність до якісних соціальних послуг (освітніх, медичних, культурних, житлово-комунальних тощо).

Нагальною необхідністю є перенесення акцентів з допомоги соціально вразливим верствам суспільства на розвиток ринку праці й максимальне розширення зайнятості, забезпечення гідної винагороди за працю, на заохочення економічної активності, прагнення набути високий рівень професійно-освітньої підготовки.

Політика доходів має трансформуватися у напрямі стимулювання зростання легально сплачуваної заробітної плати як обов'язкової передумови фінансової спроможності системи загальнообов'язкового соціального страхування, передовсім пенсійного. Ефективна трансформація політики доходів забезпечить істотне підвищення рівня життя широких верств населення та формування соціальної структури, наближеної до європейської.

Важливим напрямом трансформації політики доходів є вдосконалення порядку встановлення мінімальної заробітної плати, запровадження нового соціального стандарту – мінімальної погодинної заробітної плати. Мінімальна заробітна плата повинна виступати державною гарантією нижньої межі оплати праці, розмір якої слід прив'язувати до споживчого кошику.

Формування системи соціального захисту має ґрунтуватися на принципах системності, соціальної справедливості, ефективності та фінансової обґрунтованості. Стратегічним пріоритетом стає формування повномасштабної системи соціального страхування. Механізм призначення страхових виплат слід зробити абсолютно прозорим і зрозумілим, що сприятиме заохоченню населення до участі у страхових програмах і до отримання заробітної плати на легальних правових засадах.

Поряд з комплексним реформуванням системи охорони здоров'я, необхідним є поширення медичного страхування, поступове його перетворення на складову загальнообов'язкової системи. Становлення повномасштабної системи соціального страхування унеможливить збідніння населення в разі настання страхової події (втрати роботи, старості, захворювання тощо), сприятиме легалізації доходів переважної більшості населення країни та водночас створить потужне джерело довгострокових інвестицій.

Найпершим кроком реформування системи соціального страхування є створення єдиної системи збирання, обліку та контролю за сплатою внесків шляхом запровадження єдиного соціального внеску. Це дасть змогу скоротити адміністративні видатки і роботодавців, і страхових фондів, уникнути дублювання останніми функцій, забезпечити належну прозорість фінансових потоків. Запровадження єдиного соціального внеску сприятиме й покращенню підприємницького середовища в Україні та подальшій легалізації фонду оплати праці.

Усі, хто не зміг забезпечити собі належні засоби існування попередніми страховими внесками, при необхідності матимуть право на отримання соціальної допомоги. Проте виплати, що здійснюються у вигляді соціальної допомоги, визначатимуться бюджетними можливостями держави й будуть істотно нижчими за ті, що сплачуються на страхових засадах.

Соціальна допомога має спрямовуватися бідним верствам населення виключно на адресних засадах з урахуванням сукупного доходу сім'ї. Винятком може залишитися тільки допомога при народженні дитини, яку, з огляду на надзвичайну важливість підвищення народжуваності та створення рівних умов догляду за дітьми, доцільно надавати на універсальних засадах.

Важливим напрямком перебудови соціальної політики є розширення повноважень органів місцевої влади щодо надання соціальних послуг. Це потребує відповідних змін у фінансальних та міжбюджетних відносинах, забезпечення доступу органів місцевого самоврядування до кредитних ресурсів та трансформації взаємовідносин місцевої і центральної влади у поєднанні із контролем з боку громадськості.

Неефективна структура зайнятості віддзеркалює реалізацію моделі економічного розвитку, яка базується на дешевій робочій силі. Це може призвести до втрати трудового потенціалу суспільства та деградації робочої сили. Відповідно до концепції зміщення акцентів соціальної політики на забезпечення максимальної реалізації права громадянина на працю та отримання за неї гідної винагороди, у сфері політики зайнятості необхідно здійснити комплекс заходів, спрямованих на удосконалення ринку праці та системи працевлаштування, випереджаюче зростання зайнятості в малому і середньому бізнесі, а також у сфері послуг. Ці заходи мають компенсувати негативний вплив на ринок праці зрушень, що відбуваються в структурі національної економіки під впливом конкурентного середовища та відповідно до орієнтирів структурної політики України.

У цілому, першочерговими заходами в реформуванні соціальної політики слід визначити такі:

- ◆ розробка системи довгострокових прогнозів попиту на робочу силу за професіями і відповідно із цим формування прогнозів державного замовлення на підготовку кваліфікованих кадрів;
- ◆ забезпечення співпраці між навчальними закладами й підприємствами (роботодавцями) з метою формування, відтворення та збереження кадрового потенціалу, підвищення його кваліфікації;
- ◆ розвиток системи підготовки кваліфікованих робочих кадрів на підприємствах;
- ◆ забезпечення випускникам навчальних закладів різних ступенів акредитації, підготовлених за державним замовленням, першого робочого місця;
- ◆ розробка механізмів стимулювання підприємців до створення нових робочих місць;
- ◆ створення системи тимчасового житла, включаючи мережу гуртожитків, для спрощення трудової міграції всередині країни;
- ◆ розробка механізмів стимулювання підприємців до інвестицій у види економічної діяльності, найбільш важливі для економіки країни;
- ◆ моніторинг впливу економічної політики на рівень зайнятості, зокрема – у сфері лібералізації ринків, цінового регулювання тощо;
- ◆ забезпечення захисту інтересів громадян, які працюють за межами

країни та стимулювання їх до повернення.

Ефективна реалізація завдань соціальної політики можлива тільки за умов коли економіка розвивається, а держава діє в інтересах більшості населення; коли розвиненими є парламентські форми демократії та інститути громадянського суспільства, що забезпечують представництво інтересів різних соціальних груп; коли організації робітників (партії, профспілки) мають достатню силу і користуються авторитетом у суспільстві.

*РЕНДЮК П.Г., старший викладач
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка*

РЕНТОЗОРІЄНТОВАНЕ СУСПІЛЬСТВО: ВАДИ СОЦІАЛЬНОЇ СТРАТИФІКАЦІ НАСЕЛЕННЯ І ПОШУК ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ ЇХ ВИКОРИНЕННЯ

З давніх давен і донині людство рухається таким чином, що в ньому поступово чи стрибкоподібно відбуваються принципові, якісні зміни і водночас спостерігається усталеність і повтор існування певних формоутворень, постійний процес їх відтворення. Досить актуальною в умовах сьогодення залишається проблема, яке місце у цих процесах посідає сучасне українське суспільство.

«Україна, – записано у ст. 1 Основного закону держави, – є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» [1, с. 4]. Це – в ідеальному уявленні. Але, мабуть, настав час дати відповідь на головне питання: в якій Україні ми живемо реально? Попри райдужні очікування всіляких благ від поєднання «соціально орієнтованої...» з «українською ідеєю» – все виходить навпаки. Реально сполучаються інші, причому найгірші за змістом і спрямованістю, засади, коли колективізм перетворюється на кримінальну корпоративність, мафіозну або тіншову клановість, а індивідуальна інноваційна підприємливість – на шахрайство й роздратоване хижачтво; продуктивна конкуренція – на криваві розбірки й ворожнечу різних за соціальними масштабами угруповань і верств.

Сучасна господарська, соціальна та політична життєдіяльність українського суспільства спонукає вітчизняних та закордонних дослідників до характеристики України як проміжного, маргінального, соціально блукаючого суспільства, суспільства «феодалізованого капіталізму», яке «гармонійно» поєднує у собі модернізовані відносини позаекономічного примусу, нееквівалентних (неринкових) зв'язків (як ознак-атрибутів феодальної, державно-общинної системи) з економічною міжіндивідуальною і міжкорпоративною конкуренцією та вільним, некерованим ринком (як ознаками-атрибутами класичного, ліберального капіталізму). Феодал з мечем і озброєною дружиною простягнув руку лихвареві Гобсеку з банківським сейфом. Співдружність виявилася страхітливою за всі уявлення [2, с. 191–192].

До наведених характеристик українського суспільства в останніх наукових дослідженнях додається його визначення як «рентозорієнтованого суспільства» [3, с. 17], в якому сектор пошуку

ренти превалює над сектором виробництва, який створює додаткову вартість і є основним у наповненні державного бюджету. Саме рента, а не економічний прибуток за рахунок підвищення продуктивності праці в умовах ринкової конкуренції – переважно є джерелом доходів заможних членів такого суспільства.

Практика поширення пошуку ренти збільшує нерівномірність доходів у суспільстві, поглиблює майнову нерівність, а також шкодить правам власності [4, с. 56]. Це означає і рентозорієнтований характер функціонування основних соціальних інститутів суспільства (політичних, економічних, уряду). Уряд стає незацікавленою стороною щодо економіки, виробництва, маючи вагомі стимули для опортуністичної поведінки з метою максимізації ренти тих, хто має доступ до ухвалення урядових рішень. В одних випадках це означає, що уряд є по суті клептократією; в інших – це призводить до картелізації урядом економічної діяльності на користь політично впливових партій. І лише в окремих випадках уряд випрацьовує і задає такі правила гри, які сприяють виробничій діяльності [5, с. 105–106]. Упродовж майже двох останніх десятиліть урядові інституціональні структури в Україні однозначно досить рідко демонстрували ці «окремі випадки».

У зв'язку з цим, дослідники й експерти наголошують на глибокій економічній нерівності у стратифікаційних структурах нинішнього українського суспільства. За оцінками Світового банку – доходи 10 % найбільш забезпеченого населення України перевищували доходи 10 % найменш забезпеченого населення у 47 разів. Однією із ключових проблем вітчизняного ринку праці вважається низька заробітна плата, її необґрунтована диференціація за галузями, професійно-кваліфікаційними групами. Сьогодні на одного найманого працівника припадає 3,4 тис. гривень, а на одного роботодавця – 226 тисяч, з яких – 99,6 тисяч є його прибуток. Реальні співвідношення доходів насправді є дещо іншими з огляду на те, що частина зарплат видається у конвертах, а для приховування прибутку працює ціла неформальна «індустрія послуг», тому дане співвідношення є ще більшим на користь роботодавців. Працівники спільно господарюють, але результати ділять у пропорції 1/25. Навряд чи подібні співвідношення можна вважати збалансованими і такими, що сприяють соціальному миру і економічному розвитку в країні [3, с. 18–19]. Лікар-терапевт в Україні заробляє у три рази менше, ніж заслуговує, а міністр – у три рази більше, ніж заслуговує [6, с. 45].

Рентозорієнтованість українського суспільства певним чином характеризує й трудове емігрантство, валютний доробок якого (біля половини державного бюджету країни) офіційно не включається до ВВП, проте він ґрунтовно підтримує добробут і фактично утримує залишені вдома родини.

Предметом фундаментальних досліджень в останні роки є з'ясування (з теоретичним обґрунтуванням та емпіричним доведенням), які саме соціальні інституції, насамперед політичні й економічні, формують і збільшують чи зменшують соціальні нерівності, порушують права людини, соціальну справедливість чи захищеність, забезпечують їх. Для викорінення пошуків ренти в сучасних умовах, як головного і єдиного засобу збагачення за рахунок інших, дослідники реформування українського суспільства пропонують панування інституцій:

1. Гарантованого права власності.
2. Ринкової конкуренції і/або.
3. Ефективного державного управління, здатного запобігти:
  - а) приватному привласненню ренти від природних ресурсів;
  - б) суспільно неефективному розподілу видатків бюджету.
4. Партійних, прихід яких до влади реально зможе змінити інституціональні правила гри і стратифікаційний порядок у суспільстві [3, с. 25].

Сьогодні наголошується на нерозривності економічних і політичних інститутів як чинників розподілу наявних ресурсів та економічного зростання, що пояснюється, зокрема, тим, що економічні інститути визначають стимули й обмеження для економічних суб'єктів, а також результати функціонування економіки, розподілу й перерозподілу ресурсів. Політичні інститути визначають обсяг політичної влади різних інституціональних акторів де-юре, тоді як ті групи, що мають більші економічні ресурси, можуть мати більшу політичну владу де-факто. Економічні інституції сприяють економічному зростанню, коли політичні інституції надають владу групам, зацікавленим у виробництві, у широкомасштабному захисті прав власності, вводять ефективні обмеження щодо індивідів, які мають владу, і коли можливості одержання ренти можновладцями відносно невеликі [7, с. 4].

Важливою складовою діяльності, що безпосередньо впливає на загальний стратифікаційний порядок у кожній країні, є система оподаткування, форми та рівні якого зумовлюють подальший перерозподіл ресурсів, певну корекцію первинного розподілу, утвореного внаслідок ринкової конкуренції. Так склалося, що політично та ідеологічно зумовлене суттєве зменшення прогресивності оподаткування у країні, призвело до різкого збільшення нерівності людей. Зрозуміло, що в умовах сьогодення, люди з високим рівнем доходу повинні платити і більші податки. Це вможливить (за розрахунками російської АН) збільшити у 4 рази рівень пенсій, у 3,5 рази – рівень мінімальних зарплат і у 2,5 рази – зарплату бюджетникам [3, с. 22].

Освіта також є одним із основних каналів розв'язання проблеми, «сортувальною машиною» між стратифікованою системою соціальних

позицій та індивідами різного соціального походження та здібностей. Виконуючи функцію соціалізації та передання знань, інституція освіти водночас ієрархічно розподіляє студентів за успішністю, вмотивованістю діяльності. Тим самим освіта виконає функцію вирівнювання можливостей здобуття освіти, посад незалежно від соціального походження людини, грошей.

Інституціональним чинником впливу на соціальну нерівність шляхом перерозподілу доходів є встановлення й реалізація державою різноманітних соціальних виплат, пільг і допомоги, субсидії та пільги на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива. товарів та послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок, на оплату послуг транспорту, зв'язку.

Очевидно в Україні ми можемо констатувати також якщо не відсутність, то явну слабкість профспілок як важливої соціальної інституції, яка має сприяти мінімізації чи нормалізації розривів в оплаті праці найманих робітників і бути агентом організації колективних протестних дій за ствердження соціальної справедливості у суспільстві.

Отже, ситуація у країні складається таким чином, що відтворювана у нинішніх умовах нерівність за доходами та багатством, орієнтація на ренту є явищем перш за все інституціональним, наслідком складної інституціональної взаємодії у суспільстві влади соціальних акторів у сфері політики й економіки, а не наслідком функціонування суто виробничих відносин, ринкових механізмів, «залізного закону» попиту й пропозиції, на жаль.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. – К.:Ліра, 2006.
2. Суїменко Є. В якій Україні ми живемо? // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 6. – С. 176–194.
3. Оксамитна С. Інституціональне середовище відтворення соціальної нерівності // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2010. – № 4. – С. 4–28.
4. Дубровський В. Рушійні сили небажаних реформ // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2010. – № 1. – С. 56–72.
5. Норт Д. Понимание процесса экономических изменений. – М.: Изд. дом. гос. ун-та, 2010. – 256 с.
6. Іващенко О. Про анатомію економічної нерівності в Україні // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2010. – № 4. – С. 29–55.
7. Асемоглу Д. Институты как фундаментальная причина долгосрочного экономического роста // Экономический вестник. Вып. 5. – 2006. – № 1. – С. 4–43.

*ШЕБЕЛИСТ С.В., кандидат наук із соціальних комунікацій, асистент
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка*

«ПРОТИ ВСІХ»: ПРОТЕСТНЕ ГОЛОСУВАННЯ НА ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ 2010 Р.

Перебіг президентських перегонів-2010 відзначився не лише жорсткою конкуренцією між найбільш рейтинговими кандидатами, появою нових облич з претензією на роль «третьої сили» і поразкою умовно демократичного табору, але й зафіксував доволі промовисту електоральну тенденцію – поступове наростання у суспільстві протестних настроїв. Якщо, наприклад, кампанію 2004 р. виборці переважно розглядали як "боротьбу між добром і злом", то 2010 р. вона перетворилася на вибір між "більшим" і "меншим злом". Залежно від політичних уподобань, їх уособленням виступали лідер опозиційної Партії регіонів, екс-прем'єр Віктор Янукович і чинна на той момент глава уряду, лідерка іменного блоку Юлія Тимошенко.

Наприкінці 2009 р. сайт "Західної аналітичної групи" опублікував статтю політолога Миколи Рябчука, в якій він змалював імовірні перспективи розвитку держави: "У випадку Тимошенко це буде режим із переважно проєвропейською риторикою, у випадку Януковича – більш проросійською, а проте засаднича політика в обох випадках буде покучмівськи "багатовекторною" та опортуністичною. Радикальних, послідовних і планомірних реформ не варто сподіватися ні в одному випадку, ані в другому – як з огляду на обмежений, засадничо советський менталітет обох лідерів, так і з огляду на олігархічний характер їхнього оточення" [1]. Тому відповідальним громадянам доводилося зважувати на шальках терезів всі "за" і "проти", скрупульозно шукаючи суттєві відмінності між претендентами й голосувати не так серцем, як розумом.

Утім, у виборчому бюлетені була й особлива графа – "не підтримую жодного з кандидатів", яку спрощено назвали "проти всіх" (ЦВК навіть зареєструвала "технічного" кандидата на ім'я Василь Противсіх). У багатьох виборців виникла спокуса поставити помітку саме у цій графі, щоб засвідчити негативне ставлення до лідерів перегонів. "Голосуючи проти всіх, виборець виносить вирок політичному істеблішменту, – підсумував оглядач "Української правди" Михайло Дубинянський. – Країна побачить, який відсоток громадян не збирається підтримувати

одне зло тільки тому, що є ще й інше. Чиста совість в обмін на позначку в останній графі бюлетеня – це не так уже мало" [2].

Як засвідчили остаточні результати другого туру президентських перегонів, тих, хто не підтримав жодного з кандидатів, виявилось 4,36 % (понад 1 млн. 100 тис. осіб), що є рекордним показником за всю історію виборчих кампаній в Україні. На думку деяких політологів, саме цих голосів (а також тих, хто не прийшов на дільниці, "проголосувавши ногами") й не вистачило для перемоги Тимошенко. Відтак частину провини за реванш Януковича з усіма подальшими наслідками прихильники лідерки БЮТ поклали на підступних "противсіхів", як це, скажімо, зробив на сторінках "Українського тижня" публіцист Ігор Лосєв: "Чомусь вони неявно вважали Януковича "меншим злом", ніж Тимошенко, але не говорили про це вголос, експлуатуючи слоган "усі вони однакові ... Нехай тепер наші "духовні провідники" не заспокоюють свою совість. Можливо, вони зберегли свої "білі шати", але втратили Україну" [3]. Незважаючи на такі полум'яні критичні оцінки, феномен "противсіхів" не є одновимірним і заслуговує на окремий аналіз.

Найбільш виразно нехить до обох кандидатів продемонструвала інтелігенція, яка має певний суспільний авторитет і впливає на громадську думку. На відміну від 2004 р., коли більшість інтелектуалів, не вагаючись, підтримала Віктора Ющенка, в 2009–2010 рр. такої однастайності вже не було, тому що політики з Майдану пішли на вибори навіть не паралельними колонами, а різними таборами, поборюючи одне одного. Утім, перед другим туром частина громадських авторитетів (Іван Драч, Дмитро Павличко, Юрій Щербак), котра спочатку агітувала за Ющенка, закликала голосувати за Тимошенко, до чого в останній момент також схилилися й незалежні інтелектуали, потенційні «противсіхи» (Юрій Андрухович, Микола Рябчук). Інша ж частина патріотичної інтелігенції (Євген Сверстюк, Тарас Возняк), не знаходячи особливої різниці між лідерами ПР і БЮТ вирішила не підтримувати жодного з кандидатів, до чого закликав і тодішній Президент Ющенко. Своєрідним уособленням цієї тенденції стала письменниця Оксана Забужко.

В інтерв'ю "Галицькому кореспондентові" літераторка запитувала: "Чому ми маємо мислити в цьому біполярному режимі "ти за белих ілі за красних"? ... Я і тепер абсолютно переконана, що при Тимошенко – це кілька років божевілля і цілковитий колапс. Колапс економіки і колапс країни в кінцевому підсумку. При Президентові Януковичу – це кілька років стагнації і гниття, повільне загнивання. Вибір у перспективі між безглуздям і гниттям" [4]. Аргументи Забужко фактично зводилися до того, про що застережливо говорив Іван Франко: "Голосуючи за зло, ти

вибираєш зло". Для письменниці моральна вартість поразок виявилася значно вищою за вагу перемог, що втілилось у запропоновану нею формулу: "Мій вибір – за Україну, але проти обох".

Кампанія 2010 р. ще більше поглибила поділ і без того не надто згуртованої інтелігенції на «тимошенківців» (переконаних або ситуативних) і "противсіхів". Упродовж тривалого часу вони обмінюються некоректними "реверансами" на адресу одне одного ("посіпаки", "продажні потвори", "малороси", "жидівські попихачі", "сіоністські найманці"). Слова "творча інтелігенція", "духовна еліта" і "патріоти" опоненти, схоже, ще довго писатимуть у лапках, додаючи для іронії "так звана".

Але якщо абстрагуватися від звинувачень, то колективний портрет незгодних засвідчує, що це достатньо освічені, самостійні, мобільні, соціально активні й безкомпромісні люди, умовно кажучи, представники середнього класу, не лише гуманітарії. Таких громадян, за спостереженням коментатора "Газети по-українськи" Анатолія Марциновського, "не переконаєш величезними біл-бордами, проплаченою агітацією з вуст зірок естради чи замовним славослів'ям у пресі" [5]. Переважна більшість із них мешкають у великих містах Центральної, Східної і Південної України та в Києві, де проти Януковича і Тимошенка проголосували 8,05 %. У трійці лідерів – Дніпропетровщина (6,75 %) і Полтавщина (5,75 %). Наведені цифри ЦВК мали б стати тривожним сигналом для будь-якої влади, адже таким чином вона втрачає авторитет в очах суспільства і зазнає поступової делегітимізації. Проте, як не парадоксально, це в перспективі може мати позитивні наслідки, зокрема створить платформу для появи нових політичних сил, що вийдуть за рамки усталених конфліктних "помаранчевих" і "біло-блакитних" схем.

За словами оглядача "Дзеркала тижня" Олексія Мустафіна, "є надія, що громадянин, котрий не довіряє владі, більше покладається на власні сили. А цього українцям останніми роками дуже бракувало. Зрозуміло, саме собою розчарування у владі – як і свідоме утримання від любові до держави – не веде до самоорганізації громадянського суспільства. Але, щонайменше, дає для цього шанс" [6]. Утім, Мустафін слушно підкреслює, що за відсутності гідної альтернативи ("третьої сили" або, як нині все частіше говорять, "третьої України") незадоволених виборців можуть «підім'яти» під себе діючі політики, і додає, що голосування від безвиході обнадіювати не може за визначенням.

Поки що зарано робити глибокі політологічні висновки, але принаймні попередні підсумки (за результатами місцевих виборів-2010) фіксують характерні тенденції. З одного боку, відбувається наростання політичного абсентеїзму (зниження явки виборців) і протестних настроїв

(показник "проти всіх" у деяких регіонах сягав 8–9 %), а з іншого боку, спостерігається дедалі помітніша радикалізація суспільства й несподіваний успіх ультраправого ВО "Свобода", особливо на Галичині. Фактично ця політсила зайняла вільну нішу деморалізованих БЮТ і НУ-НС, але на відміну від них, вона тяжіє до більш націоналістично-популістської риторики, виступаючи з точки зору «поміркованої» влади ідеальним "опудалом" для дезорієнтованих виборців. Натомість відповідальна й впливова опозиція чи альтернатива досі так і не постала – демократичний табір перебуває в періоді роздробленості, а спроби його об'єднання не відзначаються успішністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рябчук М. Попередні підсумки [Електронний ресурс] / Микола Рябчук. – Режим доступу: <http://www.xo4u.info/zgroup.com.ua/article.php?articleid=3352>.
2. Дубинянский М. Между двух зол [Электронный ресурс] / Михаил Дубинянский. – Режим доступа: <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/01/26/4669174/>.
3. Лосев І. Перші підсумки «противсіхства» [Електронний ресурс] / Ігор Лосев. – Режим доступу: <http://www.tyzhden.ua/Columns/50/689>.
4. Голомідова Н. Оксана Забужко: «Вибір між Януковичем та Тимошенко – це вибір між чоловічою і жіночою зоною» [Електронний ресурс] / Наталка Голомідова. – Режим доступу: <http://www.gk-press.if.ua/node/2323>.
5. Марциновський А. Тимошенко переміг не Янукович [Електронний ресурс] / Анатолій Марциновський // – Режим доступу: <http://www.gazeta.ua/articles/comments-newspaper/326896>.
6. Мустафін О. Країна тих, хто утримався [Електронний ресурс] / Олексій Мустафін. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/newspaper/articles/59213#article>.

СОЦІАЛЬНА ІСТОРІЯ: СТАНОВЛЕННЯ ТА СУТНІСТЬ

Величезні зміни, що їх зазнало наше суспільство в результаті демократичних перетворень кінця 80 – початку 90-х рр., розпад СРСР, надали можливість переглянути методологічні засади історичної науки, позбавити її ідеологічних обмежень марксизму, подолати відставання від західної історіографії у теоретичному плані. Численні дискусії і полеміки, які пройшли у періодиці й на наукових форумах, продемонстрували прагнення істориків інтегрувати епістемологічний доробок марксистської методології з новітніми теоретичними здобутками західних методологічних напрямків, щоб отримати у підсумку історичну теорію, котра б дозволила відбити історичне минуле у менш ідеологізованих та політизованих формах [1, с. 192]. Одним із нових (для нас нових) підходів до історіописання, двері до яких були відчинені для вітчизняних науковців два десятиліття тому, стала парадигма соціальної історії (також вживаними є терміни “соціологічна історія” та “соціоісторія”).

Розуміння історії як соціальної взаємодії людей проявлялося у різні часи у специфічних формах, обумовлених особливостями історичного буття. Проте, спроби дати єдину загальну дефініцію соціальної історії (сам термін використовується з ХІХ ст.), вочевидь, приречені на невдачу [2, с. 13]. Втім, на нашу думку, навести деякі з них буде доречним.

Відомий англо-американський історик Т. Зелдін стверджував, що у своїх ранніх формах соціальна історія означала передовсім демократизацію історії. Дж. Тревел’ян у вступі до своєї “Соціальної історії Англії” зазначав: “Сфера соціальної історії може бути визначена як повсякденне життя населення даної країни за минулих часів; вона охоплює як загальнолюдські взаємини, так і економічні відносини між різними класами, характер сімейних відносин, побут, умови праці та відпочинку, ставлення людини до природи, культуру кожної епохи...” [3, с. 15–16]. Німецький історик Х. Ріттер у “Словнику історичних понять” запропонував таке визначення: “Соціальна історія – це форма історичного дослідження, в центрі уваги якої перебувають соціальні групи, їхні взаємовідносини та ролі в економічних та культурних структурах і процесах; вона часто характеризується використанням теорій суспільних наук та кількісних методів”. Не менш розгорнуте

визначення подає ще один представник німецької історіографії Ю. Кокка. За його словами соціальна історія займається “історією соціальних спільнот (станів, класів, груп, тощо); їхнім становищем та складом, досвідом, позиціями, поведінкою; такими інститутами, як сім’я, виробництво, партії, союзи; соціальними відносинами – родинними зв’язками, умовами праці, соціальними конфліктами, різними аспектами соціальної нерівності та мобільності, а також соціальними передумовами та наслідками політичних, культурних та економічних явищ, та їх багатограними зв’язками з господарською, політичною і культурною історією” [4, с. 163]. Редакційна рада альманаху THESIS розподіляє соціальну історію на окремі складові: “З одного боку, соціальна історія – це історія конкретних соціальних явищ дитинства, відпочинку, сім’ї, хвороб і лікування; з іншого – реконструкція минулого невеликих містечок, робітничих поселень та сільських общин; з третього – дослідження психологічної мотивації та менталітету. Але водночас це й історія величезних територіальних та часових просторів, масових соціальних рухів та насильства в історії, соціальних процесів історичної трансформації (міграції, урбанізації, індустріалізації)” [5, с. 152].

Корені виникнення соціальної історії слід шукати на зламі XIX і XX ст. Саме цей час ознаменувався фундаментальними науковими відкриттями, які стали початком формування нової наукової картини світу, а разом з нею й способів його вивчення та розуміння. Розпочинається так званий “інтелектуальний перелом”, котрий на практиці набув форми “антипозитивістського бунту”. Як пише Л. Зашкільняк, критика позитивістського натуралізму і механіцизму наприкінці XIX ст. мала під собою серйозний ґрунт. У прагненні “онаучнення” історії позитивізм замінив парадигму філософії – парадигмою науки; філософія перетворилася у теорію науки, яка у гонитві за об’єктивною істиною втратила “людський” вимір самого процесу пізнання. Історична соціологія, що намагалася у своїх схемах віднайти загальний напрям і закономірності історичного процесу, за своїм змістом виявилася антиісторичною. Вона виходила з ідеї про прямолінійний еволюційний розвиток, у ході якого усі народи проходять одні й ті ж стадії, за подібних умов створюють одні й ті ж соціальні інститути. Такий підхід був до певної міри плідним, дозволяючи виокремити головні лінії розвитку. Однак, у ньому була закладена небезпечна однобічність: нехтування багатоманітністю соціальних форм і варіантів розвитку, тенденція підпорядкування фактів наперед створеній схемі [1, с. 141].

Слід наголосити, що виникнення парадигми соціальної історії було б неможливе без творчої спадщини таких видатних філософів,

соціологів, істориків як Е. Дюркгейм, Ф. Сіміан, В. Дільтей, М. Вебер, Г. Зіммель та ін. Так, наприклад, на думку В. Дільтея, історія має справу виключно з індивідуальним, особливим, неповторним. Історія не знає законів і узагальнень, вона близька до мистецтва, поезії, а серед наук – до описової психології. Г. Зіммель підкреслював, що ідеї й почуття особистостей складають дійсну причину історії. Важливу роль у становленні парадигми “соціального” відіграли ідеї Е. Дюркгейма, який розглядав суспільство як спільноту людей, що постає внаслідок переваги колективного (соціального) над одиничним (індивідуальним). Ф. Сіміан стверджував, що для кардинального оновлення історії необхідно подолати трьох “ідолів” попереднього історіописання: 1) “ідола політичного” – захоплення політичною історією-подією, 2) “ідола індивідуалізму” – зосередження на вчинках великих особистостей, 3) “ідола хронологічного” – жорсткого дотримання ланцюгової послідовності подій та явищ. На думку вченого, історична наука має займатися не подіями, а проблемами, вивчати (з метою визначення стабільного та визначеного) не часткові, а повторювані й регулярні явища [6, с. 202–203]. М. Вебер вважав, що для розуміння і пояснення історичних явищ потрібно насамперед встановити культурно-цільову мотивацію поведінки людей. Суспільство розвивається як взаємодія людей, що переслідують свої цілі. Джерела мотивації людей слід шукати не у соціально-економічних відносинах, а у культурному типі даного суспільства, який включає поряд з соціальними та економічними також етнічні, релігійні, звичаєві, громадські, групові та інші інтереси. Заслугою Вебера була, зокрема, побудова нової соціологічної парадигми історії, яка спиралася на врахування, з одного боку, культурно-ціннісних параметрів людської соціальної діяльності, а з другого, – суб’єктивних конструктивних можливостей історика [1, с. 147–148].

Процес становлення соціальної історії нерозривно пов’язаний з французькою історичною школою ХХ ст., також відомою під назвами “Школа “Анналів” або “Нова історична наука”. Засновники “Анналів”, М. Блок та Л. Февр, мали за мету створення міждисциплінарної “науки про людину”. Вони рішуче відмовились від подієвої історії на користь історії-проблеми. Під останньою вбачався ідеал “інтегральної історії” – узагальнення всіх аспектів людської життєдіяльності, що дасть змогу побачити людину через аналіз ширших соціальних явищ – політики, економіки, психології, духовного світу тощо. Безсумнівна заслуга французьких істориків полягала також у запровадженні у дослідження концепту ментальності. Загалом, можна визначити такі основні принципи “Анналів”, котрі, по суті, є також і принципами соціальної історії: історичний синтез, поєднання макро- та мікроісторичного підходів, антропологічний підхід, вивчення ментальності,

міждисциплінарний синтез та ін. Школа “Анналів” пройшла у своєму розвитку кілька етапів, у ході яких історична парадигма змінювалася часом доволі кардинально. Проте безумовною заслугою “нової історичної науки” є поява на сторінках історичних творів тих, хто завжди був присутнім у суспільстві, але був незаслужено позбавлений уваги традиційної історіографії – простих людей.

Таким чином, одна із найважливіших тенденцій сучасної історичної науки полягає у перетворенні історії в науку про людину. На жаль, у вітчизняній історіографії тривалий час увага приділялася лише людям влади (елітарній меншості), тоді як прості люди у свідомості істориків (насамперед за радянської доби) зливались у соціальні класи та абстрактні широкі народні маси. У результаті людина з властивою їй картиною світу, установками та життєдіяльністю опинялася десь на узбіччі історичного процесу. Втім, констатуємо, що впродовж останніх 10–15 років ситуація у даному напрямку суттєво покращилася й соціальна історія стає все більш популярною серед українських науковців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності / Леонід Зашкільняк. – Л.: Львівський держ. ун-т ім. Ів.Франка, 1999. – 224 с.
2. Репина Л. П. «Новая историческая наука» и социальная история. Изд. 2-е испр. и доп. / Лорина Петровна Репина. – М.: Издательство ЛКИ, 2009. – 320 с.
3. Тревельян Дж. М. Социальная история Англии. Обзор шести столетий от Чосера до королевы Виктории / Джордж Маколей Тревельян. – М.: Издательство иностранной литературы, 1959. – 607 с.
4. Зидер Р. Что такое социальная история? Разрывы и преемственность в освоении «социального» / Райнхард Зидер // THESIS: теория и история экономических и социальных институтов и систем. – Т.1. – Вып.1, 1993. – С. 163–181.
5. Социальная история. Предисловие // THESIS: теория и история экономических и социальных институтов и систем. – Т. 1. – Вып. 1, 1993. – С. 152–153.
6. Яковенко Н. Вступ до історії / Наталя Яковенко. – К.: Критика, 2007. – 375 с.

ЖЕНЩИНА В ПОЛИТИКЕ – СИМВОЛ ВРЕМЕНИ

Тенденция усиления роли женщин в политике вплоть до избрания их президентами и премьерами ныне постепенно становится символом времени. Почему? Все современные развитые государства переходят к новым, современным формам деятельности государств в связи с ростом требования населения к качеству жизни и переходом общества к новой ступени своего развития – информационному обществу, основанному на «экономике знаний». Современный тип развития общества предъявляет существенно более высокие требования к воспроизводству и развитию человеческого капитала, что в свою очередь, перераспределяет привычные функции государства с традиционных, связанных в основном с репрессивными и упорядочивающими функциями, в сторону современных. С чем же связаны эти современные функции? Прежде всего, с политикой государства в таких сферах, как образование здравоохранение, социальное обеспечение, фундаментальная наука.

Постепенное «переформатирование» задач современного государства не в последнюю очередь сформировало более жесткие требования на восстановление гендерного баланса в руководстве государством и создания более рационального механизма управления страной на всех уровнях. Именно поэтому продвижение женщин во власть рассматривается в настоящее время как инструмент стабильного, гуманитарного и устойчивого развития общества, поскольку реальное равноправие мужчин и женщин изменяет приоритеты государственной политики, жизнь страны в целом. Статистика свидетельствует, что государства, имеющие в своих парламентах и правительствах меньше 25–30 % женщин, плохо справляются с проблемами охраны материнства и детства, прав ребёнка, социальной защиты [1]. А это указывает на то, что соблюдение и обеспечение прав человека в соответствии с основными демократическими требованиями не выполняется в полной мере. Не удивительно, что борьба за подлинную демократию включает в себя очень важную составляющую – полное равноправие женщин вплоть до паритета с мужчинами в правительствах, парламентах и во всех институтах власти, обеспечивающих социальную справедливость и стабильность в обществе.

События последних двух столетий показали, что всё же человечество упорно, хоть и очень медленно движется вперёд в решение гендерных проблем, а значит создаёт основы гражданского общества и правового государства. Женщины входят и во многие политические партии, движения, блоки, наряду с мужчинами осуществляя политическую,

общественную деятельность [2, с. 24]. Во второй половине XX века процент женщин в законодательных органах власти в странах, имеющих парламенты, вырос в четыре раза.

Так, доля женщин-министров в 1997 г. в Швеции составляла 3 %, в Финляндии – 36 %, в Дании и Норвегии – по 29 % [3, с. 82]. Благодаря различным типам квот, использовавшимся политическими партиями, в 1999 г. в среднем по Скандинавии доля женщин среди парламентариев составила 38,9 % [4], а улучшение положения женщин в этих странах за последние 30 лет было настолько существенным, что изменилось в целом лицо политики. В этих странах стали неприменимы модели маргинализации женского политического участия, поэтому можно говорить о становлении общества с благоприятными для женщин условиями жизни. Политика становится всё более распространённой профессией и важным видом деятельности, вовлекающим всё большее количество людей в свой круг. Естественно, что женщины выбирают политическую деятельность, поскольку обладают соответствующим образованием, знаниями, амбициями, желанием реализовать свои возможности на сложнейшем политическом поприще. А если политиком становится мужчина, то неминуемо его супруга так или иначе вовлечена в политическую деятельность, бывая на приёмах, наблюдая за деятельностью мужа, помогая ему в тех делах, в которых она может оказать помощь.

За весь XX век в мире можно насчитать всего около 30 женщин, которые были избраны президентами или главами правительств. Например в России в настоящее время в системе исполнительной власти число женщин, конечно, оставляет желать лучшего, но, тем не менее, с каждым годом их количество всё увеличивается.

Таким образом, создавая государство с политическим управлением, основанном на партнёрстве мужчин и женщин, важно понять какую выгоду может извлечь общество в целом? Ответ прост: партнёрство мужчин и женщин в политике является источником более полной и представительной демократии, поскольку создаются реальные возможности учёта многополюсных интересов в обществе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Режим доступа: http://www.spravedlivie.ru/i_ghenthiny_v_politike_za_i_protiv.htm
2. Кормич Л.І. Правовий статус жінки в Україні: гендерний вимір // Актуальні проблеми політики. Зб. наук. прац. – Вип.24. – Одеса, 2005. – С. 3–24.
3. Men and Women in Politics. Democracy Still in the Making. A World Comparative Study. – Series "Reports and Documents" 28. – Geneva: Inter-Parliamentary Union, 1997. – P. 82–92.
4. Women in National Parliaments Situation as of 5 December 1999. – Geneva Inter-Parliamentary Union, 1999.

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ЗАМКНЕНОЇ ГРУПИ: НОТАТКИ ДО ІСТОРИЧНОЇ РОЗВІДКИ

Творення історії тісно пов'язане з розумінням людиною того, що відбувається навколо неї. Саме від світосприйняття особистості залежить, як вона, як одна з рушійних сил історичного процесу, реагуватиме на виклики часу; які орієнтири вибудовуватиме перед собою; які шляхи для реалізації своїх планів обиратиме.

Сучасна західна практика історіописання давно і вдало намагається вийти на новий шлях, залишивши позаду практику тлумачення історії як життєпису сильних світу цього. На передній план виходять звичайні люди з їхніми проблемами, переживаннями, мріями та розчаруваннями. Зосередження уваги дослідників на цих «невидимих дієвцях історії, як влучно назвав їх Тарас Цимбал, як ніяка інша зміна зробила історичну науку по-справжньому живою [1, с. 9]. Аби й для себе більше «оживити» історію УРСР, ми вирішили прискіпливіше поглянути на життя студентських та викладацьких колективів педагогічних інститутів Української Радянської Республіки у роки десталінізації. На фоні великого будівництва комунізму, яке претендувало на загальне світове визнання, проблеми замерзлих студентів та ображених на невиплату заробітної плати, у країні, дружній до класу робітників, виглядали більше, ніж цікавими [2]. Ще більш привабливим видалося порівняння мегалітичних ідеологічних воєн та фронтів загальноочікуваної світової революції та простих міжособистісних конфліктів у середовищі викладачів та студентів [3]. До того ж, багато з них починалося зразу після чергового законодавчого акту «провеснілої» у часи відлиги влади [4].

З середини 60-х років історики вдалися до вивчення соціологічної свідомості у межах історичних досліджень. Цей інтерес до соціально-психологічних явищ та процесів підкріпився поглибленою роботою дослідників з текстами та залученням кількісних методів для аналізу інформації [5, с. 212]. Намагання отримати цілісну картину світу змусило історичну науку вдаватися до значного розширення свого методологічного арсеналу. Кризу історії, що тримається вузьких рамок дослідження історичного минулого на основі застарілого набору методів, поступово визнають провідні науковці різних країн. Так, російський учений О. Чубар'ян ще у кінці ХХ ст. визнав, що історія безповоротно стає плюралістичною наукою, яка змушена задля власного майбутнього плідно об'єднувати у собі методологію часом полярних наук [6].

Залучення методів історії, що перестала орієнтуватися на опис інтересів елітної меншості, показало наслідки десталінізації з іншого ракурсу. Як виявилось, під вила розвінчування культу особистості потрапили не лише високоповажні самопроголошені генії людства, як Сталін чи Берія. Не меншого горя у власній кар'єрі довелося зазнати директору Полтавського педагогічного інституту Михайлу Семиволосу [7]. А сільськогосподарські новели Хрущова усім своїм габаритом зачепили і, здавалося б, далеких від землі освітян. Педагогічні інститути УРСР кинулися виконувати клич Микити Хрущова наздогнати і перегнати Америку по виробництву м'яса та молока. Ця кампанія у черговий раз лише підтвердила стару українську приказку, що народжений повзати, літати не зможе: усі потуги освітян на ниві кролівництва чи агрономії закінчувалися трагічно для піддослідних кролів та полів, про що намагалися по мінімуму говорити в офіційних партійних звітах [8]. Так що внесок освітян у «сільськогосподарські перегони» світового масштабу виявився занадто скромним.

Однак, попри всю колоритність подій та процесів, що спостерігалися в середовищі педагогів та студентів УРСР 1953–1964 рр., у ході нашого дослідження нас не полишала думка про те, яким чином співвідносилася «лінія центру» з буденним життям педагога? Наскільки законсервована в ідеологічних тенетах влада з центральних місцин – столиці неосяжної Батьківщини Москви та зі столиць союзних республік (у нашому випадку півторатисячолітнього Києва) – перекочувувала у свідомість пересічних громадян? Чи був її образ – недосяжний, справедливий та всесильний – таким самим у свідомості тих, хто мав формувати ці уявлення у всього підростаючого покоління: у майбутніх педагогів УРСР?

І насправді, у ході опису історичних подій доволі часто ми вдаємося до мовних штампів, що часом шаблонно переходять з публікації до публікації, з монографії до монографії. Ми говоримо про випадки, коли дослідники у ході власних розвідок констатують, що «свідомість громадян була змінена», що у досліджувану ними добу «світосприйняття еволюціонувало». На перший погляд, подібні фрази не несуть у собі приводу для наукової дискусії. Упевнений, ніхто не буде сперечатися стосовно заяви, що у часи Середньовіччя у Західній Європі чи то з приходом Радянської влади у Росії свідомість населення стала відмінною від тієї, що панувала на теренах цих регіонів у попередню епоху.

Однак, слід визнати, що абстрактність фрази «значно змінилася» не надає достатнього уявлення про характер процесу. З одного боку, це дарує авторові безпрецедентну можливість присвятити розкриттю питання не одну сотню сторінок чергового наукового доробку, пояснюючи відмінності та тотожність свідомості представників двох епох, наводячи унікальні приклади. У постійному накопиченні фактів змін свідомості великих і

малих груп упродовж різних історичних періодів отримуємо проблему: чи можемо ми наочно показати динаміку змін свідомості населення конкретно взятого часово-просторового проміжку? Що саме по собі дає привід для народження іншого запитання: чи можемо ми розглядати політичну свідомість конкретної групи як предмет дослідження історичної науки?

Серед кола сучасних дослідників донині ведеться протистояння предмету дослідження: визначення загальних закономірностей розвитку суспільства чи перехід до «подієвої історії» [9, с. 120]? На фоні цього протистояння ніби окремо від усієї історичної науки відбувається дослідження суспільства істориками нової хвилі із залученням здобутків психології, математики, медицини чи демографії [10].

Одразу зауважимо, що характерний для пострадянського наукового співтовариства поділ наук мало не на «феодалні вотчини», за межі яких ті не мають права виходити, зовсім не характерний для традиції, що склалася останнім часом на Заході. Там існує і плідно розвивається співпраця наук, що об'єднуються під спільною назвою «Social studies» [11]. Думаємо, у нашому дослідницькому випадку варто наслідувати приклад західної науки і залучити до арсеналу методів дослідження й доробки інших «соціальних наук», на який у часи засилля політекономії та марксизму-ленінізму закривалися очі дослідників.

Не будемо претендувати на оригінальність та винаходити велосипед, а скористаємося майже класичною класифікацією суспільної свідомості залежно від її форм на політичну, екологічну, релігійну, національну, моральну свідомість тощо). Серед кола досліджуваних нами проблем постає визначення еволюції політичної свідомості освітян у добу Хрущовської «відлиги». З одного боку, за вибором предмету наші пошуки не далеко відійшли від зразків хрестоматійного уявлення про предмет історії. Як свого часу висловився сер Джон Сілі, «історія – це минуле політики, політика – це сучасне історії» [12, с. 15]. Своїми дослідженнями ми також долучаємось до примноження робіт, у яких буде розкриватися «погляд історика згори», як його назвав Пітер Берк, бо серед кола досліджуваних проблем – постаті визначних політичних діячів доби дедалізації: Берія, Маленкова, Молотова, Хрущова і навіть образу самого покійного вождя народів. Однак, нам вони будуть цікаві не як самостійні, повноцінні гравці політикуму, доля яких уже описана у великій кількості праць та монографій. Вони, швидше за все, відіграватимуть роль «об'єктів», що знаходили своє відображення у свідомості викладачів та студентів педагогічних інститутів країни. Тож, ми бачимо, що прийшов час з вершин політичних титанів спуститися нижче, до витлумачення того, наскільки їхня титанічність культивувався самим народом у створюваних міфах, образах та символах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цимбал Т. Передмова до другого українського видання / Тарас Цимбал // Нові підходи до історіописання / за ред. Пітера Берка: пер з англ. – К.: Ніка-Центр, 2010. – С. 9–11 (Серія «Ідеї та Історії»: Вип.5).
2. Лук'яненко О.В. Проблеми втілення у життя рішень ХХ з'їзду очима колективу ПДП імені В.Г. Короленка / Олександр Вікторович Лук'яненко // Materialy IV mezinárodní vědecko-praktická konference “Nastolení moderní vedy – 2008”. – Díl 4. Ekonomické vedy. Administrativa. Historie. – Praha: Publishing house “Education and science” s.r.o. – С. 53–56.
3. Лук'яненко О.В. Розкол педагогічного колективу ПДП на ґрунті ставлення до політики десталінізації / Олександр Вікторович Лук'яненко // Materialy IV mezinárodní vědecko-praktická konference “Zpravy vědecke ideje – 2008” – Díl 9. Historie. Filosofie – Praha: Publishing house “Education and science” s.r.o. – С. 3–6.
4. Лук'яненко О.В. Постанова ЦК КПРС «Про подолання культу особи та його наслідків» та кореляція суспільної свідомості працівників Полтавського педагогічного інституту / Олександр Вікторович Лук'яненко // Materialy IV Międzynarodowej naukowo-pracycznej konferencji “Nauka i inowacja – 2008. Tom 8. Prawo. Historia. – Przemysł: Nauka i studia. – С. 51–56.
5. Минц С.С. О возможном подходе к изучению социального сознания в историко-культурных исследованиях (постановка проблемы)/ С.С. Минц // Математические методы и ЭВМ в историко-типологических исследованиях. – М.: Наука, 1989. – С. 212–225.
6. Чубарьян А.О. О кризисе российской исторической науки // НГ-сценарии. – 1998. – №11. – С. 12.
7. Лук'яненко О.В. Проблема «культу особи» директора в житті Полтавського Педінституту на початку 1957 року / Олександр Вікторович Лук'яненко // Materialy V Międzynarodowej naukowo-pracycznej konferencji “Kluczowe aspekty naukowej działalności -2009. Volume 4. Ekonomiczne nauki. Politologia. Historia: Państwowy zarząd. – Przemysł: Nauka i studia. – С. 67–69.
8. Лук'яненко О.В. Освітня Полтавщина: на межі сільської практики та господарської теорії (1956–1957 рр.) / Олександр Вікторович Лук'яненко // Український селянин: Зб. наук праць / За ред. А.Г. Морозова. – Черкаси: Черкаський національний педагогічний університет імені Б. Хмельницького, 2010.
9. Татенко В.О. Про теоретико-методологічні засади психологічного дослідження суспільних явищ / О.В. Татенко // Наукові студії із соціальної та політичної психології: Збірник статей / АПН України, Ін-т соціальної і політичної психології; Редкол.: С.Д. Максименко, М.М. Слюсаревський та ін. – К.: Агрпромовидав України, 1999. – Вип. 2(5). – С. 19–26.
10. Сердюк І.О. Полкові міста Лівобережної України середини XVIII ст.: історико-демографічний вимір (на прикладі Ніжина, Переяслава, Стародуба). – Автореферат ... канд. іст. наук. – К.: Національний університет «Києво-могилянська Академія», 2010. – 20 с.
11. Цимбал Т. Передмова до другого українського видання / Тарас Цимбал // Нові підходи до історіописання / за ред. Пітера Берка: пер з англ. – К.: Ніка-Центр, 2010. – С. 10.
12. Берк П. Всуп. Нова історія: її минуле і майбутнє / Пітер Берк // Нові підходи до історіописання / за ред. Пітера Берка: пер з англ. – К.: Ніка-Центр, 2010. – С. 13–38.

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТЕЛЕРАДІОІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ

Глобальні структурні зміни, які відбулись у державотворенні та соціальному розвитку України, призвели до необхідності побудови нової системи формування свідомості громадян. ЗМІ відіграють дуалістичну роль. З одного боку, вони виступають інтерактивною ланкою у політичному діалозі «влада – громадяни», а з іншого, вони формують політичну реальність на теренах якої і відбувається. Існує певна дослідницька база щодо розгляду цього питання. Зарубіжні та вітчизняні дослідники виходять з того, що в Україні законодавчо сформульовано й закріплено основні принципи, завдання та стратегічні напрями державної інформаційної політики, сформовано державні інституції відповідної компетенції, ухвалено цілу низку концепцій, програм та планів дій. Водночас на рівні практичної реалізації інформаційний простір в сучасній Україні визначається як спорадичний, різноспрямований, нескоординований, інформаційне залежний [1].

Телерадіоінформаційний простір України пройшов кілька етапів свого розвитку. Перший етап становлення та кількісного зростання телерадіоорганізацій України припав на 1993–1999 рр. За цей час їх кількість зросла з 25 (головним чином державні ТРО) до 791 компанії. Паралельно розгортався процес форматування мовлення кожної з телерадіоорганізацій, здебільшого хаотичний. Другий етап (2000–2004 рр.) ознаменувався якісними змінами в національному телерадіопросторі. Хоча домінуючою тенденцією залишалося кількісне зростання, зокрема, кількість ТРО сягнула 1100, а загальний обсяг мовлення – майже 9 тисяч годин щодоби. Після характерного для першого етапу засилля в українському телерадіоєфірі зарубіжної відео- і аудіопродукції почала збільшуватися кількість програм вітчизняного виробництва, спроможних успішніше конкурувати із зарубіжними аналогами. Розпочалося очищення вітчизняного телерадіоєфіру від пропаганди насильства і розпусти. Мешканці більшості регіонів України стали приймати, крім передач місцевих ТРО, також і програми 6–8 центральних (київських) теле- і радіокомпаній. Третій етап, що розпочався в 2004–2005 рр. і триває донині, характеризується передусім масовим переходом ТРО на цифрове мовлення і викликаною цим

докорінною перебудовою їхньої діяльності. Оскільки запроваджені технології якісно змінюють ситуацію в телерадіопросторі, держава визначила цей процес як один із своїх пріоритетів, плануючи діяльність таким чином, щоб до 2014 р. в Україні було завершено перехід на цифрову форму мовлення. Якісні зміни відбуваються не лише в технологічних аспектах телерадіомовлення, а й у його наповненні. Сьогодні йде перехід від політики форматування кожного каналу окремо до планування форматів мовлення як у кожному з територіальних сегментів телерадіоінформаційного простору, так і загальнодержавного простору в цілому [2, с. 2].

Розглянемо стан розвитку телерадіоінформаційного простору Автономної Республіки Крим як складової частини інформаційного простору України. Природним монополістом в сфері розповсюдження телевізійного сигналу на півострові є Радіотелепередавальний центр АР Крим. 95% телекомпаній півострова користуються послугами РТПЦ, але їх якістю не задоволені. Найголовнішою причиною відсутності якості трансляції загальнонаціональних і регіональних телеканалів є старе обладнання РТПЦ, яке нормальний сигнал забезпечує лише в Сімферополі. РТПЦ АР Крим в цьому році продовжував здійснення комерційного проекту щодо розбудови мережі мікроретрансляторів на півострові. Введено в експлуатацію 10 ретрансляторів у невеликих селищах і містечках, за допомогою яких населення має можливість ефірного прийому 8–10 телеканалів, серед яких є, навіть, російський „ОРТ”. Останній ретранслятор встановлено в м. Щолкіне (15 телеканалів). В Автономній Республіці Крим станом на 1 січня 2011 року зареєстровано і працює 79 телерадіоорганізацій (для прикладу на 1 січня 2007 року було зареєстровано 85 телерадіоорганізацій). В тому числі: 13 телекомпаній ефірного мовлення, 14 ефірних радіостанцій, 9 радіоорганізацій проводового мовлення (5 самостійних радіоредакцій ДТРК “Крим” в приморських містах автономії припинили своє існування у 2010 році), 39 кабельні телерадіоорганізації і 1 ефірно-кабельні ТРО. З них 1 - державна (ДТРК «Крым»), 7 комунальних радіоредакцій, інші – комерційні. На території АР Крим ведуть мовлення лише п'ять регіональних ТРО: телевізійні ДТРК „Крим”, „Чорноморська ТРК”, ТРК «ІТВ», ТРК «Атлант-СВ», ТРК «Жиса», ТРК «Неаполь» і в ФМ-радіодіапазоні ТОВ „Студія Артекс”. Для прикордонного регіону зі складним станом геополітичних, міжнаціональних, міжконфесійних відносин такої кількості регіональних ЗМІ недостатньо. Як приклад: на Керченському півострові тільки в ФМ – діапазонах потужно з високою якістю з-за кордону приймаються 8 російських радіостанцій. Відсоток населення, охоплений програмами відповідних ТРК, складає: телебачення: ДТРК «Крим» – 74,63 %, ТРК «Черноморская» – 71,11 %,

ТРК «Жиса» – 30 %, ТРК «ІТВ» – 40 %, ТРК «Неаполь» – 40 %, ТРК «Атлант-СВ» – 25 %. Радіомовлення «УР-1» – 86 %, «УР-2» – 82 %, «Транс-М-радіо» (Студія «Артекс») – 70 %. Форматом телевізійного мовлення місцевих ТРК є, так званий, „регіональний формат”, в якому, згідно програмних концепцій, затверджених в ліцензіях, присутні жанрово збалансовані програми і передачі. Поява чисто музичних або спортивних та інших телеканалів спеціальних форматів в регіоні найближчим часом не передбачається. Але політична однобокість і заангажованість окремих телемовників в містах Криму не можуть сьогодні задовольнити телеглядачів. В творчому плані в Криму конкурують регіональні компанії: ДТРК „Крим” і ТРК „Чорноморська”, і ТРК „ІТВ” і ТРК „Неаполь”. ТРК „Жиса” останнім часом втратила свої минулі рейтингові позиції. В інших містах працюють по одній телевізійній або радіокомпанії. Аналогічний стан в ефірному радіомовленні. ТОВ „Студія Артекс” („Транс-М-Радіо”), як регіональний мовник, знаходиться поза конкуренцією. Це відбувається завдяки привабливому для російськомовного радіослухача формату, максимально можливого розповсюдженню програм і високої їх технічної якості. Напружена конкуренція серед місцевих ФМ-мовників виявилась лише в Сімферополі, де творче змагання ведуть 7 радіостанцій. „Радіо Майдан” працює переважно кримськотатарською і в цьому форматі є єдиним національним мовником-монополістом. Гострою проблемою в телерадіопросторі Криму є недостатнє використання української мови. Згідно із Законом України „Про телебачення і радіомовлення” в загальному об'ємі мовлення кожної телерадіоорганізації національний аудіовізуальний продукт повинен складати не менше 50 % [3]. На сьогодні усі ТРК півострова, не дотримуються вказаної законодавчої норми.

Однією з проблем телерадіоінформаційного простору автономії є постійне скорочення кількості абонентських точок дротового мовлення (ВАТ „Укртелеком”). Ця система поширення інформації впродовж багатьох років була основній на території автономії. Так, на початку 90-х років на півострові було понад 900 тисяч радіоточок, а в 2010 р. їх лишилося близько 120 тисяч. Ремонт мережі не здійснюється. За інформацією кримського філіалу „Укртелеком”, наприклад, вже в 2008 р. на утримання дротового мовлення фінансування не передбачено. Одним з варіантів вирішення даної проблеми є перехід на ФМ-мовлення. У недостатній мірі здійснюється забезпечення населення інформаційною продукцією в Північному Криму, а також в Кировському, Нижньогірському і Первомайському районах. У Бахчисараї і Судакському районах, у зв'язку із складним гірським рельєфом, кількість і якість ефірних каналів також обмежена. З метою приведення планів

відносно розробки мережі поширення телебачення в гірській місцевості автономії до вимог чинного законодавства необхідно впровадження цифрового телебачення. Реалізація на території АР Крим вказаного проекту надаватиме сприяння інтенсивнішому розвитку аудіовізуальних засобів масової інформації. Окрім того, на базі ДТРК «Крим» необхідне створення Республіканського телебачення, яке мало би охоплення всієї території півострову, та видавало би інформаційний продукт з урахування специфіки регіону. Більшість ТРК АРК, згідно з ліцензією ведуть мовлення на 2-х мовах – українською та російською. На 3-х мовах (українською, російською та кримськотатарською) здійснює мовлення телеканал «АТР» та радіо FM- формату «Мейдан». Сьома мовами (українською, російською, кримськотатарською, болгарською, німецькою, грецькою, вірменською) здійснює мовлення лише ДТРК «Крим». ДТРК «Крим» має два попередження від Нацради з питань телебачення і радіомовлення за недотримання умов ліцензії у частині обсягу мовлення та порушення паритету у мовному питанні. З 14 березня 2011 року телекомпанія переходить – поки тільки в столиці АРК – на цілодобове мовлення, і таким чином, почне виправлятися. Проблема в тому, що ДТРК «Крим» повністю і безроздільно підпорядковується Києву, фінансується з держбюджету, відповідно Держкомітет з питань телебачення та радіомовлення України не тільки призначає її керівництво, а й визначає мовну політику. У перших осіб автономії є лише право погоджувати кандидатуру гендиректора або мотивовано відмовити в цьому. Підпорядкування ДТРК «Крим» автономії дозволить технічно модернізувати канал за рахунок коштів республіканського бюджету, та оптимізувати структуру та кількість працівників. Це дасть змогу провести перший пілотний проект по впровадженню суспільного телебачення в Україні, а також вивести в телевізійному сегменті інформаційного простору півострова якісний інформаційний республіканський продукт. В 2009–2010 рр. ДТРК «Крим» не змогла розширити сферу мовлення в автономії, хоча отримала відповідну ліцензію Нацради з питань телебачення та радіомовлення України в зв'язку з відсутністю фінансових можливостей. Таким чином, одним з найсуттєвіших недоліків кримського інформаційного ринку, а відтак і причиною порушень прав громадян на свободу слова, недорозвинутості громадянського суспільства є недоступність для населення повної та об'єктивної інформації про стан справ у державі та світі тощо. Незважаючи на те, що інформаційний простір Криму насичений, громадяни відчувають певний брак свіжих і тверезих оцінок. Інший бік проблеми полягає у тому, що ЗМІ, навіть маючи відповідну інформацію, не можуть донести її до споживачів. Головною причиною цього є їх фактична залежність від певних груп

інтересів (власників). Тому одним з шляхів подолання проблеми є створення республіканського суспільного телебачення, яке дозволить громадянам отримувати об'єктивну, незаангажовану інформацію з урахуванням специфіки Криму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крос К., Гакет Р. Політична комунікація і висвітлення новин у демократичних суспільствах: Перспективи конкуренції. – К.: Основи, 2006. – 142 с.; Гриценко О.М. Мас-медіа в процесах демократичних трансформацій українського суспільства (політико-культурологічний аспект): Автореф. дис. д-ра політ. наук – 23.00.03 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут журналістики. – К., 2006. – 31 с.; Несвіт Г.П. Інформаційна політика держави як фактор реформування суспільства: Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. політ. наук: Одес. нац. юрид. акад. – О., 2001. – 16 с.
2. План розвитку національного телерадіоінформаційного простору України 2009 [Електронний формат]. – Режим доступу: <http://nrada.gov.ua/ua/normativnydokumenty/planrozvitku.html>.
3. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» зі змінами та доповненнями від 21 грудня 1993 року N 3759-XII [Електронний формат]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3759-12>.

РЕСПУБЛІКА ПОЛЬЩА І ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ (2004–2010 РОКИ)

Процеси глобалізації в світі піддаються принциповим прискоренням. Сталося це за рахунок науково-технічного прогресу, розвитку комунікацій і транспорту, лібералізації світової торгівлі і багатьох інших чинників. Під впливом цих процесів політична програма Європейського Союзу (ЄС) почала формуватись в більшій мірі під впливом глобальних чинників. У випадках багатьох політичних рухів ЄС почав говорити про внутрішні аспекти глобальних чинників, що створюють шкалу проникнення процесу глобалізації в напрямку роботи європейських інститутів. Одночасно з розширенням змінилося сприймання явища глобалізації і роль ЄС в цьому процесі. В суспільній свідомості деяких мешканців Західної Європи настала зміна визначення ЄС – з щиту, який захищає перед негативними наслідками глобалізації, ЄС став троянським конем глобалізації, послабляючи державу в зусиллях на користь забезпечення безпеки, особливо соціальної [1, с. 5].

Тому, вступаючи до ЄС, РП у повній мірі підтримала стратегічні цілі Спільної Закордонної Політики і Безпеки ЄС, якими були в тому числі: зміцнення безпеки ЄС, національної безпеки, підтримка міжнародної співпраці, розвиток і зміцнення принципів держави і демократії. Водночас, в момент вступу РП вже усвідомлювала специфіку цієї політики. Сформованим був погляд, що політика ЄС в цій сфері є частіше за все сумою національних інтересів країн-членів і суперництва між ними і не завжди є ефективною [2, с. 207]. Проте незалежно від цих недоліків, Польща активно влилася в роботу ЄС, яка принесла принципіві зміни в польську закордонну політику, одночасно розширивши напрямки зацікавлення, як відвертої можливості прийняття спільних рішень. З огляду на досвід, знання і здібності в 2004–2010 рр. Польща керувалася визначеними пріоритетами, до яких зараховувались Європейська Політика Безпеки і Захисту (ЕРВіО), трансатлантичні взаємини, східна політика і політика сусідства, а також запевнення повної участі в співробітництві ЄС з іншими регіонами світу. Водночас вона брала участь у визначенні політики ЄС стосовно регіонів і країн, перед якими польська закордонна політика до цієї пори не була, з огляду на обмежені ресурси і інструменти впливу, особливо активна.

Протягом перших шести років членства в ЄС Польща будувала свій імідж як країни конструктивно заангажованої в розвитку концепційного і операційного виміру. Окрім традиційного ангажування в створенні східної політики ЄС, Польща не сприймалась виключно як держава, зацікавлена одним напрямом розвитку зовнішньої політики ЄС (single issue country) [2, с. 209].

Розширення ЄС в 2004 р. не створило нової лінії поділу на "старих" і "нових" країн-учасників. Нові члени "поповнили" в деякій мірі існуючі вже в лоні Ради ЄС неформальні групи інтересів. Так Польща опинилася в групі держав які підтримують тіснішу співпрацю ЄС з НАТО (разом з Великобританією, Голландією, Данією), сприяючи більш асертивній поставі ЄС перед Росією (разом з Великобританією, Швецією, Литвою, Латвією, Естонією і Чехією), які виступають за стисле попередження принципу умовності в співвідношеннях з балканськими країнами (разом з Великобританією, Голландією, Швецією) [3, с. 267].

Дотеперішні шість років членства Польщі в ЄС – це також період співстворення політики Євросоюзу в галузі взаємин із США. Завдяки, в тому числі польським старанням, в програмі трансатлантичних розмов утримувалось питання американської підтримки для держав Східної Європи у період трансформацій, а Європейською Комісією контролювались кроки, направлені на налагодження американського візового режиму для громадян розширеного ЄС. Польща в 2008–2010 рр. активно брала участь в роботах Союзу, направлених на зміцнення діалогу із Сполученими Штатами. Започаткована в 2008 р. в Авіньоні стратегічна дискусія над майбутньою співпрацею Брюссель-Вашингтон спричинила до розширення і конкретизації політичної програми співпраці з новими американськими властями (документ на тему Трансатлантичного Партнерства).

Таким чином, протягом шести років членства Польща активно брала участь в європейській політиці, закріплюючи свій імідж держави, яка підтримує зовнішню політику як значно вищу за національну (наприклад, підтримка для подальшого розширення ЄС, незважаючи на потенційну можливість зменшення благодійних фондів для Польщі на користь майбутніх нових членів). Швидко стала відомою як адвокат амбіцій європейських держав, які залишилися поза межами ЄС, завдяки чому сусідські держави стали більш важливими політичними партнерами. Ангажуючись в глобальні питання і беручи участь у формуванні політики ЄС стосовно світу, РП збільшила шанси на реалізацію своїх довгострокових зацікавлень і підтвердила свою діяльність як нової країни-члена ЄС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Serafin P. Unia Europejska w przededniu wielkich debat // „Biuletyn Analiz UKiE”. – nr 17 – luty 2007. – S. 3–18.
2. Harasimowicz A. P. Żurawski vel Grajewski, Korzyści i koszty przystąpienia Polski do UE na odcinku Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa oraz Europejskiej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony // Korzyści i koszty członkostwa Polski w Unii Europejskiej, Centrum Europejskie Natolin. – Warszawa, 2003. – S. 205–211.
3. Вахудова Мілада Анна. Нерозділена Європа. Демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму / Перекл. з англ. Т. Цимбала. – К., 2009. – С. 267–273.

НЕОБХІДНІСТЬ СОЦІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ МІСЦЕВИХ ЕЛІТ

Електоральній поведінці населення, електоральним цінностям та перевагам присвячені численні дослідження. Їх актуальність визначається соціальною ситуацією певних одиничних прикладів. Такі дослідження мають додаткову значимість у плані трансформації суспільної свідомості через обрання цінностей виборцями в їхньому волевиявленні.

На макрорівні зазвичай йдеться про вибори до органів найвищого представництва народовладдя – в Україні це Верховна Рада, Президент. Ті, хто претендують представляти народ у владних структурах найвищого, державного рівня, розглядаються в соціології як представники так званої національної еліти. Але є ще й рівень, що пов'язаний з місцевими органами влади, які теж комплектуються на основі виборів. Чи заслуговують ті, хто балотується до цих органів, на те, щоб іменуватися елітою – відповідно місцевою? І яких вони зусиль докладають до того, щоб бути обраними? Як збираються відпрацювати свою роль ці політичні актори?

Ознаки, за якими суб'єктів соціальних процесів можна віднести саме до *місцевих еліт*, є похідними від того, що в соціології окреслено як «вищий клас» у структурі суспільства. До вищого класу дослідники зараховують «роботодавців, керівників, топ-менеджерів; усіх, хто володіє виробничими потужностями чи контролює їх, має високий майновий ценз (багатство)».

Тут позначено матеріальну сторону спричинення того, що суб'єкт потрапляє до еліти. У постіндустріальному, інформаційному суспільстві зростає і нематеріальний чинник, пов'язаний із такими галузями як політика, культура, спорт, ЗМІ. Причетні до них, а також ті, хто посідає в цих сферах провідні місця, також заслуговують на те, щоб не тільки вважатися представниками еліти, але й бути ними в реальності.

Згідно з загальноприйнятою класифікацією, варто розрізняти продуктивну та правлячу еліти. До продуктивної еліти слід віднести представників нації, котрі створюють можливості її розвитку, хто становить інтелектуальний та виробничий потенціал суспільства. Продуктивна еліта покликана завжди діяти в позитивному контексті, вона творить суспільний достаток, забезпечує соціально-економічний розвиток.

Отже, з огляду на зазначене, попередньо можна підсумувати:

- ◆ поняття еліти виконує своєрідну теоретико-методологічну функцію, позначаючи провідну верству населення, що претендує на керівну роль у суспільних процесах;
- ◆ існує перманентна задача у дослідженні еліт, пов'язана із змістовними особливостями одиничних чи групових представників еліт, яка полягає у віднайденні критеріїв того, щоб, по-перше, сконструювати певний «клас» чи «вид» еліти; по-друге, віднести до нього одиничних представників; по-третє, усвідомлювати та враховувати процес входження до еліти та можливого виходу з неї одиничних представників;
- ◆ слід усвідомлювати те, що співвідношення еліти і реальної влади складає так само одвічну проблему, як і співвідношення лідерства і керівництва, що розробляється у суміжних наукових дисциплінах – соціальній психології, менеджменті, політології;
- ◆ завжди існуватиме проблема співвідношення та вилаштування стосунків еліти з громадою опікуваної території, які не тільки заслуговують на дослідження, але бувають такими, що заявляють про себе як гострі соціальні виклики, наприклад, напередодні соціальних потрясінь, заворушень аж до революцій;
- ◆ подібні задачі актуальні й у разі переносу проблематики на соціальний мезорівень – тобто, коли йдеться про місцеві еліти, а саме: критерії та процес входження до еліти; стосунки всередині еліти (конкуренція чи співробітництво тощо) та з рештою населення; їхні прояви у специфічних обставинах, зокрема, під час виборчого процесу.

Остання із зазначених задач постає як дослідницьке завдання підвищеної актуальності, оскільки в новітні часи наша держава проголошує курс на збільшення питомої ваги місцевого самоврядування в державному управлінні. Різні політичні сили декларують це у своїх програмних засадах різними словами та з певними наголосами чи формами вирішення, що пропонуються. Але навіть ті, хто робить це лише віддаючи данину політичній моді, все ж таки змушені позначати розвиток місцевого самоврядування як одну з цілей у своїй діяльності.

Таким чином, соціальна реальність полягає в тому, що роль місцевих еліт найближчим часом зростатиме, а процеси, в яких вони беруть участь (а часто ініціюють та спрямовують), набиратимуть значущості та підвищуватимуть свій вплив на життя населення.

Отже, у соціальній реальності держави, у якій тільки-но усталюються інститути демократичного суспільства, чіткіших обрисів набуває цілісний феномен – існування і діяльність (поведінка) місцевих еліт. Представники цих еліт заради продовження своєї діяльності

збільшують активність, нарощують вплив на електорат під час виборчого процесу. Тому й перед соціологічною наукою постає необхідність адекватного відображення цього, певним чином новітнього, феномену в теоретичній площині для отримання чіткого розуміння його сторін у статистиці та проявів – у динаміці; а також емпіричних досліджень в одиничних випадках, які визначаються особливостями соціальної ситуації – насамперед, виборчим процесом та тими диспозиціями, що складаються в середовищі місцевих еліт певних територій.

Реальна діяльність, у тому числі і політична, є більш масштабною і постійною. Інший прояв активності, який визначається, зокрема, В. Северинюком як «політична участь», є певним чином імітацією реальної діяльності, котра має на меті отримання голосів виборців; він констатує також переважання в політичній поведінці партій дій учасницького характеру – більшою мірою політико-поведінкових акцій, а не власне політичної діяльності – це стає особливо помітним під час виборчих кампаній. Дослідник стверджує, що для партій сам процес боротьби за голоси виборців – це більшою мірою їхня політична поведінка, аніж політична діяльність.

Ті самі міркування можна спрямувати і на прояви активності будь-яких інших суб'єктів, у тому числі – представників місцевих еліт.

Таким чином, постає суттєва різниця у проявах активності представників місцевих еліт під час виборчих кампаній та в інший час.

Отже, розгляд форм активності місцевих еліт потребує адекватних методологічних засобів, серед яких центральне місце має посісти діяльнісний підхід. Його можна розглядати як засіб окремонаукового методологічного рівня, зокрема – й соціологічного, а відтак – як проєкцію більш загальних засобів із загальнонаукового методологічного рівня.

Діяльнісний підхід припускає розуміння діяльності як форми активності суб'єкта, причому, цілеспрямованої та усвідомлюваної. Він базується на структурі діяльності.

З урахуванням процесуальності, а також просторово-часової локалізації діяльності, можна окреслити її структуру. Складниками в ній позначимо такі підсистеми: діючий *суб'єкт*; *об'єкт*, на який спрямована діяльність (або, у випадку суб'єкт-суб'єктної взаємодії, – *другий суб'єкт*); власне *процес* діяльності, спрямований від суб'єкта, котрий іноді трактується як *діяльність* у вузькому розумінні. Крім того, що процесуальність певним чином відображає факт існування усього в просторі і часі, отожд три означені компоненти містяться у просторово-часовому континіумі, що має виступати як рівноправний компонент в структурі діяльності; і цей компонент трактується іноді як *середовище* – природне чи соціальне.

Діяльнісний підхід виявляється продуктивним під час розгляду електоральних процесів. Завдяки йому можна доволі адекватно позначити складові цього феномену, користуючись окресленою вище структурою діяльності.

Визначальною особливістю електоральних розгортань є наявність двох *суб'єктів*, котрі можуть знаходитись між собою в певних стосунках – чи то консолідуватись, чи опонувати. Виборчий процес є двополюсним – з одного боку – електорат, а з іншого боку – ті хто балотуються, тобто представники політичної еліти певного рівня. Зазначимо, що в електоральних процесах, зокрема, на етапі передвиборчої кампанії, відбувається певна рольова переорієнтація в активності двох суб'єктів. Один з них – електорат, певним чином зберігає пасивність аж до моменту волевиявлення (голосування), натомість інший (потенційні обранці) не тільки підвищує свою активність, але й спрямовує її на першого суб'єкта, іноді сприймаючи його як об'єкт свого впливу.

Так само цікавим є і *процес* у структурі діяльності – тут він виглядає як такий, що здійснюється насамперед одним із суб'єктів – представниками еліт, і для його позначення доречніше застосувати термін «соціальне позиціонування».

Щодо середовища, то тут воно постає як поняття дещо в журналістському ключі – своєрідним «медіа-середовищем», оскільки суб'єкт здійснює свою комунікаційну активність опосередковано, через засоби масової інформації, так звану зовнішню рекламу і, у випадку застосування досить ефективного для місцевих виборів адресно-польового підходу, за допомогою роздаткового матеріалу.

Поєднання суб'єкту, проявів його активності як процесу та здійснення його у специфічному середовищі місцевого соціального рівня, формує, доволі цілісний об'єкт соціологічного дослідження, актуальність якого загострюється практично під час кожних виборів, а теоретично потребує чіткого розуміння на вищому рівні концептуальних узагальнень.

Отже, не викликає сумнівів актуальність дослідження таких теоретичних питань: критерії належності до еліти, класифікації еліт; практичні завдання щодо виявлення співвідношення представників еліти та політичної влади в державі; прояви активності еліт на будь-якому суспільному рівні, а також у контексті їхньої активізації під час виборчих кампаній.

Розробки, пов'язані з мезорівнем, тобто рівнем діяльності регіональних еліт, останнім часом дещо активізувались. Але, не зважаючи на те, що представницькі органи областей й обираються в контексті регіонального електорального процесу, їх можна віднести до

місцевого рівня з великою долею умовності, оскільки їхня роль більше комунікативна, посередницька між місцевою та центральною владами. Таким чином доречно виокреслити для місцевих політичних еліт додатковий рівень досліджень, визначений нами як субмезорівень. Оскільки в Україні проголошуються заклики до підвищення ролі місцевого самоврядування в державному устрої, додаткової актуальності набувають вивчення позиціонувань еліт нижчого порядку – рівня сільських, селищних рад та сіл. Цей найчисленніший елітарний прошарок визначимо як мінірівень. Така структуризація місцевих еліт по вертикалі значно полегшує і впорядковує дослідницький процес. Крім того, оскільки вивченню соціальної дії місцевих еліт традиційно з боку соціологів увага майже не приділялася, вочевидь, необхідно оптимізувати, зокрема, й інструментальну (методологічну) основу таких досліджень.

Можна стверджувати, що за допомогою діяльнісного підходу відбувається об'єктне поєднання в цілісний досліджуваний комплекс: місцевої еліти як одного з суб'єктів електоральних процесів; електорату як ще одного суб'єкта, який своєрідно перетворюється на об'єкт впливу з боку еліт; особливостей діяльнісних проявів еліти у виборчому процесі, в якому на увагу з боку дослідників заслуговують різні їх форми, котрі можуть бути позначені як соціальне позиціонування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зоткін А.О. «Леви» і «лиси» української політики. Про владну еліту. (Російською мовою) / А.О. Зоткін. – К.: «Видавництво «Наукова думка» НАН України, 2010. – 340 с.
2. Каган М.С. Человеческая деятельность (опыт системного анализа) / М.С. Каган. – М.: Политиздат, 1974. – 328 с.
3. Литвиненко І.Ю. Структура діяльності як підґрунтя діяльнісного підходу в соціології // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: Збірник наукових праць ДонДУУ. Т. XI. Вип. 145. Серія «Соціологія». – Донецьк: ДонДУУ, 2010.
4. Литвиненко І.Ю. Решение проблемы единичного субъекта в социологии с помощью системного подхода // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: Збірник наукових праць ДонДУУ. Т. XII. Вип. 179. Серія «Соціологія». – Донецьк: ДонДУУ, 2010. – С. 238–248.
5. Социологический энциклопедический словарь / Редактор-координатор академик РАН Г.В. Осипов. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 2000. – 488 с.
6. Соціологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. В.Г. Городяненка. – К.: Видавничий центр «Академія», 2003. – 560 с.
7. Катаєв С.Л. Сучасне українське суспільство: Навч. посібник / С.Л. Катаєв. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 200 с.

*ПІВОВАРСЬКА К.С., студентка
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка*

ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ ВИЯВИ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У СУСПІЛЬСТВІ

Гендерні стереотипи – сформовані культурою узагальнені уявлення (переконання) про те, як мають поводитися чоловіки та жінки [3, с. 54]. Термін варто відрізнити від поняття «гендерна роль», яке є однією із соціальних ролей та позначає набір зразків поведінки конкретної людини (так, якщо жінка виконує властиві чоловіку в конкретному суспільстві функції, то вона перебирає на себе чоловічу гендерну роль). Гендерні ролі – це соціальні норми, які визначають функції, обов'язки чоловіків і жінок у суспільстві та сім'ї [2, с. 23].

Гендерний стереотип є явищем культурного порядку та формується під впливом історичних умов. Він має соціальну природу, є продуктом соціально-культурних норм та очікувань. Такі характеристики змінюються із часом та залежно від культурного, економічного, політичного, ідеологічного середовища країни. Гендерні стереотипи засвоюються в процесі соціалізації, через систему розподілу матеріальних цінностей та влади, моральні норми та приписи, що існують в суспільстві на конкретному історичному проміжку. Гендерний стереотип виконує низку функцій, які притаманні соціальному стереотипу загалом. Функція соціальна – у соціології виступає як поняття, що відбиває детерміновану залежність між об'єктами різного статусу, різних класів, видів і груп, між частиною і цілим; виконання тим чи іншим об'єктом певної соціальної ролі; здійснення певного призначення, довгострокової мети або завдання з досягненням певних результатів, заданої сукупності наслідків, які забезпечують корисність, необхідність, сталість існуючого об'єкта [1, с. 30].

У цілому, гендерний стереотип як складне соціальне явище виконує функції:

1. Регулятивна функція – підтримка ідентифікації особистості та групи.
2. Трансляційна функція – передача досвіду щодо взаємодії представників різних гендерів від покоління до покоління.
3. Соціалізаційна функція – засвоєння та збереження знань, досвіду, норм, цінностей щодо представників власного та іншого гендеру, включення індивіда до системи соціальних зв'язків і відносин, які так чи інакше детермінуються прийнятим у суспільстві гендерним розподілом.

4. Стратифікуюча функція – сприяє утворенню ієрархічної структури суспільних відносин.

5. Комунікативна функція – регулює процес передачі та обміну інформацією між представниками різних гендерів та соціальною системою загалом.

6. Функції ідентифікації та самоідентифікації – спонукають індивіда до гендерного самовиховання та саморегуляції [1, с. 31].

Як бачимо, сам по собі гендерний стереотип не є чимось негативним, навпаки, він виконує чимало важливих суспільних функцій. Спираючись на це, можна виділити їх такі позитивні вияви:

1. Гендерний соціальний стереотип є носієм суспільної традиції, її діяльним субстратом, він виступає найважливішим стабілізатором існування людської спільноти, стабілізатором, в якому закладається, закріплюється та передається досвід як окремої людини, так і досвід цілих генерацій стосовно взаємовідносин статей.

2. Наявність програми в гендерній картині суспільства, яку забезпечує існування гендерних стереотипів, є важливим фактором для відтворення соціального організму, оскільки вона закладає ту внутрішню активність соціального організму, яка забезпечує його збереження.

3. У гендерному стереотипі фіксується минуле, спрямоване у майбутнє, оскільки він готує соціального суб'єкта до тих умов життя, які були визначальними для буття пращурів.

4. Гендерні стереотипи забезпечують соціальне відтворення гендерної свідомості на рівні індивідів, яка підтримує засновану за ознакою статі соціальну структуру.

5. У кожному соціальному суб'єкті закладена потреба у розвитку, ця потреба реалізується лише через свідому діяльність індивіда, гендерні стереотипи в цьому процесі впливають на ціннісні орієнтири та програми поступової зміни того, що відтворюється [1, с. 32].

Таким чином, в умовах стабільного функціонування суспільства слідування гендерним стереотипам та їх відтворення є в цілому явищем позитивним (хоча і тут можливі виключення). Зате в умовах зміни суспільства все більший вплив отримують негативні вияви, а саме:

1. Гендерні стереотипи в суспільстві функціонують як стандартизовані уявлення щодо моделей поведінки і рис характеру, які відповідають поняттям «чоловіче» та «жіноче». Така категоричність може зашкодити розвитку нових явищ, які з'являються у суспільстві, що трансформується;

2. Гендерні групові стереотипи спрямовані перш за все на досягнення необхідних умов існування для більшості та нерідко потребують достатньо багато зусиль і часу для досягнення передбачених

за їхньої реалізації надбань. При цьому представник певного гендеру буває змушений підпорядкувати власні інтереси колективному, незважаючи на особистісні позастатеві якості та переконання. Якщо індивід ступає на шлях заперечення власного гендеру, як такого, що закріплений у суспільному досвіді та практиці, то він почасти визнається маргіналізованою особистістю, що позбавляє його/її можливості ефективного функціонування у соціумі.

3. Відтворення гендерних стереотипів у незмінному вигляді може здійснюватися протягом тривалого часу у різних індивідів та спільнот. Причому, чим стійкішими є гендерні стереотипи цілей та установок соціального суб'єкта, тим менше у нього можливостей для розвитку та саморозвитку.

4. Наявність гендерного стереотипу стосовно того, що є публічною та приватною сферою, призводить до замовчування антисоціальних, протиправних дій.

5. Соціальні очікування відносно певної статі формують у жінок та чоловіків соціально схвалюваний стиль поведінки. Патріархатна культура сформувала гендерний стереотип стосовно жінки, як істоти, пріоритетною сферою діяльності якої є родина, відповідно соціум не вимагає від жінки професійних досягнень та кар'єрного просування, як гаранта підвищення свого соціального статусу [1, с. 34].

Звичайно, варто зважати на конструктивні вияви гендерного стереотипу, які полягають у впорядкуванні та систематизації інформації про нову реальність та суб'єктів цієї реальності у суспільстві, що трансформується. Без наявності у індивідів низки стереотипних уявлень їм довелося б детально інтерпретувати кожен новий факт, явище, а це б значно уповільнило суспільні перетворення та процес набуття нового досвіду. Але дуже часто такого роду уявлення гальмують саморозвиток як жінок, так і чоловіків, змушуючи наслідувати схваленому суспільством зразку та водночас пригнічувати власні бажання та прагнення.

ЛІТЕРАТУРА

- 1 Вілкова О.Ю. Конструктивні та деструктивні вияви гендерних стереотипів [Текст] / Вілкова О.Ю. // Український соціум. – 2004. – № 3 (5). – С. 28–33.
- 2 Говорун Т.В. Гендерна психологія [Текст] / Говорун Т.В., Кікінежді О.М. – К.: Вид. центр «Академія», 2004. – 308 с.
- 3 Словарь гендерных терминов [Текст] / Под ред. А.А. Денисовой / Региональная общественная организация "Восток-Запад: Женские Инновационные Проекты". – М.: Информация XXI век, 2002. – 256 с.

**ОСВІТА ЯК ОСНОВА
ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО,
МОРАЛЬНОГО І ДУХОВНОГО
ПОТЕНЦІАЛУ СУЧАСНОГО
СУСПІЛЬСТВА**

**ІНТЕГРАЦІЯ ОСВІТИ І НАУКИ ЯК
СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ
ТРАНСФОРМАЦІЇ
УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО СЕКТОРА**

АНТОНЕНКО Л.А., доктор экономических наук, профессор
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

**МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИНДИКАТИВНОГО
ПЛАНИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО
ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ
(НА ПРИМЕРЕ НАУЧНОЙ СПЕЦИАЛЬНОСТИ 08.00.03 –
ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫМ
ХОЗЯЙСТВОМ)**

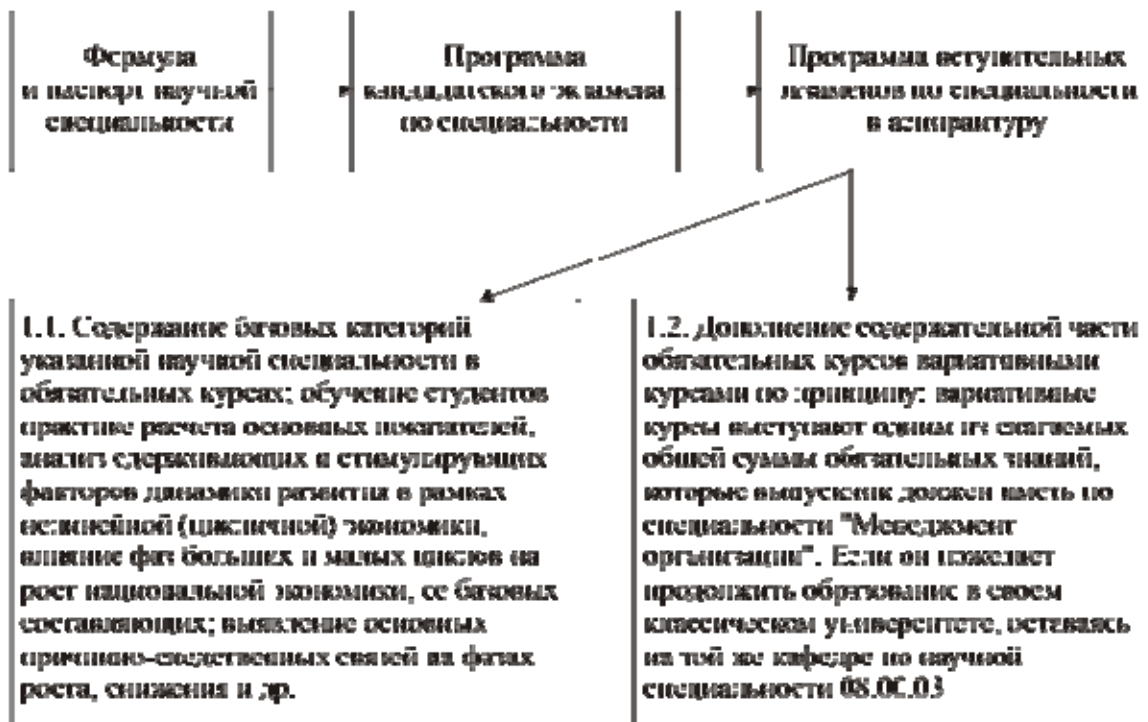
Осмысливая публикации в науковедческих и публицистических изданиях о роли классических университетов как институтов гражданского общества в XXI веке, попытаюсь изложить свое понимание вопроса. Методология совершенствования базовых составляющих подготовки специалистов высшей квалификации, применительно к научной специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством, должна базироваться на общепринятом фундаменте планирования развития. Исходными методологическими посылками, на мой взгляд, могут быть:

во-первых, признание на рынке интеллектуального труда выпускников каждого классического университета в качестве аксиомы "узнаваемости" на основе тех знаний и навыков, которые основаны на собственных многолетних исследованиях. Именно этот признак зафиксирован в публикациях ведущих работников университетского образования России [1, 4, 5]. Он опирается на вековые традиции передовых стран Европы, под влиянием которых формировались и развивались классические университеты дореволюционной России.

во-вторых, выстраивание единой вертикальной содержательной образовательной оси по всем ступеням образования: бакалаврат – магистратура – аспирантура – докторантура.

Без признания этих исходных положений в качестве аксиом функционирования классических университетов в настоящее время все многочисленные попытки совершенствования учебных программ под какими бы лозунгами они не проводились, как показывает мировой опыт, в конечном счете малопродуктивны, а зачастую деструктивны.

На мой взгляд, для использования этих аксиом в качестве методологии в настоящее время было бы целесообразным провести содержательный анализ следующих документов по вышеуказанной научной специальности:

Таким образом, разрыв, существующий в настоящее время между содержанием "Программы вступительных экзаменов по спецпредмету" и содержанием учебных курсов может быть ликвидирован полностью. При этом научно-исследовательская работа студентов будет сохранять свою направленность на подготовку магистерских работ по получаемой специальности. Студенты при самостоятельном расширении дополнительных знаний по одной из ключевых проблем XXI века, которые лежат в рамках научной специальности 08.00.03, могут работать без ограничений.

Анализ широкого круга материалов Международных симпозиумов, конгрессов и конференций под эгидой ООН, ВТО, ЕС и других авторитетных международных организаций [2, 3, 5] с различным уровнем научного прогнозирования будущего показывает следующее. Основу "узнаваемости" выпускников Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина по специальности "Менеджмент организаций" и выпускников аспирантуры по специальности 08.00.03 может составить сочетание таких методологических исходных положений для индикативного планирования.

1. Отличительная особенность менеджмента по фазам больших и средних циклов в рамках учения М.И. Туган-Барановского, его последователей и представителей этого направления в мировой экономической науке по теории циклов и кризисов.

2. В предметно-функциональном плане эта узнаваемость с учетом содержания монографии Института прогнозирования НАН Украины по

социально-экономическому развитию нашей страны до 2050 г. может выражаться на основе собственных исследований таких вопросов:

- ◆ эколого-энергетических проблем в условиях глобального изменения климата и неуправляемых непредсказуемых изменений мирового энергорынка. Упрощенно говоря, это синтез энергетического менеджмента применительно к крупным хозяйствующим субъектам инновационного менеджмента в нынешнем официально зафиксированном содержании на базе всех изучаемых курсов;
- ◆ структурном изменении ВВП страны и регионов с выделением обоснования новой методологии критериев эффективности в краткосрочном, средне- и долгосрочном периодах.

Это предполагает разработку методологических основ стратегического планирования с выделением системы базовых и вспомогательных индикаторов для оценки общих, специфических, несовпадающих и диаметрально противоположных критериев экономических процессов. Как известно, под влиянием международного разделения и кооперации труда, постоянно изменяется роль базовых отраслей национального хозяйства Украины.

В кооперации с другими кафедрами факультета и отделами головных отраслевых и академических НИИ (на основе договоров о творческом сотрудничестве) целесообразно уже сейчас начать выявление факторов и условий, обуславливающих глубину и длительность проявления экономических противоречий, сдерживающих использование достигнутого технологического потенциала Харьковского региона и Левобережной Украины в целом под влиянием агрессивной роли ТНК в технологическом пространстве Украины. То есть, необходимо обоснование наиболее опасных сфер и форм проявления действий ТНК по превращению Украины в сырьевой придаток ЕС под прикрытием научно-технического сотрудничества в различных его формах.

Выявление мнения ученых, готовящих в настоящее время специалистов высшей квалификации в рамках указанной научной специальности и близких к ней, может стать основой для подготовки проекта документа "Основы концепции стратегического развития экономического факультета до 2030 года" (в условиях глобализации образовательного и технологического пространств).

Без формирования проекта указанного документа мы все больше будем удаляться не только от классических российских, белорусских, казахских и прибалтийских университетов, но и уступать позицию за позицией недавно созданным факультетам рядовых технических вузов своего региона.

Преодоление нынешнего информационного отставания экономического образования в университетах, как представляется мне,

можно преодолеть на следующей методологической основе при индикативном планировании экономического образования.

1. Признать невозможность формирования профессиональных информационных полей в нынешних университетах (классических, прежде всего) для подготовки магистерских и кандидатских работ на современном европейском уровне.

2. По долговременным глобальным проблемам века сформировать в крупных городах (Харькове, Одессе, Днепропетровске и др.) межвузовские информационные тематические центры. Например, на базе вышеуказанного классического университета, Харьковского национального экономического университета и экономического факультета "Харьковский политехнический институт" может быть уже сейчас создано на европейском уровне информационное поле по проблеме "Энерго-экологическое развитие Европы и мира до 2050 г."

Без дополнительного финансирования в рамках существующих штатных расписаний создание такого информационного поля может осуществляться по этапам.

На первом этапе охватить (составить реестр) все журналы, вузы и НИИ Украины и России, на втором этапе установить прямые контакты с научными библиотеками ведущих вузов и НИИ Украины и России, на третьем этапе установить прямые контакты с информационными центрами Международных организаций ООН, ВТО, ЕС и др. по одной проблеме, на четвертом этапе установить контакты с факультетом иностранных языков для перевода базовых документов и основных статистических данных для создания продукции коммерческой ориентации.

Это позволит поднять уровень информационного обеспечения научных исследований по ключевым экономическим проблемам XXI в. при нынешнем уровне бюджетного финансирования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гринберг Р. Ведущий центр российской экономической науки: разворот исследований накануне второго десятилетия нового века (к 80-летию Института экономики РАН) / Р. Гринберг // Российский экономический журнал. – 2010. – № 3. – С. 3–19.
2. Чешков М. О способности научного знания понять структуру и трансформации XXI века / М. Чешков // МЭ и МО. – 2010. – № 12. – С. 88–99.
3. Райская Н.Н. Синхронность динамики интегральных индексов как индикатор поворотных точек экономического цикла / Н.Н. Райская, Я.В. Сергиенко // Вопросы статистики. – 2010. – № 12. – С. 47–51.
4. Коропецький І.С. Українські економісти ХІХ століття та західна наука / І.С. Коропецький. – К.: Либідь, 1993. – 343 с.
5. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе / М. Блауг: пер. с англ. – М.: Дело ЛТД, 1994. – 703 с.

*ШИЛОВЦЕВА Н.В., кандидат економічних наук, професор
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

ВПЛИВ ОСВІТИ НА ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ

Стратегічний курс розвитку економіки України зорієнтований на формування її інноваційної моделі, але економічні та фінансові проблеми гальмують цей процес і не дозволяють країні досягти належного рівня інноваційного розвитку. Крім того, в Україні не розроблена чітка стратегічна програма інноваційного розвитку економіки, що може стати прямою загрозою для її економічної безпеки, оскільки наша держава відстає від розвинутих країн світу за технологічним розвитком на декілька десятків років [1, с. 10–12]. Подолання технологічного відставання та виконання країни зобов'язань щодо інтеграції у європейський освітній простір можливе за умови формування дієвого механізму управління знаннями, професійним розвитком і підготовкою інноваційних кадрів та надання пріоритетної ролі таким його ключовим факторам, як наука, освіта та виробнича сфера.

Сьогодні висококваліфіковані мотивовані професійно-мобільні працівники є головним чинником виробництва і визначальним фактором соціально-економічного прогресу. Проблеми національного ринку праці пов'язані зокрема з регіональною диференціацією рівня розвитку економіки, співвідношення попиту і пропозиції на робочу силу за професійно-кваліфікаційними ознаками. На національному ринку праці, як і на інших ринках, загострюється конкуренція серед найманих працівників і роботодавців. Тільки за умови комплексного поєднання науки і техніки, інтеграції знань і провідного досвіду, формування системи обміну та передавання знань буде створено принципово нове знання, здійснена підготовка висококваліфікованих фахівців, здатних його засвоїти та трансформувати у продукти інноваційної праці. Всі три ключові компоненти не можуть функціонувати окремо, оскільки поодинокі вони не забезпечують ефективності професійного розвитку та підготовки інноваційного трудового потенціалу країни [2, с. 14–22].

Конкурентоспроможність працівників слід розглядати в контексті конкретної посади чи професії. Конкурентоспроможність національного ринку праці розглядають як комплексну категорію, що узагальнює соціально-трудова відносини, професійно-кваліфікаційний склад пропозиції робочої сили, а також попит на робочу силу з відповідною оплатою та умовами праці.

У період реформування економіки України відбувся перерозподіл кваліфікованої робочої сили, значна частина працюючих перейшла з виробничої сфери в тіньову зайнятість, сферу торгівлі, сферу послуг тощо. Поряд із цим існують проблеми підготовки і перепідготовки висококваліфікованих працівників. Тому в сучасних умовах необхідно посилити роль держави у регулюванні цих важливих процесів.

На ринку праці реалізується можливість:

- ◆ вільного вибору професії, галузі та місця діяльності;
- ◆ найму та звільнення відповідно до норм трудового законодавства, що захищає інтереси громадян щодо гарантій зайнятості, умов праці, її оплати;
- ◆ вільного руху трудового потенціалу, між регіонами, галузями та професійно-кваліфікаційними групами, що зазвичай заохочується поліпшенням умов життя і трудової діяльності. Цьому сприяє наявність розвинутих доступних населенню ринків високоякісного житла, споживчих товарів, культурних і духовних цінностей;
- ◆ збереження пріоритету кваліфікації освіти та дотримання встановленого законом гарантованого мінімуму зарплати, що забезпечує прожитковий мінімум, і регулювання доходів через податкову систему.

Робоча сила є товаром особливого роду, його виробничі творчі якості цілком визначають ефективність конкурентної економіки, її можливості щодо створення високоякісних товарів і комфортних послуг, масштаби і темпи науково-технічних і організаційних перетворень. Тому підготовка та випуск на ринок праці освіченої і творчо активної робочої сили, забезпечення її кваліфікаційної і територіальної мобільності є однією з першооснов економіки. Чим вищий загальний рівень розвитку економіки, чим складніші завдання вона вирішує, тим нагальніша потреба в робочій силі вищої кваліфікації. Такій робочій силі в розвинутих країнах світу в епоху НТР абсолютна більшість роботодавців і державних органів прагнуть створити найкращі виробничі та життєві умови, гарантуючи, за можливістю, і соціальну захищеність на ринку праці [3, с. 16, 17].

Сучасний стан розвитку економіки України характеризується трансформаційними процесами. Позитивний результат таких перетворень не може бути досягнутий без виходу на якісно новий рівень кваліфікації робочої сили та її конкурентоспроможності. Система забезпеченості кадрами вже сьогодні має гнучко реагувати на зміни потреб виробництва, виявлені ринком праці.

Структура національного ринку праці формується в умовах суттєвої регіональної диференціації розвитку економіки і, як наслідок, за суттєвих розбіжностей попиту і пропозиції робочої сили, зокрема за професійно-кваліфікаційними ознаками. У депресивних регіонах, де спостерігається

більш високий рівень безробіття, знизився якісний склад трудових ресурсів під впливом певних чинників:

- ◆ тривалого безробіття значної частини населення, що зумовило втрату професійної компетенції робочої сили;
- ◆ перерозподілу певної частини кваліфікованої робочої сили в ті галузі і сфери, де переважає попит на малокваліфіковану робочу силу;
- ◆ звуження масштабів відтворення кваліфікованої робочої сили, яке зумовлене структурою попиту на відповідні професії;
- ◆ зниження рівня життя більшості сімей, що стає перешкодою отримання професійної освіти дітьми.
- ◆ Забезпечення конкурентоспроможності освіти нині потребує:
- ◆ перегляду кількості і структури закладів вищої освіти, а також навчальних напрямів і спеціальностей, приведення їх у відповідність до потреб економічного розвитку;
- ◆ запровадження градації вищих навчальних закладів, розробки відповідних положень і проведення акредитації навчальних закладів на відповідність цим положенням;
- ◆ створення умов для реалізації принципу автономності вищих навчальних закладів. Вища школа України має багаті традиції демократичного управління, закладені у статuti навчальних закладів, зокрема, виборність керівного професорсько-викладацького складу. Слід переглянути статuti навчальних закладів і звільнити їх від невласивих нашарувань;
- ◆ введення системи моніторингу якості освіти. Контроль якості доцільно зосередити не тільки на навчальному процесі, кадрах, науково-методичному забезпеченні, матеріальній базі, а, у першу чергу, на відповідності знань студентів вимогам ринку праці;
- ◆ забезпечення прямого зв'язку між сферою освіти і ринком праці [4, с. 4–9].

ЛІТЕРАТУРА

- 1 Україна – 2015: Національна стратегія розвитку // Громадсько-політичне об'єднання Український форум. – К.: 2008.
- 2 Данилишин Б., Куценко В. Освіта, наука і виробництво у контексті вимог Болонської декларації / Б. Данилишин, В. Куценко // Вісник НАН України. – 2007. – № 3. – С. 14–22.
- 3 Гриньова В.М., Самойленко В.В. Ринок праці: теоретико-методологічні засади та напрямки розвитку: Монографія. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2007. – С. 16–17.
- 4 Колот А. Інноваційна праця та інтелектуальний капітал у системі факторів формування економіки знань / А. Колот // Україна: аспекти праці. – 2007. – № 4. – С. 4–9.

*ПРУШКІВСЬКА Е.В., кандидат економічних наук, доцент, докторант
Київський національний університет імені Т.Г. Шевченка*

НАВЧАННЯ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ ЯК ВИМОГА ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СУСПІЛЬСТВА

Глобалізація формує нову еру взаємодії між націями, економічними та політичними системами. Процесам глобалізації приділяють значну увагу як зарубіжні так і вітчизняні дослідники. Про це свідчать публікації присвячені економічним, політичним, соціальним аспектам глобалізації [1–6]. Дослідження вчених про глобалізацію характеризуються значним плюралізмом концепцій та неоднозначним ставленням до неї як в різних країнах світу, так і в національній економічній думці. Глобалізація досліджується з різних методологічних позицій, а також на мега-, макро-, мезо-, мікрорівнях. І в результаті одні вчені доводять, що це визначальний позитивний процес стабільного розвитку, а інші вбачають у глобалізації руйнівний вплив на національну економіку. Ми вбачаємо в ній всесвітній процес, від якого не можливо «ухилитися», «сховатися». Проблема в іншому, який ментальний імунітет сприйняття глобалізаційних процесів і яка роль людини в національній економіці. Досвід передових країн світу свідчить, що в тих національних економіках, де людині відведена основна роль, вони і більш захищені від негативного впливу глобалізації. Зокрема, зростання безробіття, бідності, соціальних конфліктів, невиліковних хвороб, екологічного забруднення тощо.

Людина яка перебуває в полі активних глобалізаційних процесів повинна бути конкурентоспроможною, тобто мати належну базову освіту, володіти новітніми способами сприйняття й передачі інформації, бути освіченою і практично підготовленою перш за все у професійному, та мовному аспекті а також мати належний рівень політичної культури. Найважливішим інструментом у рішенні цих питань мусить бути освіта, зорієнтована на особистість.

Зростаючий темп розвитку глобалізованого суспільства вимагає постійного оновлення знань. Кожній людині повинна бути надана можливість отримувати нові знання в будь-який момент її життя. Оновлення знань має стати потребою впродовж усього життя людини. Концепція навчання впродовж життя в Європейському Союзі уже стала реальністю. Термін «навчання впродовж життя» означає новий підхід до освіти і включає можливість навчання людини впродовж усього життя, в різноманітних формальних та неформальних інституціях. В документі Європейської Комісії, під назвою «Меморандум з питань освіти впродовж усього життя» зазначається, що «...вся діяльність по

навчанню, яка здійснюється впродовж життя, є метою вдосконалення знань, умінь, компетенції, а також здійснюється в інтересах особистого, громадянського і соціального розвитку, та для отримання роботи» [7]. Концепція навчання впродовж життя зорієнтована на людину в контексті забезпечення її зайнятості та активної громадянської позиції. Основним змістом цієї концепції є орієнтація на попит, який здійснює ринок праці, а не на пропозицію з боку системи професійної освіти. Навчання впродовж життя включає навчання, яке здійснюється в межах, так і за межами системи формальної освіти в широкому різноманітті нових контекстів. Це означає, що основним ключовим вмінням стають здібності людини здійснювати пошук нових знань та розвивати нові компетенції з боку формальних та неформальних інститутів.

Що ми розуміємо під формальними та неформальними інститутами які забезпечують навчання впродовж життя? Перш за все, до формальних інститутів належать усі навчальні заклади та центри, які мають мету, а також певний термін навчання, після закінчення яких випускники обов'язково отримують сертифікат про освіту. До неформальних інститутів належать суспільство в якому живе людина, територіальне розташування (схід-захід; північ-південь; місто, село) сім'я, робота, заклади дозвілля. Неформальні інститути не видають свідоцтва про освіту, але мають визначену мету з точки зору людини, яка навчається. У сучасному глобалізованому світі з прискореним технічним та економічним розвитком неможливо розвиватися без постійного отримання знань, умінь, компетенції через формальні та неформальні інститути.

Всебічне обговорення і ухвала Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ ст. – це крок на шляху до приведення нашої освіти до викликів глобалізації. В Україні є певні зрушення щодо трансформації в системі освіти і науки, але залишається дуже багато проблем не вирішених. На нашу думку, слід звернути увагу на співвідношення між фундаменталізацією та гуманізацією освіти. Безперечно фундаменталізація освіти пов'язана із циклом дисциплін математичного, фізичного, хімічного, природничо-біологічного профілю, ці дисципліни повинні викладатися на належному рівні і в достатньому обсязі годин. Цього вимагає, як загальна так і професійна освіта, оскільки сучасні високі технології пов'язані із цим блоком дисциплін. Але не менш важливою складовою сучасної освіти є гуманізація, тобто орієнтація на особистість. Гуманізацію освіти можна розглядати через різні аспекти: управління освітою; зміст освіти; організація навчально-виховної діяльності. Безумовно усі ці складові важливі і кожна із них повинна працювати в напрямі орієнтації на особистість. Але на наш погляд, в сучасному вимірі гуманізації освіти –

основною складовою має стати зміст освіти. Тобто усі дисципліни гуманітарного профілю, а також природничо-технічного, повинні формувати гуманістичний світогляд і культуру, моральні та естетичні цінності, патріотизм та повагу до інших народів та культур світу. Такий підхід до освіти повинен сформувати нову людину яка буде не тільки об'єктом соціально-економічного впливу, але і активним суб'єктом глобалізованого світу.

Важливою складовою сучасної гуманізації освіти в українському суспільстві є формування економічного мислення – розгорнутих уявлень про економічну дійсність, створення “економічної картини світогляду”, яка виокремлює із оточуючого життя її явища і відносини, які складають економічну реальність. Ринковий тип економічної культури включає в себе готовність до вільного, самостійного і відповідального подолання економічних труднощів, які у людини є завжди у будь-якому суспільстві. Самостійність, розрахунок на власні сили є необхідною передумовою незалежного економічного існування. Свобода і незалежність особистості можуть сформуватися не лише на основі приватної власності, а і на основі економічних знань, особливо – знань у підростаючого покоління. Молодь і школярі сьогодні є основою суспільства, саме вони повинні стати рухомою силою в трансформації суспільства.

За останні роки процесам гуманізації у вищій школі приділяється значна увага. Зокрема, у стандартах по підготовці бакалаврів значно розширилась кількість академічних годин із філософії, історії України, культурознавства, іноземної мови. Але одночасно із циклу гуманітарної підготовки виведено економічну теорію як нормативну дисципліну, і введено в цикл дисциплін за вибором. Тобто спрацьовує залишковий принцип, який не гарантує того, що студенти виберуть цю дисципліну. Але хто, як не викладачі економічної теорії краще сформує економічне мислення майбутнього працівника, який повинен стати свідомим та рівноправним суб'єктом на ринку праці, а також в системі соціального партнерства.

Вивчення основ економіки є необхідним, оскільки ці знання повинні скорегувати у світогляді людей перекося глобалізованого ринку. А гуманістичний підхід при викладанні усіх дисциплін (фундаментальних та гуманітарних) сформує гуманістичний світогляд, де світ буде розглядатися як цілісний, гармонічний, а людина перебуватиме у центрі усіх подій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти: Наук. Вид. – К.: Либідь, 2006. – 312 с.
2. Касабова І.А. Еволюція наукових поглядів на глобалізацію // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 1. – С. 121–125.
3. Павлов В. Современный регионализм: теоретическое содержание // МЭиМО. – 2004. – № 11. – С. 24–36.
4. Старостіна А., Каніщенко Р. Суперечливі шляхи економічної глобалізації // Економіка України. – 2007. – № 5. – С. 59–65.
5. Чибриков Г.Г. Глобализация и ее формы // Вестник Московского университета. – 2006. – № 4. – С. 44–59.
6. Глобальная экономика – на общее благо. Годовой отчет 2008. МВФ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.imf.org.
7. Режим доступа: www.znanie.org/doc/memorandum.com.

*ПАЩЕНКО О.В., кандидат економічних наук, старший викладач
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка*

ЕКОНОМІЧНА РОЛЬ ОСВІТИ У ПАРТНЕРСЬКИХ ВІДНОСИНАХ СТУДЕНТІВ І ВИКЛАДАЧІВ

Професійна підготовка спеціалістів усіх галузей здійснюється у постійній взаємодії з людьми і обумовлена процесами глобалізації та співробітництва з її учасниками. У постіндустріальному суспільстві набувають поширення нові види послуг насамперед у таких сферах: охорона здоров'я, освіта, соціальне обслуговування, а також послуги професіоналів, наприклад, консалтинг, аудит, проведення досліджень і оцінювання, обслуговування комп'ютерних систем, здійснення системного аналізу. Все це вимагає від майбутнього спеціаліста, якісної освіти. Так, праця у сфері послуг, інформаційна робота цікавіша і різноманітніша (вона потребує ґрунтовнішої попередньої підготовки, приносить більше задоволення працівникам), ніж, приміром, одноманітна робота на конвеєрі з нескінченним повторенням однакових операцій.

Формування великої групи спеціалістів, які відіграють провідну роль у постіндустріальному суспільстві (за Д. Беллом – до 30 % усієї робочої сили), підвищує роль теоретичного знання, а також інформації, дозволяє фахівцям послідовніше виявляти схильність до планування. На цій основі суспільство має можливість ретельно, свідомо, цілеспрямовано визначати траєкторію розвитку, контролювати цей процес, у чому виявляється відхід від класичної ліберальної економіки, що ініціює потребу у плануванні та прогнозуванні [2, с. 25].

Саме взаємодія між людьми є характерною формою надання послуг. „Із усіх форм економічної діяльності – від управління звичайною хімчисткою до виготовлення складних мікросхем – навряд чи існує така, в якій можна було б обійтися без соціальної взаємодії”, – зазначає Ф. Фукуяма [10, с. 19]. Тож якість такої взаємодії набуває вирішального значення. Практично це реалізується, приміром, у тому, що для сучасних спеціалістів немає нічого важливішого, ніж потреби клієнта: адвокат піклується про забезпечення прав клієнта, суддя – про дотримання законності, лікар – про здоров'я пацієнта, учитель – про знання учня, а не про власні доходи. У цьому контексті актуалізується універсальна культурна характеристика – довіра, яка

має свою немалу та цілком конкретну економічну величину – формування соціального капіталу [10, с. 26].

Сучасне виробництво знань є індивідуально-суспільним явищем, оскільки, з одного боку, особа, що його здійснює, виконує суто індивідуальну працю, реалізуючи свої здібності і таланти, а з іншого – у своїй діяльності осмислює і переосмислює, фіксує та втілює в життя попередні досягнення людства.

У вищих навчальних закладах знання виступають одним із основних елементів його інтелектуальної власності та інтелектуального капіталу. Саме від ефективності його використання залежить рівень розв'язання основних завдань вищих навчальних закладів у галузі виробництва нових знань, у науковій та інноваційній діяльності, формуванні фінансової основи розвитку. Знання як суб'єкт інтелектуальної власності можна подати як єдність суб'єктних знань, що належать окремому суб'єктові та реалізуються в методиці викладання конкретної дисципліни, у керівництві науковими школами та творчою роботою студентів та об'єктних знань, що не належать окремому суб'єктові. Передача і вироблення знань відбувається за умови використання цих двох складників, відображаючи їхню сумісно-розділену природу.

У постіндустріальній економіці спеціаліст має не лише оволодіти певним обсягом знань, а вміти навчатися, знаходити необхідну інформацію, в різних джерелах, щоб постійно набувати додаткові знання для розв'язання найнесподіваніших проблем. Вміння навчатися, самостійно працювати з інформацією – запорука успіху в сучасному суспільстві. „Знання стає єдиним джерелом довгострокової сталої конкурентної переваги, оскільки все інше випадає з рівняння конкуренції, однак знання може бути використане лише через кваліфікацію індивідів” [8, с. 92]. При цьому „освіта має формувати довгострокові компетенції людини, які б дозволили їй залишатися конкурентоспроможним членом суспільства впродовж усього періоду активного життя” [5, с. 114]. Формування компетенцій фахівця передбачає принаймні дотримання двох умов: здатність диференціювати способи отримання знань, а також уміння самостійно породжувати нові знання.

В умовах становлення економіки знань вища освіта забезпечує, по-перше, генерацію нових знань, по-друге, передачу теоретичних та практичних знань наступним поколінням, по-третє, єдність процесу навчання та виховання, „щеплення” цінностей, культури, формування людського капіталу, по-четверте, основу для реалізації знань у виробництві, для інновацій, подальшої комерціалізації наукових досягнень. Відразу наголосимо, що таке розуміння вищої освіти

базується на визначальній і безпосередній *взаємодії* викладача та студента. Її неможливо реалізувати поза таким контактом, лише за рахунок застосування інструментів освіти інформаційно-технічного характеру.

Першочергове завдання освіти – підвищити здатність швидко та ефективно адаптуватися до безперервних мінливих умов. Студент має навчитися передбачати напрям і швидкість змін, робити довгострокові прогнози на майбутнє, це ж повинні вміти робити і його вчителі. Інтерес до сучасного має змінитися інтересом до майбутнього. За таких умов студент виступає суб'єктом активної пізнавальної діяльності, а не об'єктом педагогічного впливу. Основні форми організації навчального процесу базуються на діалозі викладача та студента, результатом чого є активна творча діяльність студента, далека від простої репродукції, спільне вироблення нового знання.

Вважаємо вищу освіту особливим соціальним інститутом, головним завданням якого є забезпечення передачі суспільству нових об'єктивних знань, а викладачі та студенти через спільну діяльність реалізують це завдання, виробляючи одночасно нові знання.

Саме від викладача, його професійного рівня, готовності до творчого впровадження нових форм викладання залежить якість освітнього процесу. Незважаючи на те, що технології поступово проникають у такі сфери діяльності, які ще недавно здавалися недоступними винятково людському духові, зокрема, у педагогічну, освітню діяльність, а також на прогнозоване „квaziуніверсальне використання комп'ютерів в класних кімнатах розвинених країн”, школи і університети – це інститути, „найменше вражені віртуальною логікою, вмонтованою в інформаційну технологію”, – „якість освіти ще асоціюється і тривалий час буде асоціюватися з інтенсивною взаємодією із уст в уста”, – визнає ідеолог інформаційного суспільства М. Кастельс [4, с. 373]. Варто звернути увагу на твердження Г.В. Задорожного про те, що „вища освіта, безумовно, має враховувати сучасні тенденції, однак не як їхнє безперечне впровадження, а з метою, передусім, їхнього всебічного осмислення, глибинного розуміння та оцінки соціальних наслідків для людини, суспільства, Природи” [3, с. 20].

Аналіз освіти як блага серед величезної кількості інших благ змушує звернути увагу, де, коли, ким воно створюється. Варто визнати, що це благо виробляється суб'єктом освіти (особисто студентом) у процесі взаємодії з викладачем, різноманітними джерелами інформації, навколишнім суспільним і природним середовищем. На цьому наполягає Г. Беккер [1, с. 437–461], а розвиває такі погляди Є. Сабуров [6, с. 6]. Отже, учня та студента слід розглядати не як об'єкт, а як головний суб'єкт освіти, що формує попит на ринку освітніх послуг.

Сучасні університети ставлять завданням привити студентам „конвертовані” навички, щоб після закінчення навчального закладу вони могли задовольнити будь-які запити роботодавців. Серед таких навичок, безумовно, необхідними сьогодні є здатність до спілкування, робота в команді, вміння вирішувати проблеми, адаптивність, готовність до навчання протягом усього життя. О. Тоффлер зазначає, що людям, які житимуть у суперіндустріальному суспільстві, знадобляться вміння і навички навчатися, спілкуватися і вибирати [7, с. 450]. У суто технічному розумінні важливою є здатність збирати інформацію і використовувати її. Трапляються пропозиції застосовувати в якості критерію ефективності знань вміння користуватися базами даних, а не утримувати в голові засвоєний попередньо обсяг знань, бо навички працювати з терміналом більш важливі, ніж багаж знань [9, с. 349].

Щодо економіки України, то дослідження проблем формування та розвитку економіки знань і факторів, які визначають її динаміку, стають украй важливими. Наукова та суспільна думка схиляється до того, що саме рух до економіки, котра розвивається на основі інформації та знань, визначатиме напрям суспільної трансформації, динаміку подальших перетворень, позиції України на світовому ринку, її міжнародну конкурентоспроможність. Усе це дозволяє розглядати аналіз економіки знань, її становлення як найактуальнішого завдання економічної теорії, а освіту в цілому, і зокрема вищу, – як найважливішу галузь, у якій відбувається передача знань наступним поколінням.

Заснована на знаннях постіндустріальна економіка формує все більший попит на працівників із вищою освітою. За даними Світового банку, кількість робочих місць, для яких потрібна університетська підготовка, зростає значно вищими темпами, ніж кількість робочих місць нижчої кваліфікації.

Оскільки вища освіта розглядається як сфера, зорієнтована на розвиток особистості, збереження та передачу культурних традицій, то актуалізується проблема партнерської взаємодії викладача і студента. Орієнтація на студента як активного суб'єкта можлива лише за умови переходу до рівноправного діалогу, застосування активних методів навчання (проблемних методи, ділових ігор, соціально-психологічних тренінгів, комп'ютерних технологій), активізації міждисциплінарних контактів. Це передбачає, що студент є активним учасником навчання, а не просто слухачем, активно формує індивідуальний комплекс знань. Максимальна допомога викладача у розв'язанні навчально-професійних завдань заміщається поступовим підвищенням активності самого студента, виробленням ним індивідуальної стратегії навчання. Відбувається процес становлення партнерських стосунків як послідовність кількох етапів: усвідомлення необхідності партнерства,

його розвитку і співтворчості, які передбачають перехід від патерналістських відносин до відносин партнерства на основі персональної відповідальності, незалежності, спільного творчого пошуку, взаємної зацікавленості в інтелектуальному розвитку, професійному та моральному зростанні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беккер Г. Человеческое поведение: экономический подход. Избранные труды по экономической теории / Гэри Стэнли Беккер; [Пер. с англ. / Сост. и науч. ред. Р.И. Капелюшников; Предисл. М.И. Левина]. – М.: ГУ-ВШЭ, 2003. – 672 с.
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Даниел Белл; [пер. с англ. / Под ред. В.Л. Иноземцева]. – М.: АКАДЕМІА, 1999. – 956 с.
3. Задорожный Г.В. Социальная экономия как формат осознания проблем современной жизнедеятельности личности / Григорий Васильевич Задорожный // Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації. Матеріали Другої Всеукраїнської науково-практичної конференції. Том 1. – Полтава: Скайтек, – 2007. – 180 с.
4. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество, культура / М. Кастельс; [Пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана]. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
5. Константинов Г.Н. Университеты, общество знания и парадоксы образования / Г.Н. Константинов, С.Р. Филонович // Вопросы образования. – 2005. – № 4. – С. 106–126.
6. Сабуров Е. Образование в новой России / Е. Сабуров // Общественные науки и современность. – 2007. – № 1. – С. 5–16.
7. Тоффлер Э. Шок будущего / Э. Тоффлер; [Пер. с англ. Е. Руднева, Л. Бурмистрова, К. Бурмистров, и др.]. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 557, [3] с. – (Серия «Philosophy»).
8. Туроу Л.К. Будущее капитализма. Как сегодняшние экономические силы формируют завтрашний мир / Лестер К. Туроу; [пер. с англ. А.И. Федоров]. – Новосибирск: Сибирский хронограф, 1999. – 432 с.
9. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Фрэнк Уэбстер; [пер. с англ. М.В. Арапова, Н.В. Малыхиной]; под ред. Е.Л. Вартановой. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 400 с. (ISBN 5–7567–0342–X).
10. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Фрэнсис Фукуяма; [пер. с англ. под. общ. ред. М. Колопотина]. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП „Ермак”, 2004. – 730 с. – (Philosophy).

*ЧЕВГАНОВА В.Я., кандидат економічних наук, доцент
ВАСЮТА В.Б., кандидат технічних наук, доцент
БРИЖАНЬ І.А., кандидат економічних наук, доцент
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

ІНТЕГРАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ І НАУКИ В УНІВЕРСИТЕТИ

Сучасне суспільство в Україні вимагає підготовки нового покоління висококваліфікованих фахівців і науковців для різноманітних галузей національної економіки та здійснення інноваційної діяльності в ринкових умовах. Найважливішим фактором удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців у сучасних університетах виступає освіта через науку, тобто єдність науково-дослідної діяльності й навчання, коли навчальний процес ґрунтується на наукових дослідженнях, які виконують викладачі спільно зі студентами. Ідея об'єднання досліджень і навчання була закладена ще Петром I при створенні Російської академії наук, що розглядалася як єдиний науково-освітній комплекс. М. Ломоносов розробив проект, відповідно до якого Академія була структурою об'єднання науки й викладання [1, с. 296]. Із часом вона трансформувалася в бік освіти, але мала значний вплив на розвиток російських університетів, які, починаючи з ХІХ ст., поєднували підготовку фахівців із проведенням наукових досліджень. Разом із тим, змістовний аналіз наукових робіт дозволяє нам стверджувати, що зв'язок науки й освіти обмежувався переважно передачею знань, розроблених наукою.

Історія існування вищої школи знає достатню кількість прикладів гармонійного об'єднання навчальної та науково-дослідницької роботи. Як зазначає Бертон Р. Кларк, американська вища освіта, зорієнтована на дослідницьку роботу, є яскравим прикладом тісного зв'язку освіти й науки [2, с. 36]. Дійсно, загальновідомий факт, що в провідних країнах світу наука розвивається перш за все в університетах. В Україні, незважаючи на суттєві результати наукової роботи за останні роки, у більшості університетів рівень інтеграції наукової діяльності з навчальним процесом не забезпечує належну підготовку висококваліфікованих фахівців і створення конкурентоспроможних наукових розробок. Для розв'язання даної проблеми у 2007 році було затверджено Державну цільову науково-технічну та соціальну програму «Наука в університетах» на 2008–2012 рр. [3]. Її метою є створення

правових, економічних і організаційних умов для активізації наукової діяльності та поглиблення її взаємодії з навчальним процесом, утворення університетів дослідницького типу, запровадження нових організаційно-структурних форм наукової підготовки висококваліфікованих фахівців і виконання конкурентоспроможних наукових розробок.

Інтеграція науково-дослідницької та навчального видів діяльності в університеті – це складний системний процес, спрямований на організацію й реалізацію навчального процесу через дослідницьку діяльність, уміння застосовувати знання з різних галузей у розв’язанні конкретного науково-дослідного завдання, коли навчальний процес ґрунтується на проведенні наукових досліджень викладачів, студентів і аспірантів. Це, безперечно, вимагає формування у студентів здібності самостійно проводити наукові дослідження та активно проявляти себе у науковій діяльності. Таким чином, інтеграцію науково-дослідницької й навчальної роботи в нашому навчальному закладі автори статті, викладачі кафедри економіки підприємства, розглядають як найважливішу умову процесу вдосконалення професійної підготовки майбутніх економістів.

У Полтавському національному технічному університеті імені Юрія Кондратюка (ПолтНТУ ім. Ю. Кондратюка), зокрема на кафедрі економіки підприємства, працює комплексна система залучення студентів і аспірантів до науково-дослідницької роботи й подальшого впровадження її результатів у навчальний процес. Результатом даної роботи є створення нових підручників і навчальних посібників, поповнення змісту лекцій та практичних занять. Результати проведених наукових досліджень студенти використовують як базу для написання дипломних, магістерських і бакалаврських робіт, наукових статей, монографій. Однією з форм організації науково-дослідницької роботи студентів є науковий гурток кафедри економіки підприємства, діяльність якого тісно пов’язана з науковою кафедральною тематикою. У його роботі беруть активну участь студенти II–V курсів, котрі спільно з викладачами вивчають гострі проблеми сучасної економіки України та її підприємств. За результатами доповідей студенти спільно з викладачами кафедри економіки підприємства щорічно готують до друку статті у фахових виданнях, активно беруть участь у роботі наукових всеукраїнських, міжвузівських та університетських конференцій, подають роботи на конкурси студентських наукових робіт.

Одним із вдалих прикладів інтеграції науково-дослідницької й навчальної роботи є виконання авторами статті та студентами ПолтНТУ ім. Ю. Кондратюка дослідження незадоволеного попиту на ринку послуг, яке складалося із проведення соціологічного опитування щодо

виявлення дефіциту пропозиції послуг та складання бізнес-карти. Основним інформаційним джерелом було вибрано анкетне опитування, що дозволяє за короткий час зібрати первинну інформацію від сотень респондентів. За допомогою професійного соціолога була розроблена анкета, в основу якої покладено соціально-демографічну структуру населення [4].

Дослідження проводилось у м. Полтава на двох рівнях: міста та його мікрорайонів. Зокрема, на рівні міста було виявлено перелік дефіцитних послуг, що недостатньо представлені на його території. Досліджувалися послуги, попит на які у більшості випадків не залежить від місця розташування (парк розваг для дітей та дорослих, платні довідково-інформаційні послуги, виклик майстра по телефону тощо). Як результат, були виявлені послуги, яким віддавали б перевагу користувачі залежно від їхнього матеріального становища. Ці дані потрібні для визначення послуг, що будуть користуватися платоспроможним попитом, оскільки представників бізнесу більше цікавлять групи населення, які мають матеріальний стан, не нижчий від середнього.

Під час опитування було досліджено дані про матеріальний стан споживачів відповідно до району їх проживання. Ця інформація є дуже важливою для бізнесу і дає можливість прийняти обґрунтоване рішення щодо місця розташування пункту надання послуг за наявності різноманітних можливостей вибору. Результати дослідження статевої структури мешканців різних районів дають змогу виявити основну групу споживачів запропонованих послуг, і підприємства можуть використовувати їх для розроблення більш продуманої цілеспрямованої рекламної кампанії. Спираючись на вікову структуру населення певного району, можна визначити, які послуги будуть користуватися у ньому найбільшим попитом.

Опитування проводилося окремо в розрізі 22-х мікрорайонів, котрі для зручності обробки результатів було згруповано в три райони за адміністративно-територіальним поділом. Його завдання – виявлення послуг більш локального характеру (аптека, живі квіти, ремонт одягу й взуття тощо). Додатково у процесі дослідження відбувалося складання бізнес-карти, зокрема нанесення на карту міста вже діючих торгових точок та пунктів надання послуг. Бізнес-карта є дуже цінним інструментом як для споживачів, так і для виробників. Споживачі, які недостатньо добре ознайомлені з місцевістю, матимуть можливість скористатися тією послугою, що їм потрібна. Для виробників така карта дасть змогу з'ясувати кількість та щільність зосередження торгових точок, виявити недостатньо представлену послугу й вибрати місце її розташування при започаткуванні власної справи.

Таким чином, під час виконання поставленого завдання було визначено:

- ◆ наявні послуги та їх основних споживачів;
- ◆ фактори впливу на вибір послуг споживачами;
- ◆ напрям трансформування структури послуг (чи відповідає вона потребам місцевого населення й вимогам сьогодення).

Отже, проведене дослідження перш за все дозволило студентам засвоїти на практиці отримані знання та навички, але, крім того, воно має велике значення для розвитку міста. Зокрема, результати дослідження можуть бути використані місцевими органами самоврядування для виявлення сфер господарювання, що потребують підтримки або введення обмежень; безпосередньо підприємцями для створення нового бізнесу чи оптимізації вже існуючого (шляхом зменшення витрат і кількості управлінських помилок, скорочення виробничого циклу залежно від місцезнаходження щодо постачальників, інформаційних систем, клієнтів тощо); жителями міста (врахована їхня думка як активних споживачів) та фахівцями у сфері логістики, експедиторами, водіями, туристами і гостями міста, які отримують актуальну базу даних доступних послуг.

Тісний зв'язок наукових досліджень із навчальною діяльністю на кафедрі економіки підприємства ПолтНТУ ім. Ю.Кондратюка протягом уже багатьох років засвідчив позитивні зміни щодо активізації як самостійного мислення й ініціативності студентів, так і підвищення науково-методичного рівня викладачів кафедри.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шибает В. П. К вопросу об интеграции в образовательном пространстве / В.П. Шибает // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2008. – № 2. – С. 295–301.
2. Бертон Р. Кларк. Интеграция исследований и обучения: модели XIX и XX столетий / Бертон Р. Кларк // Вестник высшей школы. – 2007. – № 2. – С. 35–37.
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової науково-технічної та соціальної програми «Наука в університетах» на 2008–2012 роки» від 19.09.2007 р. № 1155 // Офіційний вісник України. – 2007. – №72. – Ст. 2708.
4. Биструшкін Д.С., Бондар Р.І., Брижань І.А., Петрук А.Ю., Чевганова В.Я. Дослідження незадоволеного попиту на ринку послуг як засіб інформаційної підтримки малого бізнесу // Економіка і регіон. – 2010. – №25-С1. – С. 53–63.

*ДЕРІД І.О., кандидат економічних наук, старший викладач
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

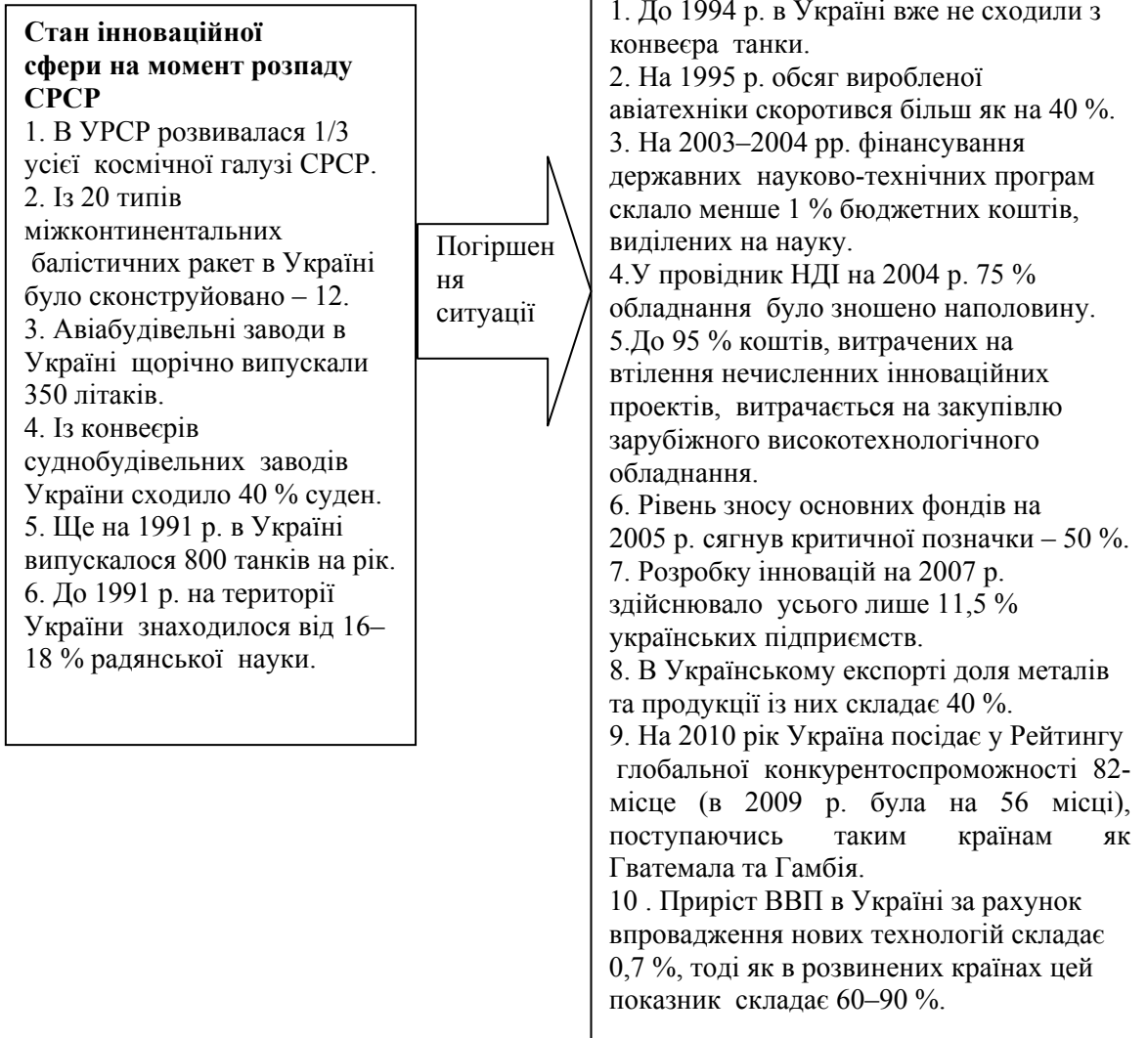
ПАТЕНТУВАННЯ, ЛІЦЕНЗУВАННЯ ТА КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЯ ВИНАХОДІВ ВЛАСНИМИ СИЛАМИ ЯК ВИДИ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ АКТИВНОСТІ

Нинішній етап світового розвитку відзначається належністю розвинених країн до інноваційної моделі реформування економіки, тобто тієї моделі, в якій підприємства різної галузевої належності мають здатність виробляти інноваційні товари і послуги [1, с. 3]. Тож, вища освіта, яка беззаперечно є одним із найважливіших видів економічної діяльності у постіндустріальному суспільстві, нині також має виробляти інноваційний продукт як у формі інноваційних методів навчання, так і у формі ринкових товарів і послуг.

Виходячи із значного погіршення ситуації у сфері інновацій в Україні після розпаду СРСР (рис. 1), перед університетами стоїть непроста задача входження у тісну взаємодію із інноваційним бізнесом на ринкових засадах. Така взаємодія передбачає багатоканальність фінансування вищої освіти, що для університетів західних країн є притаманним вже досить давно: державне фінансування, ведення університетами освітньої діяльності на комерційній основі, надходження коштів за рахунок проведення наукових досліджень, фінансування міжнародними освітніми програмами та спонсорська допомога університетам, створення на базі університетів дослідницьких парків для поширення партнерств по науковому або бізнесовому розвитку між приватним сектором, урядовими структурами і академічним дослідницьким сектором.

Як бачимо, на даний час для університетів України основними є лише перші два джерела фінансування. Ця ситуація потребує радикальних змін, з огляду на постійну нестачу коштів в бюджеті та недобір студентів, який очікується у наступні роки з огляду на трансформації в системі освіти.

Кабінет Міністрів України 17 лютого 2010 р прийняв Постанову «Про затвердження Положення про дослідницький університет» [2]. Зважаючи на світовий досвід, саме дослідницькі університети мають потенціал для розвитку інноваційної діяльності в масштабах країни. Однак, декларування наявності певних структур в економіці, як свідчить, приміром, досвід більшості українських технопарків, замало. Необхідне створення ринкових засад для взаємодії університетів і бізнесу, а саме наявність попиту і пропозиції.

Рис.1. Зменшення в Україні інноваційного потенціалу після розпаду СРСР

Пропозиція з боку університетів може бути оцінена за кількістю патентів на винаходи, а також за рівнем людського капіталу університетів. З іншого боку, попит бізнесу на винаходи університетів можна оцінювати за активністю трансферу технологій – тобто за кількістю ліцензованих іншим фірмам університетських патентів, за кількістю проданих патентів або за кількістю винаходів, що вступили до етапу комерціалізації як в рамках спільних університетсько-бізнесових утворень, так і в рамках стартових компаній, створених при університетах (адже сам університет може створювати попит на власну пропозицію через фірми при університетах). Згідно статистики, за 2002–2004 рр. 66 університетами Німеччини було зареєстровано 2953 патенти (по 44,74 патенти на університет в середньому). За 2002 р. університети США отримали 3673 патентів [3].

Що стосується розподілу прав інтелектуальної власності при трансфері технологій, розробка яких частково або повністю фінансувалася із державного бюджету, то у світі існує два альтернативних варіанти вирішення цієї проблеми. Перший варіант – ліберальний, ґрунтується на тому, що майнові права закріплюються за виконавцем НДДКР, тобто за науковими установами, що самостійно вирішують усі питання, пов'язані із новинками. Такий підхід орієнтований на підвищення імовірності використання новинки. Другий варіант передбачає збереження прав власності за державою. Прихильниками першого варіанту вирішення зазначеної проблеми є такі країни як Великобританія і США, що дозволяє їм вводити в оборот до 70 % результатів науково-технічних досліджень. Відповідно до Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», права інтелектуальної власності на результати наукової роботи, що фінансувалася державою чітко не зафіксовані, допускається на прописування цих особливостей у договорі про виконання науково-дослідницьких робіт.

Стосовно того, що є ефективнішим – створювати фірми для комерціалізації новинок чи ліцензування іншим фірмам, ні серед університетських управлінців та науковців, ні серед урядовців однозначного висновку немає. Як свідчить досвід західних країн, більшість управлінців університетів схильні до створення нових компаній. Однак, таке рішення часто викликане не ринковим раціональним вибором, а прагненням здобути додаткове державне фінансування на розвиток бізнесу [4, с. 3–4]. З іншого боку, для університетів, що мають власний бізнес-інкубатор чи технологічний парк, або входять складовою до зазначених структур, вочевидь, більш ефективним є створення власної новаторської фірми, адже для цього вже є усе необхідне. При цьому, шлях інноваційної ідеї, створеної в рамках університету, багато в чому залежить від характеру самої ідеї та рис ринку, на якому вона може бути застосована. Існують новинки, що мають широке коло використання і не потребують великих капіталовкладень, а тому можуть комерціалізуватися через новостворену компанію, однак цілий ряд новинок передбачають подальшу доробку, значні капіталовкладення і впровадження в високовитратний бізнес, що під силу лише досвідченим технологічним корпораціям із наявністю необхідних коштів [4, с. 4].

Незважаючи на те, що саме патентування та ліцензування винаходів університетами є одним із показників їх ринкової активності, у такої діяльності є противники, з огляду на те, що першочерговим призначенням університетів є навчання студентів і фундаментальні дослідження. Згадаємо досвід Японії, пов'язаний із втіленням програми

наукових міст, а потім технополісів, коли ці процеси гальмувалися саме через консерватизм університетів і університетської наукової та управлінської еліти. Зазначені суперечності викликали цілу низку досліджень у західних країнах, націлених на аналіз того факту, що бажання університетів патентувати, ліцензувати і комерціалізувати винаходи підштовхує їх до досліджень прикладного характеру, а отже постає загроза занепаду фундаментальних досліджень. Останнє, в свою чергу, несе чималий ризик, оскільки порушується не тільки основна місія університетів, але й знищується одне із джерел виникнення нових ідей товарів. Маркетингові дослідження свідчать, що у той час як 75 % ідей нових товарів виникають внаслідок реалізації результатів прикладних досліджень, спрямованих на задоволення прихованого ринкового попиту, решта – 25 % нових ідей товарів виникають саме в рамках фундаментальних досліджень). Однак, проведений західними дослідниками аналіз стосовно патентної та комерційної активності університетів дає результати, що цілком можуть заспокоїти громадськість. Виявилось, що зазначена активність не суперечить тим показникам успішності університетів що зазвичай використовуються – наявність наукових публікацій, професорсько-викладацький склад, виступи на конференціях. У більшості випадків в університетах, де спостерігається найбільша патентна активність, відзначається і найбільша кількість наукових публікацій [4, с. 4]. Крім того, університети, де відбувається активне патентування винаходів, створюють у своїй структурі служби передачі технологій (Technology transfer offices – TTOs). Такі служби дозволяють не відволікатися університетським дослідникам на організаційні та бізнесові моменти, якщо тільки цього не потребує доробка новинки на етапі комерціалізації. Крім того, статистика свідчить, що у створенні більшості запатентованих новинок в рамках університетів приймали участь студенти та аспіранти, що є позитивним для їх досвіду.

ЛІТЕРАТУРА

- 1 Щербак В.Г. Інноваційні аспекти управління трудового потенціалу. Монографія / Щербак В.Г. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2009. – 332 с.
- 2 Про затвердження Положення про дослідницький університет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/6826.
- 3 Концепція управління діяльністю в області ІС університета [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unipat.pu.ru/Russian/policy_txt.html.
- 4 Сервантес М. Университетское патентирование: как университеты и государственные исследовательские организации используют свою интеллектуальную собственность для поощрения исследований и стимулирования новаторских предприятий [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.wipo.int/export/sites/www/sme/ru/.../docs/academic_patenting.pdf.

*ОЛЬШАНСЬКА О.П., кандидат економічних наук, доцент
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка
ЯРЕМЕНКО Т.М., магістр
Полтавський інститут економіки і права ВНЗ ВМУРoЛ "Україна"
МОРОЗ-ОЛЬШАНСЬКА Н.В., студентка
Кримський університет культури, мистецтва та туризму*

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРІОРИТЕТНЕ ЗАВДАННЯ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Загальновідомо, що освіта – це відображення соціально-економічного та культурно-історичного стану суспільства. Р.О. Позінкевич, розглядаючи діалектичний зв'язок освіти і культури, наголошує, що «за умов побудови національної української державності культура та моральне очищення всіх сфер життя людей стають першорядними» [1, с. 7], а формування людської індивідуальності, духовної зрілості особистості, її творчого потенціалу «досягається завдяки багатоплановості прояву людини в культурі та її долучення до культурних досягнень людства» [1, с. 8]. Термін «культура» має латинське походження і означає «обробка», «опрацювання» людиною чогось природного. Звідси – *culturare* (вирощувати, обробляти людською працею, доводити до досконалості). Спочатку цей термін застосовувався в значенні «обробка землі». Але і в давні часи він мав інше значення – «культивування духу». Так, Н.Я. Горбач, аналізуючи філософську спадщину відомого римського оратора і філософа Марка Туллія Цицерона, зазначає, що Цицерон вважав за потрібне наполегливо вдосконалювати («культивувати») свої розумові здібності, плекати розум, обробляти його як селянин обробляє землю, щоб стати філософом. Отже, основний зміст культури Цицерон вбачав у розвитку розумової діяльності людини, в удосконаленні її духовного світу [2, с. 4].

У середньовіччі з'явилося поняття розумової, духовної культури. В Епоху Відродження до системи цінностей духовної культури долучаються ідеї гуманізму. Гуманісти привносять у духовну культуру свободу суджень, сміливий критичний дух. Якщо античні філософи дотримувалися заповіді «Пізнай самого себе», то філософи Ренесансу обрали іншу – «Твори самого себе», вважаючи, що людина сама творить свою долю, живе за власним розумом, тобто, що духовна культура є процесом удосконалення самої людини.

Починаючи з XVII ст., термін «культура» використовується ще ширше: не лише для визначення окремих напрямів, способів, результатів діяльності людини, а й для визначення того, що створене людиною та існує поряд з природою. Вперше в такому тлумаченні цей термін застосував С. Пуфендорф [2, с. 4]. Пізніше він застосовує цей термін ще й для визначення різноманітних результатів діяльності людини [3, с. 5]. Автор «Лекцій з історії світової культури» В.С. Полікарпов підкреслює, що І. Гердер розглядав культуру як продукт діяльності людей та одночасно стимул їхнього подальшого розвитку [4, с. 11]. Вважаючи становлення культури другим народженням людини, І. Гердер писав: «Ми можемо як завгодно називати цей генезис людини в іншому смислі, ми можемо називати його культурою, тобто обробленням ґрунту, а можемо пригадати образ світла і назвати освітою, тоді сплетіння культури і освіти простягнеться до найдалшого краю землі» [4, с. 12]. В.Х. Лобас, вивчаючи основні етапи розвитку української та зарубіжної культури, робить висновок про те, що певний час філософи протиставляли «культуру» «натурі, природі» і включали до поняття «культура» все, що створено людьми, на противагу «природному» – тому, що дає природа [5, с. 3].

Нині, за оцінками багатьох дослідників, існує близько тисячі визначень культури. Всесвітня конференція з культурної політики, проведена під егідою ЮНЕСКО у 1982 р., прийняла декларацію, в якій культура тлумачиться як комплекс характерних матеріальних, духовних, інтелектуальних і емоційних рис суспільства, що включає в себе не лише різні мистецтва, а й спосіб життя, основні правила людського буття, системи цінностей, традицій та вірувань [6]. У широкому значенні, поняття «культура» охоплює все, що є продуктом людської діяльності, – матеріальні й духовні цінності, увесь комплекс ідей, звичаїв, соціальних і політичних інститутів, визнані норми і способи поведінки [7, с. 33–34]. У такому широкому філософському контексті поняття «культура» вживається як синонім цивілізації і розглядається «як суспільство в цілому, взяте з боку розвитку людини як суб'єкта діяльності, розкриття властивостей і обдарування людини» [8, с. 224–225].

Автори «Словника-довідника для соціальних педагогів та соціальних працівників», крім визначення культури, наводять ще й аспекти аналізу культури: морфологічний (культура як система), функціональний (культура як спосіб діяльності), аксіологічний (культура як цінність), типологічний (культура як історична цілісність), світоглядний (культура як світовідношення), гуманістичний (культура як сфера самоцінності людини). Культура людини синтезується в культурі основних форм світовідношення – практичній (культура діяльності, культура поведінки), теоретичній (культура мислення), духовно-практичній (культура почуттів,

культура спілкування) [9, с. 113–114]. Д.М. Гвішиані, Н.І. Лапіна, Е.М. Коржева, Н.Ф. Наумова у своїй спільній праці подають декілька тлумачень терміну «культура» [10, с. 133–134].

1. Особистісна система усвідомлених як цінності самим індивідом і визнаних у суспільстві якостей розуму, характеру, уяви, пам'яті, отриманих у процесі виховання і освіти. У цьому аспекті говорять про моральну, естетичну, політичну, побутову, професійну, гуманітарну та науково-технічну культуру особистості. Рівень культури особистості характеризується її соціалізованістю, долученням до культурного надбання, ступенем розвиненості індивідуальних здібностей.

2. Соціальна система організованих за допомогою норм і цінностей, функціонально корисних, закріплених у суспільній практиці та в свідомості суспільства форм діяльності. Культуру в суспільстві представляють матеріальні предмети, соціальні настанови, духовні цінності. Формується культура шляхом накопичення досвіду багатьох генерацій, внаслідок матеріальної та духовної діяльності всіх класів, груп та особистостей, які складають суспільство.

3. Цілісний історичний феномен (культурно-історичний тип, локальна культура, цивілізація), який утворюється на основі територіальної, етнічної, мовної, політичної, економічної і психологічної спільності, що розвивається в часі і проходить етапи зародження, розквіту і занепаду. Через призму цього визначення ми говоримо про індійську, китайську, європейську, північноамериканську, слов'янську культури тощо.

4. Цілісний космічний феномен, неентропійна жива система, здатна переробляти речовину та енергію і постійно підвищувати рівень своєї організації. (Звичайно, про існування, особливості та сутність позаземних цивілізацій (культур) можна наразі говорити лише гіпотетично).

5. Сукупність всіх видів перетворювальної діяльності людини і суспільства, а також результатів цієї діяльності (філософський аспект).

6. Специфічна естетична діяльність, мистецтво (масова культура, музична культура).

XX ст. показало, що економічне процвітання в основному пов'язане з культурою. Між сферою економіки і сферою культури існує тісний взаємозв'язок. Історія доводить: життєвий рівень будь-якої країни є прямим наслідком рівня освіченості та культури суспільства. Інтелектуально розвинена нація здатна забезпечити себе всім необхідним попри те, наскільки багата територія на Землі їй припала. Приклад Японії, Ізраїлю, Південної Кореї, Сінгапуру, Тайваню та деяких інших країн свідчить, що бідність землі, майже повна відсутність природних ресурсів і недостатність капіталу – не є перешкодою до

економічного процвітання суспільства, але лише за тієї умови, що народ країни має високу культуру і вміє нею розпоряджатися, використовуючи свої знання. Японці на основі соціологічних досліджень дійшли висновку, що у працівників з низькою загальною культурою – низька відповідальність за доручену справу. Тому власники багатьох підприємств для своїх працівників запровадили обов'язкові заняття з історії світової літератури, музики, живопису. Витратити великі кошти на розвиток культури своїх працівників їх примушує висновок науковців: без знання мистецтва, без культури не може бути повноцінної людини, а отже, і спеціаліста [11, с. 54–55]. Нинішній прогрес у суспільстві неможливий без прогресу людини. Якщо раніше вважалося, що витоки підвищення продуктивності праці зумовлюються фізичними можливостями робітника, то у сучасному виробництві переваг набув інтелектуальний аспект трудового процесу. Особиста культура робітника стає основним чинником зростання продуктивності праці, її ефективності та якості [12, с. 10].

Отже, без культури, поза культурою ні про яке оновлення суспільства не може бути й мови. Економіка, політика та культура – це три основні галузі, без одночасного розвитку яких суспільство не матиме змоги успішно розвиватися. Існування тісного безпосереднього зв'язку між сферою економіки і сферою культури сучасного суспільства є безперечним. А реалізувати як найкраще цей зв'язок покликані навчальні заклади в державі, бо «освіта – це один із оптимальних та інтенсивних шляхів входження людини в світ науки і культури» [13, с. 63]. Ось чому, на наше глибоке переконання, виховання та розвиток культури студентів вищих навчальних закладів стають наразі одним із пріоритетних напрямів роботи всієї системи професійної освіти в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Позінкевич Р.О. Освіта в системі культури. – Луцьк: Ред.-вид.відд. “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – 348 с.
2. Горбач Н.Я., Гелей С.Д., Росінська З.П. та ін. Теорія та історія світової і вітчизняної культури. – Львів: Каменярь, 1992. – 166 с.
3. Греченко В.А. Історія світової та української культури: Підручник для вищих закладів освіти. – К.: Літера, 2000. – 464 с.
4. Полікарпов В.С. Лекції з історії світової культури: Навч. посібн. – 5-те вид., стер. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2002. – 359 с.
5. Лобас В.Х. Українська і зарубіжна культура. – К.: МАУП, 2000. – 224 с.
6. Worldwide Conference on Cultural Policies. – www.unesco.org. – 1982.
7. Бурлацкий Ф.М., Галкин А.А. Социология. Политика. Международные отношения. – М.: Международные отношения, 1974. – 326 с.

8. Андрущенко В., Михальченко М. Сучасна соціальна філософія. Курс лекцій. – К.: Генеза, 1996. – 368 с.
9. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / За заг. ред. А.Й. Капської, І.М. Пінчук, С.В. Толстоухової. – К., 2000. – 260 с.
10. Краткий словарь по социологии / Под общ. ред. Д.М. Гвишиани, Н.И. Лапина; Сост. Э.М. Коржева, Н.Ф. Наумова. – М.: Политиздат, 1989. – 479 с.
11. Шеломенцев В.Н. Этикет и культура общения. – К.: ООО „Обериг”, 1995. – 352 с.
12. Кордон М.В. Українська та зарубіжна культура: Курс лекцій. – К.: ЦУЛ, 2002. – 508 с.
13. Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика. Учебн. для вузов. – СПб.: Питер, 2001. – 304с.

LEE BALLARD
U.S. Peace Corps Volunteer,
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

"WHAT IS GRAMMAR?": ONE LINGUIST'S ANSWER

If we asked people to brainstorm on what they think about when they hear the word “grammar,” I think we would get some interesting results. When the word “grammar” comes up in conversation, I’ve noticed that people I meet regularly confuse it with a few things, which I call “negative experiences with grammar.” From my experience, people’s associations of the word “grammar” fall into three categories.

First, grammar is misunderstood as a way to punctuate writing.

Second, grammar is misunderstood as a way to reformulate phrases and sentences in written prose from what sound natural in ordinary speech. Grammar is basically made up of ways to speak “correctly” as opposed to what’s natural. Natural speech, then, is by extension presumed to be wrong. But if you can banish what sounds natural, you will be using language in the right way, so they say.

Finally, for non-native speakers learning a new language, grammar is often thought to be a set of mysterious endings or sentence patterns that are out there in books and tables, but only vaguely understood. These patterns, especially word endings that don’t transfer 1-to-1 from their native language, are considered redundant and unneeded. By intermediate learners of languages, correct grammar is often seen as a waste of time, because it is not really necessary for communication. Nonetheless, the best students are still capable of memorizing this grammar, usually because it’s “like math” or “logical.”

The linguist’s conception of grammar is necessarily in conflict with all three of people’s negative experiences with grammar.

First of all, grammar cannot possibly have anything to do with punctuation, because language is primarily spoken, not written. Most languages do not have a writing system (and some have more than one writing system), and they are still full-fledged, healthy languages.

In regard to misconception number two, everyday speech is the natural life of a language, and conscious rules are forced and unnatural. Think about what these rules imply about how language really works. For every prescriptive rule of the form “don’t do X” or “always do Y,” the reason for the rule is that people do do X, or aren’t really too keen on doing Y.

Therefore, the grammar of the linguist and grammar of the schoolteacher are necessarily in conflict.

Now we come to number three—foreign language learners often have such little interaction with native speakers or native speaker communities that language becomes too abstract. Foreign languages are thus often reduced to mathematical systems that can be mastered silently at home and in private. “Grammar” of this type can be graded easily by non-experts, as most foreign language teachers have little real experience living in a community where that language is spoken. For communication, foreign language “grammar” is quite unrealistically presented and not always useful.

For linguists, grammar might be defined as “the set of intuitions that native speakers have about what sentences sound good and what sentences don’t sound good.” These are called “grammaticality judgments,” and they make up a large body of linguistic data. Explaining these judgments is the goal of syntax, one of the traditional subfields of modern language science. Grammar for a modern linguist is something that can be acquired unconsciously by children, and which shows that humans are hard-wired for language.

Grammar is also the source of the creativity of native speakers. Most sentences we say are not memorized. The rules are not known consciously, so the rules governing language cannot be put into a book. Any book (even a linguistics book).

For me, the disconnect between “grammar” as the world views it and what little knowledge I have of the real grammars of language makes me feel a little uneasy. Actually, it feels a little like Gnosticism, like I’ve got some secret knowledge that the mainstream doesn’t have. I am embarrassed that my beliefs, which are quite traditional and accepted within my own field, make me sound like an insane person to so-called language experts outside of linguistics.

A few facts muddy the waters and cloud native speakers’ judgments. Trying to be correct, accommodation, variation, and sentences that are just hard to judge end up complicating a task that should otherwise be simple to do.

When a linguist gives a native speaker a sentence, negative experience number two often comes into play. Instead of answering with a yes or no, the native speaker responds with “I don’t know – what’s correct?” Another version of this: when asked a question about language, we remember some rule that we heard somewhere, and try to implement that rule on the fly. Sometimes we’re not quite sure how that rule was supposed to work, but we figure that we might as well try to follow it. Now that someone’s asking, it’s really important to “get it right.”

Another problem with getting clear judgments is that speakers of a language often like to cut their conversation partner some slack, even to the extent of starting to talk like their friends. This is called “accommodation theory.” When native speakers interact with non-native speakers, many of us have a tendency to accommodate our speech, consciously or unconsciously, to the way the other person is talking. If they ask us if something is right, we may cut them some slack, or even lose track of our own native grammar, because we’re too busy molding our speech to non-native patterns.

Another problem complicating grammar is that some statements are okay in one variety of a language, but not in another. So if in America we say, “When I got there, she hadn’t yet gotten my e-mail”, and in some other English-speaking country they say “When I arrived, she hadn’t yet got my e-mail”, native speakers of the first variety should feel confident saying that the former version sounds better to them than the latter. But this is not always the case, because our conscious knowledge about other varieties of the same “language” clouds our judgment of what our unconscious, grammatical knowledge really is.

Finally, some statements really are unclear. They may be marginally correct, or we may be able to contrive some strange situation in which we would expect the sentence to be uttered. In cases like this, it’s hard to give a thumbs-up or thumbs-down response.

Unfortunately, things don’t look too good for the linguistic/scientific understanding of grammar. People continue to learn foreign languages where grammar is idealized in tables for solo memorization. This grammar is drilled until students are bored to tears and forget why they wanted to learn the language in the first place. We don’t use our commas correctly, which is supposedly a really bad thing. Most traditional educational establishments continue to propagate old prescriptive ideas about language without questioning them. Publishing houses put out reference books that contribute to an understanding of language as static, right/wrong (with the “right” version in their books), and memorized (not creative).

If we want to make progress, maybe we should just forget everything we’ve ever heard about grammar. Then maybe we’ll realize that if we just talk normally, we’ve known how to say what we wanted to all along.

*ЯКОВЕНКО М.І., аспірант
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка*

ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО СЕКТОРА ОСВІТИ

У суспільній свідомості українців домінує думка про те, що освіта і наука – це класичні суспільні блага, які для споживачів безкоштовно має надавати держава. Подібні думки поділяють і європейці, вважаючи, що в освіті і науці ринковим механізмам не місце, протестуючи проти намірів урядів скорочувати фінансування університетського сектора. Саме такого роду протести періодично проходили у Греції (2008 р.), Італії, Франції, Німеччині (2009 р.), Великобританії (2010 р.). Заперечують про підвищення плати й американські студенти – університети Каліфорнії Техасу та інших штатів продемонстрували це в ході студентських протестів навесні 2010 р. В Україні ж студенти активно виступили проти запровадження платних освітніх послуг.

При цьому проблеми в різних країнах практично однакові. Це зростання плати за освіту, згортання університетської демократії замість її розвитку, хронічне недофінансування системи освіти. Досить часто студентські протести підтримують школярі та ліцеїсти, а також викладачі. Студентський рух набуває міжнародного розмаху.

Справді, в Україні, так само як і в Росії та у європейських країнах, сектор освіти і науки представлений переважно державними університетами і дослідницькими інститутами. На противагу цьому, домінують позиції лідерів як в освітній, так і в дослідницькій діяльності у США займають саме приватні університети. Порівняння європейської і американської моделей дає світовій академічній спільноті підстави для висновку про те, що американські ВНЗ перевершують своїх конкурентів і в освіті, і в науці. У рейтингах якості досліджень 17 із 20 провідних позицій обіймають американські університети, кращі студенти зі всього світу прагнуть потрапити саме в американські університети. Основними рисами американського університету є сильна автономія, суттєвий вплив зовнішніх стейкхолдерів і достатньо слабка участь академічного співтовариства в управлінських процесах. Лідерство американських університетів та їх здатність залучати значні фінансові ресурси і талановитих викладачів, науковців і студентів пов'язані із застосовуваними там стимулами, конкуренцією, гнучкістю в структурі управління і фінансування.

Одна з головних проблема вітчизняної науки і освіти, їх ефективної інтеграції полягає в тому, що ці сфери розглядаються суспільством не як виробнича галузь, а як складник соціальної сфери. В урядових програмах, в програмах політичних партій реформування і модернізація освіти обговорюється в розділах, які стосуються соціальної політики. Якщо ж визнати, що вища освіта є хоча і вельми специфічною, але все таки частиною ринкової економіки, а університети – це корпорації (які виробляють як приватні, так і суспільні блага), то стає зрозуміло, що створення ефективних стимулів можливе на основі ринкової конкуренції.

Нині в усьому світі грандіозний вплив з боку економіки знань виявляється у змінах механізмів державного управління, повсюдному розповсюдженні Інтернету, нових технологій, глобалізації, прискоренні і орієнтації більшості планетарних процесів на результат, що вимагає змін у традиціях університетського управління. Підвищується рівень демократизації освіти, участі в освітніх процесах соціальних верств, які раніше не турбувалися про інтелектуальний статус, із елітарної вища школа перетворюється на масову. Освіта диверсифікується, з'являються нові академічні і навколо-академічні формати (освіта впродовж життя, дистанційна освіта і т.п.). Взаємини в академічному співтоваристві набувають все більш вираженого характеру змагання. Ціни на освітні послуги підвищуються, обсяги грошових коштів, що виділяються громадськими організаціями і фондами на розвиток освіти, скорочуються. Всі ці виклики привели до інтенсивної хвилі реформ вищої школи, що стосуються проблем університетської автономії, механізмів розподілу капіталів, що надходять до університетів, податкової політики в області вищої освіти, ролі держави в житті університету і питань внутрішньовузівського управління.

Ключові інституційні зміни вже давно реалізовані в інших країнах не тільки в освіті, але і в корпоративному середовищі. Вважаємо, що ці зміни зводяться до такого.

1. Прозорість і сучасне корпоративне управління. На відміну від провідних корпорацій, університети не публікують річних звітів. Як інвесторам вдалося упровадити на корпоративному світі моду на прозорість, так і суспільству (найбільшому інвесторові в освіті) потрібно зробити прозорість і підзвітність модною і в університетах: держава, студенти, абітурієнти і батьки повинні знати, на що витрачаються гроші і як ухвалюються рішення. Могутній тиск сучасний університет відчуває і там, де починається його відповідальність, або підзвітність. Всі основні соціальні структури і сили, пов'язані з університетом, – влада, студентство, суспільство – чекають від сучасного університету максимально виразного звіту про розподіл фінансових і фізичних

ресурсів, якість освітніх інновацій і їх критерії, механізми залучення і відбору студентів, обґрунтування тих або інших внутрішньофакультетських призначень, дослідницькі ресурси і їх продуктивність.

2. Необхідність запровадження системи незалежного моніторингу якості. Освіта – це специфічний продукт, споживна вартість якого повністю не виявляється не тільки у момент „покупки”, але навіть і через деякий час після закінчення всього курсу. Для ефективного функціонування такого ринку необхідний інститут незалежних рейтингових агентств, подібних до тих, що існують в інших сферах, наприклад, на рекламному ринку спеціальні агентства вимірюють частку і рейтинг аудиторії ЗМІ. Ці організації могли б, використовуючи дані про кар'єру і заробітки випускників, дослідницькі успіхи викладачів, надати суспільству інформацію не тільки про процес виробництва знань усередині університету, але і про його результати.

3. Необхідність впровадження інституту студентських кредитів. Аналогічно тому, як споживчий кредит розширює ринок товарів тривалого користування, так і студентські позики надають більші можливості для освітнього бізнесу. Це в першу чергу стосується провідних університетів, дипломи яких дозволяють добитися найсуттєвішого зростання зарплати випускників. Елітна освіта коштує дорого, тому вона може виявитися недоступною для багатьох абітурієнтів, які цілком могли б розплатитися після закінчення навчання. Інститут освітніх кредитів □ це не тільки ринковий спосіб досягнення соціальної справедливості (платна, але доступна освіта), але і фактично єдина можливість заробити гроші в секторі елітної освіти, що багато в чому визначає конкурентоспроможність країни на світовому ринку.

4. Заохочення реструктуризації галузі: злиття і поглинання, вихід на ринок нових суб'єктів, у тому числі і недержавних ВНЗ. По аналогії з пакетом законів про дебіюрократизацію необхідне вирівнювання умов конкуренції для державних і приватних вишів як на папері, так і на практиці.

Створення реальної конкуренції на освітньому ринку у жодному випадку не означає відходу держави з освіти. Держава може і повинна фінансувати фундаментальні дослідження в університетах, стипендії для талановитих студентів, субсидувати відсоткові ставки по студентських кредитах. Проте саме ринкові інститути дозволять підвищити ефективність державної участі у вищій освіті і створити умови для притоку в освіту приватних коштів. Втім, для залучення значних пожертвувань необхідні абсолютно особливі інститути – так звані капітальні фонди, аналіз місця і ролі яких потребує подальшого дослідження.

*ГЛОБА С.В., старший викладач
МАРЧЕНКО В.О., студентка
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ У КРАЇНАХ-УЧАСНИЦЯХ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Сьогодні зростає увага до проблеми забезпечення якості та стандартів (Quality Assurance), що пояснюється поглибленням міжнародного співробітництва та європейської інтеграції, науково-технологічним і інноваційним розвитком економіки європейських країн. Проблеми та перспективи інтеграції України в освітній простір європейських країн є предметом наукових досліджень та професійних дискусій. Аспекти нормативно-правового забезпечення освітніх реформ, якості вищої освіти, модернізації педагогічної освіти, сутності кредитно-модульної системи, національної ідентифікації у контексті Болонського процесу аналізують В. Андрущенко, Я. Болубаш, В. Бондар, О. Вишневський, М. Головатий, С. Гунько, О. Дем'янчук, М. Євтух, В. Журавський, М. Згуровський, І. Зязюн, А. Колот, К. Корсак, В. Кремень, С. Ніколаєнко, Н. Побірченко, Ю. Рудавський, М. Степко, П. Сікорський, О. Спірін, П. Щербань та ін.

Формування спільного європейського освітнього і наукового простору супроводжується розробкою єдиних критеріїв і стандартів у галузі освіти. Для забезпечення умов якості освіти у 2000 р. утворена Європейська мережа гарантії якості у вищій освіті (ENQA), основою якої стали “Європейський пілотний проект з оцінки якості вищої освіти” (1994–1995 рр.), Рекомендації Єврокомісії (98/561/ЕС від 24 вересня 1998 р.) з європейського співробітництва у питаннях гарантії якості у вищій освіті й Болонська декларація 1999 р. У 2003 р. ENQA у співпраці з Європейською Асоціацією університетів (EUA), Європейською Асоціацією вищих навчальних закладів, що не є університетами (EURASHE), та Європейським студентським міжнародним бюро (ESIB) за дорученням міністрів країн-учасниць Болонського процесу була утворена група E4 для формування системи забезпечення якості вищої освіти у Болонському процесі. У результаті спільної праці розроблені стандарти і рекомендації – European quality assurance standards and guidelines (ESG) і схвалені на конференції у Бергені 2005 р. [1; 2]. ESG відіграють важливу роль у створенні спільної основи для діяльності як закладів освіти, так і агенцій із забезпечення якості.

Призначення ESG – надати допомогу і визначити орієнтири для вищих навчальних закладів при розробці своїх власних систем забезпечення якості. Стандарти ґрунтуються на основоположних принципах, що надають свободу для університетів у формуванні учбових планів, приділяють особливу увагу до якості підготовки фахівців, наголошують на необхідності постійного вдосконалення освітніх програм з метою підвищення їх якості; стимулювання інновацій в освітніх стандартах. Впровадження процесу забезпечення якості вищої освіти має відбуватися за умови наявності необхідних ресурсів (кадрових, фінансових, матеріальних, інформаційних, наукових, навчально-методичних тощо); впровадження сучасної організації навчального процесу, що відповідає тенденціям розвитку національної та світової економіки і освіти; застосування контролю освітньої діяльності ВНЗ та якості підготовки фахівців на всіх етапах і рівнях навчання – ВНЗ, державному та міжнародному (європейському). ESG складаються з трьох частин: внутрішнього забезпечення якості у вищих навчальних закладах; зовнішнього забезпечення якості вищої освіти; забезпечення якості у діяльності агенцій із зовнішнього забезпечення якості.

Україна приєдналась у 2005 р. до Болонського процесу і взяла на себе зобов'язання проводити роботу з приведення якості національної освіти у відповідність до європейських стандартів. У цьому напрямку в Україні вже проведена значна робота. Кабінетом Міністрів України прийнято Постанову від 31.12.2005 р. № 1312 “Про невідкладні заходи щодо запровадження зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти”, якою затверджено Положення про Український центр оцінювання якості освіти (УЦОЯО). Починаючи із 2008 р. всі вступники зараховуються до ВНЗ за результатами зовнішнього тестування. З метою подальшого розвитку національної системи освіти, забезпечення якості вищої освіти та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство наказом Міністра освіти і науки України № 612 від 13.07.2007 р. затверджено “План дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року”. У Брюсселі (Бельгія) 4 березня 2008 р. Україна стала повноправним урядовим членом Європейського реєстру забезпечення якості (EQAR). Це стало важливим кроком України у напрямі забезпечення європейського рівня якості вищої освіти. Протягом останніх років урядом України опрацьовано чимало питань щодо створення в Україні системи моніторингу якості освіти та участі нашої країни у міжнародних порівняльних дослідженнях якості освіти.

Однак у сфері забезпечення якості вищої освіти Україна поки що відстає від загальноєвропейського рівня [3]. Для реалізації концептуальних засад Болонського процесу в Україні необхідно провести низку першочергових заходів, а саме:

- ◆ удосконалити двоступеневу структуру вищої освіти;
- ◆ прийняти прозорі та зрозумілі градації дипломів, ступенів та кваліфікацій;
- ◆ використати єдину систему кредитних одиниць і додатка до диплома;
- ◆ врахувати європейську практику організації акредитації та контролю якості освіти;
- ◆ підтримувати і розвивати європейські стандарти якості;
- ◆ ліквідувати перепони для розширення мобільності студентів, викладачів і дослідників;
- ◆ запровадити сучасні підходи інтеграції вищої освіти і науки у справі підготовки магістрів та аспірантів;
- ◆ забезпечити подальший розвиток автономності та самоврядування у системі вищої освіти та науки.

Отже, для підвищення рівня якості освіти в Україні доцільно ввести в дію національні Стандарти та Рекомендації для забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти; розробити правові механізми участі роботодавців у процедурі контролю та суспільної відповідальності за якість вищої професійної освіти; організувати постійно діючий моніторинг якості вищої освіти з урахуванням світового, європейського та національного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/>
2. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bologna-bergen2005.no/Docs/00-Main_doc/050221_ENQA_report.pdf
3. Bologna Process Stocktaking London 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dfes.gov.uk/londonbologna/

TYLER McPEEK
Linguistics Graduate Student, University of Florida

**THE MAINSTREAMING OF THE LINGUISTIC SCIENCES:
A COMPARISON OF GLOBAL APPROACHES AND A CALL TO
ACTION FOR LINGUISTS**

For awhile now, I've been working on a site that deals with issues related to Japan, Japanology, and the Japanese language. What originally started as a kind of "Japan Fan" site, assisting and entertaining people who study Japanese, enjoy "things Japanese," have lived in Japan, or hope to live in Japan, took on new meaning for me when I started studying linguistics. I realized that I was doing a disservice to my visitors, especially those who are studying the Japanese language, if I don't provide a scientific view of the Japanese language that is geared to the mainstream and literary student of Japanese. In fact, the mainstreaming of the linguistics discipline for literature and foreign language-based students of language generally has become a very important issue and goal for me.

When talking to a friend from Taiwan, I was somewhat surprised to hear that Taiwan has not a single undergraduate linguistics department, although they do have graduate programs. What was even more surprising was the fact that all students of English, and presumably other foreign languages, in Taiwan are required to take at least an intro course in linguistics. So, while Taiwan does not have any universities who have reached the level of offering an undergraduate program in linguistics, they appear to understand the importance of linguistics and the scientific study of language to the average language learner even better than Americans, though we have many undergraduate programs in the US. We are missing something here in The States.

My TenColors.com site now contains a "Japanese Linguistics" section, which, to my amazement, appears to be the first of its kind to appear in a non-linguistics-g geared language or culture site. I have been trying to impress upon my site visitors and Japanese language-studying friends the importance of gaining a scientific (not only competence and literary) appreciation for the language you are studying. Japanese language sites are littered with blog posts and questions, where advanced Japanese L2 language learners are puzzling over questions that are fairly easily answered by students of Japanese Linguistics. The only way to Japanese Linguistics is through Linguistics departments, not through Japanese Language or Literature

departments. Fellow linguists, this can't be the way.. and this situation is not unique to the Japanese language, unfortunately.

There have been some positive strides though. We can see that the scientific and theory driven field of SLA has started to show practical linkages to and appear in required course lists for students of ESL/EFL/TESL. We can expect, or hope at least, to see more and more linkages between the science of language and the application of language. This is not simply the old “theory vs. applied” rivalry, it's deeper. What we are talking about is the mainstreaming of linguistic basics outside of linguistics departments. The rift is not between applied and theoretical experts within language departments, it is between the literati and the linguists. This is the rift that we need to bridge. At least the basics of linguistics should be a set of courses that cross departments and are equally important to all, not simply a set of teaser courses for linguistics departments to recruit more linguistics majors from the liberal arts colleges. Likewise, “Structure of Japanese,” “Structure of English” and the like should be required courses not only for foreign language students and student teachers, but even for English Literature majors who are native English speakers. These students have the need for a scientific perspective on their own languages, perhaps more than anyone. Certainly it must seem strange to linguists to hear that someone who has a PhD in “English” from a major US or UK university doesn't know what the aspiration rule of English is — though it's one of the most basic phonological rules of the English language, and highly systematic and predictable. Sadly, this is the norm. I feel a sense of this mission, perhaps not least because I come from a literary, creative writing, business, and EFL background and am now studying linguistics. I plan to devote a lot of my future efforts to building bridges from linguistics to the world of business communication, literature, technical writing, and foreign language learning and teaching. www.tencolors.com is one of those efforts, and the marketing of linguistics to the generalist that you see taking place on www.floridalinguistics.com is another avenue. I hope others will join me, not only from the USA, but from around the world.

And let's not fool ourselves, fellow students, about the rift between so-called “prescriptivists” and “descriptivists” in this infant discipline of ours. It is no less erroneous than that between “applied” (the so called applied linguistic sciences, which have their own theory and need theory to apply in any case) and “theoretical.” It is yet just another manifestation of our (thus far) failure to market our field to academics of other departments. The grammarians and prescriptivists of secondary schooling that we have been told are the enemies and villains of language science are just other teachers of language that have not been given the motivation or training to apply a scientific perspective to either English or “foreign” language instruction. The

threshold is high for acceptance of such a radical injection into traditional language teaching to be sure, but isn't it our responsibility to market our theory as accessible, significant, and relevant at a basic and non-threatening or intimidating level? And if this is so, so called "prescriptivists" are really just pre-Chomskyan language professionals and experts who haven't received the "good news" of modern language science. People, linguists, let us set the record straight. It is the so-called "descriptivists," not the "perscriptivists" that are to blame for this oversight.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ОСВІТИ

Останнім часом у своїх працях науковці висловлюють думку про те, що найбільш суттєвою характеристикою сучасного світу є глобалізація. Сьогодні глобалізація тлумачиться як комплексне явище, яке включає низку процесів, що відбуваються одночасно і має кілька вимірів, найбільш помітними і важливими серед яких є глобалізація ринку, виробництва та інформації [3, с. 15]. Освіта безпосередньо піддається впливу процесу глобалізації. Прискорення процесів глобалізації в економіці та політиці висувають нові вимоги до структури та якості освіти.

Однак, як справедливо стверджує М. Канаєв (виконуючий директор Міжнародного фонду сприяння ЮНЕСКО), необхідно проводити чітке розмежування між інтернаціоналізацією навчальних закладів і глобалізацією освіти, які взаємопов'язані, але разом з тим принципово різняться між собою [4, с. 26].

Інтернаціоналізація – це розширення двосторонніх і багатосторонніх зв'язків і контактів між навчальними закладами різних країн на основі рівноправного і взаємовигідного співробітництва. Її мета – підвищення ефективності освітньої і науково-дослідної роботи, в ідеалі доведення її до кращого світового рівня, розширення мобільності викладацького й учнівського (студентського) персоналу.

Перевагами інтернаціоналізації у вищій освіті є:

- 1) інтернаціоналізація є процесом поєднання ресурсів, що дозволяє уникнути дублювання та копіювання інформації; покращити ідентифікацію проектів та визначати їх доцільність;
- 2) поглиблення інтернаціональної бази знань вишів, збагачення навчальних програм;
- 3) присутність у виші студентів і вчених із різних країн, що розширює культурні горизонти як студентів, так і викладацького складу.

Взагалі, навчання студентів в іншій країні впливає також на розвиток їхньої держави і сприяє глобальній економічній та політичній стабільності. Кожен, хто бере участь у міжнародних освітніх програмах автоматично і найчастіше підсвідомо розвиває в собі: уміння дізнаватися та розуміти міжкультурні відмінності та мати з ними справу; здатність до міжкультурної комунікації; здатність визнавати недостачу власних

знань, розвивати самомотивацію до навчання, розглядати свою країну в кроскультурном аспекті; вивчення культурних особливостей із середини; розвиток навичок, що необхідні для функціонування в інших суспільствах – як особистісні, так і ті, що відносяться до навчання.

Що стосується глобалізації, тут не існує рівності. Натомість є підпорядкування освіти «інтересам могутніх іноземних транснаціональних корпорацій, які нав'язують свої стандарти навчання, свою мову спілкування, не рахуючись з національними особливостями, витісняють національні мови - носіїв самобутніх культур» [4, с. 26].

Володіння значними грошовими коштами, помітно посилює їхні конкурентні можливості і дає їм змогу не лише впливати на економіку, політику і навіть культуру інших країн, а й іноді підпорядковувати їх своїм інтересам. Це підриває економічні й політичні позиції деяких держав, негативно позначається на їхньому суверенітеті та національному розвитку, зумовлює підпорядкування сфери освіти і культури єдиним стандартам. Яскравим підтвердженням цього може бути той факт, що не рахуючись з історичними традиціями й національними особливостями більш слабких країн, транснаціональні корпорації великих держав намагаються нав'язати їм свій спосіб мислення, своє поняття демократії і прав людини, переваги своєї культури над усіма іншими.

Глобалізація в освіті, як і в інших галузях являє собою об'єктивний, але далеко неоднозначний процес. Його головна небезпека вбачається дослідниками в тому, що «замість єдності в багатоманітності і розширення освітніх можливостей можна одержати сумну уніфікацію, одноманітність і втрату самобутнього творчого потенціалу національних (регіональних) освітніх систем» [7, с. 31].

У цьому контексті зупинимося на проблемах, які постають перед вищою школою України.

Перша з них пов'язана із запровадженням на національному ґрунті поширеної на Заході концепції вищої освіти як сфери послуг, що усуває з освітнього процесу громадянсько-виховні функції. Основний негатив такого підходу вбачається в уніфікації навчально-виховного процесу, втраті специфіки національної системи освіти. Крім того, сьогодні зростає потреба не просто у високоосвіченому і високопрофесійному фахівцеві, а в патріотично налаштованій особистості. Досягти цього можна лише базуючись на національних традиціях, мові, культурі, які мають покладатися і основу і всебічно враховуватися в навчально-виховному процесі вузів.

Друга проблема стосується реформування національної освіти відповідно до положень Болонської декларації, що передбачає впровадження наукових ступенів магістра та доктора філософії.

Прагнення уніфікувати освіту за міжнародними стандартами з метою визнання українських дипломів та наукових ступенів сьогодні досить жорстко проголошується Міністерством освіти і науки України. При цьому не береться до уваги досвід, що склався протягом десятиліть на національному освітньому просторі.

Україна, яка прагне інтегруватися у світовий та європейський простір, не може стояти осторонь глобалізаційних процесів, що відбуваються сьогодні й торкаються майже всіх країн. Проте слід приділяти більше уваги на процес інтернаціоналізації освіти, а не бездумно «кидатися в безодню» глобалізації, адже відданість уніфікації може згубити не лише національну специфічність, а й країну загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батченко Л.В. Трансформаційні процеси в освіті України. – Донецьк: ІЕП НАН України, 1996.
2. Делягин М. Мы можем не только выжить, но и извлечь из процесса стратегическую выгоду [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://2002.novayagazeta.ru/>.
3. Диев В.С. Многомерный вектор глобализации: начало и основные компоненты // Философия образования. – 2005. – № 1 (12). – С. 15–21.
4. Канаев Н.М. Глобализация и высшее образование. Взгляд из ЮНЕСКО // Философия образования. – 2005. – № 1 (12). – С. 26–31.
5. Клайн Л. Глобализация: вызов национальным экономикам // Проблемы теории и практики управления. – 1998. – № 6. – С. 44–49.
6. Кучуради И. Философия перед лицом мировых проблем // Вопросы философии. – 2004. – № 3. – С. 5–11.
7. Семенов С.Н., Семенова А.Н. Российская высшая школа в условиях глобализации // Философия образования. – 2005. – С. 31–33.

ЛУК'ЯНЕНКО О.В., викладач

ШПЕАР Ж-Ф., викладач

Центр іноземних мов «Європейський вибір», м. Полтава

МОВНА ОСВІТА НА МЕЖІ БАГАТОМАНІТНОСТІ ТА УНІФІКАЦІЇ: ДОСВІД ПОЛТАВЩИНИ

За всю історію розвитку людської раси, вона багато разів стикалася з проблемою глобалізаційних хвиль. Ми з упевненістю можемо говорити про еліністичну та римську глобалізацію античних часів, іспанську та англійську глобалізацію доби осені Середньовіччя тощо. Єдиною відмінністю попередніх процесів утворення надкультур та системи надсвітових цінностей та орієнтирів була їхня сувора регіональність, обумовлена межами відомого тоді світу. Однак, в усьому іншому саме прагнення витворити нове, цілісне, що б одночасно поєднувало різноманіття колонізованих духовно та матеріально світів зі світом єдино вірного шляху домінантної держави.

На початок ХХІ ст. глобалізаційні процеси також зазнають регіоналізації. До 1991 р. межею двох потужних хвиль була залізна завіса у Європі, по обидва боки якої вирували два моря: американського та радянського гарту. З падінням СРСР ваги похитнулись, тому ось уже протягом 20 років світ зазнає тяжіння у бік Сполучених Штатів [1]. Культурні, моральні, економічні моделі розвитку, притаманні лідеру світу стали шаблонами для багатьох новозпечених країн з короткою державницькою та глибокою національною історією. У подібній гонитві за ідеалом молоді країни розгублюють власний потенціал та специфічні, властиві їм риси розвитку. У тому числі, полишаючи і національну культуру. Однак, плачі над плитами загиблих культур мають і певні переваги.

Ще на зорі існування ідеї створення єдиного світу, одним із головних питань було питання віднаходження об'єднавчого фактору для розрізненого світу. Таким, нарівні з релігією та грошима, завжди була мова: від міфів про Вавилонську вежу до практики Католицької Європи, від устремлінь грекомовного Олександра Македонського до прагнень вивчити російську, бо нею говорив вождь світового пролетаріату Ленін. Нині, безперечно, світ обертається навколо ідеї англійської мови країн. І хоча англійська є всього лише однією з п'яти робочих мов ООН, становище США "поза конкуренцією" у багатьох сферах створює штучну (однак, не безпідставну) домінанту англійської, як свого часу вивіщення Франції (XVIII–XIX ст.) змушувало всю Європу говорити

французькою з більшою витонченістю та повагою, аніж власною мовою. У пошуках прикладу не треба дошукуватись істини по архівах чи історичних довідниках. Варто лише відкрити сторінки “Війни та миру” Льва Толстого та переконатися у ролі мови у часи “французької хвилі” глобалізації [2].

Звичайно, на початку ХХІ ст. китайський та арабський фактори починають заявляти на подальшу регіоналізацію глобалізаційних хвиль [3]. Однак, навіть вони зазнають впливу англomовного соціуму: від практики ведення бізнесу до переформатування сімейних цінностей.

Одним з рушійних сил витворення нового суспільства з цінностями, притаманними новій культурі чи то засобів пристосування до динаміки зміни світу, була і залишається освіта. У нашому випадку – освіта мовна, що руйнує перший кордон у побудові конформного середовища і дає шанс діалогу там, де може початися монолог зброї чи то економічних ультиматумів.

На Полтавщині ось уже більше десяти років поспіль діє громадська організація “Європейський вибір Полтавщини”. Одна з головних цілей її роботи – допомога у європейській інтеграції України. Ми переконані, що інтеграція до Європи починається навіть не у кабінетах державників, де підписуються важливі євроінтеграційні документи, а у розумі та світогляді пересічних громадян. Цьому сприяє створення освітнього простору, здатного дати уявлення про культуру та систему цінностей Європейського Союзу як одного з гравців на полі регіональної глобалізації та інших країн. Відомо, що головне гасло ЄС – “Єдність у різноманітності” [4]. Саме тому перед нами постають кілька проблем, що, напевне, чекають розв’язання освітніми закладами не тільки Полтавщини, але й України:

1) проблема динаміки розвитку англійської мови як мови міжнародного спілкування: чи варто занурюватись у класичну англійську за умови розвитку так званого “глобішу” – варіанту англійської з “міжнародними вадами”, викликаними специфікою граматичного складу, фонетичних особливостей мовних середовищ, у які врощується англійська мова [5];

2) проблема спеціалізації англійської мови: де знаходиться межа між вивченням “необхідного мінімуму” лексики та граматики мови міжнародного спілкування та зануренням у світ професійної лексики;

3) проблема збереження балансу між рідною мовою та англійською: як не загубити національну ідентичність у коловороті глобалізаційних процесів;

4) проблема збереження балансу між англійською та іншими регіональними мовами ЄС: як практичне вивчення німецької, французької, чеської та інших мов впливає на загальний рівень розвитку

учнів та употужнює (чи навпаки, загальмовує через надлишок інформації) входження у середовище окремої мови.

Питань подібного роду виникає безліч, особливо тоді, коли наша організація стикається з практикою міжнародних обмінів, стажування та працевлаштування. Вважаємо, що досвід, здобутий у сфері організації мовного простору, що розвивається на межі монополізованого англійською мовою світу та світу відродження національних цінностей, має бути запозичений у практичну роботу якщо не більшості, то принаймні спеціалізованих освітніх закладів регіону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Статус США в современном мире [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://abc.vvsu.ru/Books/vnesh_polit_usa/page0002.asp.
2. Толстой Л.Н. Война и мир / Лев Николаевич Толстой [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tolstoy.biografy.ru/roman-voyna-i-mir-1-1.php>.
3. Михеев В. Роль Китая в глобализирующемся мире / Василий Михеев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1228614480>.
4. Символы Европейского союза // Представительство Европейского Союза в Кыргызской республике [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/kyrgyzstan/what_eu/european_symbols/index_ru.htm.
5. Язык “Глобиш”: полторы тысячи слов на все мысли [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://resheto.ru/speaking/avtograph/news1910.php>.

*САКАЛО Т.Б., аспірант
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЯКОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Інтеграція України до Європейської спільноти передбачає значні зміни в системі вищої освіти, зростання значимості якості як фундаментальної економічної категорії, що є невід'ємною складовою в діяльності різноманітних організацій і усіх сфер суспільного життя. Науковцями встановлено, що забезпечення якості вищої освіти є багатоплановим і включає: наявність необхідних ресурсів (кадрових, фінансових, матеріальних, інформаційних, наукових, навчально-методичних); організацію навчального процесу, яка найбільш адекватно відповідає сучасним тенденціям розвитку національної та світової економіки; контроль освітньої діяльності ВНЗ та якості підготовки фахівців на всіх етапах та рівнях навчання (рівні ВНЗ, державному та міжнародному європейському рівнях).

Проблема якості у сфері освіти посідає одне з чільних місць сьогодення, у сфері вищої освіти України немає жодної системи якості, що сертифікована в державній системі сертифікації. Це пов'язано як із недостатньо оперативним реформуванням вітчизняної освітньої системи у відповідності до внутрішніх українських реалій, так і з потребою підвищення її конкурентоспроможності в контексті європейської інтеграції. У зв'язку з цим акценти в осмисленні проблеми якості освіти зміщуються в бік її вищої ланки, яка покликана задовольняти потреби держави і суспільства в кваліфікованих фахівцях. Але незважаючи на структурні економічні зміни в країні, система професійно-технічної освіти залишається незмінною, не адаптованою до ринку праці. Існує також проблема браку кваліфікованих фахівців. Це особливо стосується інженерно-технічних кадрів, які необхідні для інноваційного розвитку національної економіки [1].

Підвищення якості освіти – необхідна умова покращення життя суспільства, основа демократизації політичного устрою, модернізації економіки, розвитку культури інноваційного мислення, утвердження фундаментальних цінностей буття людини. Реформування освіти, осмислення її нової ролі, актуалізація понять стандарту та якості освіти має вказувати на вимоги сьогодення, а також майбутнього суспільства, де знання та інтелектуальний капітал відіграють провідну роль [2].

Стан якості національної вищої освіти також є питанням національної безпеки, можливістю подолання тенденції знецінення освіти і утвердження на практиці давнього постулату про силу знань. Сьогодні прагнення українського народу жити в гідних умовах може бути задоволене лише за умови дотримання принципу конкурентоспроможності, змагальності. Входження України до структур Європейського Союзу пов'язується з поняттям «стандарту якості», що стосується і вищої освіти. Реформування усієї освітньої системи України ставить одним із актуальних завдань створення вітчизняної системи оцінки та забезпечення якості вищої освіти.

Аналіз Європейських стандартів забезпечення якості вищої освіти визначив необхідність модернізації управління якістю вищої освіти в Україні через моніторинг якості діяльності ВНЗ [3]. Це введення комплексної системи спостереження за станом системи освіти та динамічними змінами, що відбуваються в ній та її складових, оцінювання ситуації і прогнозування щодо удосконалення якості освіти та її прогресивного розвитку. Якість освіти в повній мірі є показником розвитку суспільства в конкретному часовому вимірі, його необхідно розглядати в динаміці, враховуючи всі чинники його природи. Рейтингова система оцінки ВНЗ виявить закономірності їх функціонування, рівень якості знань студентів та позиції вузу на ринку освітніх послуг і ринку праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузнецова Н. Освіта, наука і виробництво як ключові компоненти механізму формування людських ресурсів інноваційного типу // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 4.
2. Думанська В. Освіта в системі людського розвитку // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 5.
3. Приходько П.І. Вдосконалення вищої аграрної освіти в умовах інтеграції України до європейської спільноти // Економіка та держава. – 2010. – № 12.

ОБРАЗОВАНИЕ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ ВЛАСТИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В беспрерывно меняющемся, развивающемся с возрастающим ускорением мире нужна власть, не просто готовая ответить на сегодняшние новые вызовы, порожденные внешним и внутренним развитием. Нужна власть, которая способна уже сегодня ответить на вызовы завтрашние, то есть обладающая интеллектом.

Интеллектуализация власти, возрастание роли интеллектуальной составляющей – наиважнейшая черта политической эволюции передового мира. Меритократия (от лат *meritus* – достойный и греч. *kratos* – власть; букв. власть наиболее одаренных) – теория, доказывающая, что традиционная демократия в условиях формирования экономики знаний перерастает в правление, осуществление власти наиболее талантливыми, одаренными людьми, квалифицированными специалистами [1]. Основателем теории меритократии является английский социолог М. Янг. Он считал, что социальный прогресс зависит от меры сочетания власти и интеллекта. От использования человеческого потенциала, талантов зависит успех развития общества, поэтому назначение меритократии он видел в интеллектуализации общественной жизни, раскрытии естественных дарований личности [2, с. 241]. Американский политолог Д. Белл подчеркивал: "Принцип меритократии должен проникнуть в университеты, бизнес, правительство. Общество, которое не имеет своих лучших людей во главе его ведущих институтов, есть социологический и моральный абсурд" [3, с. 78].

Меритократическая модель со своим девизом "каждому по его заслугам" направлена против несправедливого распределения политических ценностей, основанных на знакомстве, связях, наследственности и т. п. В основе иерархического политического строения общества и государства должен лежать принцип зависимости должности только от способностей и достижений конкретной личности. Поэтому чем выше в политической иерархии должность, тем более умные и способные люди должны ее занимать. Столь очевидные и прекрасные тезисы меритократической модели политического сообщества людей трудно осуществить на практике. С одной стороны,

она опирается на высокую сознательность, структуру выбора, профессионализм в политике обычных людей, что проблематично и нереально. С другой стороны, избиратели в процессе выборов на руководящие посты должны отдавать свои голоса только наиболее способным, одаренным людям, определить же степень, меру этих качеств тоже очень трудно.

Современная экономизированная эпоха, хозяйство и культура, зависящие от денег, вносят коррективы в мировоззрение, в ценностные ориентиры, что заставляет каждого мыслящего человека пересматривать свое отношение к действительности. Но не слишком ли резко люди иногда расстаются с тем, что продолжительное время плодотворно работало на общество, на формирование нации, ее культуру? Конечно, современные инновационные подходы к осмыслению новых реалий общественного бытия заставляют критически относиться к старым методам труда, догматизму, предрассудкам, примитивизму, отжившим идеям и ценностям. Но есть вещи, навсегда остающиеся в жизни народа, без которых он не может существовать, – мораль, история, культура, язык, духовность. Творцом и носителем этого достояния была и является интеллигенция. История только подтверждает и делает более выразительной ее определяющую роль в становлении и формировании нашего государства. В чем она состоит? И народ, и власть не могут существовать без государства, объединяющего нацию. В свою очередь государство не может жить без национальной идеи. Пусть даже сформулированной в общих чертах, но которую все члены общества воспринимают более или менее одинаково.

Национальное государство не может существовать без национального образования, в среде которого и развивается национальное самосознание. Национальное самосознание формирует национальная интеллигенция, творческая деятельность которой продуцирует науку, знания, искусство, культуру в общих чертах. Отсюда – необходимость наличия в самодостаточном государстве здоровой, активной интеллигенции. В последние годы альтернативой интеллигенции стало понятие «интеллектуал». Это слово вошло в словарь французского языка в 90-е годы XIX века. Оно определяет профессиональный состав активной действующей части общества. В отличие от интеллигенции, интеллектуалы преимущественно разъединены между собой, их в меньшей степени беспокоят проблемы народа, упадок морали или расцвет духовности, но, бесспорно, именно они определяют процесс продуцирования идей. Интеллектуалы могут находиться в различных фазах взаимоотношений с обществом: быть отстраненными от него, занимать позицию заинтересованного или

конструктивного критицизма, быть политически или социально заангажированными.

На протяжении всей истории человечества большим и малым сообществам всегда требовались специалисты, профессиональная подготовка и высокая квалификация которых не только соответствовали бы требованиям времени, но и опережали бы их. В условиях современного украинского бытия такая потребность ощущается особенно остро. Наиболее полно потребностям общества соответствует развитие науки, которое осуществляют профессиональные научные сотрудники – творцы новых знаний и ученые-исследователи – создатели новых технологий. Как правило, такие специалисты являются продуктом многолетней подготовки. Осуществляется она через обучение, этапы которого – дошкольная подготовка, среднее и высшее образование, ученая степень. Обучение – это интеллектуальная деятельность, напряженная и ответственная, которая не может не быть интеллигентной.

Именно такие сегодня, как и всегда, этапы профессионального становления интеллигентного человека. В интеллектуальной деятельности личность развивает свой талант, чтобы реализовать его с пользой для себя, Отчизны и, наконец, для всего человечества. А это невозможно без надлежащего профессионализма. Между тем становление профессионализма невозможно без интеллигентности, которая, в свою очередь, неотделима от нравственности. Воспитание интеллигентности взаимосвязано с реальным обучением, в частности, конкретным делом, которое должно стать смыслом жизни. Наука, знания, способы их получения, передачи и распространения – составляющие образования. Сюда же необходимо добавить вопросы мировоззрения, эстетического воспитания и воспроизведения мира внешнего по отношению к человеку и его внутреннему миру.

Очевидно, что образование, как и культура, является полем для непосредственной деятельности интеллигенции. Ведь новое знание всегда рождалось в среде ученых, мыслителей, интеллектуалов, писателей, художников – то есть интеллигенции. А в современном мире благосостояние, неразрывно связанные с ним безопасность и надежность государства еще в большей степени определяются научно-техническими возможностями и интеллектуальным потенциалом страны, качеством жизни людей, уровнем демократии, правосознанием и развитием общественной морали. Исключительно важную роль в создании этих базовых условий конкурентоспособного общества играет наличие ответственной интеллигенции.

На сегодняшний день особенно важным является понимание того, что интеллект нации, ее «дух» и «душа» имеют свои собственные

законы развития и являются самодостаточными. Включение в образовательный процесс интеллектуально-инновационной деятельности дает возможность определить актуальные задачи дальнейшего развития. Но для продуктивного функционирования общества необходимо сообщество интеллигентов, ощущающее, что труд реализуется в определенной сфере духовности и взаимопонимания, в определенном культурологическом сообществе, которое нужно было бы назвать, следуя В.И. Вернадскому, ноосферой [4, с. 69].

Если же образование заменяется псевдообразованием, то общество не получит современного специалиста и гражданина. Интеллигенция перестает быть собой, ибо утрачивает свои сущностные характеристики и черты. Наступает время не возрождения, а бытового вырождения, духовного упадка и деградации. Принимаются неконструктивные законы, элита деморализуется, становится неспособной к роли носителя национальной идеи. Барьером для такой альтернативы должна стать именно интеллигентная, интеллектуальная интеллигенция.

Для просвещенцев как носителей интеллигентности необходимо понять и неуклонно проводить линию, в соответствии с которой интеллигенты только тогда и только поэтому являются ими, если профессионально занимаются интеллектуальным трудом. Не существует интеллигента вне производства и развития культуры и знания, но и знания не существует без интеллигенции. В образовательном процессе интеллигенция должна выступать как целостный организм, единый не только генетически, концептуально, предметно-содержательно, но и социально.

Уровень того или иного общества определяется его самосознанием. Именно в нем сущность интеллигенции. Интеллигентность – не декларация, не функция современного развития, а его сущность. Не посредник, а субстанция. Интеллигент – осевая личность в том смысле этого понятия, который сложился в культуре в результате овладения экзистенциальными идеями переосмысления истории. Он является воплощением творческой и изысканной духовности, геным ферментом креативного, любознательного ума в суе и беспорядке социума [5]. Интеллигент – это всегда личность. Ею, как известно, не рождаются, а становятся. Образование – главная среда воспитания интеллигентности. Не отбрасывая роль семьи, ее традиций, все же подчеркнем определяющую роль образовательной среды. Именно интеллигентные представители науки и образования формируют личность через знание, умение подать примеры культуры мышления, которая является главным условием становления личности, тождественной интеллигентности.

Поэтому интеллигенция для выполнения своей исторической миссии может и должна, опираясь на философию человекоцентризма,

использовать и мораль, и знание, и интеллект, и власть для достижения своей цели – воспитания инновационно мыслящего человека. Только она может достойно выполнить величественные задачи по созиданию и развитию новой Украины. И только сильная, консолидированная, авторитарная интеллектуальная власть сможет вывести Украину из того незавидного положения, в котором она оказалась.

ЛИТЕРАТУРА

1. Режим доступа: http://mirslovari.com/content_pol/MERITOKRATIJA-1210.html.
2. Янг М. Возвышение меритократии. Утопия и утопическое мышление: антология зарубежной литературы. – М., 1991. – С. 317–346.
3. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: опыт социального прогнозирования / Пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Academia, 1999. – 205 с.
4. Иноземцев В.Л. Класс интеллектуалов в постиндустриальном обществе // Социологические исследования. – 2000. – № 6. – С. 67–77.
5. Кремень В.Г. Образование и интеллект: размышления об интеллигенции [Электронный ресурс] // Зеркало недели. – 2008. – № 10. – Режим доступа: <http://www.zn.ua/newspaper/articles/53121#article>.

*РЕНДЮК С.П., асистент
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

ПЕДАГОГІКА У РИНКОВОМУ СВІТІ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Актуальними завданнями українського суспільства на даному етапі його становлення є демократизація й гуманізація людських відносин у всіх сферах життєдіяльності. А підвалини саме таких зрушень у суспільній свідомості має закладати система освіти й виховання, оскільки реформування її в умовах, що склалися, виступає потужним засобом розбудови суспільства на нових засадах, не стільки соціально-економічних, скільки соціально-психологічних, моральних, етичних.

Оновлення школи в Україні, враховуючи реалії сьогодення, має відповідати засадам демократичних перетворень, подоланню посттоталітарних тенденцій у людських відносинах, зокрема, сприяти викоріненню залишків авторитарної політики у лоні суспільного виховання, якою була адміністративно-наказова педагогіка з принижуючим гідність способом взаємодії у системі «вчитель – учень» [6, с. 4, 16].

Освітянам, щоб не виявитися зайвими на вічному святі життя, треба сміливіше відчиняти двері у ринкове майбутнє. Повільно й болісно вповзає Україна в ринок, що безжалісно трансформує наше життя, жорстко, а часом – і жорстко виправляє нашу свідомість, але новий лад несе у собі й дещо позитивне, цінне, прогресивне. Для педагогіки, школи, учителя ринок відкриває нові перспективи, кращі можливості, про які годі було мріяти, борсаючись у застарілих ідеологічних тенетах.

Педагогіка в ринковому світі переживає бурхливий період переосмислення підходів, відмови від усталених традицій й стереотипів. Підштовхувана технологізацією і ринковими потребами, вона впритул підійшла до розуміння того, що педагогічна праця у своєму загальному вигляді тільки специфікою відрізняється від інших видів суспільно-корисної праці, має свій продукт, свої технології і свою ринкову вартість [9, с. 12]. «Ринкова ціна» педагогічної роботи встановлюється пересічними громадянами за таким критерієм: чи рівноцінні реальні соціальні гарантії та розмір зарплати витратам власного хисту, кваліфікації, сили й енергії педагога. Справжній ринок праці в нашій країні ще тільки починає формуватися, і є надія, що згодом позиції інтелектуальних видів діяльності, особливо традиційних для

українського суспільства, значно зміцніють. Насамперед це стосується соціального престижу педагога. В усьому світі високий рівень освіти, розвитку, вихованості – дорога розкіш. А тому попит на майстрів грамоти завжди великий і вартість їхніх професійних послуг дуже висока.

За всіма ознаками XXI ст. стане часом педагогів-прагматиків, зажадає об'єктивних оцінок усіх параметрів навчально-виховного процесу і його продуктів, уведе педагогічну діяльність у рамки виконання договірних відносин. Як не сумно прощатися з романтично-мрійливими описами довершеної креативної особистості, слід готуватися до гарантованого втілення реально досяжних проектів, у які будуть вкладатися гроші, і на яких будуть вибудовуватися реальні плани кожної людини і суспільства в цілому.

На ринок педагогічних послуг вчитель виставляє свою майстерність, високий професіоналізм, в основі яких є досконале знання й реалізація педагогічних, у тому числі, як зазначається у наукових працях М.В. Гриньової [8], В. Лазарева і Б. Мартиросяна [5], Г. Сороки і Р. Черновол-Ткаченко [11], В. Стрельникова [12] й інноваційних технологій. Належним чином, на думку дослідників О. Бугрій [1], О. Булатової [2], С. Сисоєвої [10], у даному відношенні повинен оцінюватись і творчий підхід у педагогічній діяльності.

Неодмінна умова розвитку ринкових відносин у сфері педагогічних послуг – гарантії високої якості продукту. Вкладаючи гроші, споживачі забажають одержати саме те, що вони замовили. І не будемо тішити себе, що ми (педагоги) знаємо краще, чому потрібно навчати і що треба виховувати. Якщо замовник за допомогою знань, освіти збирається вирішувати свої проблеми, то школа, ВНЗ не повинні ламати його наміри, а допомагати їх здійсненню своєю професійною діяльністю на найвищому рівні. Справа у тому, що знання, уміння для більшості спеціалістів сьогодні набувають конкретного, прагматичного і продуктивного змісту як джерело заробітку, прибутку, виживання і захисту від примх долі.

У наш час значно зросла роль практичної педагогіки [9, с. 7], яка за своїм призначенням повинна бути максимально корисною для практиків. Якщо завдання теоретичної педагогіки полягає в тому, щоб висвітлити загальні методологічні положення, прагнучи до їх системної повноти, і викласти те, що орієнтовно є зразковим і досконалим, то практична педагогіка висвітлює не стільки ідеальне, а реальне, досяжне. Тому вона має бути зорієнтованою на пересічного педагога, застосовною до типових випадків шкільного життя, відповідати потребам сьогодення і ближнього майбутнього. Завдання практичної педагогіки – поставити учителя на твердий ґрунт доцільно організованої

практики, реалій, звільнити його від комплексу меншовартості, що формує у ньому така висока й недосяжна педагогічна макротеорія.

Педагоги хочуть знати, як жити і працювати в сучасних складних умовах, як узгоджувати ідеї і цінності попередньої педагогіки, що за інерцією переходять у нову, в тому числі й вищу школу, з новими ринковими вимогами і вартостями. Три питання більше інших хвилюють сучасних вчителів: як увійти в ринок педагогічних послуг; які технології взяти на озброєння, щоб гарантувати собі майбутнє і максимально задовольнити попит споживачів; як розвантажити себе і заощадити хоча б мінімум часу і сил для власного життя поза школою [9, с. 8].

Практична педагогіка уникає схоластичних теоретичних міркувань, бере раціональні зерна скрізь, де їх знаходить. Тому її вихідними положеннями є не система, а помилки, що допускаються у щоденній практиці. Вона пропонує педагогам не теорію, а алгоритми і правила доцільно організованої діяльності. Вона відповідає на постійні учительські – «А як?», чого теоретична педагогіка уникає, тому практична педагогіка є відповіддю на вимоги часу, продукт нового часу і створюється для допомоги у вирішенні начальних і найбільш загальних дидактичних і виховних проблем.

Актуальною проблемою в умовах сьогодення, особливо у зв'язку із залученням вітчизняної школи до Болонської системи організації навчального процесу, залишається визначення оптимального шляху розвитку системи освіти, її модернізації в Україні у європейському контексті. Феномен європейської освіти є надзвичайно багатомірним. Якщо використати рейтинг 125 країн за рівнем готовності системи освіти країни до нової економічної реальності, то лише у 6-ти країнах Європи освіта є кращою порівняно з освітою США і Канади, а в 38 європейських країнах вона є гіршою за них. За цим рейтингом найбільш відповідною до нової економічної реальності є система освіти Фінляндії і Франції [3, с. 13], для яких характерні: високий рівень навчальних досягнень учнів; рівні можливості доступу до освіти; безкоштовність; важлива роль місцевої влади та муніципалітетів як постачальників освіти; всеохоплююча, а не вибіркова природа базової освіти; гетерогенні навчальні групи, відсутність категоризації та відбору учнів; індивідуальна підтримка навчального процесу та надання соціальної допомоги учням, інклюзивність учителя; гнучкість системи – велика довіра та уповноваження; гнучке адміністрування, готовність надати підтримку; довіра школі, її керівництву, учителям та учням; інтерактивні методи роботи; вплив місцевої громади (муніципалітетів); орієнтація оцінювання на розвиток – відсутність тестів, рейтингів; висококваліфіковані самостійні вчителі.

Таким чином, освіта сьогодні на основі принципів раціональності виступає найважливішою цінністю сучасного суспільства, без якої неможливо ні збереження його морального і пізнавального базису, ні випереджальний розвиток, що дозволяє говорити про освіту як умову збереження і виживання суспільства на початку ХХІ ст.

Врешті-решт, нам нікуди особливо і не потрібно спішити, а слід реалізовувати незадіяні резерви, змінювати свою свідомість і свій світогляд, і тоді Європа сама прийде до нас. Адже ми по-справжньому зацікавимо Європу, світ лише тоді, коли не тільки будемо все тотально запозичувати, а й зможемо щось запропонувати своє, корисне й розумне, яке буде належним чином оцінено й матеріально забезпечено.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бугрій О. Творчість у педагогічній діяльності // Вища школа. – 2009. – №4. – С. 87–92.
2. Булатова О.О роли творческого начала у педагогической деятельности // Педагогика. – 2005. – №3. – С. 53–60.
3. Клепко С. Модернізаційні процеси в сучасній освіті. – К., 2008. – 120 с.
4. Коршунова Н. Социопрактические аспекты инновационной педагогической идеи // Педагогика. – 2000. – № 10. – С. 12–17.
5. Лазарев В. Педагогическая инноватика // Педагогика. – 2004. – № 4. – С. 11–21.
6. Мусатов С. Гуманістичний потенціал педагогічної комунікації. – К., 2008. – 96 с.
7. Назарова Т., Шаповаленко В. От экстремальных педагогических технологий к традиционной практике // Педагогика. – 2001. – №5. – С. 23–29.
8. Педагогічні технології: теорія і практика / За ред. М.В. Гриньової. – Полтава, 2008. – 232 с.
9. Підласий Г. Практична педагогіка або три технології: Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. – К., 2004. – 616 с.
10. Сисоєва С. Основи педагогічної творчості. – К., 2006. – 346 с.
11. Сорока Г., Черновол-Ткаченко Р. Нові педагогічні технології // Директор школи. – 2001. – № 41. – С. 6.
12. Стрельников В. Інноваційні технології навчання. – Полтава, 2004. – 30 с.
13. Ткаченко Л. Педагогічні дослідження з використанням інтернеттехнології // Управління освітою. – 2005. – № 1. – С. 4.
14. Які вони сучасні педагогічні технології? // Відкритий урок. – 2009. – № 3. – С. 27–31.

ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ СТАНУ ТА РОЗВИТКУ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

Інтеграція освіти і науки виступає одним із провідних факторів інноваційного розвитку національної економіки в цілому, а також стратегічним напрямом у реформуванні сфери вищої освіти. Науковий потенціал цієї сфери на сьогодні використовується далеко не в повній мірі. Це стосується майже усіх галузей науки, у тому числі, педагогіки як науки. Надбання педагогіки як науки, зокрема, педагогіки вищої школи, вельми повільно втілюються у практику освітнього процесу, а інколи взагалі залишаються поза її увагою. Така дезінтеграція освіти і науки про освіту має бути подоланою в рамках загальної інтеграції освіти і науки як пріоритетної мети їх спільного розвитку.

У сучасних умовах освітній процес як надання освітніх послуг все більше набуває ознак технологічності і виступає як об'єкт комерціалізації. У сфері освіти поняття «технологія» з'явилося у 1960-х роках як реакція на появу технічних засобів навчання [1, с. 171]. Аналіз досліджень з проблем освітніх технологій дозволяє виділити деякі їх специфічні ознаки: діагностичне цілепокладання, результативність, алгоритмованість, проєктованість, візуалізація тощо. Освітня технологія є частиною педагогічної системи. У суто педагогічному контексті вона покликана адаптувати розроблені в дидактиці принципи та методи до специфіки предмету і навчального контингенту, забезпечивши досягнення поставлених навчальних цілей у реальному процесі навчання [1, с. 168]. Тому освітню технологію можна розглядати як спосіб реалізації освітнього процесу шляхом розділення його на систему послідовних і взаємопов'язаних етапів, процедур і операцій, спрямований на досягнення навчальних цілей [2]. Зміст, форма, послідовність та зв'язок зазначених етапів, процедур та операцій виступають результатом наукової, інтелектуальної діяльності щодо процесу надання освітніх послуг.

Це дає підставу розглядати освітні технології в контексті інтелектуальної власності, набуття та передачі пов'язаних з нею прав. Таким чином, освітню технологію можна розглядати як результат інтелектуальної діяльності; сукупність систематизованих наукових знань, технічних, організаційних та методичних рішень щодо переліку, строків, порядку та послідовності виконання операцій процесу надання

освітніх послуг. Освітня технологія є комплексним об'єктом інтелектуальної власності, який може включати окремі об'єкти інтелектуальної власності. В умовах ринкової економіки і подальшої комерціалізації освітнього процесу розробку, впровадження та поширення інноваційних освітніх технологій доцільно здійснювати через трансфер освітніх технологій як підсистему у загальній системі трансферу технологій. У структурі цієї підсистеми особливе значення має трансфер освітніх технологій вищих навчальних закладів, які інтегрують у собі наукову та освітню діяльність та максимально наближені до сфери практичної економічної діяльності в різних галузях суспільного виробництва.

Трансфер освітньої технології можна розглядати як передачу прав на об'єкти інтелектуальної власності, які в ній використані, а також, за необхідністю, пусконаладжувальні роботи, навчання персоналу та інші роботи, пов'язані із впровадженням інноваційної технології в освітній процес.

Трансфер освітніх технологій має включати такі типові для трансферу технологій етапи [3, с. 111]:

- ◆ ідентифікація потреби в технології та об'єкта продажу;
- ◆ оцінка затрат, пов'язаних з придбанням технології;
- ◆ інформаційний пошук;
- ◆ оцінка, порівняння та вибір найкращого варіанту;
- ◆ переговори між продавцями та покупцями технології;
- ◆ укладання угоди та передача технології;
- ◆ використання технології.

Кожен із цих етапів є по-своєму важливим і потребує певних дослідницьких, пошукових або організаційних рішень та заходів. Але особливі труднощі виникають на етапі оцінки, порівняння та вибору найкращого варіанту. Освітні технології не є виключенням. Їх оцінка та порівняння постає як складна проблема прийняття рішення щодо вибору найкращого варіанту. Педагогічна наука та практика має значний арсенал освітніх технологій, як то технологія розвиваючого навчання, проблемного навчання, програмованого навчання, комп'ютерного навчання, проектного навчання, технологія колективної взаємодії, технологія повного засвоєння, адаптивного навчання, концентрованого навчання, різнорівневого навчання тощо. Їх автори, як правило, не володіють правами на них як на об'єкти інтелектуальної власності. У кращому випадку реалізовані авторські права на відповідні навчально-методичні видання, але це тільки один компонент трансферу технологій, який взятий окремо поза системою трансферу технологій, не впливає ні на мотивацію розробки освітніх технологій, ні на процедуру їх впровадження із зберіганням майнових прав автора.

Для формування та впровадження системи управління трансфером освітніх технологій потребує вирішення проблема їх оцінки та порівняння. Проаналізуємо три підходи до цієї проблеми: з позицій цінності інформації, якості товару (послуги) та міри наближення до бажаного стану.

Згідно з першим підходом, освітня технологія розглядається як певна сукупність інформації, цінність якої визначається як різниця ефектів в освітній діяльності, отриманих з використанням цієї інформації й у разі її відсутності. Цей достатньо логічний підхід має той недолік, що його експериментальне використання є проблематичним внаслідок високих затрат, коли необхідно оцінити значну кількість технологій, а для моделювання немає відповідної інформації та надійних операційних алгоритмів.

Другим підходом є так званий кваліметричний підхід, який широко використовується для оцінки якості різних товарів та послуг, виходячи з оцінки їх певних властивостей, що обумовлюють здатність товару задовольняти певну потребу. При цьому використовуються експертні оцінки як для визначення складу властивостей, так і їх відносної ваги щодо внеску до інтегрованого показника якості. Інтегрований показник, як правило, визначається як сума добутоків вагових коефіцієнтів значимості окремих критеріїв якості на оцінки певних товарів (послуг) за цими конкретними критеріями. Недоліком цього підходу є складнощі вимірювання окремих властивостей, визначення об'єктивних значень відповідних критеріїв.

Третій підхід базується на методі цільового програмування, який передбачає визначення еталонних параметрів об'єкту оцінки і подальше порівняння оцінюваних об'єктів (у нашому випадку – освітніх технологій) з еталонним за окремими критеріями та розрахування на цій основі за певним алгоритмом значень інтегрального критерію оцінки. Такий підхід є найбільш доцільним, оскільки передбачає відносні оцінки оцінюваних освітніх технологій за єдиним набором критеріїв, еталонні значення яких прирівнюються до одиниці. Такі оцінки можливо отримати експертним шляхом і на їх основі сформувані рейтинги освітніх технологій та визначити місце окремих технологій у життєвому циклі їх розвитку. Це дозволить виробити обґрунтовані рекомендації щодо пріоритетності окремих освітніх технологій в процесах трансферу, щодо їх індикативних цін та вартісної оцінки прав на використання (паушальні платежі, роялті, тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Польшакова Н.В., Коломейченко А.С. Информационные аспекты педагогических технологий. – В Сб.: Инновации в управлении и образовании: технико-технологические и методические аспекты: Материалы II Междунар. науч.-практ. конф. / Под общ. ред. В.Д. Киселева, С.Д. Журавлева. В 2 т. – Т. 1. – Тула: Филиал ГОУВПО «Орловская региональная академия государственной службы» в г. Туле, 2009. – С. 168–173.
2. Колесников М.А., Кожевников А.А. Проблемы трансфера технологий в Украине. Зб.: Трансфер технологій: від ідеї до прибутку: Матеріали I між нар. наук.-практ. конф. студ., асп. і мол. учених [текст] в 2 т. – Т. 2. – Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2010. – 256 с. – С. 113–116.

КОТОВА Ю.В., студентка
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

«ЭНТРОПИЯ» ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МЫСЛИ СОВРЕМЕННОСТИ («*Malware*»¹ экономической теории)

Для более точной рецепции данной работы, хотелось бы для начала пояснить ее заглавие. Как известно, «энтропия» (с греческого – преобразование) – увеличение степени неупорядоченности внутри системы, угрожающее ей распадом. Как бы пессимистично это ни звучало, именно на таком «разложении» и зиждется *современная экономическая наука* (прежде всего неоклассическое направление экономической мысли) и мировоззренческий «инструментарий» индивида. Такое положение четко прослеживается в концепции «экономического империализма», набирающего силу современного научного мэйнстрима.

Объектом исследования данной работы является процесс экономической империализации науки и общественности, а также его влияние на целостность бинарной оппозиционности человеческого бытия, в контексте безнравственности экономизма.

Предметом исследования является рассмотрение сущности и специфики универсализации экономической науки и ее влияние на современное определение человеческого в человеке, его субъективная неопределенность и недостаточность, как потенция континуальности с духовной парадигмой.

Актуальность работы связана с современной констатацией подмены и утверждения нового основания бытия науки и как следствие определения человека, в контексте его рационализаторско-потребительской сущности.

Цель данного исследования – показать сущность «духовности» нашего времени и необходимость возврата к нравственному в отношениях, опосредованных деятельностью субъекта – как путь к единовозможному дальнейшему развитию.

Итак, рассмотрим для начала само явление «экономический империализм» и источники его проистекания. Как известно, венцом послевоенного развития экономической науки стало формирование и распространения неоклассической парадигмы, которая в первую

---

¹ Malware (в IT сфере) – злонамеренная программа, то есть программа, созданная со злым умыслом и/или злыми намерениями.

очередь заключалась в формализации известной идеи Смита о «невидимой руке» рынка: *каждый экономический агент, стремясь к собственной выгоде, благодаря рыночным стимулам максимизирует и общественное благосостояние* [1; 2; 3, с. 136]. Именно это направление экономической мысли и заложило крепкий фундамент обоснованности «имперских амбиций» на научную универсальность экономической теории [4, с. 42].

По сути, экономический империализм стал результатом синтезированности двух основных принципов неоклассического направления, обосновывающих *универсальность(?)* методологии современной экономической науки:

1. *Методологический индивидуализм;*
2. *Рационализм/эгоизм экономических субъектов.*

При следующих допущениях/условиях:

1. *Константность индивидуальных предпочтений;*
2. *Модель априорной взаимовыгодности;*
3. *Стремление к равновесию, основанному на стабильности и эффективности.*

Основными же категориями «экономического империализма» выделяются *ограниченность ресурсов, издержки, предпочтения, выбор.*

Такая переориентация на психологизм потребителя является ни чем иным как *паллиативом экономической теории*, основанном на *параномии «целей» и следствий «империализма»* в экономической науке, носящих, конечно *имплицитный характер.*

Рассмотрим теперь каждую из составляющих (паллиативность (внешняя константа), параномичность целей и следствий (внутренняя константа)).

Вобрав в себя «рациональное зерно» неоклассического направления, «экономический империализм» по сути, применим только лишь как *метод (познания)/подход*; он *динамичен* и лишен тем самым собственного предмета, он не рефлексивен – не замыкается сам на себе (только лишь в своих проявлениях, но не по сути).

Параномичность целей и следствий, проявляется, прежде всего, в сущности «экономического империализма». Будучи направленным на захват «новых территорий», экономический подход синтезируется с их инструментарием и методологией, тем самым «затирая» себя в себе. То есть чем больше экономика (в научных целях) проникает в смежные дисциплины, тем больше она утрачивает свою самобытность и чистоту. И это никак не способствует универсализации ее методологии. Так как результат данного проникновения является, опять-таки неполным, не объективным (что направляет нас к первой константе – *паллиативности «экономического империализма»*), как методологически неполной

конструкции/системе несоответствующей требованиям объективности и научности). Так, «Экономический империализм является слабым оправданием «излишней» формализации. Именно «благодаря» экономическому империализму экономисты *de facto* не расширили, а сузили спектр своих предметных областей, которые теперь больше исследуются политологами, социологами и социальными антропологами» [1, с. 70].

Имплицитность параномий, в свою очередь, позволяет говорить о последних (параномиях), как внутренне присущих, отрицая тем самым их объективную внешнюю данность.

Естественно такая структура экономического империализма, обладает высокой степенью абстракции, являясь, по сути, точкой бифуркации в определении данного явления, сохраняя за собой потенцию конкретизации (регрессионной конкретизации).

Обращаясь к рассмотрению «экономического империализма» в контексте проблемного поля гносеологии и эпистемологии, нельзя не отметить чрезмерный *прагматизм истинности* данного подхода. Что, правда, такое положение отчасти опосредовано отсутствием предмета, о чем речь шла ранее. Это позволяет сделать вывод о том, что истина – это то, во что мы верим (так как сам акт верования – осознанная и принятая готовность действовать соответствующим образом). Такая истина в итоге стала бы конечным результатом *n*-го количества исследований *n*-го количества исследователей. Она неоспоримо соотносима с устойчивым верованием – «*окончательным, принудительным верованием*»².

Персонификацией «экономического империализма» стал современный «*экономизм*» со своим латентным «*юродством*»³, выступающим в роли основной мировоззренческой парадигмы современности. Необходимо отметить, что «юродство», не внутренне присуще, а осознаваемо индивидуумом в своей самости. Так как экономический материализм дает только наиболее резкое выражение этой ее черты, и, сколь бы спорной ни казалась нам его доктрина, сколь бы шаткими ни представлялись его философские и научные, метафизические и эмпирические основы, благодаря такому своему значению он есть нечто большее, чем просто научная доктрина, которая рухнет вместе с обнаружением своей несостоятельности.

---

² Термин, употребляемый основателем прагматизма – Чарлзом Пирсом, обосновывающим разграничение относительной и абсолютной истины степенью охвата групп результатов (в первом случае) и всех результатов (соответственно во втором случае).

³ Юродивым называли человека, из благочестивых соображений симулирующего безумие или эпатирующего окружающих другими способами. Православная церковь держится того мнения, что юродивый добровольно принимает на себя личину безумия, дабы скрыть от мира свое совершенство и таким способом избежать суетной мирской славы.

Он («экономизм») должен быть не отвергнут, а внутренне превзойден, разъяснен в своей ограниченности как философское "отвлеченное начало", в котором одна сторона истины выдается за всю истину [6].

Именно тут и проявляется основное противоречие развития общества – противоречие между экономикой и нравственностью/духовностью. Это проблема, находит свое выражение в сегодняшней проблеме сохранения нравственности при реализации «творческой» потенции с целью обретения материального достатка, и, следовательно, сопутствующей проблемы ответственности [7].

ЛИТЕРАТУРА

1. Вольчик В.В. Конкуренция научных школ или господство монополизма в сфере экономической теории? // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – Т.6. – 2008.– № 4. – С. 70–77.
2. Тамбовцев В. Л. Перспективы «экономического империализма» // Общественные науки и современность. – 2008. – №5. – С. 129–136.
3. Гуриев С.М. Три источника – три составные части экономического империализма // Общественные науки и современность. – 2008. – №3. – С. 134–141.
4. Хайлбронер Р.Л. Экономическая теория как универсальная наука // THESIS. – 1993. – С. 41–55.
5. Котова Ю.В. Свобода и необходимость в контексте современного экономизма // Современные проблемы интеграционных экономических процессов в Украине и мире: Тезисы докладов Всеукраинской научно-практической конференции студентов, аспирантов и молодых ученых (24–25 апреля 2009 г. / Ответств. ред. Л.И. Булаенко. – Х.: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2009. – 228 с.
6. Осипов Ю.М. Философия хозяйства. – М.: Юрист, 2001. – 624 с.
7. Котова Ю.В., Дмитренко А.В. Духовное! // Философия хозяйства. – 2010. – №3(69). – С. 97–100.

ЗМІСТ

Яковенко Л.І. ІННОВАЦІЇ ЗАДЛЯ МАЙБУТНЬОГО.....	5
Задорожный Г.В. ДОГМАТИЗМ ЕКОНОМІКСА-ІДЕОЛОГІЇ ЯК МАНИПУЛЯТИВНА ТЕХНОЛОГІЯ <i>НИЧТО</i> -ЖЕННЯ ЖИЗНІ (О НИСХОДЯЩИХ АНТИЧЕЛОВЕЧНЫХ ИННОВАЦИЯХ).....	12
Хохлов Н.П. ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ КАК ЦЕЛОСТНОГО ХОЗЯЙСТВЕННОГО КОМПЛЕКСА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ.....	33
Пантелеймоненко А.О. ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ ПОШИРЕННЯ В УКРАЇНІ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ КООПЕРАТИВНОГО ЕНЕРГОПОСТАЧАННЯ.....	40
Комеліна О.В. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ: ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ.....	44
Єгоричева С.Б. ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ ЯК ПЕРЕДУМОВА МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ.....	49
Лебедєва В.К. ПРІОРИТЕТИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	52
Степаненко С.В., Третьякова І.С. ПАРАЗИТИЧНИЙ І ЗАСІДКОВИЙ МАРКЕТИНГ: СПРОБА АНАЛІЗУ.....	56
Яцишина І.В. СОЦІАЛЬНА ЗНАЧИМІСТЬ ІННОВАЦІЙ ДЛЯ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	61

Черкавская Т.М., Никееенко Т.В. ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ РЕФОРМ В ФИНАНСОВОЙ СФЕРЕ И СОГЛАСОВАННОСТИ ИНТЕРЕСОВ ЧЛЕНОВ ОБЩЕСТВА.....	66
Чичкало-Кондрацька І.Б. ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ ВИРОБНИЧИХ СИСТЕМ У ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД.....	70
Можайкіна Н.В., Власова М.К. ПРОБЛЕМИ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОМИСЛОВОСТІ.....	74
Манжура О.В. РОЛЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ПРИ ФОРМУВАННІ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ.....	77
Шаравара Р.І. ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	83
Александров А.В. РОЛЬ СИСТЕМЫ МОТИВАЦИИ ПЕРСОНАЛА В СОВРЕМЕННОМ КОММЕРЧЕСКОМ БАНКЕ. НОВАЯ ПАРАДИГМА МЕНЕДЖМЕНТА В СФЕРЕ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ.....	87
Максименко О.С. ІННОВАЦІЙНИЙ БАЗИС ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ЕНЕРГОСФЕРІ.....	94
Литвин О.Ю. ОБ'ЄДНАННЯ СПІВВЛАСНИКІВ БАГАТОКВАРТИРНОГО БУДИНКУ ЯК НОВИЙ ТИП ЖИТЛОВОЇ КООПЕРАЦІЇ.....	98
Шевченко Б.О. ВИЗНАЧЕННЯ РІВНІВ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНИМ ПАРТНЕРСТВОМ.....	101

Колинько Е.А. СОЦИАЛЬНОЕ ПАРТНЕРСТВО КАК МЕХАНИЗМ ОБЕСПЕЧЕНИЯ РОСТА ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ.....	105
Колінько О.Г. ДУХОВНО-ТВОРЧА СКЛАДОВА ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОСНОВА МЕДІАЦІЙНО-ІННОВАТИВНОГО ГОСПОДАРСЬКОГО РОЗВИТКУ.....	113
Батістова О.І. ПОСТНЕКЛАСИЧНА НАУКА ЯК ФОРМАТ ПІЗНАННЯ ЦІЛІСНОСТІ ГОСПОДАРСЬКОГО РОЗВИТКУ.....	120
Ван Цюйши ГЛОБАЛЬНЫЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС И ВЗГЛЯД НА ПЛАНИРОВАНИЕ ЯНА ТИНБЕРГЕНА.....	124
Ли Чунюй РЕЗУЛЬТАТЫ РЫНОЧНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ АГРАРНОГО СЕКТОРА ХАРЬКОВСКОГО РЕГИОНА.....	129
Мірненко В.С. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ЗАСТАВИ ПРАВА ОРЕНДИ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ.....	133
Гермашевська В.О. РОЛЬ ДЕРЖАВИ В УПРАВЛІННІ ТРАНСФОРМАЦІЄЮ РИНКУ МІСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ.....	136
Рудь А.И. ВЛИЯНИЕ ЭНЕРГОЗАТРАТ НА СЕБЕСТОИМОСТЬ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ.....	140
Андрусенко Ю.В. РОЛЬ КАПІТАЛІЗАЦІЇ У ПІДВИЩЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ.....	144

Ремига С.П. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ РОЗВИТКУ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	148
Мищенко Ю.В. ПОСЛУГИ У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	153
Христенко О.В. РОЛЬ ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	156
Радченко Л.М. РОЛЬ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У НАРОЩУВАННІ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ	160
Давыдов Д.С. ТЕОРИЯ ПОСТИНДУСТРИАЛЬНОГО ОБЩЕСТВА И ЕЕ НЕДОСТАТОЧНОСТЬ ДЛЯ ПОНИМАНИЯ СУТИ ГЛОБАЛЬНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ.....	165
Прохорова В.М. ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ НОВОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.....	169
Кацуба А.В. ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ КВАЗИРЕНТА КАК ДОХОД ОТ МАНИПУЛЯТИВНЫХ АНТИЧЕЛОВЕЧНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ.....	173
Марченко С.М. ФАКТОРИ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ.....	178
Рабиа А. Абдуллах ОСОБЕННОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО СЕКТОРА В УКРАИНЕ И ИРАКЕ.....	181

<i>Зобенко Н.Г.</i> РЕЗУЛЬТАТЫ ТРАНСФОРМАЦИИ II СФЕРЫ АПК – КЛЮЧЕВОЙ ФАКТОР СТАБИЛИЗАЦИИ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОГО РЫНКА (НА МАТЕРИАЛАХ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ).....	186
<i>Вата З.І.</i> РОЗВИТОК ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СПІВТОВАРИСТВА.....	190
<i>Сапун Н.В.</i> МОТИВАЦІЯ В РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ.....	195
<i>Льченко О.В.</i> РЕГРЕСІЙНА МОДЕЛЬ ЗАЛЕЖНОСТІ ІНФЛЯЦІЇ ВІД БЕЗРОБІТТЯ. МОДЕЛЬ ФІЛЛІПСА.....	198
<i>Яцишина Л.Л., Проценко Ю.А.</i> ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	202
<i>Тютюнникова С.В., Симкина Н.В.</i> СЕМЬЯ В СИСТЕМЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ.....	206
<i>Приходько С.М.</i> ПРОБЛЕМИ ЛЕГІТИМНОСТІ ВЛАДИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ.....	209
<i>Довбня А.Н., Довбня Е.Н.</i> ПРОБЛЕМА ДИАЛОГА «ВЛАСТЬ – ОБЩЕСТВО» В ПРОЦЕССЕ РЕФОРМИРОВАНИЯ УКРАИНЫ.....	213
<i>Милясов Ю.А.</i> ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ АНАЛИЗА ВЛАСТИ КАК ХАРАКТЕРИСТИКИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА.....	217
<i>Гончаренко Н.І.</i> ВПЛИВ РЕГІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ЧИННИКА НА ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ.....	221

Мацьшина І.В. ЭМЕРДЖЕНТНОСТЬ ВИРТУАЛЬНОЙ ДЕМОКРАТИИ.....	225
Непокупна Т.А. СОЦІОКУЛЬТУРНІ ФАКТОРИ: ПРОБЛЕМА ЇХ ФОРМУВАННЯ У СІМ'Ї ТА ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ.....	229
Пилипенко Г.М., Кучеренко Є.В. ВЗАЄМОДІЯ ЕТИКИ І ЕКОНОМІКИ В ДІЯЛЬНОСТІ ГОСПОДАРЮЮЧИХ СУБ'ЄКТІВ.....	234
Румянцева А.Е. ПРОЦЕС ГЛОБАЛІЗАЦІИ.....	238
Радько П.Г. НОВІТНЯ УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917-1920 РР.).....	241
Лобач К.В. ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕПРЕСІЙ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ЩОДО КОЛГОСПНОГО СЕЛЯНСТВА (1932-1933 РР.).....	247
Пивоварська К.Б. ПРАВО НА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ.....	252
Бровко Т.В., Годзь О.О. СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА: ПРІОРИТЕТИ ТА СТРАТЕГІЧНІ ЗАВДАННЯ.....	255
Рендюк П.Г. РЕНТОЗОРІЄНТОВАНЕ СУСПІЛЬСТВО: ВАДИ СОЦІАЛЬНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ І ПОШУК ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ ЇХ ВИКОРИНЕННЯ.....	259
Шебеліст С.В. «ПРОТИ ВСІХ»: ПРОТЕСТНЕ ГОЛОСУВАННЯ НА ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ 2010 Р.....	263
Сакало О.Є. СОЦІАЛЬНА ІСТОРІЯ: СТАНОВЛЕННЯ ТА СУТНІСТЬ.....	267

<i>Довыденко А.А.</i> ЖЕНЩИНА В ПОЛИТИКЕ – СИМВОЛ ВРЕМЕНИ.....	271
<i>Лук'яненко О.В.</i> ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ЗАМКНЕНОЇ ГРУПИ: НОТАТКИ ДО ІСТОРИЧНОЇ РОЗВІДКИ.....	273
<i>Дроздова Г.В.</i> СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТЕЛЕРАДІОІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ.....	277
<i>Чебан А.Д.</i> РЕСПУБЛІКА ПОЛЬЩА І ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ (2004–2010 РОКИ).....	282
<i>Сергієнко В.М.</i> НЕОБХІДНІСТЬ СОЦІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ МІСЦЕВИХ ЕЛІТ.....	285
<i>Пивоварська К.С.</i> ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ ВИЯВИ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У СУСПІЛЬСТВІ.....	290
<i>Антоненко Л.А.</i> МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИНДИКАТИВНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ (НА ПРИМЕРЕ НАУЧНОЙ СПЕЦИАЛЬНОСТИ 08.00.03 – ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫМ ХОЗЯЙСТВОМ).....	294
<i>Шиловцева Н.В.</i> ВПЛИВ ОСВІТИ НА ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ.....	298
<i>Прушківська Е.В.</i> НАВЧАННЯ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ ЯК ВИМОГА ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	301
<i>Пащенко О.В.</i> ЕКОНОМІЧНА РОЛЬ ОСВІТИ У ПАРТНЕРСЬКИХ ВІДНОСИНАХ СТУДЕНТІВ І ВИКЛАДАЧІВ.....	305

Чевганова В.Я., Васюта В.Б, Брижань І.А. ІНТЕГРАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ І НАУКИ В УНІВЕРСИТЕТІ.....	310
Дерід І.О. ПАТЕНТУВАННЯ, ЛІЦЕНЗУВАННЯ ТА КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЯ ВИНАХОДІВ ВЛАСНИМИ СИЛАМИ ЯК ВИДИ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ АКТИВНОСТІ.....	314
Ольшанська О.П., Яременко Т.М., Мороз-Ольшанська Н.В. ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРІОРИТЕТНЕ ЗАВДАННЯ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ.....	318
Lee Ballard "WHAT IS GRAMMAR?": ONE LINGUIST'S ANSWER.....	323
Яковенко М.І. ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО СЕКТОРА ОСВІТИ.....	326
Глоба С.В., Марченко В.О. УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ У КРАЇНАХ- УЧАСНИЦЯХ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ.....	329
Tyler McPeck THE MAINSTREAMING OF THE LINGUISTIC SCIENCES: A COMPARISON OF GLOBAL APPROACHES AND A CALL TO ACTION FOR LINGUISTS.....	332
Коліванова Т.В., Паутова О.Ю. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ОСВІТИ.....	335
Лук'яненко О.В., Шпеар Ж-Ф. МОВНА ОСВІТА НА МЕЖІ БАГАТОМАНІТНОСТІ ТА УНІФІКАЦІЇ: ДОСВІД ПОЛТАВЩИНИ.....	338
Сакало Т.Б. ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЯКОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	341

Халина О.В. ОБРАЗОВАНИЕ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ ВЛАСТИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ.....	343
Рендюк С.П. ПЕДАГОГІКА У РИНКОВОМУ СВІТІ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ.....	348
Ковальчук Д.К. ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ СТАНУ ТА РОЗВИТКУ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	352
Котова Ю.В. «ЭНТРОПИЯ» ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МЫСЛИ СОВРЕМЕННОСТИ («MALWARE» ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ).....	356

ЗБІРНИК НАУКОВИХ СТАТЕЙ УЧАСНИКІВ
ЧЕТВЕРТОЇ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ
ТРАНСФОРМАЦІЇ
В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

Наукове видання

У авторській редакції

Компютерна верстка О. Мозок, О. Годзь

Здано до складання 04.05.2011

Підписано до друку 10.05.2011

Формат 60x84 1/16.

Друк офсетний. Ум. друк. арк. 14,9.

Тираж 100. Зам. №

Поліграфічний центр “Скайтек”

м. Полтава, вул. Ливарна 8

Свідоцтво про внесення до держ. реєстру

ДК № 248 від 16.11.2000

